

DIVI
AURELII
AUGUSTINI
HIPPONENSIS
EPISCOPI

DE
CIVITATE DEI,
CONTRA PAGANOS
LIBRORUM XXII.

PARS SECUNDA.
CONTINENS SECUNDOS
QUINQUE LIBROS CUM NOTIS.

Operâ & curâ

P. F. B. S. A.

CUM LICENTIA SUPERIORUM.

Sumptibus Viduz JOAN. ANDREÆ de la HAYE

Bibliop. Ingolstad.

Typis Mariæ Magdalensæ Riedlin Vid. 1737.

ELENCHUS

LIBRORUM ET CAPITUM

OPERIS S. AUGUSTINI

DE CIVITATE DEI

IN SECUNDA PARTE

CONTENTORUM.

LIBER SEXTUS.

HActenus contra eos qui propter hanc temporalem vitam colendos deos putant. Nunc autem adversus eos, qui cultum ipsis credunt propter vitam aeternam exhibendum: quos Augustinus libris quinque sequentibus confutaturus, ostendit hic in primis opinionem de diis quam abjectam habuerit ipsemet Varro theologia gentilis scriptor commendatissimus. Affert theologia istius genera secundum Varronem tria, fabulosum, naturale, & civile: ac mox de fabuloso & civili demonstrat, nihil hac genera ad futura vita felicitatem conferre.

CAPUT I. De his qui dicunt deos à se, non propter presentem vitam coli, sed propter aeternam.

I. Quid Varronem de diis gentium sensisse credendum sit, quorum talia & genera & sacra dedit, ut reverentius cum eis ageret, si de illis omnino reticeret.

II. Quae sit partitio librorum suorum, quos de antiquitatibus rerum humanarum di, inaneque composuit.

III. Quid

- IV. Quod ex disputatione Varronis apud cultores
deorum antiquiores res humanæ quàm divinæ
reperiantur.
- V. De tribus generibus theologiæ secundum Var-
ronem, id est, uno fabuloso, altero naturali,
tertioque civili.
- VI. De theologia mythica, id est, fabulosa, & de
civili, contra Varronem.
- VII. De fabulosæ & civilis theologiæ similitudine
atque concordia.
- VIII. De interpretationibus naturalium rationum,
quas doctores pagani pro diis suis conantur
ostendere.
- IX. De officiis singulorum deorum.
- X. De libertate Senecæ, qui vehementius civilem
theologiam reprehendit, quàm Varro fabu-
losam.
- XI. Quid de Judæis Seneca senserit.
- XII. Quod gentilium deorum vanitate detecta, ne-
queat dubitari, æternam eos vitam nemini
posse præstare, qui nec ipsam adjuvent tem-
poralem.

LIBER SEPTIMUS.

*De diis selectis civilis theologia, Jano, Jove,
Saturno, & cæteris, quod nec eorum cultu perveni-
tur ad æternam vitam felicitatem.*

CAP. I. An, cum in theologia civili deitatem non esse
constiterit, in selectis diis eam inveniri posse
credendum sit.

II. Qui sint dii selecti, & an ab officiis viliorum
deorum habeantur excepti.

III. Quam nulla sit ratio, quæ de selectione quo-
rundam deorum possit ostendi, cum multis
inferioribus excellentior administratio depu-
tetur.

- IV. Melius actum cum diis inferioribus, qui nullis infamantur opprobriis, quam cum selectis, quorum tantæ turpitudines celebrentur.
- V. De paganorum secretiore doctrina, physiceque rationibus.
- VI. De opinione Varronis, quæ arbitratus est Deum animam esse mundi, qui tamen in partibus suis habeat animas multas, quarum divina natura sit.
- VII. An rationale fuerit Janum & Terminum in duo numina separari.
- VIII. Ob quam causam cultores Jani bifrontem imaginem ipsius fixerint, quam tamen etiam quadrifrontem videri volunt.
- IX. De Jovis potestate, atque ejusdem cum Jano comparatione.
- X. An Jani & Jovis recta discretio sit.
- XI. De cognominibus Jovis, quæ non ad multos deos, sed ad unum eundemque referuntur.
- XII. Quod Jupiter etiam Pecunia nuncupetur.
- XIII. Quod dum exponitur quid Saturnus, quidve sit Genus, uterque unus Jupiter esse doceatur.
- XIV. De Mercurij & Martis officiis.
- XV. De stellis quibusdam, quas Pagani deorum suorum nominibus nuncuparunt.
- XVI. De Apolline & Diana cæterisque selectis diis, quos partes mundi esse voluerunt.
- XVII. Quod etiam ipse Varro opiniones suas de diis pronuntiavit ambiguas.
- XVIII. Quæ credibilior causa sit, qua error paganicæ inoleverit.
- XIX. De interpretationibus, quibus colendi Saturni ratio concinnatur.
- XX. De sacris Cereris Eleusinae.
- XXI. De turpitudine sacrorum, quæ Libero celebrantur.
- XXII. De Neptuno, & Salacia, ac Venilia.
- XXIII. De Terra, quam Varro deam esse confirmat.

- eo quod ille animus mundi, quem opinatur Deum, etiam hanc corporis sui infimam partem permeet, eique vim divinam impertiat.
- XXIV.** De Telluris cognominibus eorumque significationibus, quæ etiam si erant multarum rerum indices, non debuerunt multorum deorum firmare opiniones.
- XXV.** Quam interpretationem de abscissione Atyæ Græcorum sapientium doctrina repererit.
- XXVI.** De turpitudine sacrorum Matris magnæ.
- XXVII.** De figmentis physiologorum, qui nec veram divinitatem colunt, nec ab eo cultu quo colenda est vera divinitas.
- XXVIII.** Quod doctrina Varronis de theologia in nulla sibi parte concordet.
- XXIX.** Quod omnia quæ physiologi ad mundum partesque ipsius retulerunt, ad unum verum Deum referre debuerint.
- XXX.** Qua pietate discernatur à creaturis Creator, ne pro uno tot dii colantur, quot sunt opera unius auctoris.
- XXXI.** Quibus propriè beneficijs Dei, excepta generali largitate, sectatores veritatis utantur.
- XXXII.** Quod sacramentum redemptionis Christi nullis retrò temporibus desuerit, semperque sit diversis significationibus prædicatum.
- XXXIII.** Quod per solam Christianam religionem manifestari potuerit fallacia spirituum malignorum de hominum errore gaudentium.
- XXXIV.** De libris Numæ Pompilij, quos senatus, ne sacrorum causæ, quales in eis habebantur, innotescerent, iussit incendi.
- XXXV.** De hydromantia, per quam Nama visis quibusdam demonum imaginibus, ludificabatur.

LIBER OCTAVUS.

Venit ad tertium genus theologia, qua dicitur naturalis: quaestionem de diis eo pertinentibus, an istorum videlicet deorum cultus prosit ad consequendam vitam beatam, qua post mortem futura est, discutendam suscipit cum Platonis, qui ceterorum philosophorum sint facile principes, & ad fidei Christiana veritatem propius accedentes. Atque hic primum refellit Apuleium & quicumque alii cultum demonibus tamquam internuntiis & interpretibus inter deos & homines impendi volunt; ostendens ipsos demones, quos vitii obnoxios esse, & qua prohi prudentesque homines averfantur & damnant, id est, sacrilega poetarum figmenta, ludibria theatra, magicarum artium malicia & scelera importasse, iisque omnino favere & delectari compertum est, nulla posse ratione diis bonis homines conciliare.

CAP. I. De quaestione naturalis theologiae, cum philosophis excellentioris scientiae discutienda.

II. De duobus philosophorum generibus, id est, Italico & Ionico, eorumque auctoribus.

III. De Socratica disciplina.

IV. De praecipuo inter Socratis discipulos Platone, qui omnem philosophiam triplici partitione distinxit.

V. Quod de theologia cum Platonis potissimum disceptandum sit, quorum opinioni omnium philosophorum postponenda sint dogmata.

VI. De Platonis sensu ea in parte philosophiae, quae physica nominatur.

VII. Quanto excellentiores ceteris in logica, id est, rationali philosophia, Platonis sint habendi.

VIII. Quod etiam in morali philosophia Platonis obtineant principatum.

- IX.** De ea philosophia, quæ ad veritatem fidei Christianæ propius accessit.
- X.** Quæ sit inter philosophicas artes religiosi excellentia Christiani.
- XI.** Unde Plato eam intelligentiam potuerit acquirere, quæ Christianæ scientiæ propinquavit.
- XII.** Quòd etiam Platonici, licet de uno vero Deo bene senserint, multis tamen diis sacra facienda: censerint.
- XIII.** De sententia Platonis, qua definivit deos non esse nisi bonos, amicosque virtutum.
- XIV.** De opinione eorum, qui rationales animas trium generum esse dixerunt, id est, in diis, caelestibus, in dæmonibus aëreis, & in hominibus terrenis.
- XV.** Quòd neque propter aërea corpora; neque propter superiora habitacula dæmones hominibus antecellant.
- XVI.** Quid de moribus atque actionibus dæmonum: Apuleius Platonice senserit.
- XVII.** An dignum sit eos spiritus ab homine coli, & quorum vitijs eum oporteat liberari.
- XVIII.** Qualis sit religio, in qua docetur, quòd homines, ut commendentur diis bonis, dæmonibus: uti debeant advocatis.
- XIX.** De impietate magicæ, quæ patrociniò nititur spirituum malignorum.
- XX.** An credendum sit, quòd dii boni libentiùs dæmonibus quàm hominibus misceantur.
- XXI.** An dæmonibus nuntijs & interpretibus dii utantur, fallique se ab eis aut ignorent aut velint.
- XXII.** De abjiciendo cultu dæmonum, contra Apuleium.
- XXIII.** Quid Hermes Trismegistus de idololatria senserit, unde scire potuerit superstitiones Ægyptias auferendas.
- XXIV.** Quomodo Hermes patenter parentum suorum sit confessus errorem, quem tamen doluerit destruendum.

- XXV.** De his quæ sanctis Angelis & hominibus possunt esse communia,
XXVI. Quòd omnis religio paganorum circa homines mortuos fuerit impleta.
XXVII. De modo honores, quem Christiani Martyribus impediunt.

LIBER NONUS.

Postquam dixit in superiore libro de abjiciendo demonum cultu, quippe qui spiritus malos se ipsi prodant tam multis argumentis: in isto jam libro is occurrit Augustinus, qui demonum differentiam afferunt aliorum malorum, aliorum bonorum: qua ipse exploratâ differentiâ probat, nulli omnino damoni, sed uni Christo munus mediatoris hominum ad beatitudinem posse competere.

- CAP. I.** Ad quem articulum disputatio præmissa pervenerit, & quid discutiendum sit de restituta questione.
- H.** An inter demones, quibus dii superiores sunt, sit aliqua pars bonorum, quorum præsidio ad veram beatitudinem possit humana anima pervenire.
- III.** Quæ demonibus Apuleius adscribat, quibus cum rationem non subtrahat, nihil virentis assignat.
- IV.** De perturbationibus quæ animo accidunt, quæ sit Peripateticorum Stoicorumque sententia.
- V.** Quòd passiones quæ Christianos animos afficiunt, non in vitium trahant, sed virtutem exercent.

VI. Qui-

- VI.** Quibus passionibus demones, confitente Apuleio, exagitantur, quorum ope homines apud deos afferit adjuvari.
- VII.** Quod Platonici figmentis poetarum infamatos afferant deos de contrariorum studiorum certamine, cum hæc partes demonum, non deorum sint.
- VIII.** De dijs cælestibus & demonibus aëreis hominibusque terrenis Apuleij, Platonici definitio.
- IX.** An amicitia cælestium deorum per intercessionem demonum possit homini provideri.
- X.** Quod secundum Platonis sententiam miseri sunt homines in corpore mortali, quam demones in æterno.
- XI.** De opinione Platoniorum, qua putant animas hominum demones esse post corpora.
- XII.** De ternis contrarijs, quibus secundum Platonicos demonum & hominum natura distinguitur.
- XIII.** Quomodo demones, si nec cum dijs beati, nec cum hominibus sunt miseri, inter utramque partem sine utriusque communiōe sint medij.
- XIV.** An homines cum sint mortales, possint vera beatitudine esse felices.
- XV.** De Mediatore Dei & hominum, homine Christo Jesu.
- XVI.** An rationabiliter Platonici definierint deos cælestes declinantes terrena contagia, hominibus non misceri, quibus ad amicitiam deorum demones suffragentur.
- XVII.** Ad consequendam vitam beatam, quæ in participatione est summi boni, non tali mediatore indigere hominem, qualis est demon, sed tali qualis unus est Christus.]
- XVIII.** Quod fallacia demonum, dum sua intercessione visum spondet ad Deum, hoc adnitatur, ut homines à via veritatis avertat.

XIX. Quod

- XIX.** Quid appellatio dæmonum jam nec apud cultores eorum assumatur in significationem alicujus boni.
- XX.** De qualitate scientiæ, quæ dæmones superbos facit.
- XXI.** Ad quem modum Dominus voluerit dæmonibus innotescere.
- XXII.** Quid intersit inter scientiam sanctorum Angelorum, & scientiam dæmonum.
- XXIII.** Nomen deorum falsò adscribi dijs gentium, quod tamen & Angelis sanctis & hominibus justis ex divinarum Scripturarum auctoritate commune est.

LIBER DECIMUS.

In quo docet Augustinus divinum honorem, qui latría cultus dicitur & sacrificiis agitur, nolle Angelos honore exhiberi nisi uni Deo, cui & ipsi serviunt. De principio subinde ac via purganda ac liberanda anima, disputat contra Porphyrium.

CAP. I. Veram beatitudinem sive Angelis, sive hominibus, per unum Deum tribui, etiam Platonicos definisse: sed utrùm hi quos ob hoc ipsum colendos putant, uni tantùm Deo, an etiam sibi sacrificari velint, esse quærendum.

I. De superna illuminatione quid Plotinus Platonicus senserit.

II. De verò Dei cultu, à quo Platonici, quamvis

vis Creatorem universitatis intellexerint, deviarunt colendo angelos sive bonos sive malos honore divino.

- IV. Quod uni vero Deo sacrificium debeat.
- V. De sacrificiis quæ Deus non requirit, sed ad significationem eorum offerri voluit, quæ requirit.
- VI. De vero perfectoque sacrificio.
- VII. Quod sanctorum Angelorum ea sit in nos dilectio, ut nos non suos, sed unius veri Dei velint esse cultores.
- VIII. De miraculis quæ Deus ad corroborandam fidem piorum, etiam per Angelorum ministerium promissis suis adhibere dignatus est.
- IX. De illicitis artibus erga dæmonum cultum, in quibus Porphyrius Platonicus quædam probando, quædam quasi improbando versatur.
- X. De theurgia quæ falsam purgationem animæ dæmonum invocatione promittit.
- XI. De epistola Porphyrij ad Anebonem Ægyptium, in qua petit de diversitate dæmonum se doceri.
- XII. De miraculis quæ per sanctorum Angelorum ministerium Deus verus operatur.
- XIII. De invisibili Deo, qui se visibilem sæpe præstiterit, non secundum quod est, sed secundum quod poterant ferre cernentes.
- XIV. De uno Deo colendo, non solum propter æterna, sed etiam propter temporalia beneficia, quia universa in ipsius providentiæ potestate consistunt.
- XV. De ministerio sanctorum Angelorum, quo providentiæ Dei serviunt,
- XVI. An de promerenda beata vita his angelis sit credendum, qui se coli exigunt honore divino; an verò illis qui non sibi, sed uni Deo.

- Deo sanctâ præcipiunt religione serviri.
- XVII.** De arca Testamenti miraculisque signorum, quæ ad commendandam legis ac promissionis auctoritatem divinitus facta sunt.
- XVIII.** Contra eos qui de miraculis quibus Dei populus eruditus est, negant ecclesiasticis libris esse credendum.
- XIX.** Quæ ratio sit visibilis sacrificij, quod uni vero & invisibili Deo offerri docet vera religio.
- XX.** De summo veròque sacrificio, quod ipse Dei & hominum Mediator effectus est.
- XXI.** De modo potestatis dæmonibus datæ ad glorificandos sanctos, qui per tolerantiam passionum, qui æreos spiritus non placando ipsos, sed in Deo permanendo vicerunt.
- XXII.** Unde sit sanctis adversum dæmones potestas, & unde cordis vera purgatio.
- XXIII.** De principiis, in quibus Platonici purgationem animæ esse profitentur.
- XXIV.** De uno veròque principio, quod solum naturam humanam purgat & renovat.
- XXV.** Omnes sanctos & sub Legis tempore, & sub prioribus sæculis in sacramento & fide Christi justificatos fuisse.
- XXVI.** Dej inconstantia Porphyrii inter confessionem veri Dei & cultum dæmonum fluctuantis.
- XXVII.** De impietate Porphyrii, quæ etiam Apuleii transcendit errorem.
- XXVIII.** Quibus persuasionibus Porphyrius obcæcatus non potuerit veram sapientiam, quod est Christus agnoscere.

- XXIX.** De incarnatione Domini nostri Jesu Christi, quam confiteri Platoniorum erubescit impietas.
- XXX.** Quanta Platonici dogmatis Porphyrius refutaverit, & dissentiendo correxerit.
- XXXI.** Contra argumentum Platoniorum, quo animam humanam Deo asserunt esse coeternam.
- XXXII.** De universali via anime liberanda, quam Porphyrius male querendo non reperit, & quam sola gratia Christiana referavit.

De incarnatione Domini nostri Jesu Christi, quam confiteri Platoniorum erubescit impietas.

Quanta Platonici dogmatis Porphyrius refutaverit, & dissentiendo correxerit.

Contra argumentum Platoniorum, quo animam humanam Deo asserunt esse coeternam.

De universali via anime liberanda, quam Porphyrius male querendo non reperit, & quam sola gratia Christiana referavit.

S. AUGUSTINI. DE CIVITATE DEI. LIBER SEXTUS. SUMMARIUM.

Hactenus contra eos qui propter hanc temporalem vitam colendos deos putant : nunc autem adversus eos qui cultum ipsis credunt propter vitam æternam exhibendum : quos Augustinus libris quinque sequentibus confutaturus , ostendit hic in primis opinionem de diis quam abjectam habuerit ipsemet Varro theologia gentilis scriptor commendatissimus. Affert theologia istius genera secundum eundem tria , fabulosum , naturale & civile : ac mox de fabuloso & de civili demonstrat , nihil hac genera ad futura vita felicitatem conferre.

PRÆFATIO.

QUINQUE superioribus libris satis mihi adversus eos videor disputasse, qui multos deos & falsos, quos esse inutilia simulacra, vel immundos spiritus & pernicioſa dæmonia, vel certè creaturas, non creatorem veritas Christiana convincit; propter vitæ hujus mortalis rerumque terrenarum utilitatem, eo ritu ac servitute, quæ Græcè latria dicitur, & uni vero Deo debetur, venerandos & colendos putant. Et nimia quidem stultitiæ vel pertinaciæ, nec istos quinque

Aug. de Civit. Dei. Pars II. A nec

nec ullos alios quancumque numeri libros satis esse posse, quis nesciat? Quando ea putatur gloria vanitatis, nullis cedere viribus veritatis; in perniciem utique ejus, cui vitium tam immane dominatur. Nam & contra omnem curantis industriam, non malo medici, sed ægroti insanabilis, morbus invictus est. Hi verò qui ea quæ legunt, vel sine ulla, vel non cum magna ac nimia veteris erroris obstinatione, intellecta & considerata perpendunt, faciliùs nos isto numero terminatorum quinque voluminum plus quàm quæstionis ipsius necessitas postulabat satis fecisse, quàm minùs differuisse judicabunt; totamque invidiam, quam Christianæ religioni de hujus vitæ cladibus terrenarumque contritione ac mutatione rerum imperiti facere conantur, non solum dissimulantibus, sed contra suam conscientiam faventibus etiam doctis, quos impietas vesana possedit, omnino esse inanem rectæ cogitationis atque rationis, plenamque levissimæ temeritatis & perniciosissimæ animositatis, dubitare non poterunt.

CAPUT I.

De his qui dicunt deos à se, non propter præsentem vitam coli, sed propter æternam.

1. **N**unc ergo quoniam deinceps, ut promissus ordo expetit, etiam hi refellendi & docendi sunt, qui non propter istam

istam vitam, sed propter illam quæ post mortem futura est, deos gentium, quos Christiana religio destruit, colendos esse contendunt; placet à veridico oraculo sancti Psalmi sumere exordium disputationis meæ: *Beatus cujus est Dominus Deus spes ipsius, & non respexit in vanitates, & insanias mendaces.* Ps. 39. Verumtamen in omnibus vanitatibus insaniisque mendacibus longè tolerabiliùs philosophi audiendi sunt, quibus displicuerunt istæ opiniones erroresque populorum: qui populi constituerunt simulacra numinibus, multaque de eis quos deos immortales vocant, falsa atque indigna sive finxerunt, sive ficta crediderunt, & credita eorum cultui sacrorumque ritibus miscuerunt. Cum his hominibus, qui etsi non liberè prædicando, (i.) saltem utcumque in disputationibus mussitando, talia se improbare testati sunt, non usque adeò inconvenienter quæstio ista tractatur: utrum non unum Deum qui fecit omnem spiritalem corporalemque creaturam, propter vitam quæ post mortem futura est coli oporteat; sed multos deos, quos ab illo uno factos & sublimiter collocatos quidam eorundem philosophorum cæteris excellentiores nobilioresque senserunt.

2. Cæterum quis ferat dici atque contendere, deos illos, quorum in quarto libro quosdam commemoravi, quibus rerum exiguarum singulis singula distribuuntur officia, vitam æternam cuiquam præstare? An verò illi peritissimi & acutissimi viri, qui se pro magno beneficio con-

scripta docuisse glorientur, ut sciretur quare cuique deo supplicandum esset, quid à quoque esset petendum, ne absurditate turpissima, qualis joculariter in mimo fieri solet, peteretur à Libero aqua, à Lymphis vinum; auctores erunt cuiquam hominum diis immortalibus supplicanti, ut cum à Lymphis petierit vinum, eique responderint, Nos aquam habemus, hoc à Libero pete; possit rectè dicere, Si vinum non habetis, saltem date mihi vitam æternam? Quid hac absurditate monstruosius? Nonne illæ cachinnantes (solent enim esse ad risum faciles) si non affectent fallere ut dæmones, supplici respondebunt, O homo putasne in potestate nos habere vitam, quas audis non habere vel vitem? Impudentissimæ igitur stultitiæ est, vitam æternam à talibus diis petere vel sperare, qui vitæ hujus ærumnosissimæ atque brevissimæ, & si qua ad eam pertinent adminiculandam atque fulciendam, ita singulas particulas tueri asseruntur, ut si id quod sub alterius tutela ac potestate est, petatur ab altero, tam sit inconueniens & absurdum, ut mimicæ scurrilitati videatur esse simillimum. Quod cum fit à scientibus mimis, dignè ridentur in theatro; cum verò à nescientibus stultis, dignius iridentur in mundo. Cui ergo deo vel deæ, propter quid supplicaretur, quantum ad illos deos attinet quos instituerunt civitates, à doctis solerter inventum memoriæque mandatum est; quid à Libero, verbi gratiâ, quid à Lymphis, quid à Vulcano, ac sic à cæteris, quos

quos partim commemoravi in quarto libro, partim prætereundos putavi. Porro si à Cere-
re vinum, à Libero panem, à Vulcano aquam, à Lymphis ignem petere erroris est; quanto majoris deliramenti esse intelligi debet, si cuiquam istorum pro vita supplicetur æterna?

3. Quamobrem, si cum de regno terreno quaeremus, quosnam illud deos vel deas hominibus credendum esset posse conferre, discussis omnibus longè alienum à veritate monstratum est, à quoquam istorum multorum numinum atque falsorum saltem regna terrena existimare constitui: nonne insanissimæ impietatis est, si æterna vita, quæ terrenis omnibus regnis sine ulla dubitatione vel comparatione præferenda est, ab istorum quoquam dari cuiquam posse credatur? Neque enim propterea dii tales vel terrenum regnum dare non posse visi sunt, quia illi magni & excelsi sunt, hoc quiddam parvum & abjectum, quod non dignarentur in tanta sublimitate curare. Sed quantumlibet consideratione fragilitatis humanæ caducos apices terreni regni meritò quisque contemnat; illi dii tales apparuerunt, ut indignissimi viderentur, quibus danda atque servanda deberent vel ista committi. Ac per hoc, si (ut superiora proximis duobus libris pertractata docuerunt) nullus Deus ex illa turba, vel quasi plebejorum, vel quasi procerum deorum, idoneus est regna mortalia mortalibus dare, quanto minùs potest immortales ex mortalibus facere?

4. Huc accedit, quia si jam cum illis agi-

mus qui non propter istam, sed propter vitam quæ post mortem futura est, existimant colendos deos; jam nec propter illa saltem quæ deorum talium potestati tamquam dispartita & propria, non ratione veritatis, sed vanitatis opinione tribuuntur, omnino colendi sunt; sicut credunt hi qui cultum eorum vitæ hujus mortalis utilitatibus necessarium esse contendunt: contra quos jam quinque præcedentibus voluminibus satis, quantum potui, disputavi. Quæ cum ita sint, si eorum qui colerent deam Juventatem, ætas ipsa floreret insigniùs; contemptores autem ejus, vel intra annos occumberent juventutis, vel in ea tamquam senili torpore frigerent: si malas cultorum suorum speciosius & festiviùs Fortuna barbata vestiret; à quibus autem sperneretur, glabros aut male barbatos videremus: etiam sic rectissime diceremus, hucusque istas deas singulas posse, suis officiis quodammodo limitatas; ac per hoc nec à Juventate oportere peti vitam æternam, quæ non daret barbam; nec à Fortuna barbata boni aliquid post hanc vitam esse sperandum, cujus in hac vita potestas nulla esset, ut eandem saltem ætatem, quæ barbâ induitur, ipsa præstaret. Nunc verò cum earum cultus nec propter ista ipsa, quæ putant eis subdita, sit necessarius; quia & multi colentes Juventatem deam minime in illa ætate viguerunt, & multi non eam colentes gaudent robore juventutis; itemque multi Fortunæ barbatae supplices ad nullam vel deformem barbam pervenire po-

tuerunt, & si qui eam pro barba impetranda venerantur, à barbatis ejus contemptoribus iridentur: Itane desipit cor humanum, ut quorum deorum cultum propter ista ipsa temporalia & citò prætereuntia munera, quibus singulis singuli præesse perhibentur, inanem ludibriosumque cognoscit, propter vitam æternam credat esse fructuosum? Hanc dare illos posse, nec hi dicere ausi sunt, qui eis, ut ab insipientibus populis colerentur, ista opera temporalia, quoniam nimis multos putaverunt, ne quisquam eorum sederet otiosus, minutatim divisa tribuerunt.

NOTÆ.

Esse non liberè predicando. (1.) Josephus enim lib. 11. contr. Appionem sic scribit: Pythagoras & Anaxagoras & Plato, & post illos Philosophi Stoici, & penè cuncti de divina videntur sapuisse natura; sed hi quidem ad breve philosophantes populo superstitionum opinionibus jam præoccupato veritatem dogmatis proferre non ausi sunt. Ipse quidem Plato confessus est, quòd veram de Deo opinionem propter ignorantiam plebis proferre securum non sit. *Addit Coqueus ex Justino*, Platonem doctrinam Moyſis cæterorumque Prophetarum, quam in Ægypto didicerat, de uno solo Deo equidem agnovisse, sed propter casum Socratis timuisse, ne contra se quoque aliquis Anytus aut Melitus (hi erant illius delatores) exoriretur, & se coram populo Atheniense violatorum deorum reum ageret.

CAP. II.

Quid Varronem de diis gentium
sensisse credendum sit, quorum talia &
genera & sacra detexit, ut reverentiùs
cum eis ageret, si de illis omnino
reticeret.

Quis Marco Varrone curiosius ista quaesivit? quis invenit doctius? quis consideravit attentius? quis distinxit acutius? quis diligentius, pleniusque conscripsit? Qui tamen si minus est suavis eloquio, doctrinâ tamen atque sententiis ita refertus est, ut in omni eruditione, quam nos sæcularem, illi autem liberalem vocant, studiosum rerum tantum iste doceat, quantum studiosum verborum Cicero delectat. Denique & ipse Tullius huic tale testimonium perhibet, ut in libris Academicis dicat eam, quæ ibi versatur, disputationem, se habuisse cum Marco Varrone, "homine, inquit, omnium facile acutissimo, & sine ulla dubitatione doctissimo (1.) Non ait, eloquentissimo vel facundissimo; quoniam revera in hac facultate multum impar est: sed omnium, inquit, facile acutissimo. Et in eis libris, id est, Academicis, ubi cuncta dubitanda esse contendit, addidit, sine ulla dubitatione doctissimo. Profectò de hac re sic erat certus, ut auferret dubitationem, quam solet in omnibus adhibere, tamquam de hoc uno etiam

etiam pro Academicorum dubitatione disputa-
 turus, se Academicum fuisset oblitus. In pri-
 mo autem libro cum ejusdem Varronis litte-
 raria opera prædicaret, Nos, inquit, in no-
 stra urbe peregrinantes errantesque, tam-
 quam hospites, tui libri quasi domum redu-
 xerunt, ut possemus aliquando qui & ubi es-
 semus agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu de-
 scriptiones temporum, tu sacrorum jura,
 tu sacerdotum, tu domesticam, tu publi-
 cam disciplinam, tu sedem regionum, lo-
 corum, tu omnium divinarum humana-
 rumque rerum nomina, genera, officia, cau-
 sas aperuisti. Iste igitur vir tam insignis excel-
 lentisque peritiæ, & quod de illo etiam Teren-
 tianus (2.) elegantissimo versiculo breviter
 ait, Vir doctissimus undecumque Varro: qui
 tam multa legit, ut aliquid ei scribere vacasse
 miremur; tam multa scripsit, (3.) quam multa
 vix quemquam legere potuisse credamus: iste,
 inquam, vir tantus ingenio, tantusque doctri-
 nâ, si rerum velut divinarum, de quibus scri-
 bit, oppugnator esset atque destructor, easque
 non ad religionem, sed ad superstitionem (4.)
 diceret pertinere, nescio utrum tam multa in
 eis ridenda, contemnenda, detestanda con-
 scriberet. Cum verò deos eosdem ita coluerit,
 colendosque censuerit, ut in eo ipso opere lit-
 terarum suarum dicat se timere ne pereant, non
 incurso hostili, sed civium negligentia, de qua
 illos velut ruina liberari à se dicit, & in memo-
 ria bonorum per hujusmodi libros recondi at-

que servari utiliore curâ, quàm Metellus de incendio sacra Vestalia, & Æneas de Trojano excidio Penates liberasse prædicantur; & tamen ea legenda sæculis prodit, quæ à sapientibus & insipientibus merito abjicienda, & veritati religionis inimicissima judicentur: quid existimare debemus, nisi hominem acerrimum ac peritissimum, non tamen sancto Spiritu liberum, oppressum fuisse suæ civitatis consuetudine ac legibus; & tamen ea quibus movebatur sub specie commendandæ religionis tacere noluisse?

sine ulla dubitatione doctissimus. (1.) Varronem etiam viventem doctissimum omnium togatorum nominarunt, & quod nemini antea, statua posita est in bibliotheca. *Vives in h. l.*

Terentianus. (2.) Hic fuit Carthaginensis, vixit temporibus Diocletiani, *cit. Vives.*

Tam multa scripsit. (3.) Anno octogesimo quarto ætatis 490. libros scribendo absolvit. *Vives hic.*

Non ad Religionem, sed ad superstitionem. (4.) Religio est, si debito modo Deus colatur: ubi autem vel falsus Deus vel verus non debito modo honoratur, superstitio est. *Coquans hoc loco.*

CAP. III.

Quæ sit partitio Varronis librorum suorum, quos de antiquitatibus rerum humanarum divinarumque composuit.

QUADRAGINTA & unum libros scripsit antiquitatum: hos in res humanas divinasque

que divisit, rebus humanis viginti quinque, divinis sexdecim tribuit: istam secutus in ea partitione rationem, ut rerum humanarum libros senos quatuor partibus daret. (1.) Intendit enim qui agant, ubi agant, quando agant, quid agant. In sex itaque primis de hominibus scripsit, in secundis sex de locis, sex tertios de temporibus, sex quartos eosdemque postremos de rebus absolvit. Quater autem seni, viginti & quatuor fiunt. Sed unum singularem, qui communiter prius de omnibus loqueretur, in capite posuit. In divinis idemdem rebus eadem ab illo divisionis forma servata est, quantum attinet ad ea quæ diis exhibenda sunt. Exhibentur enim ab hominibus in locis & temporibus sacra. Hæc quatuor quæ dixi, libris complexus est ternis: nam tres priores de hominibus scripsit, sequentes de locis, tertios de temporibus, quartos de sacris; etiam hic qui exhibeant, ubi exhibeant, quando exhibeant, quid exhibeant, subtilissima distinctione commendans. Sed quia oportebat dicere, & maxime id expectabatur, quibus exhibeant, de ipsis quoque diis tres conscripsit extremos, ut quinquies terni quindécim fierent. Sunt autem omnes, ut diximus, sexdecim: quia & istorum exordio unum singularem, qui prius de omnibus loqueretur, apposuit: quo absoluto, consequenter ex illa quinquepartita distributione tres præcedentes, qui ad homines pertinent, ita subdivisit, ut primus sit de pontificibus, secundus de auguribus, tertius de quindecim-

decimviris sacrorum. (2.) Secundos tres ad loca pertinentes; ita ut in uno eorum de facellis, altero de sacris ædibus diceret, tertio de locis religiosis. Tres porro qui istos sequuntur, & ad tempora pertinent, id est, ad dies festos; ita ut unum eorum faceret de feriis, alterum de ludis Circensibus, de scenicis tertium. Quattor trium ad sacra pertinentium, uni dedit consecrationes, alteri sacra privata, ultimo publica. Hanc velut pompam obsequiorum in tribus, qui restant, dii ipsi sequuntur extremi, quibus iste universus cultus impensus est: in primo dii certi, in secundo incerti, in tertio cunctorum novissimo dii præcipui atque selecti.

Quatuor partibus daret. (1.) Id est secundum *Vives hic*: sex libros divisit in quatuor partes.

De quindecimviris. (2.) Duumviri sacrorum à Tarquinio super inspiciendis libris Sibyllinis constituti fuerant; instante postmodum plebe, ut ex suis crearentur, ex plebeis & patitiis facti sunt decem. Mox deinde post additi quinque. Et sic à Duumviris ad Decemviros, & ab his ad Quindecimviros res devenit, & aliquando eis data cura fuit corrigendorum fastorum. *Vives & Coquaus in hunc locum.*

CAP. IV.

Quòd ex disputatione Varronis apud cultores deorum antiquiores res humanæ quàm divinæ reperiantur.

1. **I**N hac tota serie pulcherrimæ ac subtilissimæ distributionis & distinctionis vitam æternam

nam frustra quæri & sperari impudentissimè vel optari, ex his quæ jam diximus, & quæ deinceps dicenda sunt, cuivis hominum, qui corde obstinato sibi non fuerit inimicus, facillimè apparet. Vel hominum enim sunt ista instituta, vel dæmonum; non quales vocant illi dæmones bonos, sed, ut loquar apertius, immundorum spirituum & sine controversia malignorum, qui noxias opiniones, quibus anima humana magis magisque vanescat, & incommutabili æternæquæ veritati coaptari atque inhærere non possit, invidentiâ mirabili & occultè inferunt cogitationibus impiorum, & apertè aliquando ingerunt sensibus, & quæ possunt fallaci attestazione confirmant. Iste ipse Varro, propterea se prius de rebus humanis, de divinis autem postea scripsisse testatur, quòd prius extiterint civitates, deinde ab eis hæc instituta sint. Vera autem religio non à terrena aliqua civitate instituta est: sed planè cælestem ipsa instituit Civitatem. Eam verò inspirat & docet verus Deus, dator vitæ æternæ, veris cultoribus suis.

2. Varronis igitur contentis ideo se prius de rebus humanis scripsisse, postea de divinis, quia divinæ istæ ab hominibus institutæ sunt, hæc ratio est: Sicut prior est, inquit, pictor, quàm tabula picta, prior faber quàm ædificium; ita priores sunt civitates, quàm ea, quæ à civitatibus sunt instituta. Dicit autem se prius scripturum fuisse de dijs, postea de hominibus, si de omni natura deorum scribe-

ret.

ret. Quasi hîc de aliqua scribat ; & nōn de omni ; aut verò etiam aliqua, licet non omnis, deorum natura non prior debeat esse, quàm hominum ? Quid quòd in illis tribus novissimis libris, deos certos & incertos & selectos diligenter explicans, nullam deorum naturam prætermittere videtur ? Quid est ergo quod ait, “ Si de omni natura deorum & hominum scriberemus, prius divina absolvissimus, quàm humana attigissimus ? Aut enim de omni natura deorum scribit, aut de aliqua, aut omnino de nulla. Si de omni ; præponenda est utique rebus humanis : si de aliqua ; cur non etiam ipsa res præcedat humanas ? An indigna est præferri etiam universæ naturæ hominum pars aliqua deorum ? Quòd si multum est, ut aliqua pars divina præponatur universis rebus humanis ; saltem digna est vel Romanis. Rerum quippe humanarum libros, non quantum ad orbem terrarum, sed quantum ad solam Romam pertinet, scripsit. Quos tamen rerum divinarum libris se dixit scribendi ordine merito prætulisse ; sicut pictorem tabulæ pictæ, sicut fabrum ædificio ; apertissimè confitens, quòd etiam istæ res divinæ, sicut pictura, sicut structura, ab hominibus institutæ sint. Restat ut de nulla deorum natura scripsisse intelligatur ; neque hoc apertè dicere voluisse ; sed intelligentibus reliquisse. Ubi enim dicitur, non omnis, usitate quidem intelligitur aliqua : sed potest intelligi & nulla ; quoniam quæ nulla est, nec omnis, nec aliqua est. Nam ut ipse dicit,

dicit, si omnis esset natura deorum de qua scriberet, scribendi ordine rebus humanis præponenda esset: ut autem & ipso tacente veritas clamat, præponenda esset certè rebus Romanis, etiamsi non omnis; sed saltem aliqua esset: rectè autem postponitur; ergo nulla est. Non itaque rebus divinis anteferre voluit res humanas, sed rebus veris noluit anteferre res falsas. In his enim quæ scripsit de rebus humanis, secutus est historiam rerum gestarum: quæ autem de his, quas divinas vocat, quid nisi opiniones rerum variarum? Hoc est nimirum, quod voluit subtili significatione monstrare; non solum scribens de his posterius quàm de illis, sed etiam rationem reddens cur id fecerit. Quam si tacuisset, aliter hoc factum ejus ab aliis fortasse defenderetur. In ea verò ipsa ratione quam reddidit, nec aliis quidquam reliquit pro arbitrio suspicari, & satis probavit homines se præposuisse institutis hominum, non naturam hominum naturæ deorum. Ita se libros rerum divinarum non de veritate quæ pertinet ad naturam, sed de falsitate quæ pertinet ad errorem, scripsisse confessus est. Quod apertius alibi posuit, sicut in quarto libro commemoravi, ex naturæ formula se scripturum fuisse, si novam ipse conderet civitatem; quia verò jam veterem invenerat, non se potuisse nisi ejus consuetudinem sequi.

CAP. V.

De tribus generibus theologiæ
secundum Varronem, scilicet uno fabu-
loso, altero naturali, tertioque
civili.

1, **D**Einde illud quale est, quod tria gene-
ra theologiæ dicit esse, id est, ratio-
nis quæ de diis explicatur, eorumque
unum mythicon appellari, alterum physicon,
tertium civile? Latine si usus admitteret, ge-
nus quod primum posuit, fabulare appella-
re-
mus; sed fabulosum dicimus: à fabulis enim
mythicon dictum est; quoniam *μῦθος* Græcè
fabula dicitur. Secundum autem ut natura-
le dicatur, jam & contuetudo locutionis admit-
tit. Tertium etiam ipse Latine enuntiavit,
quod civile appellatur. Deinde ait: Mythi-
con appellant, quo maxime utuntur poetæ;
physicon, quo philosophi; civile, quo po-
puli. Primum, inquit, quod dixi, in eo sunt
multa contra dignitatem & naturam immor-
taliū ficta. In hoc enim est, ut deus alius
ex capite, alius ex femore sit, alius ex gut-
tis sanguinis natus: in hoc, ut dii furati sint,
ut adulteraverint, ut servierint homini: deni-
que in hoc omnia diis attribuuntur, quæ
non modò in hominem, sed etiam quæ in
contemptissimum hominem cadere possunt.
Hic certe ubi potuit, ubi ausus est, ubi im-
puni

punitum putavit, quanta mendacissimis fabulis naturæ deorum fieret injuria, sine caligine ullius ambiguitatis expressit. Loquebatur enim, non de naturali theologia, non de civili, sed de fabulosa, quam liberè à se putavit esse culpandam.

2. Videamus quid de altera dicat. Secundum genus est, inquit, quod demonstravi, de quo multos libros philosophi reliquerunt: in quibus est, dii qui sint, ubi, quod genus, quale, à quonam tempore, an à sempiterno fuerint, an ex igne sint, ut credit Heraclitus; an ex numeris, ut Pythagoras; an ex atomis, ut ait Epicurus. Sic alia, quæ facilius intra parietes in schola, quàm extra in foro ferre possunt aures. Nihil in hoc genere culpavit, quod physicon vocant, & ad philosophos pertinet: tantum quòd eorum inter se controversias commemoravit, per quos facta est dissidentium multitudo sectarum. Removit tamen hoc genus à foro, id est, à populis: scholis verò & parietibus clausit. Illud autem primum mendacissimum atque turpissimum à civitatibus non removit. O religiosas aures populares, atque in his etiam Romanas! Quod de diis immortalibus philosophi disputant, ferre non possunt: quòd verò pœtæ canunt, & histriones agunt, quia contra dignitatem ac naturam immortalium ficta sunt, quia non modò in hominem, sed etiam in contemptissimum hominem cadere possunt, non solum ferunt, sed etiam libenter audiunt.

Neque id tantum, sed diis quoque ipsis hæc placere, & per hæc eos placandos esse decernunt.

3. Dixerit aliquis, Hæc duo genera, mythicon & physicon, id est, fabulosum atque naturale, discernamus ab hoc civili, de quo nunc agitur; unde illa & ipse discrevit: jamque ipsum civile videamus, qualiter explicet. Video quidem, cur debeat discerni fabulosum; quia falsum, quia turpe, quia indignum est. Naturale autem à civili velle discernere, quid est aliud, quàm etiam ipsum civile fateri esse mendosum? Si enim illud naturale est, quid habet reprehensionis, ut excludatur? Si autem hoc quod civile dicitur, naturale non est, quid habet meriti, ut admittatur? Hæc nempe illa causa est, quare prius scripserit de rebus humanis, posterius de divinis; quoniam in divinis rebus non naturam, sed hominum instituta secutus est. Intueamur sanè & civilem theologiam. Tertium genus est, inquit, quod in urbibus cives, maxime sacerdotes, nosse atque administrare debent. In quo est, quos deos publicè colere, quæ sacra & sacrificia facere quemque par sit. Adhuc quod sequitur attendamus. Prima, inquit, theologia (1.) maxime accommodata est ad theatrum, secunda ad mundum, tertia ad urbem. Quis non videat, cui palmam dederit? Utiq; secundæ, quam supra dixit esse philosophorum. Hanc enim pertinere testatur ad mundum, quo isti nihil esse excellentius opinantur in rebus. Duas
verò

verò illas theologias, primam & tertiam, theatri scilicet atque urbis distinxit, an junxit? Videmus enim non continuò quod est urbis, pertinere posse & ad mundum; quamvis urbes esse videamus in mundo: fieri enim potest, ut in urbe secundum falsas opiniones, ea colantur & ea credantur, quorum in mundo vel extra mundum natura sit nusquam: theatrum verò ubi est, nisi in urbe? Quis theatrum instituit, nisi civitas? Propter quid instituit, nisi propter ludos scenicos? Ubi sunt ludi scenici, nisi in rebus divinis, de quibus hi libri tantâ solertiâ conscribuntur?

Prima theologia. (1.) Tripliciter distinguebatur Theologia à Varrone; in fabulosam, quam & historicam nuncupabat, & hanc tractabant Poëtae, eratque accomodata theatri, ubi scelera deorum exhibebantur. In Naturalem quæ & mystica dicta fuit, ac ad mundum pertinebat, hanc curarunt Philosophi. In civilem tandem, quæ diversa sacra & cæremonias circa cultum deorum institutas expendebat, & huic invigilabant Civitates ipsæ. Nam LL. 12. tabular: cautum erat, ut separatim nemo habessit deos, neve novos, sed ne advenas nisi publicè adscitos privatim colunto. Verus enim erat decretum, ne quis deus ab Imperatore consecraretur, nisi à Senatu probaretur. Sacrificia etiam & sacerdotia instituta tum à Romulo, tum à Numa Pompilio ad eandem theologiam spectabant. *Coquans.*

CAP. VI.

De theologia mythica, id est, fabulosa, & de civili, contra Varonem.

1. **O** Marce Varro, cum sis homo omnium acutissimus, & sine ulla dubitatione doctissimus, sed tamen homo, non Deus, nec Spiritu Dei ad videnda & annuntianda divina in veritatem libertatemque subiectus, cernis quidem quam sint res divinæ ab humanis nugis atque mendaciis dirimendæ: sed vitiosissimas populorum opiniones & consuetudines in superstitionibus publicis vereris offendere, quas à deorum natura abhorreere vel talium quales in hujus mundi elementis humani animi suspicatur infirmitas, & sentis ipse, cum eas usquequaque consideras, & omnis vestra litteratura circumsonat. Quid hinc agit humanum quamvis excellentissimum ingenium? Quid tibi humana licet multiplex ingensque doctrina in his angustiis suffragatur? Naturales deos colere cupis, civiles cogaris. Invenisti alios fabulosos, in quos liberius quod sentis evomas, unde & istos civiles velis nolisque perfundas. Dicis quippe fabulosos accommodatos esse ad theatrum, naturales ad mundum, civiles ad urbem: cum mundus opus sit divinum, urbes verò & theatra opera sint hominum; nec alii dii rideantur in theatris, quam qui

qui adorantur in templis; nec aliis ludos exhibeatis, quàm quibus victimas immolatis. Quantò liberiùs subtiliùsque ista divideres, dicens alios esse deos naturales, alios ab hominibus institutos; sed de institutis aliud habere litteras poëtarum, aliud sacerdotum; utraque tamen ita esse inter se amicas consortio falsitatis, ut gratæ sint utræque dæmonibus, quibus inimica est doctrina veritatis?

2. Sequestratâ igitur paululùm theologiâ, quam naturalem vocant, de qua postea dissendendum est, placetne tandem vitam æternam peti aut sperari à diis poëticis, theatricis, ludicris, scenicis? Absit: imò avertat Deus verus tam immanem sacrilegamque dementiam. Quid, ab eis diis, quibus hæc placent, & quos hæc placant, cum eorum illic crimina frequententur, vita æterna poscenda est? Nemo, ut arbitror, usque ad tantum præcipitium furiosissimæ impietatis insanit. Nec fabulosâ igitur, nec civili theologiâ sempiternam quisquam adipiscitur vitam. Illa enim de diis turpia fingendo seminat, hæc favendo metit. Illa mendacia spargit, hæc colligit. Illa res divinas falsis criminibus insectatur, hæc eorum criminum ludos in divinis rebus amplectitur. Illa de diis nefanda figmenta hominum carminibus personat, hæc ea deorum ipsorum festivitatis consecrat. Facinora & flagitia numinum illa cantat, hæc amat. Illa prodit, aut fingit: hæc autem aut attestatur veris, aut oblectatur & falsis.

damnabiles : sed illa quæ theatra est , publicam turpitudinem profitetur ; ista quæ urbana est , illius turpitudine ornatur. Hincine vita æterna sperabitur , unde ista brevis temporalisque polluitur ? An verò vitam polluit consortium nefariorum hominum , si se inserant affectionibus & assensionibus nostris , & vitam non polluit societas dæmonum , qui coluntur criminibus suis ? Si veris , quam mali ? si falsis , quàm malè ?

3. Hæc cùm dicimus , videri fortasse cuiuspiam nimis harum rerum ignaro potest ea sola de diis talibus majestate indigna divinæ , & ridicula , detestabilia celebrari , quæ poëtici cantantur carminibus , & ludis scenicis adstantur ; facta verò illa , quæ non histriones , sed sacerdotes agunt , ab omni esse dedecore purgata & aliena. Hoc si ita esset , numquam theatricas turpitudines in eorum honorem quisquam celebrandas esse censeret , numquam eas ipsi dii præciperent sibi exhiberi. Sed ideo nihil pudet ad obsequium deorum talia gerere in theatris , quia similia geruntur in templis. Denique cùm memoratus auctor civilem theologiam à fabulosa & naturali , tertiam quamdam sui generis distinguere conaretur , eam magis ex utraque temperatam , quàm ab utraque separatam intelligi voluit. Ait enim , ea quæ scribunt poëtæ minus esse , quàm ut populi sequi debeant ; quæ autem philosophi , plus quàm
 “ ut ea vulgum scrutari expediat. Quæ sic
 “ abhorrent , inquit , ut tamen ex utroque genere

nerè ad civiles rationes assumpta sint non „
 pauca. Quare quæ sunt communia cum poë- „
 tis, unà cum civilibus scribemus: è quibus ma- „
 jor societas debet esse nobis cum philoto- „
 phis, quàm cum poëtis. Non ergo nulla „
 cum poëtis. Et tamen alio loco dicit de gene- „
 rationibus deorum magis ad poëtas quàm ad „
 físicos fuisse populos inclinatos. Hic e- „
 nim dixit quid fieri debeat, ibi quid fiat. Phy- „
 sicos dixit utilitatis causâ scripsisse, poëtas de- „
 lectationis. Ac per hoc ea quæ à poëtis con- „
 scripta populi sequi non debent, crimina sunt „
 deorum: quæ tamen delectant & populos & „
 deos. Delectationis enim causâ, sicut dicit, „
 scribunt poëtæ, non utilitatis: ea tamen scri- „
 bunt quæ dii expetant, populi exhibeant.

CAP. VII.

De fabulosæ & civilis theologiæ similitudine atque concordia

I. **R**Evocatur igitur ad theologiam civilem „
 theologia fabulosa, theatrica, scenica, „
 indignitatis & turpitudinis plena: & „
 hæc tota quæ merito culpanda & respuenda ju- „
 dicatur, pars hujus est quæ colenda & obser- „
 vanda censetur; non sanè pars incongrua, si- „
 cut ostendere institui, & quæ ab universo cor- „
 pore aliena importunè illi connexa atque su- „
 spensa sit, sed omnino consona, & tamquam „
 ejusdem corporis membrum convenientissimè „
 copulata. Quid enim aliud ostendunt illa si-

mulacra, formæ, ætates, sexus, habitus deorum? Numquid barbatum Jovem, imberbem Mercurium poëtæ habent, pontifices non habent? Numquid Priapo mimi, non etiam sacerdotes enormia pudenda fecerunt? An aliter stat adorandus in locis sacris, quam procedit ridendus in theatris? Num Saturnus senex, Apollo ephebus, ita personæ sunt histrionum, ut non sint statux delubrorum? Cur Forculus qui foribus præest, & Limentinus qui limini, dii sunt masculi, atque inter hos Cardea foemina est, quæ cardinem servat? Nonne ista in rerum divinarum libris reperiuntur, quæ graves poëtæ suis carminibus indigna duxerunt? Numquid Diana theatra portat arma, & urbana simpliciter virgo est? Numquid scenicus Apollo citharista est, & ab hac arte Delphicus vacat? Sed hæc honestiora sunt in comparatione turpiorum. Quid de ipso Jove senserunt, qui ejus nutricem in Capitolio posuerunt? Nonne attestati sunt Euhemero, (1.) qui omnes tales deos non fabulosa garrulitate, sed historicâ diligentia homines fuisse mortalesque conscripsit? Epulones (2.) etiam deos parasitos Jovis, ad ejus mensam qui constituerunt, quid aliud quam mimica sacra esse voluerunt? Nam parasitos Jovis ad ejus convivium adhibitos si mimus dixisset, risum utique quæsisse videretur. Varro dixit; non cum irideret deos, sed cum commendaret, hoc dixit; divinarum, non humanarum rerum libri, hoc cum scripserunt testantur; nec ubi ludos sceni-

eos exponere, sed ubi Capitolina jura pandebat. Denique à talibus vincitur, & fatetur, sicut formâ humanâ deos fecerunt, ita eos delectari humanis voluptatibus credidisse.

2. Non enim & maligni spiritus suo negotio defuerunt, ut has noxias opiniones humanarum mentium ludificatione firmarent. Unde etiam illud est, quòd Hercules ædituus otiosus atque feriatuus lusit tesseris secum, utraque manu alternante, in una constituens Herculem, in altera seipsum; sub ea conditione, ut si ipse vicisset, de stipe templi sibi cœnam pararet, amicamque conduceret; si autem victoria Hercules fieret, hoc idem de pecunia sua voluptati Hercules exhiberet: deinde cum à seipso tamquam ab Hercule victus esset, debitam cœnam & nobilissimam meretricem Laurentinam deo Herculi dedit. At illa cum dormivisset in templo, vidit in somnis Herculem sibi esse commixtum, sibi que dixisse, quòd inde discedens cui primum juveni obviam fieret, apud illum esset inventura mercedem, quam sibi credere deberet ab Hercule persolutam. Ac sic abeunti cum primus juvenis ditissimus Tarutius occurrisset, eamque dilectam secum diutius habuisset, illâ hærede relicta defunctus est. Quæ amplissimam adeptam pecuniam, ne divinæ mercedi videretur ingrata, quod acceptissimum putavit esse numinibus, populum Romanum etiam ipsa scripsit hæredem, atque illa non comparente, inventum est testamen-

tum : quibus meritis eam ferunt etiam honores meruisse divinos.

3. Hæc si poëtæ fingerent , si mimi agerent , ad fabulosam theologiam dicerentur procul dubio pertinere , & à civilis theologiæ dignitate separanda judicarentur. Cùm verò hæc dedecora , non poëtarum , sed populorum ; non mimorum , sed sacrorum ; non theatrorum , sed templorum ; id est , non fabulosa , sed civilis theologiæ , à tanto auctore produntur ; non frustra histriones ludicris artibus fingunt deorum , quæ tanta est , turpitudinem , sed planè frustra sacerdotes velut sacris ritibus conantur fingere deorum , quæ nulla est , honestatem. Sacra sunt Junonis , & hæc in ejus dilecta insula Samo celebrantur , ubi nuptum data est Jovi. Sacra sunt Cereris , ubi à Plutone rapta Proserpina quæritur. Sacra sunt Veneris , ubi amatus ejus Adonis aprino dente extinctus juvenis formosissimus plangitur. Sacra sunt Matris deùm , ubi Arys pulcher adolescens ab ea dilectus , & muliebri zelo abscisus , etiam hominum abscisorum , quos Gallos vocant , infelicitate deploratur. Hæc cùm deformiora sint omni scenica sceditate , quid est quòd fabulosa de diis figmenta poëtarum ad theatrum videlicet pertinentia velut secernere nituntur à civili theologia , quam pertinere ad urbem volunt , quasi ab honestis & dignis indigna & turpia ? Itaque potius est unde gratiæ debeantur histrionibus , qui oculis hominum pepercerunt , nec omnia spectaculis nu-
dave-

claverunt, quæ sacrarum ædium parietibus occultantur. Quid de sacris eorum boni sentiendum est, quæ tenebris operiuntur, cum tam sint detestabilia, quæ proferuntur in lucem? Et certè quid in occulto agant per abscisos & molles, ipsi viderint. Eisdem tamen homines infeliciter ac turpiter enervatos atque corruptos minimè occultare potuerunt. Perluadeant cui possunt, se aliquid sanctum per tales agere homines; quos inter sua sancta numerari atque versari negare non possunt. Nescimus quid agant, sed scimus per quales agant. Novimus enim quæ agantur in scena, quò numquam, vel in choro meretricum, abscisus aut mollis intravit: & tamen etiam ipsa turpes & infames agunt; neque enim ab honestis agi debuerunt. Quæ sunt ergo illa sacra, quibus agendis tales elegit sanctitas, quales nec thymelica (3.) in se admittit obscœnitas?

Euhemero. (1.) Hic fuit Siculus è civitate Messana, qui Jovis & cæterorum deorum historiam veram scripsit; proptereaque ab Ethnicis Auctoribus Atheus nuncupatus fuit. *Vives hic.*

Epulones. (2.) Collegio Pontificum additi fuerunt septem viri, qui sacra convivia in deorum ludis diis exhibita curarent, dictique sunt Septemviri Epulones. *Vives hic.*

Thymelica. (3.) Thymelis est Scenæ vel magis theatri pars, in qua extructa erat ara Apollini & Baccho, ubi Ludii, Cytharædi, Symphoniaci, Saltatores, Mimi & ejusmodi personæ consistebant, inde Thymelici diti. *Vives. C. Cæquæus hic.*

CAP. VIII.

De interpretationibus naturalium
rationum, quas doctores pagani pro
diis suis conantur ostendere.

1. **A**T enim habent ista physiologicas quas-
dam, sicut ajunt, id est, naturalium
rationum interpretationes. Quasi ve-
rò nos in hac disputatione physiologiam quæ-
ramus, & non theologiam; id est, rationem,
non naturæ, sed Dei. Quamvis enim qui ve-
rus Deus est, non opinione, sed naturâ sit
Deus: non tamen omnis natura deus est; quia
& hominis, & pecoris, & arboris, & lapidis uti-
que natura est, (1.) quorum nihil est Deus. Si
autem interpretationis hujus, quando agitur
de sacris Matris deûm, caput est certè quòd
Mater deûm terra est, quid ultra quærimus,
quid exætera perscrutamur? Quid evidentius
suffragatur eis qui dicunt, omnes istos deos ho-
mines fuisse? Sic enim sunt terrigenæ, sicut
eis mater est terra. In vera autem theologia
opus Dei est terra, non mater. Verumtamen
quoquo modo sacra ejus interpretentur, & re-
ferant ad rerum naturam; viros muliebria pati,
(2.) non est secundum naturam, sed contra
naturam. Hic morbus, hoc crimen, hoc de-
decus habet inter illa sacra professionem, quod
in vitiosis hominum moribus vix habet inter
tormenta confessionem. Deinde si ista sacra
qua

quæ scenicis turpitudinibus convincuntur esse
 fœdiora, hinc excusantur atque purgantur,
 quòd habent interpretationes suas, quibus o-
 stendantur rerum significare naturam; cur non
 etiam poetica similiter excusentur atque pur-
 gentur? Multi enim & ipsa ad eundem mo-
 dum interpretati sunt: usque adeò ut quod
 ab eis immanissimum & infandissimum dicitur,
 Saturnum suos filios devorasse, ita non-
 nulli interpretentur, quòd longinquitas tempo-
 ris, quæ Saturni nomine significatur, quidquid
 gignit ipsa consumat: vel sicut idem opinatur
 Varro, quòd pertineat Saturnus ad semina, quæ
 in terram, de qua oriuntur, iterum recidunt.
 Itemque alii alio modo, & similiter cætera.

2. Et tamen theologia fabulosa dicitur, &
 cum omnibus hujuscemodi interpretationibus
 suis reprehenditur, abjicitur, improbatur; nec
 solum à naturali, quæ philosophorum est, ve-
 rum etiam ab ista civili, de qua agimus, quæ
 ad urbes populosque pertinere asseritur, eò
 quòd de diis indigna confinxerit, meritò repu-
 dianda discernitur: eo nimirum consilio, ut
 quoniam acutissimi homines atque doctissimi,
 a quibus ista conscripta sunt, ambas improban-
 das intelligebant & illam scilicet fabulosam &
 istam civilem, illam verò audebant improbare,
 hanc non audebant; illam culpandam proposue-
 runt, hanc ejus similem comparandam expo-
 suerunt; non ut hæc præ illa tenenda eligeretur,
 sed ut cum illa respuenda intelligeretur;
 atque

atque ita sine periculo eorum qui civilem theologiam reprehendere metuebant, utraque contemptâ, ea quam naturalem vocant, apud meliores animos inveniret locum. Nam & civilis & fabulosa ambæ fabulosæ sunt, ambæque civiles: ambas inveniet fabulosas, qui vanitates & obscœnitates ambarum prudenter inspexerit; ambas civiles, qui scenicos ludos pertinentes ad fabulosam in deorum civilium festivitatibus & in urbium divinis rebus adverterit. Quomodo igitur vitæ æternæ dandæ potestas cuiquam deorum istorum tribuitur, quos sua simulacra & sacra convincunt, diis fabulosis apertissimè reprobatis esse simillimos formis, ætatibus, sexu, habitu, conjugis, generationibus, ritibus, in quibus omnibus aut homines fuisse intelliguntur, & pro uniuscujusque vita vel morte sacra eis & solemnia constituta, hunc errorem insinuantibus firmantibusque dæmonibus, aut certè ex qualibet occasione immundissimi spiritus fallendis humanis mentibus irrepsisse?

Natura est. (1.) Intelligit D. Augustinus hinc vires, condiciones & qualitates unicuique enti inditas & innatas. *Coquens in h. l.*

Viros muliebria pati. (2.) Gallos sacerdotes matris deum intelligit, qui demptis virilibus patiendo mulieres imitati, & idè ab Arnobio effeminati & exoleti vocati fuerunt. *Coquens in h. l.*

CAP. IX.

De officiis singulorum deorum.

1. **Q**uid ipsa numinum officia tam viliter minutatimque concisa, propter quod eis dicunt pro uniuscujusque proprio munere supplicari oportere, unde non quidem omnia, sed multa jam diximus, nonne scurrilitati mimicæ, quàm divinæ consonant dignitati? Si duas quisquam nutrices adhiberet infanti, quarum una nihil nisi escam, altera nihil nisi potum daret, sicut isti ad hoc duas adhibuerunt deas, Educam & Potinam; nempe desipere, & aliquid mimo simile in sua domo agere videretur. Liberum à liberamento appellatum volunt, quòd mares in coeundo per ejus beneficium emissis seminibus liberentur: hoc idem in foeminis agere Liberam, quam etiam Venerem putant, quòd & ipsas perhibeant femina emittere; & ob hoc Libero tandem virilem corporis partem in templo poni, foemineam Liberæ. Ad hæc addunt mulieres (1.) attributas Libero, & vinum propter libidinem concitandam. Sic Bacchanalia summâ celebrantur insaniâ. Ubi Varro ipse confitetur à Bacchantibus talia fieri non potuisse, nisi mente commota. Hæc tamen postea displicuerunt Senatui saniori, & ea jussit auferri. Saltem hîc tandem forsitan senserunt quid immundi spiritus, dum pro diis habentur, in hominum possint mentibus. Hæc certè non fierent

fierent in theatris. Ludunt quippe ibi, non fuerunt: quamvis deos habere, qui etiam ludis talibus delectentur, simile sit furoris.

2. Quale autem illud est, quod cum religiosum à superstizioso ea distinctione discernat, ut à superstizioso dicat timeri deos, à religioso autem tantum vereri ut parentes, non ut hostes timeri; atque omnes ita bonos dicat, ut facilius sit eos nocentibus parcere, quam lædere quemquam innocentem; tamen mulieri foetæ post partum tres deos custodes commemorat adhiberi, ne Silvanus deus per noctem ingrediatur & vexet; eorumque custodum significandorum causâ tres homines noctu circumire limina domûs, & primò limen securi ferire, postea pilo, tertio devertere scopis, ut his datis culturæ signis, deus Silvanus prohibeatur intrare; quod neque arbores cæduntur ac putantur sine ferro, neque far conficitur sine pilo, neque fruges coacervantur sine scopis; ab his autem tribus rebus tres nuncupatos deos, Intercidonam à securis intercisione, Pilumnum à pilo, (2.) Deverram à scopis, quibus diis custodibus contra vim dei Silvani, foetæ conservaretur? Ita contra dei nocentis sævitiam non valeret custodia bonorum, nisi plures essent adversus unum, eique aspero, horrendo, inculto, utpote silvestri, signis culturæ tamquam contrariis repugnarent. Itane ista est innocentia deorum, ista concordia? Hæcine sunt numina salubria urbitim, magis ridenda quàm ludibria theatrorum?

3. Cùm mas & foemina conjunguntur, adhibetur deus Jugatinus : sit hoc ferendum. Sed domum est ducenda quæ nubit : adhibetur & deus Domiducus. Ut in domo sit, adhibetur deus Domitius. Ut maneat cum viro, additur dea Manturna. Quid ultrà quæritur? Parcatur humanæ verecundiæ : peragat cætera concupiscentia carnis & sanguinis. procurato secreto pudoris. Quid impletur cubiculum turbâ numinum, quando & paranympbi inde discedunt? Et ad hoc impletur, non ut eorum præsentia cogitatâ major si cura pudicitia, sed ut foeminæ sexu infirmæ, novitate pavidæ, illis cooperantibus sine ulla difficultate virginitas auferatur : adest enim dea Virginiensis, & deus pater Subigus, & dea mater Prema, & dea pertunda, & Venus, & Priapus. Quid est hoc? Si omnino laborantem in illo opere virum ab diis adjuvari oportebat, non sufficeret aliquis unus, aut aliqua una? Numquid Venus sola parum esset, quæ ob hoc etiam dicitur nuncupata, quòd sine ejus vi foemina virgo esse non desinat? Si ulla est frons in hominibus, quæ non est in numinibus, nonne cùm credunt conjugati tot deos utriusque sexûs esse præsentem, & huic operi instantes, ita pudore afficiuntur, ut & ille minus moveatur, & illa plus reluctetur? Et certè si adest Virginiensis dea, ut virgini zona solvatur; (3.) si adest deus Subigus, ut viro subigatur; si adest dea Prema, ut subacta, ne se commoveat, comprimatur; dea Pertunda ibi quid facit?

Erubescat, eat foras : agat aliquid & maritus. Valde inhonestum est , ut quod vocatur illa, impleat quisquam nisi ille. Sed fortè ideo tolleratur, qui dea dicitur esse, non deus. Nam si masculus crederetur, & Pertundus vocaretur, magis contra eum pro uxoris pudicitia posceret maritus auxilium, quam foeta contra Silvanum. Sed quid hoc dicam, cum ibi sit & Priapus nimius masculus, super cuius immanissimum & turpissimum fascinum sedere nova nupta jubeatur, more honestissimo & religiosissimo matronarum?

4. Eant adhuc, & civilem theologiam à theologia fabulosa, urbes à theatris, templa à scenis, sacra pontificum à carminibus poetarum, velut res honestas à turpibus, veraces à fallacibus, graves à levibus, serias à ludicris, appetendas à respuendis, qua possunt quasi contentur subtilitate discernere. Intelligimus quid agant : illam theatricam & fabulosam theologiam ab ista civili pendere noverunt, & ei de carminibus poetarum tamquam de speculo resultare; & ideo ista exposita, quam damnare non audent, illam ejus imaginem liberius arguunt & reprehendunt, ut qui agnoscunt quid velint, & hanc ipsam faciem cujus illa imago est, detestentur; quam tamen dii ipsi tamquam in eodem speculo se intuentes ita diligunt, ut qui qualesque sint in utraque melius videantur. Unde etiam cultores suos terribilibus imperiis compulerunt, ut immunditiam theologiae fabulosae sibi dicarent, in suis solemnitate,

nitatibus ponerent, in rebus divinis haberent; atque ita & se ipsos immundissimos spiritus manifestius esse docuerunt, & hujus urbanæ theologiæ volut electæ & probatæ illam theatricam, abjectam atque reprobam, membrum partemque fecerunt; ut cum sit univèrsa turpis & fallax, atque in se contineat commentitios deos, una pars ejus sit in litteris sacerdotum, altera in carminibus poetarum. Utrum habeat & alias partes, alia quæstio est: nunc propter divisionem Varronis, & urbanam & theatricam theologiam ad unam civilem pertinere, satis, ut opinor, ostendi. Unde quia sunt ambæ similis turpitudinis, absurditatis, indignitatis, falsitatis, absit à viris religiosis, ut sive ab hac, sive ab illa vita speretur æterna.

5. Denique & ipse Varro commemorare & enumerare deos cœpit à conceptione hominis, quorum numerum exorsus est à Jano; eamque seriem perduxit usque ad decrepiti hominis mortem, & deos ad ipsum hominem pertinentes clausit ad Næniam deam, quæ in funeribus senum cantatur: deinde cœpit deos alios ostendere, qui pertinerent, non ad ipsum hominem, sed ad ea quæ sunt hominis, sicuti est victus, vestitus, & quæcumque alia quæ huic vitæ sunt necessaria; ostendens in omnibus quod sit cujusque mutus, & propter quid cuique debeat supplicari: in qua univèrsa diligentia nullos demonstravit vel nominavit deos, à quibus vita æterna poscenda sit, propter quam unam propriè nos Christiani sumus.

Quis ergo usque adeò tardus sit, ut non intelligat istum hominem civilem theologiam tam diligenter exponendo & aperiendo, eamque illi fabulosæ, indignæ atque probrosæ similem demonstrando, atque ipsam fabulosam partem esse hujus satis evidenter docendo, non nisi illi naturali, quam dicit ad philosophos pertinere, in animis hominum moliri locum, ea subtilitate, ut fabulosam reprehendat, civilem verò reprehendere quidem non audeat, sed prodendo reprehensibilem ostendat, atque ita utraque judicio rectè intelligentium reprobata, sola naturalis remaneat eligenda? De qua suo loco in adjutorio Dei veri, diligentius differendum est.

Addunt mulieres. (1.) Bacchum sequebantur Satyri & mulieres furentes, quæ Bacchæ dicebantur. ululantes. *Vives hic.*

Pilumnus. (2.) Fuit deus, & frumenti pilendū usum invenit. Antequam molinæ cognitæ essent, Etrusci & Latii inquilini fruges pilis tundebant. *Vives hic.*

Zona solvatur. (3.) Quamdiu filia virgines erant, tamdiu fasciam virginalem gestabant. At primâ nuptiarum nocte illam viri in honorem deæ Virginien-sis solvebant. *Vives & Coquans in b. l.*

CAP. X.

De libertate Senecæ, qui vehementius civilem theologiam reprehendit, quàm Varro fabulosam.

1. **L**ibertas sanè quæ huic defuit, ne istam urbanam theologiam theatricæ simillimam, aperte sicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quem nonnullis indiciis invenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verùm ex aliqua parte non defuit. Aduit enim scribenti, viventi defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, (1.) multò copiosius atque vehementius reprehendit ipse civilem istam & urbanam theologiam, quàm Varro theatricam atque fabulosam. Cum enim de simulacris ageret, Sacros, inquit, immortales, inviolabiles in materia vilissima atque immobili dedicant, habitus illis hominum ferarumque & piscium, quidam verò mixto sensu diversis corporibus induunt: numina vocant, quæ si spiritu accepto subito occurrerent, monstra haberentur. Deinde aliquanto post, cum theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait: Hoc locò dicit aliquis, Credam ego cælum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram

" aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem,
 " quorum alter fecit Deum sine corpore, al-
 " ter sine animo? Et ad hoc respondens, Quid
 " ergo tandem, inquit, veriora tibi videntur
 " T. Tatii, aut Romuli, aut Tulli Hostilit
 " somnia? Cloacinam Tatius dedicavit deam,
 " Picum Tiberinumque Romulus, Hostilius
 " Pavorem atque Pallorem teterrimos homi-
 " num affectus, quorum alter mentis territz
 " motus est, alter corporis, nec morbus qui-
 " dem, sed color. Hæc numina potius credes,
 " & cælo recipies? De ipsis verò ritibus crudeli-
 " ter turpibus quàm liberè scripsit? Ille, inquit,
 " viriles sibi partes amputat, ille lacertos se-
 " cat. Ubi iratos deos timent, qui sic pro-
 " pitios merentur? Dii autem nullo debent
 " coli genere, si & hoc volunt. Tantus est
 " perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ fu-
 " ror, ut sic dii placentur, quemadmodum
 " ne homines quidem sæviunt teterrimi & in-
 " fabulas traditæ crudelitatis. (2.) Tyranni la-
 " ceraverunt aliquorum membra, neminem
 " sua lacerare iusserunt. In regiz libidinis vo-
 " luptatem castrati sunt quidam: (3.) sed ne-
 " mo sibi, ne vir esset, jubente domino ma-
 " nus intulit. Se ipsi in templis contrucidant,
 " vulneribus suis ac sanguine supplicant. Sæ
 " cui intueri vaeret, quæ faciunt, quæque pa-
 " tiuntur, inveniet tam indecora honestis,
 " tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, ut
 " nemo fuerit dubitaturus furere eos, si cum
 pau-

paucioribus furerent : nunc sanitatis patrocini-
um insanientium turba est.

2. Jam illa quæ in ipso Capitolio fieri so-
lere commemorat, & intrepidè omnino coar-
guit, quis credat nisi ab irradientibus, aut fu-
rentibus fieri? Nam cum in sacris Ægyptiis
Osirim lugeri perditum, mox autem inventum
magno esse gaudio derisisset, cum perditio
ejus inventioque fingatur, dolor tamen ille at-
que lætitia ab eis qui nihil perdiderunt nihil-
que invenerunt, veraciter exprimatur. Huic
tamen, inquit, furori certum tempus est.
Tolerabile est, semel in anno insanire. In
Capitolium perveni, pudebit publicatæ de-
mentiæ, quod sibi vanus furor attribuit of-
ficii. Alius numina deo subjicit, alius horas
Jovi nuntiat; alius lictor est, alius unctor
qui vano motu brachiorum imitatur unguen-
tem. Sunt quæ Junoni ac Minervæ capillos
disponant, longè à templo, non tantum à
simulacro stantes, digitos movent ornan-
tium modo. Sunt quæ speculum teneant:
sunt quæ ad vadimonia sua (4.) deos advo-
cent: sunt qui libellos offerant, & illos causam
suam doceant. Doctus archimimus (5.) se-
nex jam decrepitus, quotidie in Capitolio
mimum agebat, quasi dii libenter spectarent
quem homines desierant. Omne illic artificum
genus operantium diis immortalibus desidet.
Et paulo post: Hi tamen, inquit, etiamsi
supervacuum usum, non turpem nec infamem
deo promittunt. Sedent quædam in

“ Capitolio, quæ se à Jove amari putant: nec
 “ Junonis quidem, si credere poëtis velis, ira-
 “ cundissimæ respectu terrentur.

3. Hanc libertatem Varro non habuit: tantummodo poëticam theologiam reprehendere ausus est; civilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa ubi hæc aguntur, quam theatra ubi finguntur. Unde in his sacris civilis theologiæ has partes potius elegit Senecæ sapienti, ut eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia
 “ sapiens servabit tamquam legibus jussa, non
 “ tamquam diis grata. Et paulo post: Quid
 “ quod & matrimonia, inquit, deorum jun-
 “ gimus, & ne piè quidem, fratrum ac soro-
 “ rum? Bellonam Marti collocamus, Vulca-
 “ no Venerem, Neptuno Salaciam. Quos-
 “ dam tamen coelibes relinquimus, quasi con-
 “ ditio defecerit; (6.) præsertim cum quæ-
 “ dam viduæ sint, ut Populonia, vel Fulgo-
 “ ra, & diva Rumina: quibus non miror pe-
 “ titorem defuisse. Omnem istam ignobilem
 “ deorum turbam, quam longo ævo longa su-
 “ perstitio congeffit, sic, inquit, adorabimus,
 “ ut meminerimus cultum ejus magis ad mo-
 “ rem, quam ad rem pertinere. Nec leges
 “ ergo illæ, nec mos in civili theologia id in-
 “ stituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem
 “ pertineret. Sed iste quem philosophia quasi li-
 “ berum fecerat, tamen quia illustri populi Ro-
 “ mani senator erat, colebat quod reprehende-
 “ bat.

Bat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat: quia videlicet magnum aliquid eum philosophia docuerat, ne superstitiosus esset in mundo, sed propter leges civium moresque hominum, non quidem ageret fingentem scenicum in theatro, sed imitaretur in templo: eo damnabilius, quò illa quæ mendaciter agebat, sic ageret, ut eum populus veraciter agere existimaret; scenicus autem ludendo potius delectaret, quàm fallendo deciperet.

In eo libro, quem C. c. (1.) Librorum Senecæ quædam interierunt, inter quos citatus liber de Superstitionibus. Item de matrimonio Exhortationum, Morales, & de Terræ motu. Vides C. Coquæus hic.

In fabulas crudelitatis: (2.) Ut Bulyris Egyptiorum, Mezentius Tyrrenorum, Tarquinius Romanorum Reges, Sylla, Clodia, Marius &c. Vides hic.

In regia libidinis voluptatem: (3.) Semiramis omnium prima mares castravit. Coquæus hic.

Ad vadimonia sua: (4.) Vadari est aliquem ad iudicem statuta die vocare. Vadimonium est ipsa sponsio comparandi in iudicio. Vides hic.

Doctus archimimus: (5.) Doctus hic sumitur pro nomine proprio: archimimus autem vocatur, qui præcipuus & princeps inter cæteros mimos erat, sicut Pantomimus imitatore omnium rerum notat.

Conditio defecit: (6.) Conditio hic pro matrimonio & nexu sponsaliorum & nuptiarum usurpatur. Vides C. Coquæus.

CAP. XI.

Quid de Judæis Seneca fenserit.

Hic inter alias civilis theologiæ superstitiones reprehendit, etiam sacramenta Judæorum, & maxime sabbata; inutiliter eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies, septimam fere partem ætatis suæ perdant vacando, & multa in tempore urgentia non agendo lædantur. Christianos tamen jam tunc Judæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est, ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem. De illis sanè Judæis cum loqueretur, ait: Cum interim usque
 “ eò sceleratissimæ gentis consuetudo conva-
 “ luit, ut per omnes jam terras recepta sit: vi-
 “ cti victoribus leges dederunt. (1.) Miraba-
 tur hæc dicens, & quid divinitus ageretur igno-
 rans, subiecit planè sententiam, quæ signi-
 ficaret quid de illorum sacramentorum ratione
 sentiret. Ait enim: Illi tamen causas ritus sui
 “ noverunt; major pars populi facit, quod
 cur faciat ignorat. Sed de sacramentis Ju-
 dæorum, vel cur, vel quatenus instituta sint
 auctoritate divina, ac postmodum à populo
 Dei, cui vitæ æternæ mysterium revelatum est,
 tempore quo oportuit eadem auctoritate sub-
 lata sint, & aliàs diximus, maxime cum ad-

versus Manichæos ageremus, & in hoc Opere
loco oportuniore dicendum est.

Victi Victoribus leges dederunt. (1.) Judæorum
enim leges apud Græcos plurimum æstimabantur. Ce-
quans in hunc loc.

CAP. XII.

Quòd gentilium deorum vanitate
detecta, nequeat dubitari æternam
eos vitam nomini posse præstare,
qui nec ipsam adjuvent tem-
poralem.

Nunc propter tres theologias, quas Græci
dicunt mythicem, physicam, politicam,
Latinè autem dici possunt, fabulosa, na-
turalis, civilis; quòd neque de fabulosa, quam
& ipsi multorum falsorumque deorum cultores
liberrimè reprehenderunt, neque de civili, cu-
jus illa pars esse convincitur, ejusque & ista si-
millima vel etiam deterior invenitur, speranda
est æterna vita; si cui satis non sunt quæ in
hoc volumine dicta sunt, adjungat etiam illa
quæ in superioribus libris, & maximè quarto
de felicitatis datore Deo plurima disputata sunt.
Nam cui nisi uni felicitati propter æternam vi-
tam consecrandi homines essent, si dea Felici-
tas esset? Quia verò non dea, sed munus est
Dei; cui Deo nisi datori felicitatis consecrandi
sumus, qui æternam vitam, ubi vult est & pla-

na felicitas, pia charitate diligimus? Non autem datorem esse felicitatis quemquam istorum deorum, qui tanta turpitudine coluntur, & nisi ita colantur, multo turpius irascuntur, atque ob hoc se spiritus immundissimos continentur, puto ex his quæ dicta sunt, neminem dubitare oportere. Porro qui non dat felicitatem, vitam quomodo possit dare æternam? Eam quippe vitam æternam dicimus, ubi est sine fine felicitas. Nam si anima in pœnis vivit æternis, quibus & ipsi spiritus cruciabantur immundi, mors est illa potius æterna, quam vita. Nulla quippe major & peior est mors, quam ubi non moritur mors. Sed quod animæ natura, per id quod immortalis creata est, sine qualicumque vita esse non potest, summa mors ejus est alienatio a vita Dei in æternitate supplicii. Vitam igitur æternam, id est, sine ullo fine felicem, solus ille dat, qui dat veram felicitatem. Quam quoniam illi, quos colit theologia ista civilis, dare non posse convicti sunt; non solum propter ista temporalia atque terrena, quod superioribus quinque libris ostendimus, sed multo magis propter vitam æternam, quæ post mortem futura est, quod isto uno etiam illis cooperantibus egimus, colendi non sunt. Sed quoniam veternosæ consuetudinis vis nimis in alto radices habet, si cui de ista civili theologia respuenda atque vitanda parum videor disputasse, in aliud volumen, quod huic, opitulante Deo, subjungendum est, animum intendat.

LIBER SEPTIMUS.

SUMMARIUM.

De diis selectis civilis theologia, Jano, Jove, Saturno & ceteris, quod nec eorum cultu perveniatur ad aeterna vita felicitatem.

PRÆFATIO.

Diligentiùs me pravas & veteres opiniones veritati pietatis inimicas, quas tenebrosis animis altius & tenaciùs diuturnus humani generis error infixit, evellere atque extirpare conantem; & illius gratiæ, qui hoc ut verus Deus potest, pro meo modulo in ejus adjutorio cooperantem, ingenia celeriora atque meliora, quibus ad hanc rem superiores libri satis superque sufficiunt, patienter & æquanimitè ferre debebunt; & propter alios non putare superfluum, quod jam sibi sentiunt non necessarium. Multùm magna res agitur, cum vera & verè sancta divinitas, quamvis ab ea nobis etiam huic quam nunc gerimus, fragilitati necessaria subsidia præbeantur, non tamen propter mortalis vitæ transitorium vaporem, sed propter vitam beatam, quæ non nisi æterna est, querenda & colenda prædicatur.

CAPUT I.

An, cùm in theologia civili deitatem non esse constiterit, in selectis diis eam inveniri posse credendum sit.

Hanc divinitatem, vel, ut sic dixerim, deitatem; nam & hoc verbo uti jam nostras non piget, ut de Græco expressius transferant id quod illi θεότητα appellant: hanc ergo divinitatem sive deitatem non esse in ea theologia, quam civilem vocant, quæ à M. Varrone sexdecim voluminibus explicata est, id est, non perveniri ad æternæ vitæ felicitatem talium deorum cultu, quales à civitatibus qualiterque colendi instituti sunt, cui nondum persuasit sextus liber, quem proximè absolvimus, cùm istum forsitan legerit, quid de hac quæstione expedienda ulterius desideret, non habebit. Fieri enim potest, ut saltem deos selectos atque præcipuos, quos Varro volumine complexus est ultimo, de quibus parum diximus, quisquam colendos propter vitam beatam, quæ non nisi æterna est, opinetur. Quæ in re non dico quod facetiùs ait Tertullianus fortasse quàm veriùs: si dii seliguntur ut (I.) bulbi, utique cæteri reprobi judicantur. Non hoc dico: video enim etiam ex selectis seligi aliquos ad aliquid majus atque præstantius: sicut in militia, cùm tyrones electi fuerint, ex his quoque eliguntur ad opus aliquod majus armorum.

morum. Et cùm eliguntur in Ecclesia, qui fiant præpositi, non utique cæteri reprobantur, cùm omnes boni fideles electi meritò nuncupentur. Eliguntur in ædificio lapides angulares, non reprobatis cæteris qui structuræ partibus aliis deputantur. Eliguntur uvæ ad vescendum, nec reprobantur aliæ, quas relinquitur ad bibendum. Non opus est multa percurrere, cùm res in aperto sit. Quamobrem non ex hoc, quòd dii ex multis quidem selecti sunt, vel is qui scripsit, vel eorum cultores, vel dii ipsi vituperandi sunt: sed advertendum potius quinam isti sint, & ad quam rem selecti videantur.

NOTÆ.

ut bulbi. (1.) Universim bulbi dicuntur illæ radices, quæ cæparum more crescunt; qualia sunt allium, porum, colchicum, liliun, squilla, narcissus &c. videtur autem hic sumi pro eduli vel esculento, ut ascalonia, rapunculus & cæpa culinaria.

CAP. II.

Qui sint dii selecti, & an ab officiis viliorum deorum habeantur excepti.

HOs certè deos selectos Varro unius libri contextione commendat, Janum, Jovem, Saturnum, Genium, Mercurium, Apollinem, Martem, Vulcanum, Neptunum, Solem,

Solem, Orcum, Liberum patrem, Tellurem, Cererem, Junonem, Lunam, Dianam, Miner-
 vam, Venerem, Vestam: in quibus omnibus
 ferme viginti, duodecim mares, octo sunt fœ-
 minæ. Hæc numina utrùm propter majores
 in mundo administrationes selecta dicuntur,
 an quòd populis magis immotuerunt, major-
 que est eis cultus exhibitus? Si propterea quia
 opera majora ab his administrantur in mundo,
 non eos invenire debuimus inter illam quasi ple-
 beiam numinum multitudinem minutis opu-
 sculis deputatam. Nam ipse primùm Janus,
 cùm puerperium concipitur, unde cuncta ope-
 ra illa sumunt exordium, minutatim minutis
 distributa numinibus, aditum aperit recipien-
 do semini. Ibi est & Saturnus propter ipsum
 semen. Ibi Liber, qui marem effuso semine
 liberat. Ibi Libera, quam & Venerem volunt,
 quæ hoc idem beneficium conferat fœminæ,
 ut etiam ipsa emisso semine liberetur. Om-
 nes hi ex illis sunt, qui selecti appellantur. Sed
 ibi est & dea Mena, quæ menstruis fluoribus
 præest, quamvis Jovis filia, tamen ignobilis.
 Et hanc provinciam fluorum menstruorum in
 libro selectorum deorum ipsi Junoni idem au-
 ctor assignat, quæ in diis selectis etiam regina
 est: & hic tamquam Juno Lucina cum eadem
 Mena privigna sua eidem cruori præfidet. Ibi
 sunt & duo, nescio qui obscurissimi, Vitum-
 nus & Sentinus; quorum alter vitam, alter
 sensus puerperio largiuntur. Et nimirum mul-
 tò plus præstant, cùm sint ignobilissimi, quàm
 tot

tot illi proceres & selecti. Nam profectò sine vita & sensu, quid est illud totum, quod muliebri utero geritur, nisi nescio quid abjectissimum limo ac pulveri comparandum?

CAP. III.

Quàm nulla sit ratio, quæ de selectione quorundam deorum possit ostendi, cum multis inferioribus excellentior administratio deputetur.

I. **Q**Uæ igitur causa tot selectos deos ad hæc opera minima compulit, ubi à Vitumno & Sentino, quos fama obscura recondit, in hujus magnificentiæ partitione superentur? Confert enim selectus Janus aditum & quasi januam semini; confert selectus Saturnus semen ipsum; confert selectus Liber ejusdem seminis emissionem viris; confert hoc idem Libera, quæ Ceres seu Venus est, foeminis; confert selecta Juno, & hæc non sola, sed cum Menâ filia Jovis, fluores menstruos ad ejus quod conceptum est incrementum: & confert Vitumnus obscurus & ignobilis vitam; confert Sentinus obscurus & ignobilis sensum; quæ duo tanto illis rebus præstantiora sunt, quanto & ipsa intellectu ac ratione vincuntur. Sicut enim quæ ratiocinantur & intelligunt, profectò potiora sunt his, quæ sine intellectu

Aug. de Civit. Dei. Pars II. **D** atque

atque ratione, ut pecora, vivunt & sentiunt : ita & illa quæ vitâ sensuque sunt prædita, his quæ nec vivunt, nec sentiunt, meritò præferuntur. Inter selectos itaque deos Vitumnus vivificator & Sentinus sensificator magis haberi debuerunt, quàm Janus seminis admissor & Saturnus seminis dator vel sator & Liber & Libera seminum commotores vel emissores ; quæ semina indignum est cogitare, nisi ad vitam sensumque pervenerint. Quæ munera selecta non dantur à diis selectis, sed à quibusdam incognitis & præ istorum dignitate neglectis. Quod si respondetur, omnium initiorum potestatem habere Janum, & ideo illi etiam quod aperitur conceptui non immeritò attribui ; & omnium seminum Saturnum, & ideo seminationem quoque hominis non posse ab ejus operatione sejungi ; omnium seminum emittendorum Liberum & Liberam, & ideo his etiam præesse, quæ ad substituendos homines pertinent ; omnium purgandorum & pariendorum Junonem, & ideo eam non deesse purgationibus foeminarum & partibus hominum : quærant quid respondeant de Vitumno & Sentino, utrum & ipsos velint habere omnium quæ vivunt & sentiunt potestatem. Quod si concedunt, attendant quàm eos sublimiùs locaturi sint. Nam seminibus nasci, in terra & ex terra est ; vivere autem atque sentire etiam deos fideos opinantur. Si autem dicunt Vitumno atque Sentino hæc sola attributa, quæ in carne vivescunt & sensibus adminiculantur ; cur non

deus

deus ille, qui facit omnia vivere atque sentire, etiam carni vitam præbet & sensum, universali opere hoc munus etiam partibus tribuens? Et quid opus est Vitumno atque Sentino? Quod si ab illo qui vitæ & sensibus universaliter præsidet, his quasi famulis ista carnalia velut extrema & ima commissa sunt; itane sunt illi selecti destituti familiâ, ut non invenirent quibus etiam ipsi ista committerent, sed cum tota sua nobilitate, qua visi sunt seligendi, opus facere cum ignobilibus cogerentur? Juno selecta & regina Jovisque soror & conjux, hæc tamen Iterduca est pueris, & opus facit cum deabus ignobilissimis Abeona & Aedeona. Ibi posuerunt & Mentem deam, quæ faciat pueris bonam mentem, & inter selectos ista non ponitur, quasi quidquam majus præstari homini possit. Ponitur autem Juno, quia Iterduca est & Domiduca, quasi quidquam profit iter carpere & domum duci, si mens non est bona: cujus muneris deam selectores isti inter selecta numina minimè posuerunt. Quæ profectò & Minervæ fuerat præferenda, cui per ista minuta opera puerorum memoriam tribuerunt. Quis enim dubitet multò esse melius habere bonam mentem, quàm memoriam quantumlibet ingentem? Nemo enim malus est, qui bonam habet mentem: quidam verò pessimi memoriâ sunt mirabili, tanto peiores, quanto minùs possunt quod malè cogitant oblivisci. Et tamen Minerva est inter selectos deos; Mentem autem deam turba

vilis operuit. Quid de Virtute dicam? quid de Felicitate? de quibus in quarto libro plura jam diximus: quas cum deas haberent, nullum eis locum inter selectos deos dare voluerunt, ubi dederunt Marti & Orco, uni effectori mortium, alteri receptori.

2. Cum igitur in his minutis operibus, quæ minutatim diis pluribus distributa sunt, etiam ipsos selectos videamus, tamquam senatum cum plebe pariter operari; & inveniamus à quibusdam diis, qui nequaquam feligendi putati sunt, multo majora atque meliora administrari, quam ab illis qui selecti vocantur, restat arbitrari non propter præstantiores in mundo administrationes, sed quia provenit eis ut populis magis innotescerent, selectos eos & præcipuos nuncupatos. Unde dicit etiam ipse Varro, quod diis quibusdam patribus & deabus matribus, sicut hominibus, ignobilitas accidisset.* Si ergo Felicitas ideo fortasse inter selectos deos esse non debuit, quod ad istam nobilitatem non merito, sed fortuito pervenerunt; saltem inter illos, vel potius præ illis Fortuna poneretur, quam dicunt deam non rationabili dispositione, sed ut temerè acciderit, sua cuique dona conferre. Hæc in diis selectis tenere apicem debuit, in quibus maximè quid posset ostendit: quando eos videmus non præcipua virtute, non rationabili felicitate, sed temeraria, sicut eorum cultores de illa sentiunt, Fortunæ potestate selectos. Nam & vir disertissimus Sallustius etiam ipsos deos

deos fortassis attendit, cum diceret : Sed „ profecto Fortuna in omni re dominatur; ea „ res cunctas ex libidine magis quam ex vero „ celebrat obscuratque. Non enim possunt „ invenire causam cur celebrata sit Venus, & obscurata sit Virtus; cum ab istis ambarum consecrata sint numina, nec comparanda sint merita. Aut si hoc nobilitari meruit, quod plures appetunt; plures enim Venerem quam Virtutem; (1.) cur celebrata est dea Minerva, & obscurata est dea Pecunia? cum in genere humano plures alliciat avaritia quam peritia; & in eis ipsis qui sunt artificiosi, raro invenias hominem, qui non habeat artem suam pecuniaria mercede venalem; plurisque pendatur semper propter quod aliquid fit, quam id quod propter aliud fit. Si ergo insipientis iudicio multitudinis facta est deorum ista selectio, cur dea Pecunia Minervæ prælata non est, cum propter pecuniam sint artifices multi? Si autem paucorum sapientium est ista distinctio, cur non prælata est Veneri Virtus, cum eam longè ratio præferat? Saltem certè, ut dixi, ipsa Fortuna, quæ, sicut putant qui ei plurimum tribuunt, in omni re dominatur, & res cunctas ex libidine magis quam ex vero celebrat obscuratque; si tantum & in deos valuit, ut temerario iudicio suo quos vellet celebraret, obscuraretque quos vellet, præcipuum locum haberet in selectis, quæ in ipsos quoque deos tam præcipuæ est potestatis. An ut illic esse non posset, nihil aliud etiam ipsa Fortuna,

nisi adversam putanda est habuisse fortunam? Sibi ergo adversata est, quæ alios nobiles faciens nobilitata non est.

Plures enim Venerem quam virtutem. (L.) Subaudi, appetunt.

CAP. IV.

Meliùs actum cum diis inferioribus, qui nullis infamentur opprobriis, quàm cum selectis, quorum tantæ turpitudines celebrentur.

Gratularetur autem diis istis selectis quisquam nobilitatis & claritudinis appetitor, & eos diceret fortunatos, si non eos magis ad injurias quàm ad honores selectos videret. Nam illam infamam turbam ipsa ignobilitas texit, ne obrueretur opprobriis. Ridemus quidem, cum eos videmus figmentis humanarum opinionum partitis inter se operibus distributos, tamquam minuscularios vectigalium conductores, (1.) vel tamquam opifices in vico argentario, (2.) ubi unum vasculum ut perfectum exeat, per multos artifices transit, cum ab uno perfecto perfici posset. Sed aliter non putatum est operantium multitudini consulendum, nisi ut singulas artis partes citò ac facile discerent singuli, ne omnes in arte una tardè & difficile cogerentur esse perfecti. Verumtamen vix quisquam reperitur

deo-

dèorum non selectorum, qui aliquo crimine famam traxit infamem; vix autem selectorum quispiam, qui non in se notam contumeliæ insignis acceperit. Illi ad istorum humilia opera descenderunt, isti in illorum sublimia crimina non venerunt. De Jano quidem non mihi facilè quidquam occurrit, quod ad probum pertineat. Et fortasse talis fuerit, innocentius vixerit & à facinoribus flagitiisque remotius. Saturnum fugientem benignus excepit: cum hospite partitus est regnum, ut etiam civitates singulas conderent, iste Janiculum, ille Saturniam. Sed isti in cultu dèorum omnis dedecoris appetitores, cujus vitam minus turpem invenerunt, cum simulacri monstrosa deformitate turparunt, nunc eum bifrontem, nunc etiam quadrifrontem, tamquam geminum, facientes. An fortè voluerunt, ut, quoniam plurimi dii selecti erubescenda perpetrando amiserant frontem, quantò iste innocentior esset, tantò frontosior appareret?

Minuscularios Vectigalium conductores. (1.) Intelligentur tenues quidam Vectigalium Officiales, qui nec per se nec per consortes suos magna reipublicæ vectigalia redimunt, sed portiunculas tantùm exiguas levant. *Vives.*

In vico argentario. (2.) Id est, in loco ubi extruuntur officinæ aurifabrorum. *Vives.*

CAP. V.

De paganorum secretiore doctrina
physicisque rationibus.

Sed ipsorum potius interpretationes physicas audiamus, quibus turpitudinem miserissimi erroris, velut altioris doctrinæ specie colorare conantur. Primum eas interpretationes sic Varro commendat, ut dicat antiquos simulacra deorum & insignia, ornatusque finxisse; quæ cum oculis animadvertissent hi qui adissent doctrinæ mysteria, possent animam mundi ac partes ejus, id est, deos veros animo videre: quorum qui simulacra specie hominis fecerunt, hoc videri secutos, quòd mortalium animus qui est in corpore humano, simillimus est immortalis animi: tamquam si vasa ponerentur causâ notandorum deorum, & in Liberi æde œnophorum (i.) sisteretur, quod significaret vinum, per id quod continet id quod continetur: ita per simulacrum quod formam haberet humanam, significari animam rationalem, quòd eo velut vase natura ista soleat contineri, cujus naturæ deum volunt esse, vel deos. Hæc sunt mysteria doctrinæ, quæ iste vir doctissimus penetraverat, unde in lucem ista proferret. Sed ô homo acutissime, num in istis doctrinæ mysteriis illam prudentiam perdidisti, qua tibi sobriè visum est, quòd hi qui primi populis simulacra constituerunt, & metum dempserunt
civi-

eivibus suis, & errorem addiderunt, castiùs-que deos sine simulacris veteres observasse Romanos? Hi enim tibi fuerunt auctores, ut hæc contra posteriores Romanos dicere auderes? Nam si & illi antiquissimi simulacra coluissent, fortassis totum istum sensum de simulacris non constituendis, interim verum, timoris silentio premeres, & in hujuscemodi perniciosis vanisque figmentis mysteria ista doctrinæ loquaciùs & elatiùs prædicares. Anima tamen tua tam docta, & ingeniosa, (ubi te multum dolemus,) per hæc mysteria doctrinæ ad Deum suum, id est, à quo facta est, non eum quo facta est; nec cujus portio, sed cujus conditio est; (2.) nec qui est omnium anima, (3.) sed qui fecit omnem animam, quo solo illustrante fit anima beata, si ejus gratiæ non sit ingrata, nullo modo potuit pervenire. Verùm ista mysteria doctrinæ qualia sint, quantique pendenda, quæ sequuntur ostendent. Fatetur interim vir iste doctissimus, animam mundi ac partes ejus esse veros deos: unde intelligitur totam ejus theologiam, eam ipsam scilicet naturalem, cui plurimum tribuit, usque ad animæ rationalis naturam se extendere potuisse. De naturali enim paucissima præloquitur in hoc libro: in quo videbimus utrùm per interpretationes physiologicas ad hanc naturalem possit referre civilem, quam de diis selectis ultimam scripsit. Quòd si potuerit, tota naturalis erit: & quid opus erat ab ea civilem tantâ curâ distinctionis abjungere? Si autem recte

discrimine separata est; quando nec ista vera est quæ illi naturalis placet; pervenit enim usque ad animam, non usque ad verum Deum, qui fecit & animam: quanto est abjectior & falsior ista civilis, quæ maximè circa corporum est occupata naturam; sicut ipsæ interpretationes ejus, ex quibus quædam necessariò commemorare me oportet, tantâ ab ipsis exquisitæ & enucleatæ diligentia demonstrabunt?

Oenopherum. (1.) Id est, vas vinarium.

Nec cuius portio, sed cuius conditio. (2.) Hæc verba dirigit in illos, qui dicunt, animam nequaquam fieri, sed esse quamdam particulam divinæ naturæ, & aliquid de ipsa Dei substantia, quæ nullam sui causam efficientem habet. *Coquens.*

Nec qui est omnium anima. (3.) Hæc fuit opinio Pythagoræ, Democriti, Platonis & Stoïcorum, quam hic Augustinus tangit. *Coquens.*

CAP. VI.

De opinione Varronis, qua arbitratus est Deum animam esse mundi, qui tamen in partibus suis habeat animas multas, quarum divina natura sit.

Dicit ergo idem Varro adhuc de naturali theologia præloquens, deum se arbitrari esse animam mundi, quem Græci vocant *κόσμος* & hunc ipsum mundum esse deum: sed sicut hominem sapientem, cum sit

ex corpore & animo, tamen ab animo dici sapientem; ita mundum deum dici ab animo, cum sit ex animo & corpore. Hic videtur quoque modo confiteri unum Deum; sed ut plures etiam introducat, adjungit mundum dividi in duas partes, cælum & terram; & cælum bifariam, in æthera & aëra; terram: verò in aquam & humum: è quibus summum esse æthera, secundum aëra, tertiam aquam, infimam terram: quas omnes partes quatuor animarum esse plenas, in æthere & aëre immortalium, in aqua & terra mortalium; à summo autem circuitu cæli usque ad circulum lunæ æthereas animas esse astra ac stellas, eos cælestes deos non modò intelligi esse, sed etiam videri: inter lunæ verò gyrum & nimborum ac ventorum cacumina aëreas esse animas, sed eas animo, non oculis videri; & vocari heroas, & lares, & genios. Hæc est videlicet breviter in ista prælocutione proposita theologia naturalis, quæ non huic tantum, sed multis philosophis placuit: de qua tunc diligentius differendum est, cum de civili, quantum ad deos selectos attinet, opitulante Deo vero, quod restat implevero.

CAP. VII.

An rationabile fuerit, Janum & Terminum in duo numina separari.

Janus igitur, à quo sumpsit exordium, quaero quisnam sit? Respondetur, Mundus est.

est. (1.) Brevis hæc planè est atque aperta responsio. Cur ergo ad eum dicuntur rerum initia pertinere, (2.) fines verò ad alterum, quem Terminum vocant? Nam propter initia & fines duobus istis diis duos menses (3.) perhibent dedicatos, præter illos decem, quibus usque ad Decembrem caput est Martius; Januarium Jano, Februarium Termino. Ideo Terminalia (4.) eodem mense Februario celebrari dicunt, cum sit sacrum purgatorium, quod vocant Februum; unde mensis nomen accepit. Numquid ergo ad mundum, qui Janus est, initia rerum pertinent, & fines non pertinent, ut alter illis deus præficeretur? Nonne omnia quæ in hoc mundo fieri dicunt, in hoc etiam mundo terminari fatentur? Quæ est ista vanitas, in opere illi dare potestatem dimidiam, in simulacro faciem duplicem? Nonne istum bifrontem multò elegantius interpretarentur, si eundem & Janum & Terminum dicerent; atque initiis unam faciem, finibus alteram darent? Quoniam qui operatur, utrumque debet intendere. In omni enim motu actionis suæ qui non respicit initium, non prospicit finem. Unde necesse est à memoriâ respiciente prospiciens connectatur intentio. Nam cui exciderit quod cœperit, quomodo finiat non inveniet. Quòd si vitam beatam in hoc mundo inchoari putarent, extra mundum perfici, & ideo Jano, id est, mundo, solam initiorum tribuerent potestatem; profectò ei præponerent Terminum, cumque à diis selectis non

alie-

alienarent. Quamquam etiam nunc cum in istis duobus diis initia rerum temporalium finesque tractantur, Termino dari debuit plus honoris. Major enim lætitia est, cum res quæque perficitur: sollicitudinis autem plena sunt cœpta, donec perducantur ad finem, quem qui aliquid incipit, maximè appetit, intendit, expectat, exoptat; nec de re inchoata, nisi terminetur, exultat.

Mundus est. (1.) Quidam Janum voluerunt esse mundum seu cælum, quod dum in orbem semper volvitur & revolvitur; ab eundo Janum appellarunt.

Cognatus.

Rerum initia. (2.) Quia primus in Italia deos coli docuit, idè in sacrificiis initia & primas allocutiones meruit. *Vives ad hunc loc.*

Duos menses. (3.) Ante Numam annus Romanus decem erat mensium à Martio nimirum ad Decembrem inclusivè, iste autem duos nempe Januarium & Februarium addidit.

Terminalia. (4.) Cadebant in 23.tium diem Februarii, qui erat ultimus festus ante fugam Tarquini; postea enim Regifugium celebrabatur. *Vives.*

CAP. VIII.

Ob quam causam cultores Jani bifrontem imaginem ipsius finxerint, quam tamen etiam quadrifrontem videri volunt.

SEd jam bifrontis simulacri interpretatio proferatur; Duas enim facies ante & retro

trò habere dicunt, quòd hiatus noster, cùm es aperimus, mundo similis videatur: unde & palatum Græci *ὄψων* appellant: & nonnulli, inquit, poëtæ Latini cælum vocaverunt palatum: à quo hiatu oris, & foras esse aditum ad dentes versùs, & introrsus ad fauces. Ecce quo perductus est mundus propter palati nostri vocabulum, vel Græcum, vel poëticum. Quid autem hoc ad animam, quid ad vitam æternam? Propter solas salivas colatur hîc deus, quibus partim glutendis, partim expuendis sub cælo palati utraque panditur janua. Quid est porrò absurdus, quàm in ipso mundo non invenire duas januas ex adverso sitas, per quas vel admittat ad se aliquid intrò, vel emittat à se foras; & de nostro ore & gutture, quorum similitudinem mundus non habet, velle mundi simulacrum componere in Jano, propter solùm palatum, cujus similitudinem Janus non habet? Cùm verò eum faciunt quadrifrontem & Janum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc interpretantur, quasi aliquid spectet mundus foras, sicut per omnes facies Janus. Deinde si Janus est mundus, & mundus quatuor partibus constat, falsum est simulacrum Jani bifrontis: aut si propterea verum est, quia etiam nomine Orientis & Occidentis totus solet mundus intelligi, numquid cùm duas partes alias nominamus Septemtrionis & Austri, sicut illum quadrifrontem dicunt geminum Janum, ita quisquam geminum dicitur est mundum? Non habent omnino unde

unde quatuor januas, quæ intrantibus & exe-
untibus pateant, interpretentur ad mundi si-
militudinem; sicut de bifronte, quod dice-
rent saltem in ore hominis invenerunt, nisi
Neptunus fortè subveniat & porrigat piscem,
cui præter hiatum oris & gutturis etiam dextrâ
& sinistrâ fauces patent. Et tamen hanc vanita-
tem per tot januas nulla effugit anima, nisi quæ
audit veritatem dicentem, *Ego sum janua*: Jo. 10.

CAP. IX.

De Jovis potestate, atque ejusdem
cum Jano comparatione.

1. **J**ovem autem, (1.) qui etiam Jupiter di-
citur, quem velint intelligi, exponant.
Deus est, inquit, habens potestatem „
causarum, quibus aliquid fit in mundo. „
Hoc quàm magnum sit, nobilissimus Virgilius
versus ille testatur:

Felix qui potuit rerum cognoscere causas.

Sed cur ei præponitur Janus, hoc nobis vir
ille acutissimus doctissimusque respondeat. „
Quoniam penes Janum, inquit, sunt pri- „
ma, penes Jovem summa. Meritò ergo „
rex omnium Jupiter habetur. Prima enim „
vincuntur à summis: quia licet prima præ- „
cedant tempore, summa superant dignitate. „
Sed rectè hoc diceretur, si factorum prima di- „
scernerentur & summa: sicut initium facti est
proficisci, summum pervenire; initium facti
ince-

inceptio discendi, summum perceptio doctrinæ : ac sic in omnibus prima sunt initia, summique sunt fines. Sed jam hoc negotium inter Janum Terminumque discussum est. Causæ autem quæ dantur Jovi, efficiuntur sunt, non effecta : neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quam illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non faciens causa præcesserit. Hunc sanè deum, penes quem sunt omnes causæ factarum omnium naturarum naturaliumque rerum, si Jovem populi appellant, & tantis contumeliis tamque scelestis criminationibus colunt, tetriciore sacrilegio sese obstringunt, quam si prorsus nullum putarent deum. Unde fatius esset eis alium aliquem Jovis nomine nuncupare, dignum turpibus & flagitiosis honoribus, supposito vano figmento quod potius blasphemarum, (sicut Saturno dicitur suppositus lapis, quem pro filio devoraret,) quam istum deum dicere & tonantem & adulterantem, & totum mundum regentem & per tot supra diffluentem, & naturarum omnium naturaliumque rerum causas summas habentem & suas causas bonas non habentem.

2. Deinde quæro, quem jam locum inter deos huic Jovi tribuant, si Janus est mundus. Deos enim veros animam mundi

ac partes ejus iste definit: ac per hoc quid-
 quid hoc non est, non est utique secundum
 istos verus Deus. Num igitur ita dicturi sunt
 Jovem animam mundi, ut Janus sit corpus
 ejus, id est, iste visibilis mundus? Hoc si di-
 cunt, non erit quemadmodum Janum deum
 dicant; quoniam mundi corpus non est deus
 vel secundum ipsos, sed anima mundi ac par-
 tes ejus. Unde apertissime idem dicit, deum
 se arbitrari esse animam mundi, & hunc ipsum
 mundum esse deum: sed sicut hominem sa-
 pientem, cum sit ex animo & corpore, tamen
 ex animo dici sapientem; ita mundum deum
 dici ab animo, cum sit ex animo & corpore.
 Solum itaque mundi corpus non est deus: sed
 aut sola anima ejus, aut simul corpus & ani-
 mus; ita tamen ut non sit à corpore, sed ab
 animo deus. Si ergo Janus est mundus, &
 deus est Janus, numquid Jovem ut deus esse
 possit, aliquam partem Jani esse dicturi sunt?
 Magis enim Jovi universum solent tribuere:
 unde est, Jovis omnia plena. Ergo & Jovem,
 ut deus sit, & maxime rex deorum, non alium
 possunt existimare quam mundum; ut diis ce-
 teris secundum istos suis partibus regnet. In
 hanc sententiam etiam quosdam versus Vale-
 rii Sorani exponit idem Varro, in eo libro
 quem seorsum ab istis de cultu deorum scripsit;
 qui versus hi sunt:

*Juppiter omnipotens regum, verumque deumque
 Praecipuum, genitricque deum, deus unus, & omnis.
 Exponuntur autem in eodem libro, ita ut eum
 Aug. de Civ. Dei. Pars II. E ma-*

marem existimarent, qui semen emitteret, foeminam quæ acciperet; Jovemque esse mundum, & cum omnia semina ex se emittere, & & in se recipere: qua causâ, inquit, scripsit
 “ Soranus, Jupiter progenitor genitrixque:
 “ nec minus cum causa unum & omnia idem esse; mundus enim unus, & in eo uno omnia sunt.

Jupiter dicitur. (I.) Nam duos rectos habet Jupiter & Jovis, & ex utroque obliquos Jupitris & Jovis; quamquam usus alterius Nominativum, alteriusque Genitivum rejecerit. *Vives hic.*

CAP. X.

An Jani & Jovis recta discretio sit.

Cùm ergo Janus mundus sit, & Jupiter mundus sit, unusque sit mundus, quare duo dii Janus & Jupiter? Quare seorsus habent templa, seorsus aras, diversa sacra, dissimilia simulacra? Si propterea quòd alia vis est primordiorum, alia causarum, & illa Jani, illa Jovis nomen accepit; numquid si unus homo in diversis rebus duas habeat potestates aut duas artes, quia singularum diversa vis est, ideo duo judices aut duo dicuntur artifices? Sic ergo & unus Deus, cum ipse habeat potestatem primordiorum, ipse causarum, num propterea illum duos deos esse necesse est putari, quia primordia causaque res duæ sunt? Quòd si hoc justum putabit, etiam ipsum Jovem tot deos esse dicant.

dicant, quotquot ei cognomina propter multas potestates dederunt: quoniam res omnes ex quibus illa cognomina sunt adhibita, multæ atque diversæ sunt; ex quibus pauca commemoro.

CAP. XL

De cognominibus Jovis, quæ non ad multos deos, sed ad unum eundemque referuntur.

DIxerunt eum Victorem, Inviictum, Opitulum, Impulsorem, Statorem, Centumpedam, Supinalem, Tigillum, Almmum, Ruminum, & alia quæ persequi longum est. Hæc autem cognomina imposuerunt uni deo propter causas potestatesque diversas, non tamen propter tot res etiam tot deos eum esse coegerunt: quòd omnia vinceret, quòd à nemine vinceretur, quòd opem indigentibus ferret, quòd haberet impellendi, statuendi, stabiliendi, resupinandi potestatem, quòd tamquam tigillus mundum contineret ac sustineret, quòd aleret omnia, quòd rumâ, id est, mammâ aleret animalia. In his ut advertimus, quædam magna sunt, quædam exigua; & tamen unus utraque facere perhibetur. Puto inter se propinquiora esse causas rerum atque primordia, propter quas res unum mundum duos deos esse voluerunt, Jovem atque Janum, quàm continere mundum & mam-

mam dare animalibus: nec tamen propter hæc duo opera tam longè inter se vi & dignitate diversa, duo dii esse compulsi sunt; sed unus Jupiter, propter illud Tigillus, propter illud Ruminus appellatus est. Nolo dicere, quòd animalibus mammam præbere fugentibus magis Junonem potuit decere quam Jovem: præsertim cum esset etiam diva Rumina, quæ in hoc opus adiutorium illi famulatùmve præberet. Cogito enim posse responderi, & ipsam Junonem nihil aliud esse quam Jovem, secundum illos Valerii Sorani versus, ubi dictum est:

*Jupiter omnipotens regum rerumque deumque
Progenitor genitrixque deum.*

Quare ergo dictus est & Ruminus, cum diligentius fortasse quærentibus ipse inveniatur esse etiam illa diva Rumina? Si enim majestate deorum rectè videbatur indignum, ut in una spica alter ad curam geniculi, altera ad folliculi pertineret; quanto est indignius unam rem infimam, id est, ut mammis alantur animalia, duorum deorum potestate curari, quorum sit unus Jupiter rex ipse cunctorum; & hoc agat non saltem cum conjugè sua, sed cum ignobili nescio qua Rumina, nisi quia ipse est etiam ipsa Rumina; Ruminus fortasse pro fugentibus maribus, Rumina pro fœminis? Dicerem quippe noluisse illos Jovi fœmininum nomen imponere, nisi & in illis versibus Progenitor genitrixque diceretur; & inter alia ejus cognomina legerem, quòd etiam Pecunia vocare-

caeretur; quam deam inter illos minuscularios invenimus, & in quarto libro commemoravimus. Sed cum & mares & foeminae habeant pecuniam; cur non & Pecunia & Pecunius appellatus sit, sicut Rumina & Ruminus, ipsi viderint.

CAP. XII.

Quòd Jupiter etiam Pecunia nuncupetur.

QUam verò eleganter rationem hujus nominis reddiderunt? & Pecunia, inquit, vocatur, quòd ejus sunt omnia. O magnam rationem divini nominis! immò verò ille cujus sunt omnia, vilissime & contumeliosissime Pecunia nuncupatur. Ad omnia enim quae caelo & terra continentur, quid est pecunia in omnibus omnino rebus, quae ab hominibus nomine pecuniae possidentur? Sed nimirum hoc avaritia Jovi nomen imposuit, ut quisquis amat pecuniam, non quemlibet deum, sed ipsum regem omnium sibi amare videatur. Longè autem aliud esset, si divitiae vocaretur. Aliud namque sunt divitiae, aliud pecunia. Nam dicimus divites, sapientes, justos, bonos, quibus pecunia vel nulla, vel parva est; magis enim sunt virtutibus divites, per quas eis etiam in ipsis corporalium rerum necessitatibus satis est quod adest: pauperes verò avaros, semper inhiantes & egentes; quamlibet

bet enim magnas pecunias habere possunt, sed in earum quantacumque abundantia non egerere non possunt. Et Deum ipsum verum rectè dicimus divitem, non tamen pecuniâ, sed omnipotentiâ. Dicuntur itaque & divites pecuniosi; sed interius egeni, si cupidi. Item dicuntur pauperes pecuniâ carentes; sed interius divites, si sapientes. Qualis ergo ista theologia debet esse sapienti, ubi rex deorum ejus rei nomen accepit, quam nemo sapiens concupivit? Quanto enim facilius, si aliquid hac doctrinâ quod ad vitam pertineret æternam salubriter disceretur, deus mundi rector non ab eis pecunia, sed sapientia vocaretur, cujus amor purgat à sordibus avaritiæ, hoc est, ab amore pecuniæ?

CAP. XIII.

Quòd dum exponitur quid Saturnus, quidve sit Genius, uterque unus Jupiter esse doceatur.

Sed quid de hoc Jove plura, ad quem fortasse cæteri referendi sunt, ut inanis remaneat deorum opinio plurimorum, cum hic ipse sit omnes; sive quando partes ejus vel potestates existimantur, sive cum vis animæ, quam putant per cuncta diffusam, ex partibus molis hujus, in quas visibilis mundus iste coniurgit, & multiplici administratione naturæ, quasi

quasi plurimum deorum nomina accepit? Quid est enim & Saturnus? Unus, inquit, de principibus deus, penes quem sationum omnium dominatus est. Nonne expositio versuum illorum Valerii Sorani sic se habet, Jovem esse mundum, & eum omnia semina ex se emittere, & in se recipere? Ipse est igitur penes quem sationum omnium dominatus est? Quid est Genius? Deus, inquit, qui praepositus est ac vim habet omnium rerum gignendarum. Quem alium hanc vim habere credunt, quam mundum, cui dictum est,

Jupiter progenitor genitrixque?

Et cum alio loco Genium dicit esse uniuscujusque animum rationalem, & ideo esse singulos singulorum, talem autem mundi animum deum esse; ad hoc idem utique revocat, ut tanquam universalis genius ipse mundi animus esse credatur. Hic est igitur quem appellant Jovem. Nam si omnis genius deus, & omnis viri animus genius, sequitur ut sit omnis viri animus deus: quod si & ipsos abhorrebat absurditas ipsa compellit, restat ut eum singulariter & excellenter dicant deum genium, quem dicunt mundi animum, ac per hoc Jovem.

Quid est Genius? [1.] Apud Coqueum hic Censorinus respondet. Genius est deus, cuius in tutela, ut quisque natus est, ita etiam vivit. Natali hinc die a viris colebatur; hi anim Genium habere censebantur; foeminae autem celebrabant Junoni natalem. Quidam, ut Empedocles, Servius, Alexander de Alex

& alii Genios ab ipsa nocte die cuique mortaliū de-
cor. imāo de urbibus, coloniis & cuilibet loco me-
morant.

CAP. XIV.

De Mercurii & Martis officiis.

Mercurium verò & Martem quomodo
referrent ad aliquas partes mundi & o-
pera Dei, quæ sunt in elementis, non
invenerunt; & ideo eos factem operibus homi-
num præposuerunt, sermocinandi & bellige-
randi ministros. Quorum Mercurius si ser-
monis etiam deorum potestatem gerit, ipse
quoque regi deorum dominatur, si secundum
eius arbitrium Jupiter loquitur, aut loquendi
ab illo accepit facultatem: quod utique absur-
dum est. Si autem illi humani tantum sermo-
nis potestas tributa perhibetur, non est credi-
bile ad lactandos mamma, non solum pueros,
sed etiam pecora, unde Ruminus cognomina-
tus est, Jovem descendere voluisse, & curam
nostri sermonis, quo peroribus antecellimus, ad
se pertinere noluisse: ac per hoc idem ipse est
Jovis (21) atque Mercurius. Quòd si sermo ipse
dicitur esse Mercurius, sicut ea quæ de illo in-
terpretantur, ostendunt: (nam ideo Mercuri-
us, quasi medius currens dicitur appellatus,
quòd sermo curiat inter homines medius, ideo
epuvs Græcè, quòd sermo vel interpretatio,
quæ utique ad sermonem pertinet, epuvela dicitur,
ideo, & mercibus præesse, quia inter ven-
dentes

dentes & ementes sermo sit medius; alas ejus in capite & pedibus significare volucrum ferri per aera sermonem; nuntium dictum; quoniam per sermonem omnia cogitata enuntiantur: si ergo Mercurius ipse sermo est, etiam ipsis confitentibus, deus non est. Sed cum sibi deos faciunt eos, qui nec daemones sunt, immundis supplicando spiritibus, possidentur ab eis qui non dii, sed daemones sunt. Item quia nec Marti aliquod elementum vel partem mundi invenire potuerunt, ubi ageret opera qualiacunque naturae, deum belli esse dixerunt, quod opus est hominum, & optabile eis non est. Si ergo pacem perpetuam Felicitas daret, Mars quid ageret non haberet. Si autem ipsum bellum est Mars, sicut sermo Mercurius, utinam quoniam manifestum est quod non sit Deus, tam non sit & bellum quod vel falso vocetur deus.

foli. (1.) Hic pro casu recto accipiuntur

CAP. XV.

De stellis quibusdam, quas pagani deorum suorum nominibus hunc cuparunt.

NIS forte illae stellae sunt hi dii, quas eorum appellavere nominibus. Nam stellam quamdam vocant Mercurium, quamdam itidem Martem. Sed ibi est & illa quam vocant Jovem; & tamen eis mundus est Jovis; (1)

ibi quam vocant Saturnum ; & semeni ei præ-
 terea dant non parvam substantiam, omnium
 videlicet seminum : ibi est & illa omnium cla-
 rissima, quæ ab eis appellatur Venus ; & ta-
 men eandem Venerem esse etiam Lunam vo-
 lunt : quamvis de illo fulgentissimo sidere ap-
 pud eos tamquam de malo aureo Juno Venus-
 que contendant. Luciferum enim quidam
 Veneris, quidam dicunt esse Junonis : sed, ut
 solet, Venus vincit. Nam multo plures eam
 stellam Veneri tribuunt, ita ut vix eorum quis-
 quam reperiatur, qui aliud opinetur. Quia
 autem non rideat, cum regem omnium Jo-
 vem dicant, quod stella ejus ab stella Veneris
 tantâ vincitur claritate ? Tanto enim esse de-
 buit cæteris illa fulgentior, quanto est ipse po-
 tentior. Respondent ideo sic videri, quia illa
 quæ putatur obscurior, superior est atque à ter-
 ris longè remotior. Si ergo superiorem locum
 major dignitas meruit, quare Saturnus ibi est
 Jove superior ? An vanitas fabulæ, quæ re-
 gem Jovem facit, non potuit usque ad sidera
 pervenire ; & quod non valuit Saturnus in re-
 gno sub, neque in Capitolio, (2.) saltem est
 permissus obtinere in celo ? Quare autem Janus
 non accepit aliquam stellam ? si propterea quia
 mundus est, & omnes in illo sunt : (3.) & Jo-
 vis mundus est, & habet tamen. An iste cau-
 sam suam composuit ut potuit, & pro una stella
 quam non habet inter sidera, tot factes acce-
 pit in terra ? Deinde si propter solas stellas Mer-
 curium & Martem partes mundi putavit, ut eos
 deos

deos habere possint, quia utique sermo & bellum non sunt partes mundi, sed actus hominum; cur Arieti & Tauro & Cancro & Scorpioni cæterisque hujusmodi quæ cælestia signa numerant, & stellis non singulis, sed singula pluribus constant, superiusque istis in summo cælo perhibent collocata, ubi constantior motus inerrabilem meatum sideribus præbet, nullas aras, nulla sacra, nulla templa fecerunt; nec deos, non dico inter hos selectos, sed ne inter illos quidem quasi plobejos habuerunt?

Jovis (1.) Iterum pro Nominativo ponitur.

Quod non valuit Saturnus in regno. (2.) Dicitur a Jove filio pulsus fuisse regno Cretensi, & cum incoluisset locum Capitolinum, qui tunc mons Saturni dicitur erat, postea extructo Capitolio collis ille Jovi factus fuit sacer. *Proes & Coquans.*

Et Jovis mundus est. (3.) Veterem Nominativum iteratò hic usurpat Augustinus. Vid. Not. unicam in cap. 9. hujus libri.

CAP. XVI.

De Apolline & Diana cæterisque selectis diis, quos partes mundi esse voluerunt.

A Pollinem quamvis divinatorem & medicum velint, tamen ut in aliqua parte mundi statuerent, ipsum etiam solem esse dixerunt; Dianamque germanam ejus similiter lunam & viarum præsidem. Unde & virginem volunt, quòd via nihil pariat: & ideo

ideo artibus sagittas habere, quòd ipsa duo fœdera de cælo radios terras usque pertendant. Vulcanum volunt ignem mundi, Neptunum aquas mundi, Ditem patrem, hoc est, Orbem, terrenam & infimam partem mundi. Liberum & Cererem præponunt feminibus, vel illum masculinis, illam fœmininis; vel illum liquori, illam verò ariditati seminum. Et hoc utique totum refertur ad mundum, id est, ad Jovem, qui propterea dictus est Progenitor genitrixque, quòd omnia semina ex se emitteret, & in se reciperet. Quandoquidem etiam Matrem magnam eandem Cererem volunt, quam nihil aliud dicunt esse quàm terram, eamque perhibent & Junonem. Et ideo ei secundas causas tribuunt rerum: cum tamen Jovi sit dictum, Progenitor genitrixque deum; quia secundum eos totus mundus ipse est Jovis. (1) Minervam etiam, quia eam humanis artibus præposuerunt, nec invenerunt vel stellam ubi eam ponerent, eandem vel summum æthera vel etiam lunam esse dixerunt. Vestam quoque ipsam propterea dearum maximam putaverunt, quòd ipsa sit terra; quamvis ignem mundi leviozem qui pertinet ad usus hominum faciles, non violentiorem qualis Vulcani est, ei deputandum esse crediderunt. Ac per hoc omnes istos selectos deos hunc mundum volunt, in quibusdam universum, in quibusdam partes ejus: universum sicut Jovem; partes ejus, ut Genium, ut Matrem magnam, ut Solem & Lunam, vel potius

Apollinem & Dianam. Et aliquando unum deum res plures, aliquando unam rem deos plures faciunt. Nam unus deus res plures sunt, sicut ipse Jupiter: & mundus enim totus Jupiter, & solum cælum Jupiter, & sola stella Jupiter habetur & dicitur. Itemque Juno secundarum causarum domina, & Juno aër, & Juno terra, & si Venerem vinceret, Juno stella. Similiter Minerva summus æther, & Minerva itidem luna, quam esse in ætheris infimo limite existimant. Unam verò rem deos plures ita faciunt. Et Janus est mundus, & Jupiter: sic & Juno est terra, & Mater magna, & Ceres.

Jovis (1) id est, Jupiter.

CAP. XVII.

Quòd etiam ipse Varro opiniones suas de diis pronuntiarit ambiguas.

ET sicut hæc, quæ exempli gratiâ commemoravi, ita cætera non explicant, sed potius implicant; sicut impetus errabundæ opinionis impulerit, ita huc atque illuc, hinc atque illinc, insiliunt & resiliunt: ut ipse Varro de omnibus dubitate, quàm aliquid affirmare maluerit. Nam trium extremorum primum cum de diis certis absolvisset librum, in altero de diis incertis dicere ingressus, ait: Cum in hoc libello dubias de diis opiniones posuero, reprehendi non debeo. Qui enim putabit judicari oportere & posse, cum audierit, faciet ipse. Ego citius perduci possum,

sum, ut in primo libro quæ dixi in dubita-
 tionem revocem, quàm in hoc quæ perscri-
 bam omnia ut ad aliquam dirigam summam.
 Ita non solum istum de diis incertis, sed etiam
 illum de certis fecit incertum. In tertio porro
 isto de diis selectis, posteaquam prælocutus est
 quod ex naturali theologia præloquendum pu-
 tavit, ingressurus hujus civilis theologiæ vani-
 tates & insanias mendaces, ubi eum non so-
 lum non ducebat rerum veritas, sed etiam ma-
 jorum premebat auctoritas: De diis, inquit,
 populi Romani publicis, quibus ædes dedi-
 caverunt, eosque pluribus signis ornatos no-
 taverunt, in hoc libro scribam, sed ut Xe-
 nophanes Colophonius scribit, quid putem,
 non quid contendam, ponam. Hominis
 enim est hæc opinari, Dei scire. Rerum igitur
 non comprehensarum, nec firmissimè credi-
 tarum, sed opinatarum & dubitandarum sermo-
 nem trepidus pollicetur, dicturus ea quæ ab ho-
 minibus instituta sunt. Neque enim, sicut sciebat
 esse mundum, esse cælum & terram, cælum sidi-
 ribus fulgidum, terram seminibus fertilem, at-
 que hujusmodi cætera, sicut hanc totam mo-
 lem atque naturam vi quadam invisibili ac præ-
 potenti regi atque administrari certa animi sta-
 bilitate credebat; ita poterat affirmare de Jano,
 quòd mundus ipse esset; aut de Saturno inve-
 nire, quomodo & Jovis pater esset, & regnanti
 subditus factus esset, & cætera talia.

CAP. XVIII.

Quæ credibilior causa sit, quæ error paganitatis inoleverit.

DE quibus credibilior redditur ratio, cum prohibentur homines fuisse, & unicuique eorum ab his qui eos adulando deos esse voluerunt, ex ejus ingenio, moribus, actibus, casibus, sacra & solemnia constituta, atque hæc paulatim per animas hominum demonibus similes & ludicrarum rerum avidas irrependo, longè lateque vulgata, ornantibus ea mendaciis poetarum, & ad ea fallacibus spiritibus seducentibus. Facilius enim fieri potuit, ut juvenis impius vel ab impio patre interfici metuens & avidus regni patrem pelleret regno, quam id quod iste interpretatur, ideo Saturnum patrem à Jove filio superatum, quod antè est causa quæ pertinet ad Jovem, quam semen quod pertinet ad Saturnum. Si enim hoc ita esset, numquam Saturnus prior fuisset, nec pater Jovis esset. Semper enim semen causa præcedit, nec umquam generatur ex semine. Sed cum conantur vanissimas fabulas sive hominum res gestas velut naturalibus interpretationibus honorare, etiam homines acutissimi tantas patiuntur angustias, ut eorum quoque veritatem dolere cogamur.

CAP. XIX.

De interpretationibus, quibus conlendi Saturni ratio concinnatur.

Saturnum, inquit, dixerunt, quæ nota ex eo essent, solitum devorare; quod & femina, unde nascerentur, redirent. Et quod illi pro Jove gleba objecta est devoranda, significat, inquit, manibus humanis obrui captas ferendo fruges, antequam utilitas arandi esset inventa. Saturnus ergo diei debuit ipsa terra, non semina: Ipsa enim quodammodo devorat quæ genuerit; cum ex ea nata semina in eam rursus recipienda redierint. Et quod pro Jove accepisse dicitur glebam, quid hoc ad id valet, quod manibus hominum semen glebâ coopertum est? Numquid ideo non est, ut cætera, devoratum, quod glebâ coopertum est? Ita enim hoc dictum est, quasi qui glebam opposuit, semen abstulerit, sicut Saturno perhibent oblatâ glebâ ablatum Jovem; ac non potius glebâ semen operiendo fecerit illud diligentius devorari? Deinde isto modo semen est Jupiter, non seminis causa, quod paulò antè dicebatur. Sed quid faciant homines, qui cum res stultas interpretantur, non inveniunt quid sapienter dicatur? Falsum habet, inquit, propter agriculturam. Certe illo regnante nondum erat agricultura, & ideo priora ejus tempora perhibentur, sicut idem ipse

ipse fabellas interpretatur, quia primi homines ex his vivebant feminibus, quæ, terra sponte gignebat. An falcem scepro perditō accepit, ut qui primis temporibus rex fuerat otiosus, filio regnante fieret operarius laboriosus? Deinde ideo dicit à quibusdam pueros ei solitos immolari, sicut à Pœnis, & à quibusdam etiam majores, sicut à Gallis, quia omnium feminum optimum est genus humanum. De hæc crudelissima vanitate quid opus est plura dicere? Hoc potius advertamus atque teneamus, has interpretationes non referri ad verum Deum, vivam, incorpoream, incommutabilemque naturam, à quo vita in æternum beata poscenda est; sed earum esse fines in rebus corporalibus, temporalibus, mutabilibus, atque mortalibus. Quòd Cælum, inquit, patrem Saturnus castrasse in fabulis dicitur, hoc significat penes Saturnum, non penes Cælum, semen esse divinum. Hoc propterea, quantum intelligi datur, quia nihil in Cælo de feminibus nascitur. Sed ecce, Saturnus si Cæli est filius, Jovis est filius. Cælum enim esse Jovem, innumerabiliter & diligenter affirmant. Ita ista quæ à veritate non veniunt, plerumque & nullo impellente seipsa subvertunt. *κρόνος* appellatum dicit, quod Græco vocabulo significat temporis spatium: sine quo semen, inquit, non potest esse fœcundum. Hæc & alia de Saturno multa dicuntur, & ad semen omnia referuntur. Sed saltem Saturnus feminibus cum tanta ista potestate sufficeret: quid ad hæc dii

alii requiruntur, maximè Liber & Libera, id est Ceres? De quibus rursus, quod ad semen attingit, tanta dicit, quasi de Saturno nihil dixerit.

CAP. XX.

De sacris Cereris Eleusinæ.

IN Cereris autem sacris prædicantur illa Eleusinia, (1.) quæ apud Athenienses nobilissima fuerunt. De quibus iste nihil interpretatur, nisi quod attinet ad frumentum, quod Ceres invenit, & ad Proserpinam, quam rapiente Orco perdidit. Et hanc ipsam dicit significare fœcunditatem seminum: quæ cum defuisset quodam tempore, eademque sterilitate terra mœreret, exortam esse opinionem, quod filiam Cereris, id est, ipsam fœcunditatem, quæ à proserpendo Proserpina dicta esset, Orcus abstulerat, & apud inferos detinuerat: quæ res cum fuisset luctu publico celebrata, quia rursus eadem fœcunditas rediit, Proserpinâ redditâ exortam esse lætitiâ, & ex hoc solemnità constituta. Dicit deinde multa in mysteriis ejus tradi, quæ nisi ad frugum inventionem non pertineant.

Eleusinia. (1.) Eleusis erat unum ex 112. oppidiis Atticæ terræ, & sacra ab Eumolpe instituta fuerunt juxta Gregorium Nazianzenum in *Epiphaniis* nefaria & pudenda. Ab Orpheo Athenas delatæ, tum Romam translata Græca sacra nominata sunt. *Ex Vires & Co-*
quas

CAP. XXI.

De turpitudine sacrorum, quæ Libero celebrantur.

JAm verò Liberi sacra, quem liquidis seminibus, ac per hoc non solum liquoribus fructuum, quorum quodammodo primatum vinum tenet, verum etiam seminibus animalium præfecerunt, ad quantam turpitudinem pervenerint, piget quidem dicere, propter sermonis longitudinem; sed propter superbam istorum hebetudinem non piget. Inter cætera quæ prætermittere, quoniam multa sunt, cogor; in Italiz compitis quædam dicit sacra Liberi celebrata cum tanta licentia turpitudinis, ut in ejus honorem pudenda virilia colerentur; non saltem aliquantum verecundiore secreto, sed in propatulo exultante nequitiâ. Nam hoc turpe membrum per Liberi dies festos cum honore magno postillis impositum, (1.) prius rure in compitis, & usque in urbem postea vectabatur. In oppido autem Lavinio uni Libero totus mensis tribuebatur, cujus diebus omnes verbis flagitiosissimis uterentur, donec illud membrum per forum transvectum esset, atque in loco suo quiesceret. Cui membro inhoneste matrem familiâs honestissimam palam coronam necesse erat imponere. Sic videlicet Liber deus placandus fuerat proventibus feminum: sic ab agris fascinatio repellenda, ut matrona facere cogeretur in publico, quod nec

meretrix, si matronæ spectarent, permitti debuit in theatro. Propter hæc Saturnus solus creditus non est sufficere posse seminibus, ut occasiones multiplicandorum deorum immunda anima reperiret, & ab uno vero Deo merito immunditiæ destituta, ac per multos falsos aviditate majoris immunditiæ prostituta, ista sacrilegia sacra nominaret, seseque spurcorum dæmonum turbis conviolandam pollucendamque præberet.

Plostellis. (1.) Dicitur plaustrum exiguum tanquam diminutivum à plastro seu plostro. *Pives hic.*

CAP. XXII.

De Neptuno, & Salacia, ac Venilia.

JAm utique habebat Salaciam Neptunus uxorem, quam inferiorem aquam maris esse dixerunt; ut quid illi adjuncta est & Venilia, nisi ut sine ulla causa necessariorum Sacrorum, sola libidine animæ prostitutæ, multiplicaretur invitatio dæmoniorum? Sed proferatur interpretatio præclaræ theologiæ, quæ nos ab ista reprehensione reddita ratione compescat. Venilia, inquit, unda est quæ ad littus venit: Salacia, quæ in salum redit. Cur ergo deæ fiunt duæ, cum sit una unda quæ venit & redit? Nempe ipsa est exæstuens (1.) in multa numina libido vesana. Quamvis enim aqua non geminetur

netur quæ it, & redit; hujus tamen occasione vanitatis, duobus dæmoniiis invitatis, amplius anima commaculatur, quæ it & non redit. (2.) Quæso te Varro, vel vos qui tam doctorum hominum talia scripta legistis, & aliquid magnum vos didicisse jactatis, interpretamini hoc, nolo dicere secundum illam æternam incommutabilemque naturam, qui solus est Deus; sed saltem secundum animam mundi & partes ejus, quos deos veros esse existimatis. Partem animæ mundi, quæ mare permeat, deum vobis fecisse Neptunum, utcumque tolerabilioris est erroris. Itane unda aditus veniens & in salum rediens, duæ sunt partes mundi, aut duæ partes animæ mundi? Quis vestrum ita desipiat, ut hoc sapiat? Cur ergo vobis duas deas fecerunt, nisi quia provisum est à sapientibus majoribus vestris, non ut dii plures vos regerent, sed ut ea, quæ istis vanitatibus & falsitatibus gaudent, plura vos dæmonia possiderent? Cur autem illa Salacia per hanc interpretationem inferiorem maris partem, qua viro erat subdita, perdidit? Namque illam modo, cum refluentem fluctum esse perhibetis, in superficie posuistis. An quia Veniliam pellicem accepit, irata suum maritum de supernis maris exclusit?

Exastuans. (1.) Hic alludit D. Augustinus ad æstum maris. *Vives.*

It, & non redit. (2.) Intelligit hoc Augustinus de tali anima, quæ sempiternis addicta suppliciiis nec ad vitam nec ad ullam spem salutis redit, alludens ad illud Jobi cap. 10. *antequam vadam & non revertar.* &c. Coq.

CAP. XXIII.

De Terra, quam Varro deam esse confirmat, eo quod ille animus mundi, quem opinatur deum, etiam hanc corporis sui infimam partem permeet, eique vim divinam impertiat.

1. **N**Empē una est terra, quam quidem plenam videmus animalibus suis: verumtamen ipsam magnum corpus in elementis mundi que infimam partem cur eam volunt deam? An quia fecunda est? Cur ergo non magis homines dii sunt, qui eam fecundiores faciunt excolendo; sed cum arant, non eum adorant? Sed pars animæ mundi, inquit, quæ per illam permeat, deam facit. Quasi non evidentior sit in hominibus anima, quæ unum sit, nulla sit quæstio; & tamen homines dii non habentur: & quod est graviter dolendum, his qui dii non sunt, & quibus ipsi meliores sunt, colendis & adorandis mirabili & miserabili errore subduntur. Et certe idem Varro in eodem de diis selectis libro, tres esse affirmat animæ gradus in omni universaque natura: unum, qui omnes partes corporis quæ vivunt, transit, & non habet sensum, sed tantum ad vivendum valetudinem: hanc vim in nostro corpore permanere dicit in ossa, ungues, capillos; sicut in mundo arborum sine sensu aluntur & crescunt, & modo quodam

eam suo vivunt. Secundum gradum animæ, in quo sensus est: hanc vim pervenire in oculos, aures, nares, os, tactum. Tertium gradum animæ esse summum, qui vocatur animus, in quo intelligentia præminet: hoc præter hominem omnes carere mortales: hanc partem animæ mundi dicit deum; in nobis autem geminum vocari. Esse autem in mundo lapides ac terram, quam videmus, quò non permanat sensus, ut ossa, ut ungues Dei. Solem verò, lunam, stellas, quæ sentimus, quibusque ipse sentit, sensus esse ejus. Æthera porro animum ejus: ex cujus vi, quæ pervenit in astra, ipsam quoque facere deos; & per ea quod in terram permeat, deam Tellurem; quod autem inde permeat in mare atque Oceanum, deum esse Neptunum.

2. Redeat ergo ab hac quam theologiam naturalem putat, quò velut requiescendi causâ ab his ambagibus atque anfractibus fatigatus egressus est. Redeat, inquam, redeat ad civilem: hîc cum adhuc teneo, tantisper de hac ago. Nondum dico, si terra & lapides nostris sunt ossibus & unguibus similes, similiter eos intelligentiam non habere, sicut sensu carent; aut si idcirco habere dicuntur ossa & ungues nostri intelligentiam, quia in homine sunt qui habet intelligentiam, tam stultum esse qui hos deos in mundo dicit, quàm stultus est qui in nobis ossa & ungues homines dicit. Sed hæc cum philosophis fortassis agenda sunt: nunc autem istum adhuc politicum volo. Fieri enim

potest, ut licet in illam naturalis theologiæ veluti libertatem caput erigere paululum voluisse videatur, adhuc tamen hunc librum versans, & se in illo versari cogitans, eum etiam inde respexerit; & hoc propterea dixerit, ne majores ejus, sive aliæ civitates, Tellurem atque Neptunum coluisse inaniter credantur. Sed hoc dico, pars animi mundani quæ per terram permeat, sicut una est terra, cur non etiam unam fecit deam, quam dicit esse Tellurem? Quod si ita fecit, ubi erit Orcus frater Jovis atque Neptuni, quem Ditem patrem vocant? Ubi ejus conjux Proserpina, quæ secundum aliam in eisdem libris positam opinionem, non terræ fecunditas, sed pars inferior perhibetur? Quod si dicunt, animi mundani partem, cum permeat terræ partem superiorem, Ditem patrem facere deum; cum vero inferiorem, Proserpinam deam; Tellus illa quid erit? Ita enim totum quod ipsa erat, in duas istas partes deosque divisum est, ut ipsa tertia quæ sit, aut ubi sit, inveniri non possit: nisi quis dicat, simul istos deos Orcum atque Proserpinam, unam deam esse Tellurem; & non esse jam tres, sed aut unam, aut duos: & tamen tres dicuntur, tres habentur, tres coluntur aris suis, delubris suis, sacris, simulacris, sacerdotibus suis, & per hæc etiam fallacibus prostitutam animam constuprantibus demonibus suis. Adhuc respondeatur, quam partem terræ permeat pars mundani animi, ut deum faciat Tellurionem? Non, inquit, sed

una

una eademque terra habet geminam vim, & masculinam, quod semina producat; & femininam, quod recipiat, atque enutriet: inde à vi foeminina dictam esse Tellurem, à masculinâ Tellumonem. Cur ergo pontifices, ut ipse indicat, additis quoque aliis duobus, quatuor diis faciunt rem divinam, Telluri, Tellumoni, Altori, Rufori? De Tellure & Tellumone jam dictum est: Altori quare? Quod ex terra, inquit, aluntur omnia quæ nata sunt. Rufori quare? Quod rursus, inquit, cuncta eodem revolvuntur.

CAP. XXIV.

De Telluris cognominibus eorumque significationibus, quæ etiam si erant multarum rerum indices, non debuerunt multorum deorum firmare opiniones.

I. **D**Ebit ergo una terra propter istam quadrigeminam vim quatuor habere cognomina, non quatuor facere deos: sicut tot cognominibus unus Jupiter, & tot cognominibus una Juno; in quibus omnibus vis multiplex esse dicitur ad unum deum vel ad unam deam pertinens, non multitudo cognominum deorum etiam multitudinem faciens. Sed profectò sicut aliquando etiam ipsas vilissimas feminas carum, quas libidine quæsierunt, tæ-

det pœnitetque turbarum : sic animam vilem
 factam & immundis spiritibus prostitutam,
 deos sibi multiplicare, quibus contaminanda
 prosterneretur, sicut plurimum libuit, sic ali-
 quando & piguit. Nam & ipse Varro quasi de
 ipsa turba verecundatus, unam deam vult esse
 " Tellurem. Eandem, inquit, dicunt Ma-
 " trem magnam, quòd tympanum habeat,
 " significari esse orbem terræ : quòd turres in
 " capite, oppida : quòd sedes fingantur circa
 " eam, cum omnia moveantur, ipsam non
 " moveri. Quòd Gallos huic deæ ut servirent
 " fecerunt, significat qui semine indigeant,
 " terram sequi oportere ; in ea quippe omnia
 " reperiri. Quòd se apte eam jactant, (1) præci-
 " pitur, inquit, qui terram colunt, ne sedeant,
 " semper enim esse quod agant. Cymbalo-
 " rum sonitus, ferramentorum jactandorum
 " ac manuum & ejus rei crepitus in colendo
 " agrorum quid fit, significant, ideo ære, quòd
 " eam antiqui colebant ære, antequam ferrum
 " esset inventum. Leonem, inquit, adjun-
 " gunt solum ac mansuetum, ut ostendant
 " esse nullum genus terræ tam remotum ac ve-
 " hementer ferum, quod non subigi colique
 " conveniat. Deinde adjungit & dicit, Tel-
 " lurem matrem & nominibus pluribus & co-
 " gnominibus quòd nominarunt, deos existi-
 " matos esse complures. Tellurem, inquit,
 " putant esse Opem, quòd opere fiat melior ;
 " Matrem, quòd plurima pariat ; magnam,
 " quòd cibum pariat ; Proserpinam, quòd ex-

et proserpant fruges; Vestam, quod vestiatum herbis. Sic alias deas, inquit, non absurdè ad hanc revocant. Si ergo una dea est, quæ quidem consultâ veritate nec ipsa est, interim quid itur in multas? Unius sint ista multa nomina, non tam deæ multæ quàm nomina. Sed errantium majorum auctoritas deprimit, & eundem Varronem post hanc sententiam trepidare compellit. Adjungit enim & dicit, Cum quibus opinio majorum de his deabus, quod plures eas putarunt esse, non pugnat. Quomodo non pugnat, cum valde aliud sit, unam deam nomina habere multa, aliud esse deas multas? Sed potest, inquit, fieri ut eadem res & una sit, & in ea quædam res sint plures. Concedo in uno homine esse res plures, numquid ideo & homines plures? Sic in una dea esse res plures, numquid ideo & deas plures? Verùm sicut volunt, dividant, conflent, multiplicent, replicent, implicent.

2. Hæc sunt Telluris & Matris magnæ præclara mysteria, unde omnia referuntur ad mortalia femina & ad exercendam agriculturam. Itane ad hæc relata & hunc finem habentia tympanum, turres, Galli, jactatio infana membrorum, crepitus cymbalorum, confectio leonum, vitam cuiquam pollicentur æternam? Itane propterea Galli abscissi huic Magnæ deæ serviunt, ut significant qui femine indigeant, terram sequi oportere; quasi non eos ipsa potius servitus femine faciat indigere? Utrùm enim sequendo hanc deam, cum indigeant, semen

acquirunt; an potius sequendo hanc deam, cum habeant, semen amittunt? Hoc interpretari est, an detestari? Nec attenditur, quantum maligni dæmones prævaluerint, qui nec aliqua magna his sacris polliceri ausi sunt, & tam crudelia exigere potuerunt. Si dea terra non esset, manus ei homines operando inferrent, ut semina consequerentur per illam; non etiam sibi saviendo, ut semina perderent propter illam. Si dea non esset, ita fœcunda fieret manibus alienis, ut non cogeret hominem sterilem fieri manibus suis. Jam quòd in Liberi sacris honesta matrona pudenda virilia coronabat, spectante multitudine; ubi rubens & sudans, si est ulla frons in hominibus, adstabat forsitan & maritus: & quòd in celebratione nuptiarum, super Priapi scapum nova nupta sedere jubebatur: longè contemptibilia atque leviora sunt præ ista turpitudine crudelissima vel crudelitate turpissima, ubi dæmoniis artibus sic uterque sexus illuditur, ut neuter suo vulnere perimatur. Ibi fascinatio timeatur agrorum, hîc membrorum amputatio non timeatur. Ibi sic dehonestatur novæ nuptæ verecundia, ut non solum fœcunditas, sed nec virginitas adimatur: hîc ita amputatur virilitas, ut nec convertatur in fœminam, nec vir relinquitur.

Jactant. (1.) Intelligit corybantes, qui inter saltandum capita semper jactabant. *Coquans.*

CAP. XXV.

Quam interpretationem de abscissione Atys Græcorum sapientium doctrina repererit.

ET Atys ille non est commemoratus, nec ejus ab isto interpretatio requisita est, in cujus dilectionis memoriam (1.) Gallus abscinditur. Sed docti Græci atque sapientes nequaquam rationem tam sanctam præclaramque tacuerunt. Propter vernalem quippe faciem terræ, quæ cæteris temporibus est pulchrior, Porphyrius philosophus nobilis Atym flores significare perhibuit; & ideo abscissum, quia flos decedit ante fructum. Non ergo ipsum hominem, vel quasi hominem, (2.) qui vocatus est Atys, sed virilia ejus flori comparaverunt. Ipsa quippe illo vivente deciderunt: immò verò non deciderunt, neque decerpta, sed planè discerpta sunt: nec illo flore amisso quisquam postea fructus, sed potius sterilitas consequuta est. Quid ergo ipse reliquus, & quidquid remansit abscisso, quid eo significari dicitur? quò refertur? quæ interpretatio inde profertur? An hæc frustra moliendo nihilque inveniando persuadent illud potius esse credendum, quod de homine castrato fama jactavit, litterisque mandatum est? Meritò hinc averfatus est Varro noster, neque hoc dicere voluit: non enim hominem doctissimum latuit.

Gallus abscinditur. (1.) id est, sacerdos Gallus castratur. *Vives hic.*

Quasi hominem. (2.) Alludit ad Platonis enigmas: homo non homo; videns non videns; percussit, non percussit; lapide non lapide; avem non avem; super arbore non arbore. id est: Eunuclus luscus percussit pumice vesperilionem super sambuco. *Vives in h. l.*

CAP. XXVI.

De turpitudine sacrorum Matris magnæ.

Itemque de mollibus eidem Matri magnæ contra omnem virorum mulierumque verecundiam consecratis, qui usque in hesternum diem madidis capillis, facie dealbata, fluentibus membris, incessu fœmineo per plateas vicisque Carthaginis, etiam à populis unde turpiter viverent exigebant, (1.) nihil Varro dicere voluit, nec usquam me legisse commemini. Defecit interpretatio, erubuit ratio, conticuit oratio. Vicit Matris magnæ omnes deos filios, non nutinis magnitudo, sed criminis. Huic monstro nec Jani monstrositas comparatur. Ille in simulacris habebat solam deformitatem, ista in sacris deformem crudelitatem: ille membra in lapidibus addita, hæc in hominibus perdita. Hoc dedecus tot Jovis ipsius & tanta stupra non vincunt: ille inter fœmineas corruptelas uno Ganymede cælum infamavit; ista tot mollibus professis & publicis & inquinavit

ter.

terram, & cælo fecit injuriam. Saturnum fortasse possemus huic in isto genere turpissimæ crudelitatis sive conferre, sive præferre, qui patrem castrasse perhibetur: sed in Saturni sacris homines alienis manibus potius occidi, quam suis abscindi potuerunt. Devoravit ille filios, ut poëtæ ferunt, & physici ex hoc interpretantur quod volunt; ut autem historia prodit, necavit: sed quòd ei Pœni suos filios sacrificaverunt, non recepere Romani. At verò ista magna deorum Mater etiam Romanis templis castratos intulit, atque istam sævitiam moremque servavit; credita vires adjuvare Romanorum, excsecando virilia virorum. Quid sunt ad hoc malum Mercurii furta, Veneris lascivia, stupra ac turpitudines cæterorum, quæ proferremus de libris, nisi quotidie cantarentur & saltarentur in theatris? Sed hæc quid sunt ad tantum malum, cujus magnitudo magnæ Matri tantummodo competebat? præsertim quòd illa dicuntur à poëtis esse conficta: quasi poëtæ id etiam finxerint, quòd ea sint diis grata & accepta. Ubi ergo canerentur vel scriberentur, audacia sit vel petulantia poëtarum: ut verò divinis rebus & honoribus eisdem imperantibus & extorquentibus numinibus adderentur, quid est nisi crimen deorum; impio verò confessio dæmoniorum, & deceptio miserorum? Verùm illud quod de abscissorum consecratione Mater deorum coli meruit, non poëtæ confinxerunt, sed horrere magis quam canere maluerunt. Hisne diis selectis quisquam

quam consecrandus est, ut post mortem vivat beatè, quibus consecratus ante mortem honestè non potest vivere, tam fœdis superstitionibus subditus & immundis dæmonibus obligatus? Sed hæc omnia, inquit, referuntur ad mundum. Videat ne potius ad immundum. Quid autem non potest referri ad mundum, quod esse demonstratur in mundo? Nos autem animum quærimus, qui vera religione confusus, non tamquam deum suum adoret mundum, sed tamquam opus Dei propter Deum laudet mundum; & mundanis sordibus expiatus, mundus perveniat ad Deum, qui condidit mundum.

Unde turpiter viverent, exigebant. (1.) Metellus legem tulerat, qua licebat Gallis seu sacerdotibus Matris deum stipem poscere. Cujus etiam Cicero. l. 2. de LL. meminuit. Coquaus hic.

CAP. XXVII.

De figmentis physiologorum, qui nec veram divinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda est vera divinitas.

1. **I**stos verò deos selectos videmus quidem clariùs innotuisse quàm cæteros; non tamen ut eorum illustrarentur merita, sed ne occultarentur opprobria: unde magis eos homines fuisse credibile est; sicut non solum poeticæ

hæc litteræ ; verùm etiam historicæ tradiderunt. Nam Virgilius ait,

Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,

Arma Jovis fugiens, & regnis exsul ademptis :

Et quæ ad hanc rem pertinentia consequuntur, totam de hoc Euhemerus pandit historiam, quam Ennius in Latinum vertit eloquium : unde quia plurima posuerunt, qui contra hujusmodi errores ante nos vel Græco sermone vel latino scripserunt, non in eo mihi placuit immorari.

2. Ipsas physiologias cùm considero, quibus docti & acuti homines has res humanas conantur vertere in res divinas, nihil video nisi ad temporalia terrenaque opera naturamque corpoream, vel etiamsi invisibilem, tamen mutabilem potuisse revocari: quod nullo modo est verus Deus. Hoc autem si saltem religiositati congruis significationibus ageretur, esset quidem dolendum, non his verum Deum annuntiari, atque prædicari; tamen aliquomodo ferendum tam foeda & turpia non fieri, nec juberi: at nunc cùm pro Deo vero, quo solo anima se inhabitante fit felix, nefas sit colere aut corpus aut animam; quanto magis nefarium est ista sic colere, ut nec salutem, nec decus humanum corpus aut anima colentis obtineat? Quamobrem si templo, sacerdote, sacrificio, quod vero Deo debetur, colatur aliquod elementum mundi, vel creatus aliquis spiritus, etiamsi non immundus & malus; non ideo malum est, quia illa mala sunt quibus colitur;

Aug. de Civ. Dei. Lib. VII.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

litur; sed quia illa sunt talia, quibus solus ille colendus sit, cui talis cultus servitúsque debetur. Si autem stoliditate vel monstrositate simulacrorum, sacrificiis homicidiorum, coronatione virilium pudendorum, mercede stuprorum, sectione membrorum, abscissione genitalium, consecratione mollium, festis impurorum obscenorumque ludorum, unum verum Deum, id est, omnis animæ corporisque creatorem colere se quisque contendat; non ideo peccat, quia non est colendus quem colit; sed quia colendum, non ut colendus est, colit. Qui vero & rebus talibus, id est, turpibus & scelestis; & non Deum verum, id est, animæ corporisque factorem, sed creaturam quamvis non vitiosam colit, sive illa sit anima, sive corpus, sive anima simul & corpus, bis peccat in Deum, quòd & pro ipso colit, quod non est ipse; & talibus rebus colit, qualibus nec ipse colendus est, nec non ipse. (1) Sed hi quoniam modo, id est, quam turpiter nefarieque coluerint, in promptu est. Quid autem vel quos coluerint, esset obscurum, nisi eorum testaretur historia, ea ipsa quæ fœda & turpia confitentur numinibus terribiliter exigentibus reddita. Unde remotis constat ambagibus, nefarios dæmones atque immundissimos spiritus, hac omni civili theologiâ in visendis stolidis imaginibus, & per eas possidendis etiam stultis cordibus, invitatos.

Nec non ipse. (1) Nulla res eo genere cultus est colenda, neque Deus, neque aliud quiddam, quod non sit Deus: nam cultus ille ex se est nefarius & impius. *Pro.*
CAP.

CAP. XXVIII.

Quòd doctrina Varronis de theologia in nulla sibi parte concordet.

Quid igitur valet, quòd vir doctissimus & acutissimus Varro velut subtili disputatione hos omnes deos in cælum & in terram redigere ac referre conatur? Non potest: Fluunt de manibus, resiliunt, labuntur, & decidunt. Dicturus enim de fœminis, hoc est, deabus: Quoniam, inquit, ut in primo libro dixi de locis, duo sunt principia deorum animadversa de cælo & terra, à quo dii partim dicuntur cælestes, partim terrestres: ut in superioribus initium fecimus à cælo, cum diximus de Jano, quem alii cælum, alii dixerunt esse mundum; sic de fœminis initium scribendi facimus à Tellure. Sentio quantam molestiam tale ac tantum patiatuf ingenium. Ducitur enim quadam ratione verisimili, cælum esse quòd faciat, terram quæ patiatuf; & ideò illi masculinam vim tribuit, huic fœmininam: & non attendit eum potius esse qui hæc facit, qui utrumque fecit. Hinc etiam Samothracum nobilia mysteria in superiore libro sic interpretatur, eaque se quæ nec suis nota sunt scribendo expositurum eisquè missurum quasi religiosissime pollicetur. Dicit enim se ibi multis indicis collegisse in simulacris aliud significare cælum, aliud terram, aliud

exempla rerum, quas Plato appellat ideas: cælum Jovem, terram Junonem, ideas Minervam vult intelligi: Cælum à quo fiat aliquid, terram de qua fiat, exemplum secundum quod fiat. Qua in re omitto dicere, quod Plato illas ideas tantam vim habere dicit, ut secundum eas non cælum aliquid fecerit, sed etiam cælum factum sit. Hoc dico, istum in libro selectorum deorum rationem illam trium deorum, quibus quasi cuncta complexus est, perdidisse. Cælo enim tribuit masculos deos, fœminas terræ: inter quas posuit Minervam, quam supra ipsum cælum antè posuerat. Deinde masculus deus Neptunus in mari est, quod ad terram potius quam ad cælum pertinet. Dis pater postremò, qui Græcè *πλάτων* dicitur, etiã ipse masculus frater amborum terrenus deus esse perhibetur; superiorem terram tenens, in inferiore habens Proserpinam conjugem. Quomodo ergo deos ad cælum, deas ad terram referre conantur? Quid solidum, quid constans, quid sobrium, quid definitum habet hæc disputatio? Illa autem est Tellus initium dearum, Mater scilicet magna, apud quam mollium & abscisorum seseque secantium atque jactantium insana perstrepat turpîtudo. Quid est ergo quod dicitur caput deorum Janus, caput dearum Tellus? Nec ibi facit unum caput error, nec hîc sanum furor. (1.) Cur hæc frustra referre nituntur ad mundum? quod etsi possent, pro Deo vero mundum nemo pius colit. Et tamen eos nec hoc posse,

veritas

veritas aperta convincit. Referant hæc potius ad homines mortuos, & ad dæmones pessimos, & nulla quæstio remanebit.

Nec unum caput error, nec sanum furor. (1.) Quis Jansæ eras biceps; & sacerdotes magnæ Matris deum seu Telluris insani. *Vides hic.*

CAP. XXIX.

Quòd omnia quæ physiologi ad mundum partesque ejus retulerunt, ad unum verum Deum referre debuerint.

Namque omnia quæ ab eis ex istorum deorum theologia velut physicis rationibus referuntur ad mundum, quam sine ullo scrupulo sacrilegæ opinionis DEO potius vero, qui fecit mundum, omnis animæ & omnis corporis conditori tribuantur, advertamus hoc modo: Nos Deum colimus, non cælum & terram, quibus duabus partibus mundus hic constat: nec animam vel animas per viventia quæcumque diffusas; sed Deum qui fecit cælum & terram & omnia quæ in eis sunt: qui fecit omnem animam, sive quocumque modo viventem & sensûs & rationis expertem, sive etiam sentientem, sive etiam intelligentem. (1.)

Omnem animam. &c. (1.) Vegetantis & sentientis auctor est Deus ut causa prima & universalis concurrere ad productionem animantium & plantarum; intelligentis vero immediate illam per se ipsum producendo. *Cog.*

CAP. XXX.

Qua pietate discernatur à creaturis Creator, ne pro uno tot dii colantur, quot sunt opera unius auctoris. ☉

ET jam ut incipiam illa unius & veri Dei opera percurrere, propter quæ isti sibi dum quasi honestè conantur sacramenta turpissima & scelestissima interpretari, deos multos falsosque fecerunt: illum Deum colimus, qui naturis à se creatis & subsistendi & movendi initia finesque constituit; qui rerum causas habet, novit, atque disponit; qui viri feminum condidit; qui rationalem animam, quæ dicitur animus, quibus voluit viventibus indidit; qui sermonis facultatem, atque donavit; qui mirus futura dicendi, quibus placuit spiritibus impertivit, & per quos placet ipse futura prædicit, & per quos placet malas valetudines pellit; qui bellorum quoque ipsorum, cum sic emendandum & castigandum est genus humanum, exordiis, progressibus, finibusque moderatur; qui hujus mundi ignem vehementissimum & violentissimum pro immentæ naturæ temperamento & creavit & regit; qui universalium aquarum creator & gubernator est; qui solem fecit, corporalium clarissimum luminum, eique vim congruam & usum dedit; qui ipsi etiam Inferis dominationem

nem suam potestatemque non subtrahit; qui femina & alimenta mortalium, sive arida sive liquida naturis competentibus attributa substituit; qui terram fundat atque foecundat; qui fructus ejus animalibus hominibusque largitur; qui causas non solum principales, sed etiam subsequentes novit, atque ordinat; qui Lunæ statuit motum suum; qui vias cælestes atque terrestres locorum mutationibus præbet; qui humanis ingeniis, quæ creavit, etiam scientias artium variarum ad adjuvandam vitam naturamque concessit; qui conjunctionem maris & foeminae ad adiutorium propagandæ prolis instituit; qui hominum coetibus, quem foris & luminibus adhiberent, ad facillimos usus munus terreni ignis indulgit. Ista sunt certe, quæ diis selectis, per æscio quas physicas interpretationes, vir acutissimus atque doctissimus Varro, sive quæ aliunde accepit, sive quæ ipse coniecit, distribuere laboravit. Hæc autem facit atque agit unus verus Deus; sed sicut Deus, id est, ubique totus, nullis inclusus locis, nullis vinculis alligatus, in nullas partes scissilis, ex nulla parte notabilis, implens cælum & terram præsentem, potentiâ, non indigente naturâ. Sic itaque administrat omnia quæ creavit, ut etiam ipsa proprios exercere & agere motus sinat. Quamvis enim nihil esse possint sine ipso, non sunt quod ipse. Agit autem multa etiam per Angelos: sed non nisi ex se ipsis beatificat Angelos. Ita quamvis propter aliquas causas hominibus Angelos mittat;

non tamen ex Angelis homines, sed ex se ipso, sicut Angelos, beatificat. Ab hoc uno & vero Deo vitam speramus æternam.

CAP. XXXI.

Quibus proprie beneficiis Dei, excepta generali largitate, sectatores veritatis utantur.

Habemus enim ab illo, propter hujusmodi beneficia, quæ ex hac, de qua nonnulla diximus, administratione naturæ bonis malisque largitur, magnum & honoratum proprium magnæ dilectionis indicium. Quamquam enim, quod sumus, quod vivimus, quod cælum terramque conspiciamus, quod habemus mentem atque rationem, qua cum ipsum, qui hæc omnia condidit, inquiremus, nequaquam valeamus actioni sufficere gratiarum, tamen quod nos oneratos obrutosque peccatis, & a contemplatione super lucis avertos, ac tenebrarum, id est, iniquitatis dilectione, cæcos non omnino deseruit, misitque nobis Verbum suum, qui est ejus unicus Filius, quo pro nobis assumpta carne nato atque passo, quanti Deus hominem penderet nosceremus, atque illo sacrificio singulari a peccatis omnibus mundareretur, ejusque Spiritu in cordibus nostris dilectione diffusa, omnibus difficultatibus superatis in beatam requiem & contemplationis

ejus ineffabilem dulcedinem veniremus, quæ corda, quot linguæ ad agendas ei gratias satis esse contenderint?

CAP. XXXII.

Quod sacramentum redemptionis Christi nullis retrò temporibus defuerit, semperque sit diversis significacionibus prædicatum.

HOc mysterium vitæ æternæ jam inde ab exordio generis humani per quædam signa & sacramenta temporibus congrua, quibus oportuit, per Angelos prædicatum est. Deinde populus Hebræus in unam quamdam rempublicam, quæ hoc sacramentum ageret, congregatus est; ubi per quosdam scientes, per quosdam nescientes, id quod ex adventu Christi usque nunc & deinceps agitur, prænuntiaretur esse venturum: sparsâ etiam post eadem gente per gentes propter testimonium Scripturarum, quibus æterna salus in Christo futura prædicta est. Omnes enim non solum prophetiæ, quæ in verbis sunt, nec tantum præcepta vitæ, quæ mores pietatisque conformant, atque illis litteris continentur; verum etiam sacra, sacerdotia, tabernaculum, sive templum, altaria, sacrificia, ceremoniæ, dies festi, & quidquid aliud ad eam servitutem pertinet, quæ Deo debetur, & Græcè propriè latræ dicitur, ea significaverunt &

prænantia verunt, quæ propter æternam vitam
fidelium in Christo & impleta credimus, & im-
pleri cernimus, & implenda confidimus.

CAP. XXXIII.

Quod per solam Christianam re-
ligionem manifestari potuerit fallacia
spirituum malignorum, de homi-
num errore gaudentium,

PER hanc ergo religionem unam & veram
potuit aperiri, deos gentium esse immun-
dissimos daemones, sub defunctorum oc-
casionibus animarum vel creaturarum specie
mundanarum deos se patari cupientes, & quasi
divinis honoribus eisdemque scelestis ac tur-
pibus rebus superba impuritate latentes, atque
ad verum Deum conversionem humanis ani-
mis invidentes. Ex quorum immanissimo &
impiissimo dominatu homo liberatur, cum
credit in eum qui præbuit ad exurgendum tan-
tae humilitatis exemplum, & quantâ illi superbi-
tate ceciderunt. Hinc sunt non solum illi, de qui-
bus multa iam diximus, & alii atque alii simi-
les cæterarum gentium atque terrarum; sed et-
iam hi, de quibus nunc agimus, tanquam
in senatum deorum selecti; sed plane selecti
nobilitate criminum, non dignitate virtutum.
Quorum sacra Varro, dum quasi ad naturales
rationes referre conatur, quarens honestate res
tur-

turpēs, quomodo his quadret & consonet, non potest invenire; quoniam non sunt ipsæ illorum sacrorum causæ quas putat, vel potius vult putari. Nam si non solum ipsæ, verum etiam quælibet aliæ hujus generis essent, quamvis nihil ad Deum verum vitamque æternam, quæ in religione quærenda est, pertinerent; tamen quæcumque de rerum natura reddita ratione, aliquantulum mitigarent offensionem, quam non intellecta in sacris aliqua velut turpitudine aut absurditas fecerat: sicut in quibusdam theatrorum fabulis vel delubrorum mysteriis facere conatus est: ubi non theatra delubrorum similitudine absolvit, sed theatrorum potius similitudine delubra damnavit: tamen utcumque conatus est, ut sensum horribilibus rebus offensum velut naturalium causarum ratione reddita deliniret.

CAP. XXXIV.

De libris Numæ Pompili, quos senatus, ne sacrorum causæ, quales in eis habebantur, innotescerent, jussit incendi.

Sed contra invenimus, sicut ipse vir doctissimus prodidit, de Numæ Pompili libris redditas sacrorum causas nullo modo potuisse tolerari, nec dignas habitas, quæ non solum lectæ innotescerent religiosis, sed saltem
 scri-

scriptæ recondiderentur in tenebris. Jam enim
 dicam, quod in tertio hujus Operis libro me
 suo loco dicturum esse promiseram. Nam si-
 cut apud eundem Varronem legitur in libro
 de cultu deorum, Terentius quidam cum ha-
 beret ad Janiculum fundum, & bubulcus e-
 jus juxta sepulchrum Numæ Pompilii traji-
 ciens aratrum eruillet ex terra libros ejus, ubi
 sacrorum institutorum scriptæ erant causæ,
 in Urbem pertulit ad prætorem. At ille cum
 inspexisset principia, rem tantam detulit ad
 senatum. Ubi cum primores quasdam cau-
 sas legissent, cur quidque in sacris fuerit in-
 stitutum, Numæ mortuo senatus assensus
 est, eosque libros tamquam religiosi Patres
 conscripti, prætor ut combureret, censue-
 runt. Credat quisque quod putat: immo ve-
 ro dicat quod dicendum suggesserit velana con-
 tentio, quilibet tantæ impietatis defensor egre-
 gius. ~~Memorare~~ ~~sufficit~~, sacrorum cau-
 sas à rege Pompilio Romanorum sacrorum in-
 stitutore conscriptas, nec populo, nec senatui,
 nec saltem ipsis sacerdotibus innotuisse del-
 huisse, ipsumque Numam Pompilium curiofite-
 te illicita ad ea demonum pervenisse secreta, quæ
 ipse quidem scriberet, ut haberet unde legendo
 commoneretur: sed ea tamen, cum rex esset, qui
 minime quemquam metueret, nec docere a-
 liquem, nec delendo vel quoquo modo con-
 sumendo, perdere auderet; ita quod scire he-
 minem voluit, ne homines nefaria doceret;
 violare autem timuit, ne demones iratos ha-
 beret.

beret; obruit, ubi tutum putavit, sepulchro suo propinquare aratrum posse non credens. Senatus autem cum religiones formidaret damnare majorum, & ideo Numæ assentiri cogere-
retur; illos tamen libros tam perniciosos esse judicavit: ut nec obrui rursus juberet, nec humana curiositas multò vehementius rem jam proditam quæreret, sed flammis aboleri nefanda monumenta: ut quia jam necesse esse existimabant sacra illa facere, tolerabilius erraretur causis eorum ignoratis, quàm cognitis civitas turbaretur.

CAP. XXXV.

De hydromantia, per quam Numa, visis quibusdam dæmonum imaginibus, ludificabatur.

NAm & ipse Numa, ad quem nullus Dei propheta, nullus sanctus Angelus mittebatur, hydromantiam facere compulsus est, ut in aqua videret imagines deorum, vel potius ludificationes dæmonum, à quibus audiret, quid in sacris constituere atque observare deberet. Quod genus divinationis idem Varro à Persis dicit allatum, quo & ipsum Numam, & postea Pythagoram philosophum usum fuisse commemorat: ubi adhibito sanguine etiam inferos perhibet sciscitari; & νεκρομαντεία Græcè dicit vocari: quæ sive hydromantia, sive necromantia dicatur, idipsum est, ubi videntur mortui divinare. Quibus hæc artibus

bus fiant, ipsi viderint. Nolo enim dicere has artes etiam ante nostri Salvatoris adventum in ipsis civitatibus gentium legibus solere prohiberi, & poenâ severissimâ vindicari. Nolo, inquam, hoc dicere: fortassis enim talia tunc licebant. His tamen artibus didicit sacra illa Pompilius, quorum sacrorum facta prodidit, causa obruit; ita timuit & ipse quod didicit: quarum causarum proditos libros senatus incendit. Quid mihi ergo Varro illorum sacrorum alias nescio quas causas velut physicas interpretatur; quales, si libri illi habuissent, non utique arsissent; aut & istos Varronis ad Cæsarem pontificem scriptos atque editos Patres conscripti similiter incendissent? Quod ergo aquam egresserit, id est, exportaverit Numæ Pompilius, unde hydromantiam faceret, ideo nympham Ægeriam conjugem dicitur habuisse, quemadmodum in supradicto libro Varronis exponitur. Ita enim solent res gestæ aspersione mendaciorum in fabulas verti. In illa igitur hydromantia curiosissimus ille rex Romanus & sacra didicit, quæ in libris suis pontifices haberent; & eorum causas, quas præter se neminem scire voluit. Itaque eas seorsum scriptas secum quodammodo mori fecit, quando ita subtrahendas hominum notitiæ sepe liendasque curavit. Aut ergo dæmonum illie tam sordidæ & noxiæ cupiditates erant conscriptæ, ut ex his tota illa theologia civilis etiam apud tales homines execrabilis appareret, qui tam multa in ipsis sacris erubescenda susceperant,

perant; aut illi omnes nihil aliud quam homines mortui prodebatitur, quos tam prolixi temporis vetustate fere omnes populi gentium deos immortales esse crediderant: cum & talibus sacris iidem illi daemones oblectarentur, qui se colendos pro ipsis mortuis, quos deos putari fecerant quibusdam fallacium miraculorum attestationibus, supposebant. Sed occultâ Dei veri providentiâ factum est, ut & Pompilio amico suo illis conciliati artibus, quibus hydromantia fieri potuit, cunctâ illa confiteri permitterentur; & tamen ut moriturus incenderet ea potius, quam obrueret, admovere non permitterentur: qui ne innotescerent, nec aratro, quo sunt eruta, obsistere potuerunt, nec stillo Varronis, quo ea quæ de hac re gesta sunt, in nostram memoriam pervenerunt. Non enim possunt, quod non fiuntur efficere: sinuntur autem alto Dei summi iustoque iudicio pro meritis eorum, quos ab eis vel affligi tantum, vel etiam subjici ac decipi iustum est. Quam verò perticiosæ vel à cultu veræ divinitatis alienæ illæ litteræ iudicatæ sint, hinc intelligi potest, quod eas maluit senatus incendere, quas Pompilius occultavit, quam timere quod timuit, qui hoc audere non potuit. Qui ergo vitam nec modò habere vult plam, talibus sacris quærat æternam. Qui autem cum malignis daemonibus non vult habere societatem, non superstitionem, qua coluntur, noxiam pertimescat; sed veram religionem, qua produntur & vincuntur, agnoscat.

LIBER OCTAVUS.

SUMMARIUM.

Venit ad tertium genus theologia, qua dicitur naturalis, deque diis eò pertinentibus quaestionem, ad istorum videlicet deorum cultus proficit ad consequendam vitam beatam, qua post mortem futura est, discutiendam suscipit cum Platoniciis, qui ceterorum philosophorum sunt facile principes, & ad fidei Christiana veritatem propius accedentes. Atque hic primum refellit Apuleium & quicumque alii cultum demonibus tanquam internuntiis & interpretibus inter deos & homines impendi volunt; ostendens ipsos demones, quos vitiis obnoxios esse, & qua probi prudentesque homines averfantur & damnant, id est, sacrilega poetarum figmenta, ludibria theatra, magicarum artium maleficia & scelera importasse, iisque omnino favere & delectari compertum est, nulla posse ratione diis bonis homines conciliare.

CAPUT I.

De quaestione naturalis Theologiae cum philosophis excellentioris scientiae discutienda.

Nunc intentiore nobis opus est animo multò quàm erat in superiorum solutione quaestionum & explicatione librorum. De theologia quippe, quam naturalem vocant, non

non cum quibuslibet hominibus ; (non enim fabulosa est, vel civilis, hoc est, vel theatra, vel urbana ; quarum altera jactitat deorum crimina, altera indicat deorum desideria criminosa, ac per hoc malignorum potius demonum quàm deorum,) sed cum philosophis est habenda collatio : quorum ipsum nomen si Latine interpretemur, amorem sapientiæ proficitur. Porro si sapientia Deus est, per quem facta sunt omnia, sicut divina auctoritas veritasque monstravit, verus philosophus est amator Dei. Sed quia res ipsa, cujus hoc nomen est, non est in omnibus qui hoc nomine gloriantur ; (neque enim continuo veræ sapientiæ sunt amatores, quicumque appellantur philosophi :) profectò ex omnibus quorum sententias è litteris nosse potuimus, eligendi sunt cum quibus non indigne quæstio ista tractetur. Neque enim hoc opete omnes omnium philosophorum vana opinioniones refutare suscepi, sed eas tantum quæ ad theologiam pertinent, quo verbo Græco significari intelligimus de divinitate rationem sive sermonem : nec eas omnium, sed eorum tantum, qui cum & esse divinitatem & humana curare consentiant, non tamen sufficere unius incommutabilis Dei cultum ad vitam adipiscendam etiam post mortem, beatam, sed multos, ab illo sanè uno conditos atque institutos, ob eam causam colendos putant. Hi jam etiam Varronis opinionem veritatis propinquitate transcendunt. Siquidem ille totam theologiam naturalem us-

que ad mundum istum vel ejus animam extendere potuit: isti verò suprà omnem animæ naturam confitentur Deum, qui non solum mundum istum visibilem, qui sæpe cæli & terræ nomine nuncupatur, sed omnem etiam omnino animam fecerit; & qui rationalem & intellectualem, cujus generis anima humana est, participatione sui luminis incommutabilis & incorporei beatam facit. Hos philosophos Platonicos appellatos, à Platone doctore vocabulo derivato, nullus qui hæc vel tenuiter audivit, ignorat. De hoc igitur Platone, quæ necessaria præsentis quæstioni existimo, breviter attingam, prius illos commemorans, qui cum in eodem genere litterarum tempore præcesserunt.

CAP. II.

De duobus philosophorum generibus, id est, Italico & Jonico, eorumque auctoribus.

Quamvis enim attinet ad litteras Græcas, quæ lingua inter cæteras Gentium clarior habetur, duo philosophorum genera tractantur; (1.) unum Italicum, ex ea parte Italiæ; (2.) quæ quondam magna Græcia nuncupata est; alterum Jonicum, in eis terris, ubi & nunc Græcia nominatur. Italicum genus auctorem habuit Pythagoram Samium, a quo etiam ferunt ipsum philosophiæ nomen exortum.

Nam

Nam cum antea Sapientes appellarentur, qui modo quodam laudabilis vitæ aliis præstare videbantur; iste interrogatus, quid profiteretur, philosophum se esse respondit, id est, studiosum vel amatorem sapientiæ: quoniam sapientem profiteri, arrogantissimum videbatur. Jonici verò generis princeps fuit Thales Milesius, unus illorum septem, qui appellati sunt Sapientes. (3.) Sed illi sex vitæ genere distinguebantur, & quibusdam præceptis ad bene vivendum accommodatis: Iste autem Thales, ut successores etiam propagaret, rerum naturam secretatus suasque disputationes litteris mandans (4.) emittit; maximeque admirabilis extitit, quòd astrologiæ numeris comprehensis defectus solis & lunæ etiam prædicere potuit. Aquam tamen putavit rerum esse principium, & hinc omnia elementa mundi ipsamque mundum, & quæ in eo gignuntur, existere. Nihil autem huic operi, quod mundo considerato tam admirabile aspiciamus, ex divina mente præposuit. Huic successit Anaximander ejus auditor, mutavitque de rerum natura opinionem. - Non enim ex una re, sicut Thales ex humore, sed ex suis propriis principiis quasque res nasci putavit. Quæ rerum principia singularum esse credidit, infinita, & innumerabiles mundos gignere, & quæcumque in eis oriuntur; eosque mundos modo dissolvi, modo iterum gigni existimavit, quanta quisque ætate sua manere potuerit; nec ipse aliquid divinæ menti in his rerum operibus tribuens. Iste

Anaximenem discipulum & successorem reliquit: qui omnes rerum causas infinito aëri dedit: nec deos negavit, aut tacuit: non tamen ab ipsis aërem factum, sed ipsos ex aëre ortos credidit. Anaxagoras verò ejus auditor, harum rerum omnium, quas videmus, effectorem divinum animum sensit; & dixit ex infinita materia, quæ constaret similibus inter se particulis, rerum omnium genera promodulis & speciebus propriis singula fieri, sed animo faciente divino. Diogenes quoque Anaximenis alter auditor, aërem quidem dixit rerum esse materiam, de qua omnia fierent; sed eum esse compotem divinæ rationis, sine qua nihil ex eo fieri posset. Anaxagoræ successit auditor ejus Archelaus: etiam ipse de particulis inter se similibus, quibus singula quæque fierent, ita omnia constare putavit, ut inesse etiam mentem diceret, quæ corpora æterna, id est, illas particulas conjungendo & dissipando ageret omnia. Socrates hujus discipulus fuisse perhibetur, magister Platonis propter quem breviter cuncta ista recolui.

NOTÆ.

Duo philosophorum genera. (1.) Philosophi primi erant quidem omnes Græci, sed à regionibus, in quibus docuerunt, diversa nomina sortiti fuerunt. Pythagoras docuit in Italia, hinc genus Italicum; Thales docuit Miletis in Jonia; hinc genus Jonium ortum esse ves in hunc loc.

Ex ea parte Italia. (2.) Loeris [nunc ad finem Pentiniam] incipit Plinio Italiae fons, quam magnam Græ-

Græciam dictam, inibi erant Tarentum, Metapontus, Heraclea, & Croton, ubi Pythagoram juvenum scholam instituisse constat. *Vives & Cellarius in Notis. Orb. antiq. Lib. 2. cap. 9. sect. 4 n. 622.*

III sex: (3.) Puerunt Chilo Lacedæmonitæ, Pitagoras Mithæneus, Bias Priæneus, Cleobulus Lydiæ, Periander Corinthius, & Solon Atheniensis. *Vives in hunc loc.*

Disputationes litteris mandans. (4.) Astrologiam nauticam opus ejus esse ferunt. *Vives hic.*

CAP. III.

De Socratica disciplina.

Socrates ergo primus universam philosophiam ad corrigendos componendosque mores flexisse memoratur; cum arte illam omnes magis physicis, id est, naturalibus rebus perscrutandis operam maximam impenderent. Non mihi autem videtur posse ad aliquid colligi, utrum Socrates, ut hoc faceret, tadio rerum obscurarum & incertarum ad aliquid apertum & certum reperendum animum intenderit, quod esset beatæ vitæ necessarium: propter quam unam omnium philosophorum invigilasse ac laborasse videtur industria; non vero, sicut de illo quidam benevolentius suspicantur, nolebat immundos terreni cupiditatis animos se extendere in divitiis conari. Quandoquidem ab eis causas rerum videbat inquire, quas primas atque summas non nisi in unius ac summi Dei voluntate esse credebat: unde non eas putabat nisi

mundata mente posse comprehendere; & ideo
 purgandæ bonis moribus vitæ censebat instan-
 dum, ut deprimentibus libidinibus exoneratus
 animus naturali vigore in æterna se attolleret,
 naturamque incorporei & incomensurabilis lu-
 minis, ubi causæ omnium factarum naturarum
 (1.) stabiliter vivunt, intelligentiæ puritate
 conspiceret. Constat eum tamen imperito-
 rum stultitiam scire se aliquid opinantium, eti-
 am in ipsis moralibus questionibus, quò to-
 tum animum intendisse videbatur, vel con-
 fessâ ignorantia suâ vel dissimulatâ scientiâ, le-
 pòre mirabili differendi & acutissima urbanita-
 te agitare atque versasse. Unde & concita-
 tis inimicis. (2.) calumniosa criminatione
 (3.) damnatus, morte multatus est. Sed cum
 postea (4.) illa ipsa, quæ publice damnaverat,
 Athenensium civitas publice iuxta, in duos ac-
 cusatores ejus usque adeo populi indignatione
 conversa, ut unus eorum oppressus vi multi-
 tudinis interiret, exilio autem voluntario at-
 que perpetuo penam similem alter evaderet.
 Non præclarâ dignitâ vitæ mortisque famâ So-
 crates reliquit plurimos sua philosophicæ sectæ
 reos, quorum ceterum studium fuit in que-
 stionum moralium disceptatione versari, ubi
 agitur de summo bono, quò nisi homo bea-
 tus potest. Quod in Socratis disputationibus
 deinde omnia movere, asserit, desinit, quoniam
 non evidenter apparuit, quod cuique placuit
 inde sumperunt, & ubi cuique visum est, con-
 siliatorem suum boni. Finis autem boni spe-
 -runt
 & 14
 pella-

pellatur, quò quisque cum pervenerit, beatus est. Sic autem diversas inter se Socratici de isto fine sententias habuerunt, ut (quod vix credibile est, unus magistri potuisse facere sectatores) quidam summum bonum esse dicerent voluptatem, sicut Aristippus; (5.) quidam virtutem, sicut Antisthenes, (6.) Sic alii atque alii aliud atque aliud opinati sunt; quos commemorare longum est.

Ubi causa omnium fallarum naturarum. (1.) Hæc sententia ex doctrina Platonis desumpta, & Augustinus, non quid ipse, sed quid Socrates sentiat, refert. *Vides in hunc loc.*

Concitatis inimicis. (2.) Tres Socratem accusarunt, Anytus, Melitus & Lycon orator, qui fuit autor calumniarum. Anytus auebatur turbam opificum, quos Socrates sepe irrisit; Melitus Poëtarum, quos ille civitate eiciendos censuit. *Vides in h. l.*

Calumniosa criminatione. (3.) Objecta fuit Socrati Religionum violatio, & juventutis corruptela, quas in deos, in patriam, & in Rempublicam commisit. *Coquans.*

sed eam postea. (4.) Tanta cepit Athenienses omnes dampnati Socratis penitudo, ut paulò post omnia gymnasia clauserint, faciesque iustitiae in civitate fuerit. Melitum morte mulctarunt, Anytum exilio, Socrati autem datuam atheneam etererunt. *Vides hic.*

Aristippus. (5.) Fuit author Cyrenæicorum, & primus ex Socraticis minerval à discipulis peti iussit; Socrates enim semper gratis docuit. *Ex Coquans.*

Antisthenes. (6.) Fuit author Cyaicorum, & magister Diogenis Cynici. *ex eod.*

CAP. IV.

De præcipuo inter Socratis disci-
pulos Platone, qui omnem philoso-
phiam triplici partitione
distinxit.

Sed inter discipulos Socratis nonnulli quidem
inmerito, excellentissima gloria claruit,
qui omnino exterius obsecraret Plato.
Qui cum esset Atheniensis, (1) honesto apud suos
loco natus, & ingenio mirabili longe suos con-
discipulos anteciret, & parum, tamen putans per-
ficienda philosophia sufficere seipsum ac So-
craticam disciplinam, quam longe lateque per-
tulit peregrinatus est, quaquâ versum cum ali-
cujus nobilitate scientiæ percipiendæ famâ ra-
piobat. Itaque & in Ægypto (2) didicit qua-
tumque illic magna habebantur atque docer-
bantur, & inde in eas Italiæ partes (3) veni-
ens, ubi Pythagoræorum famâ celebrabatur,
quidquid Italiæ philosophiæ tunc florebat, ali-
cuius eminentioribus in ea doctoribus facil-
lime comprehendit. Et quia magistrum So-
cratorem singulariter diligebat, cum loquentem
ferè in omnibus sermonibus suis faciens, etiam
illa quæ vel ab aliis didicerat, vel ipse quantum
potuerat intelligentia viderat, cum illius lepore
& moralibus disputationibus temperavit.
Itaque cum studium sapientiæ in actione &
contemplatione versetur, unde una pars ejus
activa

activa, altera contemplativa dici potest; quam
 rursus activa ad agendam vitam, id est, ad
 mores instituendos pertinet, contemplativa
 autem ad conspiciendas naturæ causas &
 supercrissimam veritatem: Socrates in acti-
 va excelluisse memoratur; Pythagoras ve-
 ro magis contemplativa, quibus potuit in-
 telligentia viribus, instituisse. Proinde Plato u-
 trumque iungendo philosophiam perfecisse
 laudatur, quam in tres partes distribuit: unam
 moralem, qua maxime in actione versatur;
 alteram naturalem, quæ contemplationi de-
 putata est; tertiam rationalem, qua verum
 discernit a falso. Quæ licet utriusque, id
 est, actioni & contemplationi sit necessaria,
 maxime tamen contemplatio perfectionem
 sibi vindicet veritatis. Ideo hæc tripartitio
 non est contraria illi distinctioni, qua intelli-
 gitur omne studium sapientia in actione &
 contemplatione consistere. Quid autem in his
 vel de his singulis partibus Plato senserit, id est,
 ubi finem omnium actionum, ubi causam
 omnium naturarum, ubi lumen omnium ra-
 tionum esse cognoverit vel crediderit, dissen-
 do explicare, & longum esse arbitror, & teme-
 re esse affirmandum non arbitror. Cum enim
 magistri sui Socratis, quem facit in suis volu-
 minibus disputantem, notissimum morem
 dissimulanda scientia vel opinionis sua serva-
 re affectat; quia & illi ipse mos placuit, fa-
 ctum est ut etiam ipsius Platonis de rebus mi-
 gnis sententia non facile perspicui possint. Ex

ita tamen quae apud eum leguntur, siue quae ab aliis dicta esse narravit atque conscripserit, quae sibi placita viderentur, quaedam commemorari, & huic operi inferri oportet à nobis, vel ubi suffragatur religioni veræ, quam fides nostra suscipit ac defendit, vel ubi ei videtur esse contrarius, quantum ad istam de uno Deo & pluribus pertinet quæstionem, propter vitam, quae post mortem futura est, veraciter beatam. Fortassis enim qui Platonem cæteris philosophis gentium longe recteque prælatum ac tutius atque veracius intellexisse atque secuti esse famam celebriore laudantur, aliquid tale de Deo sentiunt, ut in illo inventiatur & causa subsistendi, & ratio intelligendi, & ordo vivendi. Quorum trium, unum ad naturalem, alterum ad rationalem, tertium ad moralem partem intelligitur pertinere. Si enim homo ita creatus est, ut per id quod in eo prætellic, attingat illud quod cuncta præcellit, id est, unum verum optimum Deum, sine quo nulla natura subsistit, nulla doctrina instruit, nullus usus expedit. Ipe queratur, ubi nobis secunda sunt omnia; ipse cernatur, ubi nobis certa sunt omnia; ipse diligatur, ubi nobis recta sunt omnia.

Atheniensis (1.) Pateram gentis Platonis in Cæciliæ ultimam regem Athenensium matrem in Solonem unum ex septem Sapientibus Græciæ referebat.

In Ægypto (2.) Tredecim annis fuit Heliopolim a sacerdotibus, ibique Moysi doctrinam dicitur Legisque

gloriam gratia & Prophetarum dicta. *Capitulum*

In eas Italia partes. (2.) Plato audivit Tarenti Archytm seniore & Eurytum; Locris Timæum, Crotona Philolaum; Megaræ Euclidem Mathematicum.

Præter in hanc loc.

CAP. V.

Quod de theologia cum Platonis potissimum disceptandum sit, quoniam opinionum omnium philosophorum postponenda sint dogmata.

Sed ergo Plato Dei hujus similitudinem, cognoscitorem, amatorem dixit esse sapientiam, cuius participatione sic beatus, quid opus est excutere veteros? Nulli nobis, quamvis Ipropius ac cesserim. Ceterum eius igitur non solum theologis illa fabulosa deorum virtutibus oblectans animos impiorum, nec solum contra illa civilis, sed in impuri dardariæ mentis et spiritus gaudiis deditos populos deorum in ordine sedentes, humanos errores tamquam suos divinos homines habere voluerunt, ad spectandos suorum criminum ludos cultores suos tamquam ad suum cultum studio immundissimis excitantes, & sibi delectabiliores ludos de ipsa spectantibus exhibentes: ubi si qua verba honesta geruntur in templis, conjuncta sibi theatrorum obscenitate culpantur, & quaecumque turpia geruntur in theatris, comparata sibi

templorum fecerunt laudantur. & **Ex ea** quae Varro ex his sacris, quasi ad caelum & terram rerumque mortalium semina & actus interpretatus est; quia nec ipsa illis ritibus significantur, quae ipse insinuare conatur, & ideo veritas conantem non sequitur: etsi ipsa essent, tamen animae rationali, quae infra illum naturali ordine constituta sunt, pro deo suo colenda non essent; nec sibi praefere debuit, tamquam deos, eas res, quibus ipsam praerulit **Verus Deus.** Et ea quae Numa Pompilius relictis ad solaeiusmodi pertinentia seculi sepeliendo, cum vitae abscondi, & aratro cruta senatus iussit incendi. (1.) In eo genere sunt etiam illa, quae aliquando Numa mitius suspicemus, quae Alexander Macedo scribit ad matrem, sibi a magno antistite sacrorum Aegyptiorum quodam Leone patefacta, ubi nem Pious & Fannus & Anotato Romulus, vel etiam Hercules & Esculapius & Liber Somelus natus, ad Elicidapida fratres, & Saturnus alios ex immortalibus quod diis habent sub specie etiam maiorum gentium dii, quos Cetero hinc in saeculis tacitis nominibus videtur attingere, Jupiter, Juno, Saturnus, Vulcanus, Vesta, & alii plurimos, quos Varro conatur ad mundi partes sive elementa transferre, homines fuisse produntur. Timens enim & ille quasi revelata mysteria, petens admonere Alexandrum, ut cum ea matri conscripta infirmus esset, flammis iubeat concremari. Non solum ergo ista, quae dux theologiae, fabulosa continet, & civilis, Platonice philosophiae

cedant, qui verum Deum, & rerum aucto-
rem, & veritatis illustratorem, ubi beatitudinis
longitorem esse dixerunt: sed alii quoque phi-
losophi, qui corporalia naturæ principia cor-
pori deditis mentibus opinati sunt, cedant his
tantis & tanti Dei cognitoribus viris, ut Thales
in humore, Anaximenes in aëre, Stoici in igne,
Epicurus in atomis, hoc est, minutissimis sub-
pusculis, quæ nec dividi nec sensiri queant,
& quicumque alii, quorum enumerationi in-
morari non est necesse, sive simplicia, sive
conjuncta corpora, sive vitæ carentia, sive vi-
ventia, sed tamen corpora, causam principii
umque rerum esse dixerunt. Nam quidam
eorum a rebus non vivis res vivas fieri posse
crediderunt, sicut Epicurei. Quidam vero à
vivente quidem & viventia & non viventia,
sed tamen à corpore corpora. Nam Stoici
ignem, id est, corpus unum ex his quatuor
elementis, quibus visibilis mundus hic constat,
& viventem, & sapientem, & ipsius mundi fa-
bricatore[m] atque omnium quæ in eo sunt,
eumque omnino ignem deum esse putaverunt.
Hi & cæteri similes eorum id solum cogitare po-
tuerunt, quod cum eis corda eorum obstricta
carnis sensibus fabulata sunt. In se quippe habe-
bant quod non videbant, & apud se imagina-
bantur quod foris viderant, etiam quando non
videbant, sed tantummodo cogitabant. Hoc au-
tem in conspectu talis cogitationis jam non est
corpus, sed similitudo corporis. Illud autem
unde videtur in animo hæc similitudo corpo-
ris.

ris, nec corpus est, nec similitudo corporis; & unde videtur, atque utrum pulchra an deformis sit iudicatur, profectò est melius quam ipsa quæ iudicatur. Hæc mens hominis & rationalis animæ natura est, quæ utique corpus non est; si jam illa corporis similitudo, cum in animo cogitantis aspicitur atque iudicatur, nec ipsa corpus est. Non est ergo, nec terra, nec aqua, nec ær, nec ignis: quibus quatuor corporibus, quæ dicuntur quatuor elementa, mundum corporeum videmus esse compactum. Porro si noster animus corpus non est, quomodo Deus creator animi corpus est? Cedant ergo & isti, ut dictum est, Platonici: cedant & illi, quos quidem puduit dicere Deum corpus esse, verumtamen ejusdem naturæ, cupas ille est, animos nostros esse putaverunt. Ita non eos movit tanta mutabilitas animæ, quam Dei naturæ tribuere nefas est. Sed dicunt, Corpore mutatur animæ natura, nam per se ipsam incommutabilis est. Poterant isti dicere, Corpore aliquo vulneratur caro, nam per se ipsam invulnerabilis est. Prorsus quod mutari non potest, nulla re potest: ac per hoc quod corpore mutari potest, aliqua re potest, & ideo incommutabile rectè dici non potest.

Aratro eruta. (1.) De inventione & fato horum librorum D. Aug. lib. 7 cap. 34. superius egit. Erant autem quatuordecim, nimirum septem Latini de Jure Pontificio: & septem Græci de disciplina sapientiæ illius ætatis tractantes. *Ex Coquaa.*

CAP.

CAP. VI.

De Platoniorum sensu in ea parte philosophiæ, quæ physica nominatur.

Viderunt ergo isti philosophi, quos cæteris non immeritò famâ atque gloriâ prælatos videmus, nullum corpus esse Deum; & ideo cuncta corpora transcenderunt quærentes Deum. Viderunt quidquid mutabile est, non esse summum Deum: & ideo omnem animam; mutabilesque omnes spiritus transcenderunt; quærentes summum Deum. Deinde viderunt omnem speciem (1.) in re quacumque mutabili, quæ est quidquid illud est, quoquo modo & qualiscumque natura est, non esse posse nisi ab illo qui verè est, quia incommutabiliter est. Ac per hoc sive universi mundi corpus, figuras, qualitates, ordinatumque motum, & elementa disposita à cælo usque ad terram, & quæcumque corpora in eis sunt; sive omnem vitam, vel quæ nutrit & continet, qualis est in arboribus; vel quæ & hoc habet & sentit, qualis est in pecoribus; vel quæ & hæc habet & intelligit, qualis est in hominibus; vel quæ nutritorio subsidio non indiget, sed tantum continet, sentit, intelligit, qualis est in angelis, nisi ab illo esse non posse qui simpliciter est: quia non aliud illi est esse, aliud vivere, quasi possit esse non vivens; nec aliud illi est

vive-

vivere, aliud intelligere, quasi possit vivere non intelligens; nec aliud illi est intelligere, aliud beatum esse, quasi possit intelligere & non beatus esse; sed quod est illi vivere, intelligere, beatum esse, hoc est illi esse. Propter hanc incommutabilitatem & simplicitatem intellexerunt eum & omnia ista fecisse, & ipsum à nullo fieri potuisse. Consideraverunt enim quidquid est, vel corpus esse, vel vitam; (4.) meliusque aliquid vitam esse quam corpus; speciemque corporis esse sensibilem, intelligibilem vitam. Proinde intelligibilem speciem sensibili prætulerunt. Sensibilia dicimus, quæ visu tactuque corporis sentiri queunt: intelligibilia, quæ conspectu mentis intelligi possunt. Nulla est enim pulchritudo corporalis, sive in statu corporis, sicut est figura, sive in motu, sicut est cantilena, de qua non animus iudicet. Quod profecto non posset, nisi melior in illo esset hæc species, sine tumore molis, sine strepitu vocis, sine spatio vel loci vel temporis. Sed ibi quoque nisi mutabilis esset, non alio alio melius de specie sensibili iudicaret: melius ingeniosior quam tardior, melius peritior quam imperitior, melius exercitior quam minus exercitatus, & idem ipse unus cum proficit, melius utique postea quam prius. Quod autem recipit majus & minus, sine dubitatione mutabile est. Unde ingeniosi & docti & in his exercitati homines facile collegerunt, non esse in eis rebus primam speciem, ubi mutabilis esse convincitur. Cum igitur in eorum con-

spectu

specie & corpus & animus magis minusque speciosa essent, & si omni specie carere possent, omnino nulla essent, viderunt esse aliquid ubi prima esset & incommutabilis, & ideo nec comparabilis; atque ibi esse rerum principium rectissime crediderunt, quod factum non esset, & ex quo facta cuncta essent. Ita quod notum est Dei, ipse manifestavit eis; cum ab eis invisibilia ejus, per ea quæ facta sunt, intellecta conspecta sunt; sempiterna quoque virtus ejus & divinitas: à quo etiam visibilia & temporalia cuncta creata sunt. Hæc de illa parte quam physicam, id est, naturalem nuncupant, dicta sint.

Viderunt omnem speciem. (1.) Speciem hic vocat latino more formam, quæ est ratio quidditatis. *res hic.*

Vel corpus esse vel vitam. (2.) Per vitam hic intelligitur anima & ipse gradus vivendi, qui complectitur non modo corpora viventia, sed quamlibet etiam substantiam sive corpoream sive incorpoream, quæ præter esse habet vitam. *Coquens ad h. l.*

CAP. VII.

Quanto excellentiores cæteris in logica, id est, rationali philosophia, Platonici sint habendi.

QUOD autem attinet ad doctrinam, ubi altera pars versatur, quæ ab eis logica, id est, rationalis vocatur; absit ut his

Aug. de Civ. Dei. Pars II. I com-

comparandi videantur, qui posuerunt iudicium veritatis in sensibus corporis, eorumque infidis & fallacibus regulis omnia quæ discuntur metienda esse censuerunt, ut Epicurei, & quicumque alii tales; ut etiam ipsi Stoici, qui cum vehementer amaverint solertiam disputandi, quam dialecticam nominant, à corporis sensibus eam ducendam putarunt; hinc asseverantes animum concipere notiones; quas appellant *involutas* (1.) earum rerum scilicet quas definiendo explicant; hinc propagari atque connecti totam discendi docendique rationem. Ubi ego multum mirari soleo; cum pulchros dicant non esse nisi sapientes, quibus sensibus corporis istam pulchritudinem viderint; qualibus oculis carnis formam sapientiae decusque conspexerint. Hi verò, quos merito cæteris anteponimus, discreverunt ea quæ mente conspiciuntur, ab iis quæ sensibus attinguntur; nec sensibus adimentes quod possunt, nec eis dantes ultra quam possunt. Lumen autem mentium esse dixerunt ad discenda omnia; eundem ipsum Deum à quo facta sunt omnia.

involutas. (1.) Hæ sunt primæ rerum intelligentiæ seu comprehensiones, quæ primæ hominibus à natura donantur, unde rerum oritur cognitio & peritiâ. *Notas hic.*

CAP. VIII.

Quod etiam in morali philosophia Platonici obtineant principatum.

Rest qua est pars moralis, quam Græco vocabulo dicunt *ἠθικὴ*, ubi quaeritur de summo bono, quò referentes omnia quæ agimus, & quod non propter aliud, sed propter se ipsum appetentes, idque adipiscentes, nihil quo beati simus, ulterius requiramus. Ideo quippe & finis est dictus, quia propter hunc cætera volumus, ipsum autem non nisi propter ipsum. Hoc ergo beatificum bonum, alii à corpore, alii ab animo, alii ab utroque in homine esse dixerunt. Videbant quippe ipsum hominem constare ex animo & corpore, & ideo ab alterutro istorum duùm, aut ab utroque bene sibi esse posse credebant, finali quodam bono, quo beati essent, quò cuncta quæ agebant referrent, atque id quò referendum esset ultra non quaerent. Unde illi qui dicuntur addidisse tertium genus bonorum, quod appellatur extrinsecus, sicuti est honor, gloria, pecunia, & si quid hujusmodi, non sic addiderunt, ut finale esset, id est, propter seipsum appetendum, sed propter aliud; bonumque esse hoc genus bonis, malum autem malis. Ita bonum hominis, qui vel ab animo, vel à corpore, vel ab utroque expetiverunt,

runt, nihil aliud quàm ab homine expetendum esse putaverunt. Sed qui id appetiverunt à corpore, à parte hominis deteriore; qui vero ab animo, à parte meliore; qui autem ab utroque, à toto homine. Sive ergo à parte qualibet, sive à toto, non nisi ab homine. Nec istæ differentiæ, quoniam tres sunt, ideo tres, sed multas diffensiones philosophorum sectasque fecerunt: quia & de bono corporis, & de bono animi, & de bono utriusque diversi diversa opinati sunt. Cedant igitur hi omnes illis philosophis, qui non dixerunt beatum esse hominem fruentem corpore, vel fruentem animo, sed fruentem Deo: non sicut corpore, vel seipso animus, aut sicut amico amicus, sed sicut luce oculus; Si aliquid ab his ad illa similitudinis afferendum est, quod quale sit, si Deus ipse adjuverit, alio loco, quantum per nos fieri poterit, apparebit. Nunc satis sit commemorare, Platonem determinasse finem boni esse, secundum virtutem vivere, & ei soli virtutem evenire posse qui notitiã Dei habeat & imitationem; nec esse aliam ob causam beatum. Ideoque non dubitat hoc esse philosophari, amare Deum; cujus natura sit incorporealis. Unde utique colligitur, tunc fore beatum studiosum sapientiæ (id enim est philosophus) cum Deo frui cœperit. Quamvis enim non continuo beatus sit, qui eo fruitur quod amat; multi enim amando ea quæ amanda non sunt; miseri sunt, & miseriore cum fruuntur: nemo tamen beatus est, qui eo quod amat non fruitur. Nam & ipsi
qui

qui res non amandas amant, non se beatos amando putant, sed fruendo. Quisquis ergo fruatur eo quod amat, verumque & summum bonum amat, quis eum beatum nisi miserimus negat? Ipsum autem verum ac summum bonum Plato dicit Deum, unde vult esse Philosophum amatorem Dei, ut quoniam philosophia ad beatam vitam tendit, fruens Deo sit beatus qui Deum amaverit.

CAP. IX.

De ea philosophia quæ ad veritatem fidei Christianæ propius accessit.

QUicumque igitur philosophi de Deo summo & vero ista senserunt, quod & rerum creatarum sit effector, & lumen cognoscendarum, & bonum agendarum; quod ab illo nobis sit & principium naturæ, & veritas doctrinæ, & felicitas vitæ; sive Platonicè accommodatius nuncupentur, sive quodlibet aliud fecerint nomen imponant; sive tantummodo Jonici generis, qui in eis præcipui fuerunt, ista senserint, sicut idem Plato, & qui eum bene intellexerunt; sive etiam Italici, propter Pythagoram & Pythagoræos, & si qui forte alii ejusdem sententiæ idemdem fuerunt; sive aliarum quoque gentium, qui sapientes vel philosophi habiti sunt, Atlantici

Lybici, (1.) Egyptii, (2.) Indi, (3.) Persæ,
(4.) Chaldæi, (5.) Scythæ, (6.) Galli, (7.)
Hispani, alique reperiuntur, qui hoc viderunt,
ac docuerunt, eos omnes cæteris antepo-
nimus, eosque nobis propinquiores fate-
mur.

Atlantici Lybici. (1.) Atlantici loca incolunt
in Africa ad Oceanum Atlanti, quorum antiquissimus
rex fuit Atlas, qui cum astrorum expertissimus esset,
filium Hesperum & plerosque sanguinis sui eandem
scientiam edocuit, quibus nonnulli ex populo in-
fluxerunt, à quibus in interiorem Lybiam manavit,
unde astronomi postea Atlantici Lybici dicti sunt.

Egyptii. (2.) Harum philosophia pervetusta est,
sed à Chaldæis magis ex parte tracta, imprimis ab
Abrahamo; quamvis ab ipsis ad Isum, Osyrim, Mer-
curium &c. feratur. *Vives.*

Indi. (3.) Hi habuerunt suos sapientes, Brach-
manos & Gymnosophistas dictos. *Vives & Coquans.*

Persæ. (4.) Apud hos fuerant Magi à Zoroastre
instituti tanta auctoritatis, ut eorum iudiciis publi-
ca & privata subderentur negotia, regibusque à con-
siliis essent. *Vives & Coquans.*

Chaldæi. (5.) Hi astrorum & divinationum peri-
tissimi erant. *Vives.*

Scythæ. (6.) Hi quoque omnes philosophati sunt,
genus hominum forte, simplex,ustum, a vitiorum
& malitiae tunc ignarum. *Vives.*

Galli. (7.) Fuerunt apud illos Druidæ sacerdotes,
qui præter cognitionem rerum naturalium, etiam in-
ralem exercebant disciplinam. *Vives & Coquans.*

Hispani. (8.) Ante inventionem metallorum multi
horum philosophati sunt, & populi sanctissimis mo-
ribus securi & quieti vixerunt. *Vives in h. l.*

CAP. X.

Quæ sit inter philosophicas artes
religiosi excellentia Christiani.

QUAMVIS enim homo Christianus lit-
teris tantum ecclesiasticis eruditus,
Platoniorum forte nomen ignoret,
nec nulli duo genera philosophorum existi-
rint in Græca lingua Joniorum & Italiorum
sciat; non tamen ita surdus est in rebus hu-
manis, ut nesciat philosophos vel studia sa-
pientie, vel ipsam sapientiam profiteri. Ca-
vet eos tamen, qui secundum elementa hujus
mundi philosophantur, non secundum Deum,
à quo ipse factus est mundus. Admonetur e-
nim præcepto Apostolico, fideliterque audit
quod dictum est: *Cavete ne quis vos decipiat per
philosophiam & inanem seductionem, secundum elemen-
ta mundi.* Coloss. 2. Deinde ne omnes tales
esse arbitretur, audit ab eodem Apostolo dici
de quibusdam, *Quia quod notum est Dei, mani-
festum est in illis. Deus enim illis manifestavit. In-
visibilia enim eius à constitutione mundi per ea qua fa-
cta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque
virtus eius & divinitas.* Rom. 1. Et ubi Athe-
nensibus loquens, cum rem magnam de Deo
dixisset, & quæ à paucis posset intelligi, quòd
in illis vivimus, movemur & sumus; Act. 17. adje-
cit & ait, *sicut & vestri quidam dixerunt.* Novit sa-
pe etiam ipsos, in quibus errant, cavere. Ubi

enim dictum est, quòd per ea quæ facta sunt, Deus illis manifestavit intellectu conspicienda invisibilia sua; ibi etiam dictum est, non illos ipsum Deum rectè coluisse, quia & aliis rebus, quibus non oportebat, divinos honores illi uni tantum debitos detulerunt: *Quoniam cognoscere Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est inspiens cor eorum. Desentes etiam se sapientes esse, stulti facti sunt, & immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum & serpentium.* Rom. i. Ubi & Romanos, & Græcos, & Aegyptios, qui de sapientie nomine gloriati sunt, fecit intelligi. Sed de hoc cum istis postmodum disputabimus. In quo autem nobis consentiunt de uno Deo huius universitatis auctore, qui non solum super omnia corpora est incorporeus, verum etiam super omnes animas incorruptibilis, principum nostrum, lumen nostrum, bonum nostrum, in hoc eis ceteris anteponimus.

2. Nec, si litteras eorum Christianis ignorans, verbis quæ non didicit in disputatione non utitur, ut vel naturalem latine, vel physicam Græce appellet eam partem in qua de inquisitione naturæ tractatur, & rationalem sive logicam in qua quæritur quonam modo veritas percipi possit, & moralem vel ethicam in qua de moribus agitur bonorumque finibus appetendis malorumque vitandis, ideo nescit ab uno vero Deo atque optimo, & naturali nobis

nobis esse quasi facti ad ejus imaginem sumus, & doctrinam qua eum nosque noverimus, & gratiam qua illi cohærendo beati sumus. Hæc itaque causa est cur istos cæteris præferamus; quia cum alii philosophi ingenia sua studiisque contriverint ad requirendis terrenis causis, & quinam esset modus discendi atque vivendi; isti Deo cognito repererunt ubi esset causa constitutæ universitatis, & lux percipiendæ veritatis, & fons bibendæ felicitatis. Sive ergo isti Platonici, sive quicumque alii quarumlibet gentium philosophi de Deo ista sentiunt, nobis eum sentiunt. Sed ideo cum Platonici magis placuit hanc causam agere, (1) quia eorum sunt litteræ notiores. Nam & Græci, quorum lingua in gentibus præeminet, eas magna prædicatione celebrarunt, & Latini per motu earum vel excellentiâ, vel gloriâ, ipsas libentius didicerunt, atque in nostrum eloquium transferendo nobiliores clarioresque fecerunt.

Cum Platonici magis placuit. (1.) A tempore Platoni & Aristotelis usque ad Alexandrum Aphrodisiensem, qui sub principibus Severo & ejus filio vixit. Aristoteles magis nominabatur, quam legebatur, vel intelligebatur. Plato autem crebrior & notior tereratur manibus usque ad scholas in Gallia & Italia inditatas. *Plat.*

CAP. XI.

Unde Plato tam intelligentiam
potuerit acquirere, qua Christiane
scientiæ propinquavit.

Mirantur autem quidam nobis in Christi
gratia sociati, cum audiunt vel legunt
Platonem de Deo ista sensisse, quæ mul-
tum congruere veritati nostræ religionis agnos-
cunt. Unde nonnulli putaverunt eum, quan-
do perrexit in Ægyptum, Jeremiam audisse
Prophetam, (1.) vel Scripturas propheticas in
eadem peregrinatione legisse: quorum qui-
dem opinionem in quibusdam libris meis posui.
Sed diligentem supputata temporum ratio, quæ
chronica historia continetur, Platonem indi-
cat a tempore quo prophetavit Jeremias, cen-
tum ferme annos postea natum fuisse: qui
cum octoginta & unum vixisset, ab anno mor-
tis ejus usque ad id tempus, quo Ptolemæus
Ægypti Scripturas propheticas gentis He-
bræorum de Judæa poposcit, & per septuagin-
ta viros Hebræos, qui etiam Græcæ linguam
noverant, interpretandas habendasque cura-
vit, anni ferme reperiuntur LX. Quapropter
in illa peregrinatione sua Plato nec Jeremiam
videre potuit tanto ante defunctum, nec eas-
dem Scripturas legere, quæ nondum fuerant in
Græcæ linguam translata, qua ille pollebat:
nisi forte quia fuit acerrimi studii, sicut Ægypti-
as,

rias, ita & istas per interpretationem didicit, non
 ut scribendo transferret, quod Ptolemæus pro
 ingenti beneficio, qui regia potestate etiam ti-
 meri poterat, meruisse perhibetur, sed ut col-
 loquendo quid continerent, quantum capere
 posset, addisceret. Hoc ut existimetur, illa
 suadere videntur indicia, quod liber Geneleos
 sic incipit: *In principio fecit Deus calum & terram.*
Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tene-
bra erant super abyssum, & Spiritus Dei superferebatur
super aquam. Gen. 1. In Timæo (2.) autem
 Plato, quem librum de mundi constitutione
 conscripsit, Deum dicit in illo opere terram
 primo ignemque junxisse: manifestum est au-
 tem, quod igni tribuat cæli locum: habet er-
 go hæc sententiâ quamdam illius similitudi-
 nem, qua dictum est, *In principia fecit Deus ca-*
lam & terram. Deinde illa duo media, qu-
 bus interpositis sibimet hæc extrema copula-
 rentur, aquam dicit & æterem: unde putatur
 sic intellexisse, quod scriptum est, *Spiritus Dei*
superferebatur super aquam. Parum quippe at-
 tendens quo more soleat illa Scriptura appella-
 re spiritum Dei, quoniam & aer spiritus di-
 citur, quatuor opinatus elementa loco illo
 commemorata videri potest. Deinde quod
 Plato dicit amatorem Dei esse philosophum,
 nihil siq in illis sacris litteris flagrat: & maxime
 illud, quod & magis plurimum adducit, ut penè
 assentiar Platonem illorum librorum expertem
 non fuisse, quod cum ad sanctum Moysen ita
 verba Dei per Angelum perforantur, ut qua-
 renti

scienti quod sit nomen ejus; qui cum pergere
 precipiebat ad populum Hebræum ex Egypto
 liberandum, respondeatur, *Ego sum qui sum;*
 & dices filius Israël, *Qui est, misit me ad vos;* Exod.
 3. tamquam in ejus comparatione qui vere
 est quia incommutabilis est, ea quæ mutabilia
 facta sunt non sint: vehementer hoc Plato te-
 nuit, & diligentissime commendavit. Et ne-
 scio utrum hoc uspiam reperiat in libris eo-
 rum, qui ante Platonem fuerunt, nisi ubi di-
 ctum est, *Ego sum qui sum; & dices eu, Qui est,*
misit me ad vos.

Jeremiam addisse. (1.) Ipse enim cum tribu Juda
 & Benjamin in Egyptum abiit, obiitque in Tanis
 lapidibus obrutus. *Præs.*

In Timæo autem. (2.) Hunc librum sic appellavit
 quia Timæus Locrus de mundo disputans inducitur,
 quem Plato in Italia audierat. *Præs.*

CAP. XII.

Quod etiam Platonici, licet de
 uno vero Deo bene senserint, multis
 tamen diis sacra facienda cen-
 fuerint.

Sed undecumque ille ista didicerit, sive præ-
 cedentibus cum veterum libris, sive potius
 quomodo dicit Apostolus, *Quia quod ve-
 ritas est Dei, manifestum est in illis; Deus enim illis
 manifestavit; invisibilis enim ejus à constitutione mun-
 di*

*Super ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sermo
piterna quoque virtus ejus & divinitas.* Róm. 1. Num
non immeritò me Platonicos philosophos ele-
gisse cum quibus agam, quod in ista quæstio-
ne, quam modò suscepimus, agitur de natu-
rali theologia, utrùm propter felicitatem, quæ
post mortem futura est, uni Deo, an pluri-
bus sacra facere oporteat, satis, ut existimo,
exposui. Ideò quippe hos potissimùm elegi,
quoniam de uno Deo qui fecit cælum & ter-
ram, quanto melius senserunt, tanto cæteris
gloriosiores & illustriores habentur: in tantum
aliis prælati iudicio posteriorum, ut cum Ari-
stoteles Platonis discipulus, (1.) vir excellentis
ingenii, & eloquio Platoni quidem impar, sed
multos facilè superans, sectam Peripateticam
condidisset, quòd deambulans disputare con-
sueverat, plurimosque discipulos præclarâ fa-
mâ excellens, vivo adhuc præceptore in suam
hæresim (2.) congregasset, post mortem verò
Platonis Speusippus sororis ejus filius & Xeno-
crates dilectus ejus discipulus, in scholam ejus,
quæ Academia vocabatur, (3.) eidem succes-
sissent, atque ob hoc & ipsi & eorum successores
Academici appellarentur (4.) recentiores tamen
philosophi nobilissimi, quibus Plato sectan-
dus placuit, noluerint se dici Peripateticos,
aut Academicos, sed Platonicos. Ex quibus
sunt valde nobilitati Græci, Plotinus, Jam-
blichus, Porphyrius: in utraque autem lin-
gua, id est, & Græca & Latina, Apuleius Afer
extitit Platonicus nobilis. Sed hi omnes, &

caeteri ejusmodi, & ipse Plato diis plurimis esse
facta facienda putaverunt.

Aristoteles Platonis discipulus. (1.) Hunc, nempe
Platonem, accessit ille natus 15. annos, mansitque in ejus
schola usque ad obitum illius, nimirum 20. annis.
Deinde ipse discipulos instituit in Lyciæ deambulans;
idcirco qui eum audiverunt, peripatetici dicti sunt.
Vides.

In suam haresim. (2.) Hæreseos nomen non fuit
olim infame, sed significabat certum aliquod doctri-
næ genus, quod se quisque profitebatur. *Coquæus.*

Academia. (3.) Villa erat propè Athenas non so-
lùm deserta, sed & insubris, nemorosa ac subpa-
lutris, possessa ab Academo heroe; hanc elegit Pla-
to, ut curâ & continuantibus morbis libidinis æstus
frangeret, & ut discipuli sui nulla alia fruerentur vo-
luptate, nisi ex illis rebus quas discerent. *Vides &
Coquæus.*

Eorum successores. (4.) Qui rationem disputandi
Socraticam tenuerunt, nihil scilicet affirmando, sed
omnia confutando, Academici vocabantur; qui au-
tem ex Platonis sententia dogmata tradebant, Platon-
ici dicebantur. *Vides hic.*

CAP. XIII.

De sententia Platonis, qua defini-
vit deos non esse nisi bonos amicos-
que virtutum.

QUamquam ergo à nobis & in aliis multis
rebus magnisque dissentiant; in hoc
tamen quod modò posui, quia neque
parva res est, & inde nunc quæstio est, pri-
mum

ant ab eis quæto; quibus diis istum cultum exhibendum arbitrentur, utrum bonis; animatis, an & bonis & malis. Sed habemus sententiam Platonis, dicentis omnes deos bonos esse; nec esse omnino ullum deorum malum. Consequens est igitur, ut bonis hæc exhibenda intelligantur: tunc enim diis exhibentur; quoniam nec dii erunt, si boni non erunt. Hoc si ita est, (nam de diis quid aliud decet credere?) illa profectò vacuatur opinio, qua nonnulli putant deos malos sacris placandos esse, ne lædant; bonos autem, ut adjuvent, invocandos. Mali enim nulli sunt dii: bonis porrò debitus, ut dicunt, honor sacrorum est deferendus. Qui sunt ergo isti qui ludos scenicos amant, eosque divinis rebus adungi & suis honoribus flagitant exhiberi? Quorum vis non eos indicat nullos, sed iste affectus nimirum indicat malos. Quid enim de ludis scenicis Plato senserit notum est; cum poetas ipsos, quòd tam indigna deorum majestate atque bonitate carmina composuerint, censet civitate pellendos. Qui sunt igitur isti dii, qui de scenicis ludis cum ipso Platone contendunt? Ille quippe non patitur deos falsis criminibus infamari: isti eisdem criminibus suos honores celebrari jubent. Denique isti cum eosdem ludos instaurari præciperent, poscites turpia, etiam maligna gesserunt; Tito Latinio auferentes filium; & immittentes morbum; quòd eorum abnuisset imperium, eumque morbum retrahentes, eum iussa complexset: iste autem illòs

illos nec tam malos timendos putat, sed sua sententiae robur constantissime retinens, omnes poetarum factilegas nugas, quibus illi immunditiae societate oblectantur, a populo bene instituto removeere non dubitat. Hunc autem Platonem, quod jam in secundo libro commemoravi, inter semideos Labeo ponit. Qui Labeo numina mala victimis cruentis atque hujusmodi supplicationibus placari existimat, bona vero ludis, & talibus quasi ad laetitiam pertinentibus rebus. . . . Quid est ergo quod semideus Plato non semideis, sed deis, & hoc bonis, illa oblectamenta, quia judicat turpia, tam constanter audeat auferre? Qui sane dii refellunt sententiam Labeonis: nam se in Latinio non lascivos tantum atque ludibundos, sed etiam saevos terribilesque monstrarunt. . . . Exponant ergo ista nobis Platonici, qui omnes deos secundum auctoris sui sententiam bonos & honestos & virtutibus sapientium esse socios arbitrantur, aliterque de ullo deorum sentiri nefas habent. Exponimus, inquit. Attente igitur audiamus.

CAP. XIV.

De opinione eorum, qui rationales animas trium generum esse dixerunt, id est, in diis caelestibus, in daemionibus aereis, & in hominibus terrenis.

OMnium, inquit, animalium, in quibus est anima rationalis, tripertita divisio

visus est, in deos, homines, dæmones. Dii excellentissimum locum tenent, homines infimum, dæmones medium. Nam deorum sedes in cælo est, hominum in terra, in aëre dæmonum. Sicut eis diversa dignitas est locorum, ita etiam naturarum. Proinde dii sunt hominibus dæmonibusque potiores: homines vero infra deos & dæmones constituti sunt, ut elementorum ordine, sic differentiâ meritum. Dæmones igitur mediis, quemadmodum diis quibus inferius habitant postponendi, ita hominibus, quibus superius, præferendi sunt. Habent enim cum diis communem immortalitatem corporum, animorum autem cum hominibus passiones. Quapropter non est mirum, inquit, si etiam ludorum obscenitatibus & poetarum figmentis delectantur, quandoquidem & humanis capiuntur affectibus, à quibus dii longè absunt & modis omnibus alieni sunt. Ex quo colligitur, Platonem poetica detestando & prohibendo figmenta, non deos, qui omnes boni & excelsi sunt, privasse ludorum scenicorum voluptate, sed dæmones.

2. Hæc si ita sunt, quæ licet apud alios quodque reperiantur, Apuleius tamen Platonicus Madaurensis, de hac re sola unum scripsit librum, cujus titulum esse voluit, de deo Socratis: ubi differit & exponit, ex quo genere numinum Socrates habebat adjunctum (1.) & amicitiam quadam conciliatum, à quo perhibetur solitus admoneri, ut desisteret ab agendo,

quando id quod agere volebat, non prospere fuerat eventurum. Dicit enim apertissime, & copiosissime asserit, non illum deum fuisse, sed dæmonem, diligenti disputatione pertractans istam Platonis de deorum sublimitate & hominum humilitate & dæmonum mediocritate sententiam. Hæc ergo si ita sunt, quoniam modo ausus est Plato, etiam si non diis, quos ab omni humana contagione semovit, certe ipsis dæmonibus, poetas urbe pellendo; auferre theatricas voluptates, nisi quia hoc pacto admonuit animum humanum, quamvis adhuc in his moribundis membris positum, pro splendore honestatis, impura dæmonum iussa contemneret, eorumque immunditiam detestari? Nam si Plato hæc honestissime arguit & prohibuit; profecto dæmones turpissime poposcerunt atque iusserunt. Aut ergo fallitur Apuleius, & non ex isto genere numinum habuit amicum Socrates; aut contraria inter se sentit Plato, modo dæmones honorando, modo eorum delicias à civitate bene morata removendo; aut non est Socrati amicitia dæmonis gratulanda, de qua usqueadeo & ipse Apuleius erubuit, ut de deo Socratis prænotaret librum, quem secundum suam disputationem, qua deos à dæmonibus tam diligenter copioseque discernit, non appellare de deo, sed de dæmone Socratis debuit. Maluit autem hoc in ipsa disputatione, quam in titulo libri ponere. Ita enim per sanam doctrinam, quæ humanis rebus illuxit, omnes vel pene omnes dæmonum nomen

nomen exhorrent, ut quisquis ante disputatio-
nem Apuleii, qua dæmonum dignitas com-
mendatur, titulum libri de dæmone Socratis lo-
gere, nequaquam illum hominem sanum fuisse
sentiret. Quid autem etiam ipse Apulejus
quod in dæmonibus laudaret invenit, præter
subtilitatem & firmitatem corporum, & habi-
tationis altiorem locum? Nam de moribus
eorum, cum de omnibus generaliter loqueretur,
non solum nihil boni dixit, sed etiam pluri-
mum mali. Denique lecto illo libro profusus
satis miratur eos etiam scenicam turpitudi-
nem in rebus divinis habere voluisse, & cum
deos se putari velint, deorum criminibus ob-
lectari potuisse, & quidquid in eorum sacris
obscena solemnitate seu turpi crudelitate velri-
detur, vel horretur, eorum affectibus convenire.

Socrates habebat adjunctum. (1.) Socrates spiri-
tum dicitur habuisse, à quo prohibebatur facere, que
prosperè successura non erant; ad agendum & ope-
randum vero ab illo numquam impellebatur. Hinc
etiam ex infanso prælio apud Delum cum prætore La-
chete fugeret, & in quodam trivio ab isto & reliquis
gombibus dilaberetur, causam quaerens respondit:
deterri se à deo suo. Unde ipse incolumis evasit,
ceteri autem in equitatum hostilem inciderunt. Hæc
spiritum Tertullianus, Lactantius, Cyprianus & alii
pro dæmone habuerunt; Bugubinus autem lib. 8. de
peren. philosoph. cap. 25. pro Angelo bono tenuit.
Kues. C. Coquans in hunc loc.

CAP. XV.

Quòd neque propter aërea corpora, neque propter superiora habitacula dæmones hominibus antecellant.

1. **Q**uamobrem absit ut ista considerans animus veraciter religiosus & vero Deo subditus ideo arbitretur dæmones se ipso esse meliores, quòd habeant corpora meliora. (1.) Alioquin multas sibi & bestias prælaturus est, quæ nos & acrimoniâ sensuum, & motu facillimo atque celerrimo, & valentiâ virium, & annosissima firmitate corporum vincunt. Quis hominum videndo æquabitur aquilis & vulturibus? Quis odorando canibus? Quis velocitate leporibus, cervis, & ceteris omnibus? Quis multam valendo leonibus & elephantis? Quis diu vivendo serpentibus, qui etiam depositâ tunicâ senectutem deponere, atque in juventam redire perhibentur? Sed sicut his omnibus ratiocinando & intelligendo meliores sumus, ita etiam dæmonibus bene atque honestè vivendo meliores esse debemus. Ob hoc enim & providentiâ divinâ eis, quibus nos constat esse potiores, data sunt quædam potiora corporum munera, ut illud quo eis præponimur, etiam isto modo majore curâ excolendum esse, quam corpus; ipsamque excellentiam corporalem, quam dæmo-

Sectiones habere nossemus, præ bonitate vitæ, qua illis anteponimur, contemnere disceremus, habituri & nos immortalitatem corporum, non quam suppliciorum æternitas torqueat, sed quam puritas præcedat animorum.

2. Jam verò de loci altitudine, quod demones in aère, nos autem habitamus in terra, ita permoveri, ut hinc eos nobis esse præponendos existimemus, omnino ridiculum est. Hoc enim pacto nobis & omnia volatilia præponimus. At enim volatilia cum volando fatigantur, vel reficiendum alimentis corpus habent, terram repetunt, vel ad requiem, vel ad partum; quod demones, inquit, non faciunt. Numquid ergo placet eis, ut volatilibus nobis, demones autem etiã volatilibus antecellant? Quod si dementissimum est opinari, nihil est quod de habitatione superioris elementi, dignos esse demones existimemus, quibus nos religionis affectu subdere debeamus. Sicut enim fieri potuit, ut aërez volucres terrestribus nobis non solum non præferantur, verum etiam subjiciantur propter rationalis animæ, quæ in nobis est, dignitatem; ita fieri potuit, ut demones, quamvis magis terretur sint, terrestribus nobis non ideo meliores sint, quia est aër quam terra superior; sed ideo eis homines præferendi sint, quoniam spes plorum hominum nequaquam illorum desperatio comparanda est. Nam & illa ratio Platonis, qua elementa quatuor proportionem contexit atque ordinat, ita duobus extremis, igni mobilissimo

& terræ immobili media duo ærem & aquam
interferens, ut quanto aer est aquis & aere igni,
nis, tanto & aquæ superiores sint terris; satis
non admonet animalium merita non pro gra-
dibus elementorum æstimare. Et ipse quippe
Apuleius cum cæteris terrestre animal homi-
nem dicit, qui tamen longe præponitur ani-
malibus aërialibus, cum ipsas aquas terris
præponat Plato: ut intelligamus non eundem
ordinem tenendum, cum agitur de meritis a-
nimarum, qui videtur esse ordo in gradibus
corporum; sed fieri posse, ut inferius corpus
anima melior inhabitet, deteriorque superius.

Quod habent corpora meliora. (1.) Certe est ex
summi ferè Patrum & Theologorum sententiæ; da-
mones esse incorporeos. Genarium tamen deinde
& Plato ipse, & ex Patribus nonnulli, ut Origenes
lib. Periarchon cap. 2. 3. & 8. Tertullianus lib. de car-
ne Christi. Lactantius lib. 2. Institut. cap. 15. ab illis
non videtur hic abire Augustinus. *Cogues?*

CAP. XVI.

Quid de moribus atque actionibus
dæmonum Apuleius Platonice

sensit.

DE moribus ergo dæmonum cum idem
Platonice loqueretur, dixit eos eisdem
quibus homines animi perturbationibus
agitari, irritari injuriis, obsequiis, donisque pla-
cari, gaudere honoribus, divitiis, sacrorum ri-
tibus

nibus oblectari, & in eis si quid neglectum fue-
 rit, commoveri. Inter cætera etiam dicit, ad
 eos pertinere divinationes augurum, haruspi-
 cum, vatum, atque somniorum: ab his quo-
 que esse miracula magorum. Breviter autem
 eos definiens ait, Dæmones esse genere anima-
 lia, animo passiva, mente rationalia, corpo-
 re aërea, tempore æterna: horum verò quin-
 que, tria priora illis esse quæ nobis, quartum
 proprium, quintum eos cum diis habere com-
 mune. Sed video trium superiorum quæ no-
 biscum habent, duo etiam cum diis habere.
 Animalia quippe esse dicit & deos, qui sua cui-
 que elementa distribuens, in terrestribus ani-
 malibus, nos posuit cum cæteris quæ in terra vi-
 vunt & sentiunt, in aquatilibus pisces & alia
 natatilia, in aëreis dæmones, in æthereis deos.
 Ac per hoc quod dæmones genere sunt anima-
 lia, non solum eis cum hominibus, verum e-
 tiam cum diis petentibusque commune est:
 quod mente rationalia, cum diis & homini-
 bus; quod tempore æterna, cum diis solis;
 quod corpore aërea, ipsi sunt soli. Proinde
 quod genere sunt animalia, non est magnum;
 quia hoc sunt & pecora: quod mente rationalia,
 non est supra nos, quia sumus & nos: quod
 tempore æterna, quid boni est, si non beata?
 Melior enim temporalis felicitas, quam mise-
 ra æternitas. Quod animo passiva, quomo-
 do supra nos est; quando & nos hoc sumus,
 nec ita esset nisi miseri essemus. Quod corpo-
 re aërea, quanti æstimandum est, cum omni

corpore præferatur animæ qualiscumque natura; Et ideo religionis cultus, qui debetur ex animo, nequaquam debeat ei rei, quæ inferior est animo? Porro si inter illa, quæ dæmonum esse dicit, annumeraret virtutem, sapientiam, felicitatem, & hæc eos diceret habere cum diis æterna atque communia, profecto aliquid diceret exoptandum magnique pendendum: nec sic eos tamen propter hæc tamquam Deum colere deberemus, sed potius ipsum à quo hæc illos accepisse nossemus. Quanto minus nunc honore divino æreæ digna sunt animalia, ad hoc rationalia, ut misera esse possint, ad hoc passiva ut misera sint, ad hoc æterna, ut miseriam finite non possint?

CAP. XVII.

An dignum sit eos spiritus ab homine coli, à quorum vitis eum oporteat liberari.

I. **Q**Uapropter, ut omittam cætera, & hoc solum pertractem, quod nobiscum dæmones dixit habere commune, id est, animi passiones, si omnia quatuor elementa suis animalibus plena sunt, immortalibus ignis & ær, mortalibus aqua & terra; quare cur animi dæmonum passionum turbellis & tempestatibus agitentur? Perturbatio enim est, quæ Græcè *νεῦρα* dicitur: unde illa veluit

velut vocare animo passiva; quia verbum de verbo *passio* passio diceretur motus animi contra rationem. Cur ergo sunt ista in animis daemonum, quae in pecoribus non sunt? Quoniam si quid in pecore simile apparet, non est perturbatio; quia non est contra rationem, quae pecora carent. In hominibus autem ut sunt istae perturbationes, facit hoc stultitia, vel miseria. Nondum enim sumus in illa perfectione sapientiae beati, quae nobis ab hac mortalitate liberatis in fine promittitur. Deos vero ideo dicunt istas perturbationes non persequi, quia non solum aeterni, verum etiam beati sunt. Easdem quippe animas rationales etiam ipsos habere prohibent, sed ab omni laeae ac peste purissimas. Quamobrem si propterea dii non perturbantur, quod animalia sunt beata, non misera; & propterea pecora non perturbantur, quod animalia sunt, quae nec beata possunt esse, nec misera; restat ut daemones sicut homines, ideo perturbentur, quod animalia sunt non beata, sed misera.

2. Qua igitur insipientia, vel potius amentia per aliquam religionem demonibus subdimur, cum per veram religionem ab ea vitiositate, qua illis sumus similes, liberemur? Cum enim daemones, quod & iste Apuleius, quamvis eis plurimum parcat, & divinis honoribus dignos censeat, tamen cogitur confiteri, iram instigantur, nobis vera religio praecipit ut iam instigantur, sed ei potius resistamus. Cum daemones donis invitentur; nobis vera religio

præcipit, ne cuiquam donorum acceptio-
ne ifaveamus. Cum daemones honoribus im-
-teantur; nobis vera religio præcipit, ut tali-
-bus nullo modo moveamur. Cum daemones
quorundam hominum obores, quorundam
amatores sint, non prudenti tranquilloque ju-
-dicio, sed animo, ut appellat ipsa, passivo;
nobis vera religio præcipit, ut inimicos nostros
-etiam diligamus. Postremo omnem motum
-cordis & filum mentis, omnesque turbellas &
-tempestates animi, quibus daemones æstuarè
-atque fluctuarè asserit, nos vera religio depri-
-mere jubet. Quæ igitur causa est, nisi stultitia
-remiorque miserabilis, ut ei te facias venerando
-humilem, cui te cupis vivendo dissimilem;
-isæ religione colas, quem imitari nolis? cum
-Religionis summa sit imitari quem colis?

CAP. XVII.

Qualis religio sit, in qua docetur,
-quod homines, ut commendentur diis
-bonis, daemones uti debeant
-advocari.

FRustra igitur eis Apuleius, & quicumque
-ita sentiunt, hunc detulit honorem, sic
-eos in aère medios inter æthereum cælum
-et terramque constituens, ut quoniam nullus deus
-mifectur homini, quod Platonem distulio pethi-
-bent, istud ad deos perferant præces hominum,

& inde ad homines impetrata quae postea
 indignum enim putaverunt qui ista credide-
 runt, misceri hominibus diis & deos hominibus:
 dignum autem misceri daemones & diis & ho-
 minibus, hinc petita qui allegent, inde con-
 cessa qui apportent, ut videlicet homo castus
 & ab artium magicarum sceleribus alienus, eos
 patronos adhibeat, per quos illum dii exau-
 diant, qui haec amant, quae ille non amando
 fit dignior quem facilius & libentius exaudire
 debeant. Amant quippe illi scenicas turpitu-
 dines, quas non amat pudicitia: amant in ma-
 leficiis magorum mille nocendi artes, quas
 non amat innocentia. Ergo & pudicitia &
 innocentia, si quid ab diis impetrare voluerit,
 non poterit suis meritis, nisi sua intervenient
 tibus inimicis. Non est quod iste poetica fig-
 menta & theatra ludibria justificari conetur.
 Habemus contra ista magistrum eorum & tan-
 ta apud eos auctoritatis Platonem: nisi pudor
 humanus ita de se male mereatur, ut non so-
 lum diligit turpia, verum etiam divinitati exi-
 stimet grata.

CAPUT XIX.

De impietate artis magicæ, quas
 patrocinio nititur spirituum ma-
 lignorum,

Porro adversus magicas artes, de quibus
 quosdam nimis infelices & nimis impios
 etiam

etiam gloriari libet, nonne ipsam publicanā lucem testem citabo? *Quis* enim tam graviter ista plectuntur severitate legum, si opera sunt numinum colendorum? An forte istas leges Christiani instituerunt, quibus artes magicæ puniuntur? Secundum quem alium sensum, nisi quod hæc malefica generi humano perniciose esse non dubium est, Ait Poeta clarissimus, Virgil. *Æneid.* 4.

*Testor chæra deos, & te germana, tuumque
Dulce caput, magicas in vitam accingior artes?*

Illud etiam quod alio loco de his artibus dicit;

Atque satas alio vidi traducere messes. Æclog. 8.

Et quod hæc pestifera sceleratæque doctrinæ fructus alieni in alias terras transferri perhibentur. Nonne in duodecim tabulis, id est, Romanorum antiquissimis legibus Cicero commemorat esse conscriptam, ei qui hoc fecerit, supplicium constitutum? Postremo ipse Apuleius numquid apud iudices Christianos de magicis artibus accusatus est? (1.) Quas utique sibi objectas, si divinas & pias esse noverat, & divinarum potestatum operibus congruas, non solum eas confiteri debuit, sed etiam profiteri, leges culpans potius, quibus hæc prohiberentur, & damnanda putarentur, quæ haberi miranda & veneranda oporteret. Ita enim vel sententiam suam perluaderet iudicibus, vel illi secundum iniquas leges saperent, tumque talia prædictam atque laudantem morte mul-
tarent,

starent, digna animæ illius dæmones dona rependerent, pro quorum divinis operibus prædicandis humanam vitam sibi adimmi non timeret. Sicut Martyres nostri, cum eis pro crimine objiceretur Christiana religio, qua noverant se fieri salvos & gloriosissimos in æternum, non eam negando temporales pœnas evadere delegerunt, sed potius confitendo, profitendo, prædicando, & pro hac omnia fideliter fortiterque tolerando, & cum pia securitate moriendo, leges quibus prohibebatur, erubescere compulerunt, mutarique fecerunt. Hujus autem philosophi Platonici copiosissima & disertissima extat oratio, qua crimen artium magicarum à se alienum esse defendit, sequæ aliter non vult innocentem videri, nisi ea negando quæ non possunt ab innocente committi. At omnia miracula magorum, quos rectè sentit esse damnandos, doctrinis fiunt & operibus dæmonum; quos viderit cur censeat honorandos, necessarios eos asserens perferendis ad deos nostris precibus, quorum debemus opera devitare, si ad Deum verum præces nostras volumus pervenire. Deinde quæro, quales præces hominum diis bonis per dæmones allegari putat, magicas, an licitas? Si magicas, nolunt tales: si licitas, nolunt per tales. Si autem peccator pœnitens præces fundit, maxime si aliquid magicum admisit; itane tandem illis intercedentibus accipit veniam, quibus impellentibus aut faventibus se cecidisse plangit in culpam? An & ipsi dæmones ut possint

possint poenitentibus mereri indulgentiam, priores agunt, quod eos deceiverint, poenitentiam? Hoc nemo unquam de dæmonibus dixit: quia si ita esset, nequaquam sibi auderent divinos honores expetere, qui poenitendo desiderarent ad gratiam veniæ pervenire. Ibi enim est detestanda superbia, hic humilitas miseranda.

Ipsè Apuleius. (1.) Fuit magiæ postulator apud Claudium Africæ præfectum Christianum. Quemodum antea Apollonius Tyaneus apud Domitianum Imperat. Unde constat, artes magicas etiam ethnicis legibus prohibitas fuisse: hinc miracula Christi & Martyrum magicis artibus tamquam ab omni republica damnatis adscribebant. *Coquæus.*

CAP. XX.

An credendum sit, quod dii boni libentiùs dæmonibus quàm hominibus misceantur.

AT enim urgens causa & arctissima cogit dæmones medios inter deos & homines agere, ut ab hominibus offerant desiderata, & à diis referant impetrata? Quænam tandem causa est ista, & quanta necessitas? Quia nullus, inquiunt, Deus miscetur homini. Præclara igitur sanctitas Dei, qui non miscetur homini supplicanti, & miscetur dæmoni arroganti: non miscetur homini poenitenti, & miscetur dæmoni decipienti: non miscetur

cur homini confugiendi ad divinitatem, & miscetur dæmoni fingenti divinitatem: non miscetur homini petenti indulgentiam, & miscetur dæmoni suadenti nequitiam: non miscetur homini per philosophicos libros (2.) poëtas de bene instituta civitate pellenti, & miscetur dæmoni à principibus & pontificibus civitatis per scenicos ludos poëtarum ludibria requirenti: non miscetur homini deorum crimina fingere prohibenti, & miscetur dæmoni se falsis deorum criminibus oblectanti: non miscetur homini magorum scelera justis legibus punienti, & miscetur dæmoni magicas artes docenti & implenti: non miscetur homini imitationem dæmonis fugienti, & miscetur dæmoni deceptionem hominis aucupanti.

Homini per philosophicos libros (1.) Platonem intelligit, qui Homerum crimina deorum fingentem è sua civitate expulit. Coquass hic.

CAP. XXI.

An dæmonibus nuntiis & interpretibus dii utantur, fallique se ab eis, aut ignorent, aut velint.

1. **S**ed nimirum tantæ hujus absurditatis & indignitatis est magna necessitas, quod scilicet deos æthereos humanâ curantes quid terrestres homines agerent utique lateret, nisi

nisi dæmones ætheri huntiarent; quoniam æther longe à terra est altèque suspensus, ær verò ætheri terræque contiguus? O mirabilem sapientiam! Quid aliud de diis isti sentiunt, quos omnes optimos volunt, nisi eos & humanas curare, ne cultu videantur indigni, & propter elementorum distantiam humana nescire, ut credantur dæmones necessarii, & ob hoc etiam ipsi putentur colendi, per quos diis possint, & quid in rebus humanis agatur addicere, & ubi oportet hominibus subvenire? Hoc si ita est, diis istis bonis magis notus est dæmon per corpus vicinum, quam homo per animum bonum. O multum dolenda necessitas, an potius irridenda vel detestanda vanitas, ne sis vana divinitas! Si enim animo ab obstaculo corporis libero animum nostrum dii videre possunt, non ad hoc dæmonibus indigent nuntiis. Si autem animorum indicia corporalia, qualia sunt vultus, locutio, motus, per corpus suum ætheri dii sentiunt, & inde colligunt quid etiam dæmones nuntient, possunt & mendaciis dæmonum decipi. Porro si deorum divinitas à dæmonibus non potest falli, ab eadem divinitate quod agimus non potest ignorari.

2. Vellem autem mihi isti dicerent, utrum diis dæmones nuntiaverint de criminibus deorum poetica Platoni displicere figmenta, & sibi ea placere celaverint; an utrumque occultaverint, deosque esse maluerint totius rei huius ignaros; an utrumque indicaverint, & religio-
sam

Sam erga deos Platonis prudentiam, & in deos injuriosam libidinem suam; ap sententiam quidem Platonis, qua noluit deos per impiam licentiam poetarum falsis criminibus infamari, ignotam dijs esse voluerint, suam verò nequitiam, qua ludos scenicos amant, quibus illa deorum dedecora celebrantur, prodere non erubuerint vel timuerint. Horum quatuor, quæ interrogando proposui, quodlibet eligant, & in quolibet eorum quantum mali de dijs bonis opinentur, attendant. Si enim primum elegerint, confessuri sunt non licuisse dijs bonis habitare cum bono Platone, quando eorum injurias prohibebat, & habitasse cum dæmonibus malis, quando eorum injurijs exultabant; cum dij boni hominem bonum longè à se positum non nisi per malos dæmones nossent, quos vicinos nosse non possent. Si autem secundum elegerint, & utrumque occultatum à dæmonibus dixerint, ut dii omnino nescirent & Platonis religiosissimam legem & dæmonum sacrilegam delectationem; quid in rebus humanis per internuntios dæmones dij nosse utiliter possunt, quando illa nesciunt, quæ in honorem deorum bonorum religione bonorum hominum contra libidinem malorum dæmonum decernuntur? Si verò tertium elegerint, & non solum sententiam Platonis deorum injurias prohibentem, sed etiam dæmonum nequitiam deorum injurijs exultantem, per eosdem dæmones nuntios dijs innotuisse responderint; hoc nuntiare est, an insultare? Et dij

utrumque fic audiunt , fic utrumque cognofcunt , ut non folum malignos dæmones deorum dignitati & Platonis religioni contraria cupientes atque facientes à fuo accelfu non arceant , verùm etiam per illos malos propinquos Platoni bono longinquo dona transmittant. Sic enim eos elementorum quali catenata ferie colligavit , ut illis à quibus criminantur , congiungi poffint ; huic à quo defenduntur , non poffint : utrumque fcientes , fed æris & terræ pondera transmutare non valentes. (1.) Jam quod reliquum eft , fi quartum elegerint , pejus eft cæteris. Quis enim ferat , fi poëtarum de diis immortalibus criminofa figmenta & theatrorum indigna ludibria , fuamque in his omnibus ardentiffimam cupiditatem & fuaviffimam voluptatem dijs dæmones nuntiaverunt , & quòd Plato philofophica gravitate de optima republica hæc omnia cenfuit removenda ; tacuerunt ; ut jam dij boni per tales nuntios noffe cogantur mala peffimorum , nec aliena , fed eorundem nuntiorum , atque his contraria non finantur noffe bona philofophorum , cùm illa fint in injuriam , ifta in honorem ipforum deorum ?

Transmutare non valentes. (1.) Nec Angeli nec dæmones poffunt terram loco movere , vel ordinem elementorum immutare , vel ordinem univerfi invertire , ipfi enim funt partes univerfi , pars verò non poteft totius feriem pervertere ; cùm ad ordinem univerfi fpectet ut quælibet in fuis locis conaturalibus perfeverent. *Cognatus hic.*

CAP. XXII.

De abjiciendo cultu dæmonum,
contra Apuleium.

Quia igitur nihil istorum quatuor eligendum est, ne in quolibet eorum de dijs tam malè sentiatur; restat, ut nullo modo credendum sit, quod Apuleius persuadere nititur, & quicumque alii philosophi sunt ejusdem sententiæ, ita esse medios dæmones inter deos & homines tanquam internuntios & interpretes, qui hinc ferant petitiones nostras, inde referant deorum supplicia; sed esse spiritus nocendi cupidissimos, a justitia penitus alienos, superbiam tumidos, invidiam lividos, fallaciam callidos: qui in hoc quidem aëre habitant, quia de cæli superioris sublimitate dejecti, merito irregressibilis transgressionis in hoc sibi congruo velut carcere prædeterminati sunt; nec tamen quia supra terram & aquas æri locus est, ideo & ipsi sunt meritis superiores hominibus, qui eos non terreno corpore, sed electo in auxilium Deo vero, pia mente facillimè superant. Sed multis planè participatione veræ religionis indignis, tanquam captis subditisque dominantur: quorum maximæ parti mirabilibus & fallacibus signis, sive factorum, sive prædictorum, deos se esse persuaserunt. Quibusdam verò vitia eorum aliquantò attentius & diligentius intuentibus, non potuerunt

runt persuadere quòd dii sint; atque inter deos & homines internuntios ac beneficiorum impetratores se esse finxerunt. Si tamen non istum saltem honorem homines eis deferendum putarunt, qui illos nec deos esse credebant, quia malos videbant; deos autem omnes bonos volebant, nec audebant tamen omnino indignos dicere honore divino; maxime ne offenderent populos, à quibus eis cernebant inveterata superstitione per tot sacra & templa serviri.

CAP. XXIII.

Quid Hermes Trismegistus de idololatria senserit, & unde scire potuerit superstitiones Ægyptias auferendas.

1. **N**Am diversa de illis Hermes Ægyptius, quem Trismegistum vocant, sensit & scripsit. Apuleius enim deos quidem illos negat: sed cum dicit ita inter homines deosque quadam medietate versari, ut hominibus apud ipsos deos necessarij videantur, cultum eorum à supernorum deorum religione non separat. Ille autem Ægyptius alios deos esse dicit à summo Deo factos, alios ab hominibus. Hoc qui audit, sicut à me positum est, putat dici de simulacris, quia opera sunt manuum hominum: at ille visibilia & contrahibilia simulacra, voluit corpora deorum esse asserit;

asserit ; inesse autem his quosdam spiritus invi-
 vitatos , qui valeant aliquid , sive ad nocen-
 dum , sive ad desideria eorum nonnulla com-
 plenda , à quibus eis divini honores & cultus
 obsequia deferuntur. Hos ergo spiritus invi-
 sibles per artem quamdam visibilibus rebus
 corporalis materiz copulare , ut sint quasi ani-
 mata corpora , illis spiritibus dicata & subdi-
 ta simulacra , hoc esse dicit deos facere , eam-
 que magnam & mirabilem deos faciendi acce-
 pisse homines potestatem. Hujus Ægyptij ver-
 ba, sicut in nostram linguam interpretata sunt,
 ponam. Et quoniam de cognatione, inquit, „
 & consortio hominum deorumque nobis in- „
 dicitur sermo, potestatem hominis , ô Ascle- „
 pi, vimque cognosce. Dominus, inquit, „
 & Pater, vel quod est summum, Deus, ut „
 effector est deorum cælestium, ita homo fi- „
 ctor est deorum qui in templis sunt humana „
 proximitate contenti. Et paulò post : Ita „
 humanitas, inquit, semper memor naturæ „
 & originis suæ in illa divinitatis imitatione „
 perseverat ; ut sicuti Pater ac Dominus, ut „
 sui similes essent, deos fecit æternos, ita hu- „
 manitas deos suos ex sui vultus similitudine „
 figuraret. Hic cum Asclepius, ad quem ma-
 ximè loquebatur, ei respondisset atque dixis-
 set, Statuas, dicis, ô Trismegiste? Tum ille:
 Statuas, inquit, ô Asclepi, videsne quatenus
 tu ipse diffidas? statuas animatas sensu & „
 spiritu plenas, tantaque facientes & talia ; „
 statuas futurorum præcias, eaque sorte, va- „

te, feminis, multisque aliis rebus prædicen-
 tes; imbecillitates hominibus facientes, eas-
 que curantes, tristitiam lætitiãque pro me-
 ritis. An ignoras, ô Asclepi, quòd Ægyp-
 tus imago sit cæli; aut, quòd est verius,
 translatio aut descensio omnium quæ gu-
 bernantur atque exercentur in cælo; ac si
 dicendum est, verius terra nostra mundi to-
 tius est templum? Et tamen quoniam præ-
 scire cuncta prudentem decet, istud vos ig-
 notare fas non est: Futurum tempus est,
 quo appareat Ægyptios incassum pia mente
 divinitatem sedula religione servasse, & om-
 nis eorum sancta veneratio in irritum casu-
 ra frustrabitur.

2. Deinde multis verbis Hermes hunc lo-
 cuti sequitur, in quo videtur hoc tempus
 prædicere, quo Christiana religio, quantò est
 veracior atque sanctior, tantò vehementius &
 liberius cuncta fallacia figmenta subvertit; ut
 gratis verissimi Salvatoris liberet hominem ab
 eis diis, quos facit homo, & ei Deo subdat,
 à quo factus est homo. Sed cum Hermes
 ista prædicat, velut amicus eisdem ludificatio-
 nibus dæmonum loquitur, nec Christianum no-
 men evidenter exprimit; sed tamquam ea tolle-
 rentur atque delerentur, quorum observatione
 cælestis similitudo custodiretur in Ægypto, ita
 hæc futura deplorans, luctuosa quodammo-
 do prædicatione testatur. Erat enim de his,
 de quibus dicit Apostolus, Rom. 1. quòd cog-
 noscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut

gratia egerunt, sed evenerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, viles facti sunt: & immutaverunt gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis: & cætera, commemorare longum est. Multa quippe talia dicit de uno vero Deo fabricatore mundi, qualia veritas habet. Et nescio, quomodo illâ obscuracione cordis ad ista delabitur, ut diis quos confitetur ab hominibus fieri, semper velit homines subdi, & hæc futuro tempore plangat auferri. Quasi quidquam sit infelicius homine, cui sua figmenta dominantur: cum sit facilius, ut tamquam deos colendo quos fecit, nec ipse sit homo, quam ut per ejus cultum dii possint esse, quos fecit homo. Citius enim fit, ut homo in honore positus peccatoribus non intelligens comparetur, quam ut operi Dei ad ejus imaginem facto, id est, ipsi homini opus hominis præferatur. Quapropter merito homo deficit ab illo qui eum fecit, cum sibi præficit ipse quod fecit.

3. Hæc vana, deceptorica, perniciofa, sacrilega Hermes Aegyptius, quia tempus quo auferrentur venturum sciebat, dolebat: sed tam impudenter dolebat, quam imprudenter sciebat. Non enim hæc ei revelaverat Spiritus sanctus, sicut Prophetis sanctis, qui hæc prævidentes cum exultatione dicebant, *Si faciet homo deos, & ecce ipsi non sunt dii.* Jer. 16. Et alio loco: *Erit in die illo die, dicit Dominus, exterminabo nomina simulacrorum à terra, & non jam*

erit eorum memoria. Zachar. 13. Proprie verò de Ægypto, quod ad hanc rem attinet, ita sanctus Isaias prophetat: *Et movebuntur manufacta Ægypti à facie ejus, & cor eorum vincetur in eis: Isa. 19.* & cætera hujusmodi. Ex quo genere & illi erant, qui venturum quod sciebant, venisse gaudebant: qualis Simeon, qualis Anna, qui mox natum Jesum; qualis Elisabeth, quæ etiam conceptum in spiritu agnovit: qualis Petrus revelante patre dicens; *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Huic autem Ægypto illi spiritus indicaverant futura tempora perditionis suæ, qui etiam præsentem in carne Domino trementes, dixerunt, *Quid venisti ante tempus perdere nos?* Matt. 8. sive quia subitum illis fuit, quod futurum quidem, sed tardiùs opinabantur; sive quia perditionem suam hanc ipsam dicebant, qua fiebat ut cogniti spernerentur. Et hoc erat ante tempus, id est, ante tempus judicij, quo aeterna damnatione puniendi sunt cum omnibus etiam hominibus, qui eorum societate detinentur: sicut religio loquitur, quæ nec fallit, nec fallitur: non sicut iste quasi omni vento doctrinæ hinc atque inde perflatus, & falsis vera permiscens, dolet quasi perituram religionem, quam postea confitetur errorem.

CAP. XXIV.

Quomodo Hermes pateriter parentum suorum sit confessus errorem, quem tamen doluerit destruendum.

Post multa enim ad hoc ipsum redit, ut iterum dicat de diis quos homines fecerunt, ita loquens: Sed jam de talibus sint satis dicta talia. Iterum, inquit, ad hominem rationemque redeamus, ex quo divino dono homo animal dictum est rationale. Minus enim miranda, etsi miranda sunt, quæ de homine dicta sunt. Omnium enim mirabilium vincit admirationem, quod homo divinam potuit invenire naturam, eamque efficere. Quoniam ergo proavi nostri multum errabant circa deorum rationem increduli, & non animadvertentes ad cultum religionemque divinam, invenerunt artem qua efficerent deos. Cui inventæ adjunxerunt virtutem de mundi natura convenientem; eamque miscentes, quoniam animas facere non poterant, evocantes animas dæmonum vel angelorum, eas indiderunt imaginibus sanctis divinisque mysteriis, per quas idola & benefaciendi, & malè, vires habere potuissent. Nescio utrum sic considerentur ipsi dæmones adjurati, quomodo iste confessus est.

" nostri multum errabant circa deorum ratio-
 " nem increduli, & non animadvertentes ad
 " cultum religionemque divinam, invenerunt
 artem qua efficerent deos. Numquidnam sal-
 tem mediocriter eos dixit errasse, ut hanc ar-
 tem invenissent faciendi deos; aut contentus
 fuit dicere, Errabant, nisi adderet & diceret,
 Multum errabant? Iste ergo multus error &
 incredulitas non animadvertentium ad cultum
 religionemque divinam, invenit artem qua ef-
 ficeret deos. Est tamen quod multus error &
 incredulitas de cultu ac religione divina aver-
 sio animi invenit, ut homo arte faceret deos,
 hoc dolet vir sapiens tamquam religionem di-
 vinam venturo certo tempore auferri. Vide
 si non & vi divina majorum suorum errorem
 præteritum prodere, & vi diabolica poenarum
 damnorum futuram dolere compellitur. Si
 enim proavi eorum multum errando circa deo-
 rum rationem incredulitate & aversione animi
 à cultu ac religione divina invenerunt artem,
 qua deos efficerent; quid mirum si hæc ars de-
 testanda quidquid fecit averfa à religione divi-
 na, aufertur à religione divina, cum veritas
 emendat errorem, fides redarguit incredulita-
 tem, conversio corrigit aversionem?

2. Si enim tacitis causis dixisset, proavos
 suos invenisse artem qua deos facerent; no-
 strum fuit utique si quid rectum piumque sape-
 remus, attendere & videre nequaquam illos
 ad hanc artem perventuros fuisse, qua homo
 deos facit, si à veritate non aberrarent, si ea

que

quæ Deo digna sunt crederent, si animam ad-
 verterent ad cultum religionemque divinam.
 Et tamen si causas artis hujus nos diceremus
 multum errorem hominum & incredulitatem
 & animi errantis atque infidelis à divina reli-
 gione aversionem, utcumque ferenda esset im-
 pudencia resistentium veritati: cum verò idem
 ipse, qui potestatem hujus artis super omnia
 cætera miratur in homine, qua illi deos face-
 re concessum est; & dolet venturum esse tem-
 pus, quo hæc omnia deorum figmenta ab ho-
 minibus instituta, etiam legibus jubentur au-
 ferri; confitetur tamen atque exprimit cau-
 sas, quare ad ista perventum sit, dicens pro-
 vos suos multo errore & incredulitate, & ani-
 mum non advertendo ad cultum religionem-
 que divinam invenisse hanc artem qua facerent
 deos: nos quid oportet dicere, vel potius quid
 agere, nisi quantas possumus gratias Domino
 Deo nostro, qui hæc contrariis causis, quam
 instituta sunt, abstulit? Nam quod instituit
 multitudo erroris, abstulit via veritatis; quod
 instituit incredulitas, abstulit fides; quod in-
 stituit à cultu divinæ religionis aversio, abstu-
 lit ad unum verum Deum sanctumque con-
 versio: nec in sola Ægypto, quam solam in
 isto plangit dæmonum spiritus, sed in omni
 terra quæ cantat Domino canticum novum;
 sicut verè sacræ & verè propheticæ literæ præ-
 nuntiarunt, ubi scriptum est, *Cantate Domino*
canticum novum, cantate Domino omnis terra. Ps.
 95. Titulus quippe Psalmi hujus est, *Quando*
domus

domus edificabatur post captivitatem: edificatur enim domus Domino Civitas Dei, quæ est sancta Ecclesia, in omni terra, post eam captivitatem, qua illos homines, de quibus credentibus in Deum tamquam lapidibus vivis domus edificatur, captos daemonia possidebant, Neque enim quia homo deos faciebat, ideo non ab eis possidebatur ipse qui fecerat, quando in eorum societatem colendo traducebatur: societatem dico, non idolorum stolidorum, sed versutorum daemoniorum. Nam quid sunt idola, nisi quod eadem Scriptura dicit: *Oculos habent, & non vident* Ps. 113. Et quidquid tale de materiis licet affabre effigiatis, tamen vitæ sensuque carentibus, dicendum fuit? Sed immundi spiritus eisdem simulacris arte illa nefaria colligati, cultorum suorum animas in suam societatem redigendo miserabiliter captivaverant. Unde dicit Apostolos: *1. Cor. 8. Scimus, quia nihil est idolum; sed quæ immolant gentes, demoniis immolant, & non Deo; nolo vos socios fieri demoniorum.* Post hanc ergo captivitatem, qua homines à malignis dæmonibus tenebantur, Dei domus edificatur in omni terra: unde titulum ille Psalmus 91. accepit, ubi dicitur: *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. Cantate Domino: & benedicite nomen ejus, bene nuntiate diem ex die salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus. Quoniam magnus Dominus & laudabilis nimis, terribilis est super omnes deos. Quia omnes dii gentium demonia, Dominus autem calos fecit,*

3. Qui ergo doluit venturum fuisse tempus, quo auferretur cultus idolorum, & in eos qui colerent dominatio dæmoniorum, malo spiritu instigatus semper volebat istam captivitatem manere, qua transacta Psalmus canit ædificari domum in omni terra. Prænuñtiabat illa Hermes dolendo: prænuñtiabat hæc Propheta gaudendo. Et quia Spiritus victor est, qui hæc per sanctos Prophetas eanebat: etiam Hermes ipse ea quæ nolebat & dolebat auferri, non à prudentibus & fidelibus & religiosis, sed ab errantibus & incredulis & à cultu divinæ religionis averſis esse instituta, miris modis coactus est confiteri. Qui quamvis eos appellet deos, tamen cum dicit à talibus hominibus factos, quales esse utique non debemus, velit, nolit, ostendit colendos non esse ab eis qui tales non sunt, quales fuerunt à quibus facti sunt; hoc est, à prudentibus, fidelibus, religiosis: simul etiam demonstrans, ipsos homines, qui eos fecerunt, sibimet importasse, ut eos haberent deos qui dii non erant. Verum est quippe illud propheticum: *Si faciet homo deos, & ecce ipsi non sunt dii.* Deos ergo tales, talium deos, arte factos à talibus, cum appellasset Hermes; id est, idolis dæmones, per artem nescio quam, cupiditatum suarum vinculis illigatos, cum appellaret factos ab hominibus deos, non tamen eis dedit, quod Platoniceus Apuleius, (unde satis jam diximus, & quam sit inconveniens absurdumque monstravimus,) ut ipsi essent interpretes & interces-

res inter deos quos fecit Deus, & homines quos idem fecit Deus; hinc afferentes vota, inde munera referentes. Nimis enim stultum est credere, deos quos fecerunt homines, plus valere apud deos quos fecit Deus, quàm valent ipsi homines quos idem ipse fecit Deus. Dæmon quippe simulacro arte impia colligatus ab homine, factus est Deus; sed tali homini, non omni homini. Qualis est ergo iste Deus, quem non faceret homo nisi errans & incredulus & aversus à vero Deo? Porro si dæmones qui coluntur in templis, per artem nescio quam imaginibus inditi, hoc est visibilibus simulacris, ab eis hominibus qui hac arte fecerunt deos, cum aberrarent aversique essent à cultu & religione divina, non sunt internuntii nec interpretes inter homines & deos, & propter suos pessimos ac turpissimos mores, & quòd homines, quamvis errantes & increduli & aversi à cultu ac religione divina, tamen eis sine dubio meliores sunt, qui deos ipsi arte fecerunt: restat, ut quod possunt, tamquam dæmones possint, & quali beneficia præstando magis nocentes, quia magis decipientes; vel aperte malefaciendo. Nec tamen quodlibet horum, nisi quando & quantum permittuntur altâ & secretâ Dei providentiâ: non autem tamquam medii inter homines & deos per amicitiam deorum multum apud homines valeant. Hi enim diis bonis, quos sanctos Angelos nos vocamus rationalesque creaturas, sanctæ celestis habitationis, sive sedes, sive dominationes,

nes,

nes, sive principatus, sive potestates, amici esse omnino non possunt; à quibus tam longè absunt animi affectione, quam longè absunt à virtutibus vitia, & à bonitate malitia.

CAP. XXV.

De his quæ sanctis Angelis & hominibus possunt esse communia.

Nullo modo igitur quasi per dæmonum medietatem ambiendum est ad benevolentiam seu beneficentiam deorum, vel potius bonorum Angelorum; sed, per bonæ voluntatis similitudinem, qua cum illis sumus, & cum illis vivimus, & cum illis Deum quem colunt colimus, etsi eos carnalibus oculis videre non possumus: in quantum autem dissimilitudine voluntatis & fragilitate infirmitatis miseri sumus, in tantum ab eis longe sumus vitæ merito, non corporis loco. Non enim quia in terra conditione carnis habitamus, sed si immunditiâ cordis terrena sapimus, non eis jungimur. Cùm verò sanamur, ut quales ipsi sunt, simus; fide interim illis propinquamus, si ab illo nos fieri beatos, à quo & ipsi facti sunt, etiam ipsis faventibus credimus.

CAP.

CAP. XXVI.

Quòd omnis religio paganorum
circa homines mortuos fuerit
impleta.

I. **S**ANè advertendum est quomodo iste Ægyptius, cùm doleret tempus esse venturum, quo illa auferrentur ex Ægypto, quæ fatetur à multum errantibus & incredulis, & à cultu divinæ religionis averfis esse instituta, ait, inter cætera: tunc terra ista sanctissima sedes delubrorum atque templorum, sepulchrorum erit mortuorumque plenissima. Quasi verò si illa non auferrentur, non essent homines morituri, aut alibi essent mortui ponendi quàm in terra. Et utique quanto plus volveretur temporis & dierum, tantò major esset numerus sepulchrorum, propter majorem numerum mortuorum. Sed hoc videtur dolere, quòd Memorix Martyrum nostrorum templis eorum delubrisque succederent: ut videlicet qui hæc legunt animo à nobis averso atque perverso, putent à paganis deos cultos fuisse in templis, à nobis autem coli mortuos in sepulchris. Tanta enim homines impii cæcitate in montes quodammodo offendunt, resque oculos suos ferientes nolunt videre, ut non attendant in omnibus litteris paganorum aut non inveniri, aut vix inveniri deos, qui non homines fuerint, mortuisque divini honores

nores delati sint. Omitto quod Varro dicit, omnes ab eis mortuos existimari Manes deos, & probat per ea sacra, quæ omnibus ferè mortuis exhibentur, ubi & ludos commemorat funebres, tanquam hoc sit maximum divinitatis indicium, quod non soleant ludi nisi numinibus celebrari.

2. Hermes ipse de quo nunc agitur, in ipso eodem libro, ubi quasi futura prænuntiando deplorans ait: Tunc terra ista sanctissima sedes delubrorum atque templorum, sepulchrorum erit mortuorumque plenissima; deos Ægypti, homines mortuos esse testatur. Cum enim dixisset proavos suos multum errantes circa deorum rationem, incredulos & non animadvertentes ad cultum religionemque divinam, invenisse artem qua efficerent deos; cui inventæ, inquit, adjunxerunt virtutem de mundi natura convenientem, eamque miscentes, quoniam animas facere non poterant, evocantes animas demonum vel angelorum, eas indiderunt in aginibus sanctis divinisque mysteriis, per quas idola & benefaciendi & malè vires habere potuissent: deinde sequitur tanquam hoc exemplis probaturus, & dicit, Avus enim tuus, ô Asclepi, medicinæ primus inventor, cui templum consecratum est in monte Lybiæ circa littus Crocodillorum, in quo ejus jacet mundanus homo, id est, corpus: reliquus enim, vel potius totus, si est homo totus in sensu vitæ, melior remeavit in cælum, omnia

" nra etiam nunc hominibus adjumenta præ-
 " stans infirmis numine nunc suo, quæ ante
 " solebat medicinæ arte præbere. Ecce dixit
 mortuum coli pro deo in eo loco ubi habebat
 sepulchrum: falsus ac fallens, quòd remea-
 vit in cælum. Adjungens deinde aliud:
 Hermes, inquit, cujus avitum mihi no-
 men est, nonne in sibi cognomine patriæ con-
 sistens, omnes mortales undique venientes ad-
 " juvat atque conservat? Hic enim Hermes
 major, id est, Mercurius, quem dicit avum
 suum fuisse, in Hermopoli, hoc est, in sui
 nominis civitate esse perhibetur. Ecce duos
 deos dicit homines fuisse, Æsculapium & Mer-
 curium. Sed de Æsculapio & Græci & Latini
 hoc idem sentiunt: Mercurium autem multi
 non putant fuisse mortalem, quem tamen iste
 avum suum fuisse testatur. At enim alius est
 ille, alius iste, quamvis eodem nomine nun-
 cupentur? Non multum pugno, alius ille sit,
 alius iste: verum & iste, sicut Æsculapius, ex
 homine deus, secundum testimonium tanti
 apud suos viri hujus Trismegisti nepotis
 sui.

3. Adhuc addit, & dicit: Isin verò uxo-
 rem Osiris quam multa bona præstare propi-
 tiam, quantis obesse scimus iratam? Deinde
 ut ostenderet ex hoc genere esse deos, quos
 illa arte homines faciunt; unde dat intelligi
 dæmones se opinari ex hominum mortuorum
 animis extitisse, quos per artem quam invene-
 runt homines multum errantes, increduli &
 irre-

irreligiosi, aut inditos simulacris, quia hi qui tales deos faciebant, animas facere non utique poterant: cum de Iside dixisset, quod commemoravi, quantis obesse scimus iratam, secutus adjunxit, Terrenis enim diis atque mundanis facile est irasci, utpote qui sint ab hominibus ex utraque natura facti atque compositi. Ex utraque natura dicit, ex anima & corpore: ut pro anima sit dæmon, pro corpore simulacrum. Unde contigit, ab Ægyptiis hæc sancta animalia nuncupari, colique per singulas civitates eorum animas, quorum sunt consecratae viventes, ita ut eorum legibus incolantur, & eorum nominibus nuncupentur. Ubi est illa velut querela luctuosa, quòd terra Ægypti sanctissima sedes delubrorum atque templorum, sepulchrorum futura esset mortuorumque plenissima? Nempe spiritus fallax, cujus instinctu Hermes ista dicebat, per eum ipsum coactus est confiteri jam tunc illam terram sepulchrorum & mortuorum, quos pro diis colebant, fuisse plenissimam. Sed dolor dæmonum per eum loquebatur, qui suas futuras poenas apud sanctorum Martyrum Memorias imminere mœrebant. In multis enim talibus locis torquentur & confitentur, & depositis corporibus hominum ejcitantur.

CAP. XXVII.

De modo honoris, quem Christiani Martyribus impendunt.

Nec tamen nos eisdem Martyribus templa, sacerdotia, sacra, & sacrificia constituimus: quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. Honoramus sanè Memorias eorum tamquam sanctorum hominum Dei, qui usque ad mortem corporum suorum pro veritate certarunt, ut innotesceret vera religio, falsis fictisque convictis; quod etiam si qui antea sentiebant, timendo reprimebant. Quis autem audivit aliquando, fidelium stantem sacerdotem ad altare etiam super sanctum corpus Martyris ad Dei honorem cultumque constructum, dicere in precibus, Offero tibi sacrificium Petre, vel Paule, vel Cypriane; cum apud eorum Memorias offeratur Deo, qui eos & homines & Martyres fecit, & sanctis suis Angelis cælesti honore sociavit; ut ea celebritate & Deo vero de illorum victoriis gratias agamus, & nos ad imitationem talium coronarum atque palmarum eodem invocato in auxilium ex illorum memorie renovatione adhortemur? Quæcumque igitur adhibentur religiosorum obsequia in Martyrum locis, ornamenta sunt Memoriarum, non sacra, vel sacrificia mortuorum tamquam deorum. Quicumque etiam epulas suas eò deferunt, (1.) quod quidem à Christianis meliori-

horibus non fit, & in plerisque terrarum nullus talis est consuetudo; tamen quicumque id faciunt, quas cum apposuerint, orant, & auferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per merita Martyrum in nomine Domini Martyrum. Non autem esse ista sacrificia Martyrum novit, qui novit unum, quod etiam illic offertur sacrificium Christianorum. (2.)

2. Nos itaque Martyres nostros nec divinis honoribus, nec humanis criminibus colimus, sicut colunt illi deos suos: nec sacrificia illis offerimus, nec eorum probra in eorum sacra convertimus. Nam de Iside uxore Osiris Aegyptia dea, & de parentibus eorum, qui omnes reges fuisse scribuntur, quibus parentibus suis illa cum sacrificaret, inventis hordei segitem, (3.) atque inde spicas marito regi & consiliario Mercurio demonstravit, unde eandem & Cererem volunt, quae & quanta mala non à poetis, sed mysticis eorum litteris memoriae mandata sint, sicut Leone sacerdote prodente ad Olympiadem matrem scribit Alexander, legant qui volunt vel possunt, & recolant qui legerunt; & videant quibus hominibus mortuis, vel de quibus eorum factis tamquam diis sacra fuerint instituta. Absit ut eos, quamvis deos habeant, sanctis Martyribus nostris, quos tamen deos non habemus, ulla ex parte audeant comparare. Sic enim non constituimus sacerdotes, nec offerimus sacrificia Martyribus nostris; quia incongruum, inde-

bitum, illicitum est, atque uni Deo tantummodo debitum: ut nec criminibus suis, nec Iudis eos turpissimis oblectemus, ubi vel flagitia isti celebrant deorum suorum, si cum homines essent, talia commiserunt; vel conficta delectamenta dæmonum noxiorum, si homines non fuerunt. Ex isto genere dæmonum Socrates non haberet deum, si haberet Deum: sed fortasse homini ab illa arte faciendū deos alieno & innocenti, illi importaverint talem deum, qui eadem arte excellere voluerunt. Quid ergo plura? Non esse spiritus istos colendos propter vitam beatam, quæ post mortem futura est, nullus vel mediocriter prudens ambigit. Sed fortasse dicturi sunt, deos quidem esse omnes bonos, dæmones autem alios bonos, alios malos: & eos per quos ad vitam in æternum beatam perveniamus, colendos esse censebunt, quos bonos opinantur. Quod quale sit, jam in volumine sequenti videndum est.

Epulas suas eò deferant. (1.) Mox iste potissimum in Africa viguit; hinc cum S. Monica in aliena patria constituta nempe Mediolani juxta dictum sui patriæ morem operaturâ pultes & merum ad Memorias Sanctorum tulisset, ab Ostiario ecclesiæ edocta fuit, D. Ambrosium id in ecclesia sua fieri prohibuisse. *Coquans hic.*

Qui novit unam, quod illic Deo offertur. (2.) Quæ res ferè D. Augustinus de Eucharistia loquitur, eam proprio vocabulo non exprimit, sed ait: *quod novunt fideles.* Cautum enim antiquitatis Christianis fuit, ne tantum mysterium in cognitionem gentilium veniret. *Coquans.*

Hordei fegetem. (3.) Cibus ex hordeo antiquiorem fuisse triticeo, penes omnes in confesso est. Quamprimùm autem triticum adhibitum fuit, istud hominum, hordeum verò quadrupedum alimentatiõni, reservatum erat. Ex eodemque genere, hordeo scilicet, apud Septentrionales populos vitibus carentes, cerevisia Osyris jam ætate confecta fuit. *Pives.*

Ex isto genere demonum Socrates non haberet deum. (4.) Ex hoc textu patet, quid Augustinus de spiritu Socratis senserit, ipsum nimirùm non fuisse bonum Angelum, ut Eugubinus Notã unicã ad cap. hujus libri, putabat, sed malum dæmonem, *Coquaus ad hunc. loc.*

LIBER NONUS.

SUMMARIUM.

Postquam dixit in superiore libro de abiciendo demonum cultu, quippe qui spiritus malos se ipsi prodant tam multis argumentis: in isto jam libro is occurrit Augustinus, qui demonum differentiam afferant aliorum malorum, aliorum bonorum: qua ipse explosã differentiã probat nulli omninõ dæmoni, sed uni Christo munus mediatoris hominum ad beatitudinem posse competere.

CAP. I.

Ad quem articulum disputatio præmissa pervenerit, & quid discutendum sit de residua quæstione.

ET bonos & malos deos esse quidam opinati sunt: quidam verò de diis meliore

sentientes, tantum eis honoris laudisque tribuerunt, ut nullum deorum malum credere auderent. Sed illi qui deos quosdam bonos, quosdam malos esse dixerunt, dæmones quoque appellaverunt nomine deorum: quamquam & deos, sed rariùs, nomine dæmonum; ita ut ipsum Jovem, quem voluit esse regem ac principem cæterorum, ab Homero fateantur dæmonem nuncupatum. Hi autem qui omnes deos non nisi bonos esse asserunt, & longè præstantiores eis hominibus qui boni perhibentur, merito moventur dæmonum factis, quæ negare non possunt, eaque nullo modo à diis, quos omnes bonos volunt, committi posse existimantes, differentiam inter deos & dæmones adhibere coguntur; ut quidquid eis merito displicet in operibus vel affectibus pravis, quibus vim suam manifestant occulti spiritus, id credant esse dæmonum, non deorum. Sed quia eodem dæmones inter homines & deos, ita medicos constitutos putant, tanquam nullus Deus homini infusetur; ut hinc perferant desiderata, inde referant impetrata; atque hoc Platonici præcipui philosophorum ac nobilissimi sentiunt, cum quibus velut cum excellentioribus placuit istam examinare questionem, utrum cultus plurimorum deorum proficit ad consequendam vitam beatam, quæ post mortem futura est; libro superiore quaesivimus, quo pacto dæmones qui talibus gaudent, quælibet boni & prudentes homines aversantur & damnant, id est, sacrilega, flagitiosa, facinorosa.

rosa, non de quolibet homine, sed de ipsa
 diis figmenta poetarum, & magicarum artium
 sceleratam puniendamque violentiam, possint
 quasi propinquiores & amiciores diis bonis
 conciliare homines bonos; & hoc nulla ratio-
 ne posse compertum est.

CAPO II

An inter dæmones, quibus dii su-
 periores sunt, sit aliqua pars bonorum,
 quorum præsidia ad veram beatitu-
 dinem possit humana anima
 pervenire.

Proinde hic liber, sicut in illius sine promi-
 ssumus, disputationem continere debebit
 de differentia, (si quam volunt esse) non
 deorum inter se, quos omnes bonos dicunt;
 nec de differentia deorum & dæmonum, quo-
 rum illos ab hominibus longè lateque sejun-
 gunt, istos inter deos & homines collocant;
 sed de differentia ipsorum dæmonum, quod
 ad præsentem pertinet questionem. Apud
 plerosque enim usitatum est dici, alios bonos
 alios malos dæmones: quæ sive sit etiam Pla-
 tonicorum, sive quorumlibet sententia, ne-
 quequam eius est negligenda discussio, ne quis-
 quam velut dæmones bonos sequendos sibi
 esse arbitretur, per quos tanquam medios, diis
 quos omnes bonos credit, dum conciliari af-
 fectat

sectat & studet, ut quasi cum eis possit esse post mortem, irretitus malignorum spirituum deceptusque fallaciâ, longè aberret à vero Deo, eum quo solo, & in quo solo, & de quo solo anima humana, id est, rationalis & intellectualis beata est.

CAP. III.

Quæ dæmonibus Apuleius adscribat; quibus cum rationem non subtrahat, nihil virtutis assignat.

QUæ igitur est differentia dæmonum bonorum & malorum? Quandoquidem Platonius Apuleius de his universaliter differens, & tam multa loquens de æreis eorum corporibus, de virtutibus tacuit animorum, quibus essent præditi, si boni essent. Tacuit ergo beatitudinis causam; indicium verò miseræ tacere non potuit, confitens eorum mentem, qua rationales esse perhibuit, non saltem imbutam munitamque virtute passionibus animi irrationabilibus nequaquam cedere, sed ipsam quoque, sicut stultarum mentium mos est, procellosis quodammodo perturbationibus agitari. Verba namque ejus de hac re ista sunt: Ex hoc ferme dæmonum numero, inquit, Poëta solent haudquaquam procul à veritate, osiores & amatores quorundam hominum deos fingere; hos prosperare & evehere; il-

Los contra adversari & affligere, Igitur & „
 misereri, & indignari, & angi, & lætari, „
 omnemque humani animi faciem pati, si- „
 mili motu cordis & salo mentis, per om- „
 nes cogitationum æstus fluctuare. Quæ om- „
 nes turbellæ tempestatesque procul à deorum „
 cælestium tranquillitate exulant. Num est in
 his verbis ulla dubitatio, quòd non animorum
 aliquas inferiores partes, sed ipsas dæmonum
 mentes, quibus rationalia sunt animalia, velut
 procellosum salum dixit passionum tempestate
 turbari? ut ne hominibus quidem sapientibus
 comparandi sint, qui hujusmodi perturbationi-
 bus animorum, à quibus humana non est im-
 munis infirmitas, etiam cum eas hujus vitæ
 conditione patiuntur, mente imperturbata resi-
 stunt, non eis cedentes ad aliquid approbandum
 vel perpetrandum, quod exorbitet ab itinere
 sapientiæ & lege justitiæ: sed stultis mortalibus
 & injustis, non corporibus, sed moribus si-
 miles, (ut non dicam deteriores, eo quo ve-
 tustiores & debitâ poenâ insanabiles,) ipsius
 quoque mentis, ut iste appellavit, salo flu-
 ctuant; nec in veritate atque virtute, qua tur-
 bulentis & pravis affectionibus repugnatur, ex
 ulla animi parte consistunt.

CAP. IV.

De perturbationibus quæ animo
accidunt, quæ sit Peripateticorum
Stoicorumque sententia.

1. **D**Uæ sunt sententiæ philosophorum de
his animi motibus, quos Græci *πάθη*
(I.) nostri autem quidam, sicut Ci-
cero, perturbationes, quidam affectiones, vel
affectus, quidam verò, sicut iste de Græco
expressius, passiones vocant. Has ergo per-
turbationes, sive affectiones, sive passiones
quidam philosophi dicunt etiã in sapientem
cadere, sed moderatas rationique subjectas, ut
eis leges quodammodo, quibus ad necessa-
rium redigantur modum, dominatio mentis
imponat. Hoc qui sentiunt, Platonici sunt
sive Aristotelici, cum Aristoteles, discipulus
Platonis fuerit, qui sectam Peripateticam con-
didit. Aliis autem, sicut Stoicis, cadere ul-
las omnino hujuscemodi passiones in sapien-
tem non placet. Hos autem, id est, Stoicos,
Cicero in libris de finibus bonorum & malo-
rum, verbis magis quàm rebus adversus Pla-
tonicos seu Peripateticos certare convincit:
quandoquidem Stoici nolunt bona appellare,
sed commoda corporis & externa; eo quòd
nullum bonum volunt esse hominis præter vir-
tutem, tamquam artem bene vivendi, quæ
non nisi in animo est. Hæc autem isti sim-
pli-

pliciter & ex communi loquendi consuetudine appellant bona; sed in comparatione virtutis, qua rectè vivitur, parva & exigua. Ex quo fit, ut ab utrisque quodlibet vocentur, seu bona seu commoda pari tamen æstimatione pensentur, nec in hac quæstione Stoici delectentur nisi novitate verborum. Videtur ergo mihi etiam in hoc, ubi quæritur, utrùm accidant sapienti passiones animi, an ab eis sit prorsus alienus, de verbis eos potius quàm de rebus facere controversiam. Nam & ipsos nihil hinc aliud quàm Platonicos & Peripateticos sentire existimo, quantum ad vim rerum attinet, non ad vocabulorum sonum.

2. Ut enim alia omittam, quibus id ostendam, ne longum faciam, aliquid unum quod sit evidentissimum dicam. In libris quibus titulus est Noctium Atticarum, scribit Agellius, vir elegantissimi eloquii, & multæ ac facundæ scientiæ, se navigasse aliquando cum quodam philosopho nobili Stoico. Is philosophus, sicut latius & uberius, quod ego breviter attingam, narrat Agellius, (1.) cum illud navigium horribili cælo & mari periculosissime jactaretur, vi timoris expalluit. Id animadversum est ab eis qui aderant, quamvis in mortis vicinia, curiosissime attentis, utrumne philosophus animo turbaretur. Deinde tempestate transacta, mox ut securitas præbuit colloquendi vel etiam garrandi locum, quidam ex his, quos navis illa portabat, dives luxuriosus Asiaticus philosophum compellat, illudens quòd

quòd extimuisset atque palluisset, cùm ipse mansisset intrepidus in eo quod impendebat exitio. At ille Aristippi Socratici responsum retulit, qui cùm in re simili eadem verba ab homine simili audisset, respondit illum pro anima nequissimi nebulonis meritò non fuisse sollicitum, se autem pro Aristippi anima timere debuisse. Hac illo divite responsione depulso, postea quæsit Agellius à philosopho non exagitandi animo, sed discendi, quænam illa ratio esset pavoris sui. Qui ut doceret hominem sciendi studio naviter accensum, protulit statim de sarcinula sua Stoici Epicteti librum, in quo ea scripta essent, quæ congruerent decretis Zenonis & Chrysippi, quos fuisse Stoicorum principes novimus. In eo libro se legisse dicit Agellius, hoc Stoicis placuisse, quòd animi visa, quas appellant phantasias, (3.) nec in potestate est utrum & quando incidant animo, cùm veniunt ex terribilibus & formidabilibus rebus, necesse esse etiam sapientis animum moveant; ita ut paulisper vel paveat metu, vel tristitiâ contrahatur, tamquam his passionibus prævenientibus mentis & rationis officium: nec ideo tamen in mente fieri opinionem mali, nec approbari ista eisque consentiri. Hoc enim esse volunt in potestate, idque interesse censent inter animum sapientis & stulti, quòd stulti animus eisdem passionibus cedit, atque accommodat mentis assensum; sapientis autem quamvis eas necessitate patiat, retinet tamen de his quæ appetere

vel

vel fugere rationabiliter debet, veram & stabilem inconcussa mente sententiam. Hæc ut potui, non quidem commodius Agellio, sed certè brevius, & ut puto, planius exposui, quæ ille se in Epicteti libro legisse commemorat, cum ex decretis Stoicorum dixisse atque sensisse.

3. Quæ si ita sunt, aut nihil aut penè nihil distat inter Stoicorum aliorumque philosophorum opinionem de passionibus & perturbationibus animorum: utrique enim mentem rationemque sapientis ab earum dominatione defendunt. Et ideo fortasse dicunt eas in sapientem non cadere Stoici, quia nequaquam ejus sapientiam, qua utique sapiens est, ullo errore obnubilant, aut labe subvertunt. Accidunt autem animo sapientis, salva serenitate sapientiz, propter illa quæ commoda vel incommoda appellant, quamvis ea nolint dicere bona vel mala. Nam profectò si nihili penderet eas res ille philosophus, quas amissurum se naufragio sentiebat, sicuti est vita ista salusque corporis; non ita illud periculum perhorresceret, ut palloris etiam testimonio prodere-tur. Verùm tamen & illam poterat permotionem pati, & fixam tenere mente sententiam, vitam illam salutemque corporis, quorum amissionem minabatur tempestatis immanitas, non esse bona quæ illos quibus ineffent facerent bonos, sicut facit justitia. Quod autem ajunt ea nec bona appellanda esse, sed commoda: verborum certamini, non rerum

examini deputandum est. Quid enim interest, utrum aptius bona vocentur, an commoda; dum tamen ne his privetur, non minus Stoicus, quam Peripateticus paveſcat & palleat; ea non æqualiter appellando, ſed æqualiter æſtimando? Ambo ſane, ſi bonorum iſtorum ſeu commodorum periculis ad flagitium vel facinus urgeantur, ut aliter ea retinere non poſſint, malle ſe dicunt hæc amittere, quibus natura corporis ſalva & incolumis habetur, quam illa committere quibus juſtitia violatur. Ita mens, ubi fixa eſt iſta ſententia, nullas perturbationes, etiamſi accidant inferioribus animi partibus, in ſe contra rationem prævalere permittit: quinimmo eis ipſa dominatur, eisque non conſentiendo, ſed potius reſiſtendo regnum virtutis exercet. Talem deſcribit etiam Virgilius Æneam, ubi ait:

Mens immota manet, lacrima volvuntur inanes.

NOTÆ.

Quos Græci πάθη. (1.) Id eſt, morbi, ſeu agrotationes & perturbationes à Cicerone: Vicia & affectus à Laſtancio: paſſiones à Theologis dici ſolent, quam vocis ſignificationem etiam Auguſtinus hic retinet, vel quia perturbationes omnes à rebus externis ingeſtis, & ſenſus efficientibus generantur; vel quia ratio ab iis, nempe perturbationibus, quodammodo patitur; vel quia ſemper adjunctam habent aliquam alterationem corporis. *Coquans.*

Narrat Apellius. (2.) Sic eum nominat J. Lipſius lib. 5. Epist. 8. locus autem habetur lib. 19. cap. 1. Noſtium Artizar. *Ita Coquans.*

Quæ autem vicia, quæ appellantur phantasias (3.) ita vocabant ea, quæ nos primæ motus appellamus, & hæc hominis potestate non sunt. Coquantur.

CAP. V.

Quod passiones, quæ Christianos animos afficiunt, non in vitium trahant, sed virtutem exerceant.

Non est nunc necesse copiosè ac diligenter ostendere, quid de istis passionibus doceat Scriptura divina, qua Christiana eruditio continetur. Deo quippe illam ipsam mentem subjicit regendam & juvandam, mentique passiones ita moderandas atque frangendas, ut in usus justitiæ convertantur. Denique in disciplina nostra non tam quæritur utrum pius animus irascatur, sed quare irascatur; nec utrum sit tristis, sed unde sit tristis; nec utrum timeat, sed quid timeat. Irasci enim peccanti, ut corrigatur; contristari pro afflicto, ut liberetur; timere perterritanti, ne pereat; nescio utrum quisquam sana consideratione reprehendat. Nam & misericordiam Stoicorum est solere culpæ: sed quantum honestius ille Stoicus misericordiâ perturbaretur hominis liberandi, quam timore naufragii. Longè melius & humanius, & piorem sensibus accommodatius Cicero in Cæsaris laude locutus est, ubi ait: Nulla de vir-
Aug. de Civ. Dei. Pars II. N tuti-

“ tutibus tuis nec admirabilior , nec gratior misericordiâ est. Quid est autem misericordia, nisi alienæ miseriæ quædam in nostro corde compassio, qua utique si possumus, subvenire compellimur? Servit autem motus iste rationi, quando ita præbetur misericordia, ut justitia conservetur, sive cum indigenti tribuitur, sive cum ignoscitur pœnitenti. Hanc Cicero locutor egregius non dubitavit appellare virtutem, quam Stoicos inter vitia numerare non pudet: qui tamen, ut docuit liber Epicteti nobilissimi Stoici, ex decretis Zenonis & Chryssippi, qui hujus sectæ primas habuerunt, hujusmodi passiones in animum sapientis admittunt, quem vitiiis omnibus liberum volunt. Unde fit consequens, ut hæc ipsa non putent vitia, quando sapienti sic accidunt, ut contra virtutem mentis rationemque nihil possint, & una sit eademque sententia Peripateticorum, vel etiam Platonicorum, & ipsorum Stoicorum: sed, ut ait Tullius, verbi controversia jam diu torqueat homines Græculos, contentionis cupidiores, quam veritatis. Sed adhuc meritò queri potest, utrum ad vitæ præsentis pertineat infirmitatem, etiam in quibusque bonis officiis hujuscemodi perpeti affectus: sancti verò Angeli & sine ira puniant, quos accipiunt æterna Dei lege puniendos, & miseris sine miseriæ compassione subveniant, & periclitantibus eis quos diligunt, sine timore opitulentur; & tamen istarum nomina passionum consuetudine locutionis humanæ etiam in eos usur-

usurpentur, propter quamdam operum similitudinem, non propter affectionum infirmitatem: sicut ipse Deus secundum Scripturas irascitur, nec tamen ulla passione turbatur. Hoc enim verbum vindictæ usurpavit effectus, non illius turbulentus affectus.

CAP. VI.

Quibus passionibus dæmones, confitente Apuleio, exagitentur, quorum ope homines apud deos asserit adjuvari.

QUa interim de sanctis Angelis quæstione dilata, videamus quemadmodum dicant Platonici medios dæmones inter deos & homines constitutos istis passionum æstibus fluctuare. Si enim mente ab his libera eisque dominante motus hujuscemodi paterentur, non eos diceret Apuleius simili motu cordis & salo mentis per omnes cogitationum æstus fluctuare. Ipsa igitur mens eorum, id est, pars animi superior, qua rationales sunt, in qua virtus & sapientia, si ulla eis esset, passionibus turbulentis inferiorum animi partium regendis moderandisque dominaretur; ipsa, inquam, mens eorum, sicut iste Platonicus confitetur, salo perturbationum fluctuat. Subjecta est ergo mens dæmonum passionibus libidinum, formidinum, irarum, atque

hujuscemodi cæteris. Quæ igitur pars in eis libera est composque sapientiæ, qua placeant diis, & ad bonorum morum similitudinem hominibus consulant; cùm eorum mens passionum vitiis subjugata & oppressa, quidquid rationis naturaliter habet, ad fallendum & decipiendum tantò acrius intendat, quantò eam magis possidet nocendi cupiditas?

CAP. VII.

Quòd Platonici figmentis poëtarum infamatos asserant deos de contrariorum studiorum certamine, cùm hæ partes dæmonum, non deorum sint.

Quòd si quisquam dicit, non ex omnium sed ex malorum dæmonum numero esse, quos poëtæ quorundam hominum olores & amatores deos non procul à veritate confingunt: hos enim dixit Apuleius, salo mentis per omnes cogitationum æstus, fluctuare: quomodo istud intelligere poterimus, quando cum hoc diceret, non quorundam, id est malorum, sed omnium dæmonum medietatem propter ærea corpora, inter deos & homines describebat? Hoc enim ait fingere poëtæ, quòd ex istorum dæmonum numero deos faciunt, & eis deorum nomina imponunt, & quibus voluerint hominibus ex his
ami-

amicos inimicosque distribuunt ficti carminis impunitâ licentiâ; cum deos ab his demonum moribus, & cœlesti loco & beatitudinis opulentia remotos esse perhibeant. Hæc est ergo fictio poetarum, deos dicere qui dii non sunt, eosque sub deorum nominibus inter se decertare propter homines, quos pro studio partium diligunt vel oderunt. Non procul autem à veritate dicit **Hic esse fictionem**; quoniam deorum appellati vocabulis qui dii non sunt, tales tamen describuntur demones, quales sunt. Denique hinc esse dicit Homericam illam Minervam, quæ mediis cœtibus Graiùm cõhibendo Achilli intervenit. Quod ergo Minerva illa fuerit, poeticum vult esse figmentum; eò quod Minervam deam putat, eamque inter deos, quos omnes bonos beatosque credit, in alta ætherea sede collocat, procul à conversatione mortalium. Quod autem aliquis demoni fuerit Græcis favens Trojanisque contrarius, sicut alius adversus Græcos Trojanorum opulator, quem Veneris seu Martis nomine idem poeta commemorat, quos deos iste talia non agentes in cœlestibus habitationibus ponit; & hi demones pro eis quos amabant, contra eos quos oderant, inter se decertaverint, hoc non procul à veritate poetas dixisse confessus est. De his quippe ista dixerunt, quos hominibus simili motu cordis & falso mentis per omnes cogitationum æstus fluctuare testatur, ut possent amores & odia, non pro justitia, sed sicut populus similis eorum in

venatoribus & aurigis, secundum suarum studia partium, pro aliis adversus alios exercent. Id enim videtur philosophus curasse Platonius, ne cum hæc à poetis canerentur, non à dæmonibus mediis, sed ab ipsis diis, quorum nomina poetæ fingendo ponunt, fieri crederentur.

CAP. VIII.

De diis cælestibus & dæmonibus
aëreis hominibusque terrenis Apuleii Platonici definitio.

Quid illa ipsa definitio dæmonum, parumne intuenda est, (ubi certè omnes determinando complexus est,) quòd ait dæmones esse genere animalia, animo passiva, mente rationalia, corpore aërea, tempore æterna? In quibus quinque commemoratis, nihil dixit omnino, quod dæmones cum bonis saltem hominibus id viderentur habere commune, quod non esset in malis. Nam ipsos homines cum aliquantò latius describendo complecteretur, suo loco de illis dicens tamquam de infimis atque terrenis, cum priùs dixisset de cælestibus diis; ut commendatis duabus partibus ex summo & infimo ultimis, tertio loco de mediis dæmonibus loqueretur: Igitur homines, inquit, ratione chuentes, (1.) oratione pollentes, immortalibus animis, moribundis membris, levibus & anxii mentibus,

eibus, brutis & obnoxiiis corporibus, diffimili-
 bus moribus, similibus erroribus, pervicaci au-
 daciâ, pertinaci spe, casto labore, fortunâ ca-
 ducâ, singillatim mortales, cuncti tamen uni-
 verso genere perpetui, vicissim sufficiens prole
 mutabiles, volucris tempore, tardâ sapi-
 entiâ, cita morte, querulâ vitâ, terras inco-
 lunt. Cùm hîc tam multa diceret, quæ ad
 plurimos homines pertinent, numquid etiam
 illud tacuit, quod noverat esse paucorum, ubi
 ait, tardâ sapientiâ? quod si prætermisisset,
 nullo modo rectè genus humanum descri-
 ptionis hujus tam intentâ diligentâ termina-
 set. Cùm verò deorum excellentiam com-
 mendaret, ipsam beatitudinem, quò volunt
 homines per sapientiam pervenire, in eis affir-
 mavit excellere. Pròinde si aliquos dzmo-
 nes bonos vellet intelligi, aliquid etiam in
 ipsorum descriptione poneret, unde vel cum
 diis aliquam beatitudinis partem, vel cum ho-
 minibus qualemcumque sapientiam putarentur
 habere communem. Nunc verò nullum bo-
 num eorum commemoravit; quo boni discer-
 nuntur à malis. Quamvis & eorum malitiæ
 liberiùs exprimendæ pepercerit, non tam ne ip-
 sos, quàm ne cultores eorum apud quos loque-
 batur, offenderet: significavit tamen pruden-
 tibus, quid de illis sentire deberent; quando-
 quidem deos, quos omnes bonos beatosque
 credi voluit; ab eorum passionibus, atque,
 ut ait ipse, turbellis omnimodo separavit, sola
 illos corporum æternitate conjungens; ani-

me autem non diis, sed hominibus similes daemones apertissime inculcans: & hoc non sapientia bono, cuius & homines possunt esse participes; sed perturbatione passionum, quae stultis malisque dominatur, à sapientibus verò & bonis ita regitur, ut malint eam non habere, quam vincere. Nam si non corporum, sed animorum aeternitatem cum diis habere daemones vellet intelligi, non utique homines ab huius rei consortio separaret: quia & hominibus aeternos esse animos, procul dubio sicut Platonius sentit. Ideò cum hoc genus animantium describeret, immortalibus animis, moribundis membris dixit esse homines. Ac per hoc si propterea communem cum diis aeternitatem non habent homines, quia corpore sunt mortales: propterea ergo daemones habent, quia corpore sunt immortales.

Ratione fluentes, (l.) Rives hoc participium derivatum putat à verbo Cluo, quod idem est ac pugno. Sed cum apud Plautum verbum Cluo pro verbo Excello adhibeatur, verosimilius est, Augustinum hic id ipsum in posteriore derivatione usurpasse: quasi diceret: natione excellentes.

CAP. IX.

An amicitia caelestium deorum per intercessionem daemonum possit homini provideri.

Quales igitur mediatores sunt inter homines & deos, per quos ad deorum amicitias homi-

homines ambiant, qui hoc cum hominibus habent deterius, quod est in animante melius, id est animum; hoc autem habent cum diis melius, quod est in animante deterius, id est corpus? Cum enim animans, id est animal, anima constet & corpore, quorum duorum anima est utique corpore melior; etsi vitiosa & infirma, melior certe corpore etiam sanissimo atque firmissimo; quoniam ejus natura excellentior nec labe vitiorum postponitur corpori; sicut aurum etiam sordidum argento seu plumbo, licet purissimo, pretius estimatur: isti mediatores deorum & hominum, per quos interpositos divinis humana junguntur, cum diis habent corpus æternum, vitiosum autem cum hominibus animum; quasi religio qua volunt diis homines per demones jungi, in corpore sit, non in animo constituta. Quenam tandem istos mediatores falsos atque fallaces quasi capite deorsum nequitia vel poena suspendit, ut inferiorem animalis partem, id est, corpus cum superioribus, superiorem verò, id est, animum cum inferioribus habeant, & cum diis caelestibus in parte serviente conjuncti, cum hominibus autem terrestribus in parte dominante sint miseri? Corpus quippe servum est, sicut etiam Sallustius ait, Animi imperio corporis servitio magis utimur. Adjunxit autem ille, Alterum nobis cum diis, alterum cum belluis commune est: quoniam de hominibus loquebatur, quibus, sicut belluis, mortale corpus est. Isti autem quos inter nos &

deos mediatores nobis philosophi providerunt, possunt quidem dicere de animo & corpore, Alterum nobis cum diis, alterum cum hominibus commune est: sed, sicut dixi, tamquam in perversum ligati atque suspensi, servum corpus cum diis beatis, dominum animum cum hominibus miseris habentes, parte inferiore exaltati, superiore dejecti. Unde etiam si quisquam propter hoc eos putaverit æternitatem habere cum diis, quia nulla morte, sicut animalium terrestrium, animi eorum solvuntur à corpore: nec sic existimandum est eorum corpus tamquam honoratum æternum vehiculum, sed æternum vinculum damnatorum.

CAP. X.

Quòd secundùm Plotini sententiam, minùs miseri sint homines in corpore mortali, quàm dæmones in æterno.

Plotinus certè nostræ memoriæ vicinis temporibus, (1.) Platonem cæteris excellentius intellexisse laudatur. Is, cùm de humanis animis ageret, Pater, inquit, misericors, mortalia illis vincula faciebat. Ita hoc ipsum quòd mortales sunt homines corpore, ad misericordiam Dei patris pertinere arbitratus est, ne semper hujus vitæ miseriam tenerentur. Hac misericordiâ indigna judicata est iniquitas

quitas dæmonum, quæ in animi passivi miseria, non mortale, sicut homines, sed æternum corpus accepit. Essent quippe feliciores hominibus, si mortale cum eis haberent corpus, & cum diis beatum animum. Essent autem pares hominibus, si cum animo misero corpus saltem mortale cum eis habere meruissent: si tamen acquirerent aliquid pietatis, ut ab æumnis vel in morte requiescerent. Nunc verò non solum feliciores hominibus non sunt animo misero, sed etiam inferiores sunt perpetuo corporis vinculo. Non enim aliqua pietatis & sapientiæ disciplinâ proficientes, intelligi voluit ex dæmonibus fieri deos, cum apertissimè dixerit dæmones æternos.

Plotinus nostra memoria vicinis temporibus. (1.) Agebat enim Romæ post Nativitatem Dominicam an. 247. mortuus an. 270. eratque juxta ipsius Augustini testimonium lib. 3. cont. Academ. cap. 18. aded similis Platoni, ut hunc in illo revixisse putaretur.

CAP. XI.

De opinione Platoniorum, qua qua putant animas hominum dæmones esse post corpora.

Dicit quidem & animas hominum dæmones esse, & ex hominibus fieri Lares, si boni meriti sunt; (1.) Lemures, si mali, seu Larvas. Manes (2.) autem deos dici, si in-

cer-

certum est bonorum eos, seu malorum esse meritorum. In qua opinione, quantum voraginem aperiant sectandis perditis moribus, quis non videat, si vel paululum attendat? Quandoquidem quamlibet nequam fuerint homines, vel Larvas se fieri dum opinantur, vel dum Manes deos; tanto peiores fiunt, quanto sunt nocendi cupidiores: ut etiam quibusdam sacrificiis tamquam divinis honoribus post mortem se invitari opinentur, atnoceant. Larvas quippe dicit esse noxios demones ex hominibus factos. Sed hinc alia quæstio est. Inde autem perhibet appellari Græcè beatos *ἑυδαίμονας*, quod boni sint animi, hoc est, boni demones; animos quoque hominum demones esse confirmans.

Lemures. (1.) Animæ mortuorum, si domi tranquille & quiete fuissent, dicebantur *Lares familiares*. Sin omnia terroribus & tumultibus permiscuissent, *Larvæ* sive *Lemures* vocabantur. *Fives.*

Manes. (2.) De his scribit *Coquans* ex Apuleio sequentia. *Manes* animæ dicuntur melioris meritæ, quæ in corpore nostro *Geni* vocabantur; post mortem verò *Lemures* appellatæ, aut si domos incursionibus infestassent, *Larvæ* nuncupatæ fuerunt; e contra si æqui ac favorabiles fuissent *Lares* dictæ fuerunt.

CAP. XII.

De ternis contrarijs, quibus secundum Platonicos dæmonum & hominum natura distinguitur.

SEd nunc de his agimus, quos in natura propria descripsit inter deos & homines genere animalia, mente rationalia, animo passiva, corpore aërea, tempore æterna. Nempe cum prius deos in sublimi cælo, homines autem in terra infimam disjunctos locis, & naturæ dignitate secerneret, ita conclusit: Habetis, inquit, interim bina animalia; deos ab hominibus plurimum differentes, loci sublimitate, vitæ perpetuitate, naturæ perfectione; nullo inter se propinquo communicatu, cum & habitacula summa ab infimis tanta intercapedo fastigii dispescat; & vivacitas illic æterna & indefecta sit, hic caduca & subcisiva; & ingenta illa ad beatitudinem sublimata, hæc ad miserias infimata. Hic terrena video commemorata contraria de duabus naturæ partibus ultimis, id est summis atque infimis. Nam tria quæ proposuit de diis laudabilia, eadem repetivit, aliis quidem verbis, ut eis alia tria adversa ex hominibus redderet. Tria deorum hæc sunt: loci sublimitas, vitæ perpetuitas, perfectio naturæ. Hæc aliis verbis ita repetivit, ut eis tria contraria humanæ conditionis opponeret: cum & habitacula-

bitacula, inquit, summa ab infimis tanta intercapedo fastigii dispescat: quia dixerat loci sublimitatem. Et vivacitas illic, inquit, æterna & indefecta sit, hîc caduca & subcîsiva: quia dixerat vitæ perpetuitatem. Et ingenia illa, inquit, ad beatitudinem sublimata, hæc ad misérias infimata: quia dixerat naturæ perfectionem. Tria igitur ab eo posita sunt deorum, id est, locus sublimis, æternitas, beatitudo: & his contraria tria hominum, id est, locus infimus, mortalitas, miseria.

CAP. XIII.

Quomodò dæmones, si nec cum diis beati, nec cum hominibus sunt miseri, inter utramque partem sine utriusque communione sint medii.

I. **I**nter hæc terna deorum & hominum, quoniam dæmones medios posuit, de loco nulla est controversia. Inter sublimem quippe & infimum, medius locus aptissimè habetur & dicitur. Cætera bina restant, quibus cura attentior adhibenda est, quemadmodum vel aliena esse à dæmonibus ostendantur, vel sic eis distribuantur, ut medietas videtur exposcere. Sed ab eis aliena esse non possunt. Non enim sicut dicimus locum medium nec esse summum, nec infimum, ita dæmones cum sint

sunt animalia rationalia, nec beatos esse, nec miseros, sicuti sunt arbuta vel pecora, quæ sunt sensûs vel rationis expertia, rectè possumus dicere. Quorum ergo ratio mentibus inest, aut miseros esse aut beatos necesse est. Item non possumus rectè dicere, nec mortales esse dæmones, nec æternos. Omnia namque viventia aut in æternum vivunt, aut finiunt morte quod vivunt. Jam verò iste tempore æternos dæmones dixit. Quid igitur restat, nisi ut hi medii de duobus summis unum habeant, & de duobus infimis alterum? Nam si utraque de imis habebunt, aut utraque de summis, medii non erunt, sed in alterutram partem vel resiliunt, vel recumbunt. Quia ergo his binis, sicut demonstratum est, carere utrisque non possunt, acceptis ex utraque parte singulis mediabuntur. Ac per hoc quia de infimis habere non possunt æternitatem, quæ ibi non est, unum hoc de summis habent: & ideo non est alterum ad complendam medietatem suam, quod de infimis habeant, nisi miseriam.

2. Est itaque secundum Platonicos, sublimium deorum vel beata æternitas, vel æterna beatitudo: hominum verò infimorum vel miseria mortalis, vel mortalitas misera: dæmonum autem mediorum vel misera æternitas, vel æterna miseria. Nam & quinque illis, quæ in definitione dæmonum posuit, non eos medios, sicut promittebat, ostendit; quoniam tria dixit eos habere nobiscum, quòd genere

nere animalia, quòd mente rationalia, quòd animo passiva sunt; cum diis autem unum, quòd tempore æterna; & unum proprium, quòd corpore aërea. Quomodo ergo medii, quando unum habent cum summis, tria cum infimis? Quis non videat relicta medietate, quantum inclinentur & deprimantur ad infima? Sed planè sibi etiam medii possunt ita inveniri, ut unum habeant proprium, quod est corpus aëreum, sicut & illi de summis atque infimis singula propria, dii corpus æthereum, hominesque terrenum; duo verò communia sint omnibus, quòd genere sunt animalia, & mente rationalia. Nam & ipse cum de diis & hominibus loqueretur, Habetis, inquit, bina animalia. Et non solent isti deos nisi rationales mente perhibere. Duo sunt residua, quòd sunt animo passiva, & tempore æterna: quorum habent unum cum infimis, cum summis alterum, ut proportionali ratione librata medietas neque sustollatur in summa, neque in infima deprimatur. Ipsa est autem illa dæmonum misera æternitas vel æterna miseria. Qui enim ait, animo passiva, etiam misera dixisset, nisi eorum cultoribus erubuisset. Porro quia providentiâ summi Dei, sicut etiam ipsi fatentur, non fortuita temeritate regitur mundus, nunquam esset istorum æterna miseria, nisi esset magna malitia.

3. Si igitur beati rectè dicuntur eudæmones, non sunt eudæmones dæmones, quos in-
ter

ter homines & deos isti in medio locaverunt. Quis ergo est locus bonorum dæmonum, qui supra homines, infra deos, istis præbeant adiutoriū, illis ministerium? Si enim boni æternique sunt, profectò & beati sunt. Æterna autem beatitudo medios eos esse non sinit, quia multum diis comparat, multumque ab hominibus separat. Unde frustra isti conabuntur ostendere, quomodo dæmones boni, si & immortales sunt & beati, rectè mediis constituentur inter deos immortales ac beatos & homines mortales ac miseros. Cum enim utrumque habeant cum diis, & beatitudinem scilicet & immortalitatem, nihil autem horum cum hominibus & miseris & mortalibus, quomodo non potius remoti sunt ab hominibus, diisque conjuncti, quam inter utrosque mediis constituti? Tunc enim mediis essent, si haberent & ipsi duas quædam sua, non cum binis alterutrorum, sed cum singulis utrorumque communia: sicut homo medium quiddam est, sed inter pecora & angelos; ut quia pecus est animal irrationale atque mortale, angelus autem rationale & immortale, medius homo esset, inferior angelis, superior pecoribus, habens cum pecoribus mortalitatem, rationem cum angelis, animal rationale mortale. Ita ergo cum quærimus medium inter beatos immortales miserosque mortales, hoc invenire debemus, quod aut mortale sit beatum, aut immortale sit miserum.

CAP. XIV.

An homines cùm sint mortales,
possint vera beatitudine esse felices.

Utrum autem & beatus & mortalis homo esse possit, magna est inter homines quaestio. Quidam enim conditionem suam humiliter inspexerunt, negaveruntque hominem capax esse posse beatitudinis, quamdiu mortaliter vivit. Quidam verò extulerunt se, & ausi sunt dicere, sapientiae compotes, beatos esse posse mortales. Quod si ita est, cur non ipsi potius mediis constituentur inter mortales miseris & immortales beatos, beatitudinem habentes cum immortalibus beatis, mortalitatem cum mortalibus miseris? Profectò enim si beati sunt, invident nemini; (nam quid miserius invidentiâ?) & ideo mortalibus miseris, quantum possunt, ad consequendam beatitudinem consulunt; ut & (1.) etiam immortales valeant esse post mortem, & Angelis immortalibus beatisque conjungi.

ut & etiam. (1.) Subintellige: ut & ipsi mortales miseris.

CAP. XV.

De Mediatore Dei & hominum,
homine Christo Jesu.

1. **S**I autem, quod multo credibilius & probabilius disputatur, omnes homines, quamdiu mortales sunt, etiam miseri sint

sunt necesse est, querendus est medius, qui non solum homo verum etiam Deus sit; ut homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem hujus medii beata mortalitas interveniendo perducatur. Quem neque non fieri mortalem oportebat, neque permanere mortalem. Mortalis quippe factus est, non infirmata Verbi divinitate, sed carnis infirmitate suscepta: non autem permansit in ipsa carne mortalis, quam resuscitavit à mortuis: quoniam ipse fructus est mediationis ejus, ut nec ipsi, propter quos liberandos mediator effectus est, in perpetua vel carnis morte remanerent. Proinde mediatorem inter nos & Deum, & mortalitatem habere oportuit transeuntem, & beatitudinem permanentem: ut per id quod transit, congrueret morituris; & ad id quod permanet, transferret ex mortuis. Boni igitur Angeli inter miseris mortales & beatos immortales medii esse non possunt; quia ipsi quoque & beati & immortales sunt: possunt autem medii esse angeli mali; quia immortales sunt cum illis, miseri cum istis. His contrarius est Mediator bonus, qui adversus eorum immortalitatem & miseriam, & mortalis esse ad tempus voluit, & beatus in æternitate persistere potuit: ac sic eos & immortales superbos, & miseris noxios, ne immortalitatis jactantiâ seducerent ad miseriam, & suæ mortis humilitate & suæ beatitudinis benignitate destruxit in eis, quorum corda per suam fidem mundanis, ab illorum immundissima dominatione liberavit.

2. Homo itaque mortalis & miser longe se junctus ab immortalibus & beatis, quid eligat medium, per quod immortalitati & beatitudini copuletur? Quod possit delectare in daemonum immortalitate, miserum est: quod possit offendere in Christi mortalitate, jam non est. Ibi ergo cavenda est miseria sempiterna: hinc mors timenda non est, quæ esse non potuit sempiterna, & beatitudo amanda est sempiterna. Ad hoc quippe se interponit medius immortalis & miser, ut ad immortalitatem beatam transire non sinat, quoniam persistit quod impedit, id est, ipsa miseria: ad hoc autem se interposuit mortalis & beatus, ut mortalitate transacta, & ex mortuis faceret immortales, quod in se resurgendo monstravit, & ex miseris beatos, unde numquam ipse discessit. Alius est ergo medius malus, qui separat amicos; alius bonus, qui reconciliat inimicos. Et ideo multi sunt medii separatores, quia multitudo quæ beata est, unius Dei participatione fit beata; cujus participationis privatione misera multitudo malorum angelorum, quæ se opponit potius ad impedimentum, quam interponit ad beatitudinis adjutorium, etiam ipsa multitudine obstrepit quodammodo, ne possit ad illud unum beatificum bonum perveniri, ad quod ut perduceremur, non multis, sed uno mediatore opus erat; & hoc ipso eo, cujus participatione simus beati, hoc est, Verbo Dei non factò, per quod facta sunt omnia. Nec tamen ob hoc media-

mediator est, quia Verbum: maximè quippe immortale & maximè beatum Verbum longè est à mortalibus miseris; sed mediator per quod homo: eo ipso ostendens utique ad illud non solum beatum, verum etiam beatissimum bonum non oportere quæri alios mediatores, per quos arbitremur nobis perventionis gradus esse molendos; quia beatus & beatificus Deus factus particeps humanitatis nostræ compendium præbuit participandæ divinitatis suæ. Neque enim nos à mortalitate & miseria liberans ad Angelos immortales beatosque ita perducit, ut eorum participatione etiam nos immortales & beati simus; sed ad illam Trinitatem, ejus & Angeli participatione beati sunt. Ideo quando in forma servi, ut mediator esset, infra Angelos esse voluit, in forma Dei super Angelos mansit: idem in inferioribus via vitæ, qui in superioribus vita.

CAP. XVI.

An rationabiliter Platonici definerint deos cælestes declinantes terrena contagia, hominibus non misceri, quibus ad amicitiam deorum demones suffragentur.

Non enim verum est, quod idem Platonicus ait dixisse Platonem, Nullus Deus miscetur homini. Et hoc præcipuum

tipuum eorum sublimitatis ait esse specimen, quòd nulla attrectatione hominum contaminantur. Ergo dæmones contaminari fatetur; & ideo eos à quibus contaminantur, munda-
re non possunt, omnesque immundi pariter sunt, & dæmones contrectatione hominum, & homines cultu dæmonum. Aut si contrectari miscerique hominibus, nec tamen contaminari, dæmones possunt, diis profectò meliores sunt: quia illi si miscerentur, contaminarentur. Nam hoc deorum dicitur esse præcipuum, ut eos sublimiter separatos humana contrectatio contaminare non possit. Deum quidem summum omnium creatorem, quem nos verum Deum dicimus, sic à Platone prædicari asseverat, quòd ipse sit solus qui non possit penuria sermonis humani quavis oratione vel modicè comprehendi, vix autem sapientibus viris, cum se vigore animi, quantum licuit, à corpore removerint, intellectum hujus Dei, & id quòque interdum velut in altissimis tenebris rapidissimo coruscamine lumen candidum intermicare. Si ergo supra omnia vere summus Deus intelligibili quadam præsentia, etsi interdum, etsi tamquam rapidissimo coruscamine lumen candidum intermicans, adest tamen sapientium mentibus, cum se quantum licuit, à corpore removerint, nec ab eis contaminari potest; quid est quòd isti dii propterea constituuntur longe in sublimi loco, ne contrectatione contaminentur humana? Quasi vero aliud corpora illa æthera

therèa quàm videre sufficiat, quorum luce terra, quantum sufficit, illustratur. Porro si non contaminantur sidera, cum videntur, quos deos omnes visibiles dicit: nec demones hominum contaminantur aspectu, quamvis de proximo videantur. An fortè vocibus humanis contaminarentur, qui acie non contaminantur oculorum; & ideo demones medios habent, per quos eis voces hominum nuntiantur, à quibus longè absunt, ut incontaminatissimi perseverent? Quid jam de cæteris sensibus dicam? Non enim olfaciendo contaminari vel dii possent, si adessent; vel cum adsunt demones, possunt vivorum corporum vaporibus humanorum, si tantis sacrificiorum cadaverinis non contaminantur nidoribus.

(1.) In gustandi autem sensum nulla necessitate reficiendæ mortalitatis urgentur, ut fame adacti cibos ab hominibus quærant. Tactus vtrò in potestate est. Nam licet ab eo potissimum sensu contractatio dicta videatur; hæc tamen, si vellent, miserentur hominibus, ut viderent & viderentur, audirent & audirentur. Tangendi autem quæ necessitas? Nam neque homines id concupiscere auderent, cum deorum vel demonum bonorum conspectu vel colloquio fruerentur. Et si in tantum curiositas progrediretur, ut vellent; quoniam pacto quisquam posset invitum tangere Deum, vel dæmonem, qui nisi captum non potest passerem?

2. Videndo igitur visibusque se præbendo

& loquendo & audiendo, dii corporaliter misceri hominibus possent. Hoc autem modo dæmones si miscentur, ut dixi, & non contaminantur, dii autem contaminarentur, si miscerentur; incontaminabiles dicunt dæmones, & contaminabiles deos. Si autem contaminantur & dæmones, quid conferunt hominibus ad vitam post mortem beatam, quos contaminati mundare non possunt, ut eos mundos diis incontaminatis possint adungere, inter quos & illos mediis constituti sunt? Aut si hoc eis beneficii non conferunt, quid prodest hominibus dæmonum amica mediatio? An ut post mortem non ad deos homines per dæmones transeant, sed simul vivant utrique contaminati, ac per hoc neutri beati? Nisi forte quis dicat more spongiarum vel hujuscemodi rerum mundare dæmones amicos suos, ut tanto ipsi sordidiores fiant, quanto fiant homines citi velut tergentibus mundiores. Quod si ita est, contaminatioribus dii miscentur dæmonibus, qui ne contaminarentur, hominum propinquitatem contrectationemque vitarunt. An forte dii possunt ab hominibus contaminatos mundare dæmones, nec ab eis contaminari, & eo modo non possent & homines? Quis talia sentiat, nisi quem fallacissimi dæmones deceperunt? Quid, quod si videri & videre contaminat, videntur ab hominibus dii, quos visibiles dicit, clarissima mundi lumina & cætera sidera, tutioresque sunt dæmones ab ista hominum contaminatione, qui non possunt videri

deri nisi velint? Aut si non videri, sed videre contaminat, negent ab istis clarissimis mundi luminibus, quos deos opinantur, videri homines, cum radios suos terras usque pertendant. Qui tamen eorum radij per quæque immunda diffusi non contaminantur: & dii contaminarentur, si hominibus miscerentur, etiamsi esset necessarius in subveniendo contactus. Nam radiis solis & lunæ terra contingitur, nec istam contaminat lucem,

Si tantis sacrificiorum cadaverinis. (1.) Tertullianus in apologet. cap. 22. scribit, dæmones sibi pabula propria nidoris & sanguinis provocare ex obliis simulacrorum imaginibus. *Coqueus.*

CAP. XVII.

Ad consequendam vitam beatam, quæ in participatione est summi boni, non tali mediatore indigere hominem qualis est dæmon, sed tali qualis unus est Christus.

Miror autem plurimum tam doctos homines, qui cuncta corporea & sensibilia, præ incorporalibus & intelligibilibus, postponenda judicaverunt, cum agitur de beata vita, corporalium contrectationum facere mentionem. Ubi est illud Plotini, ubi ait. Fugendum est igitur ad charissimam patriam, & ibi pater, & ibi omnia? Quæ igitur

" rur classis, inquit, aut fuga? Similem deo
 " fieri. Si ergo deo quanto simillior, tanto
 sit quisque propinquior; nulla est ab illo alia
 longinquitas, quam ejus dissimilitudo. Incor-
 porati vero illi æterno & incommutabili tanto
 est anima hominis dissimilior, quanto re-
 rum temporalium mutabiliumque cupidior.
 Hoc ut sanetur, quoniam immortalī puritati,
 quæ in summo est, ea quæ in imo sunt mor-
 talia & immunda convenire non possunt, opus
 est quidem mediatore; non tamen tali, qui
 corpus quidem habeat immortale propinquum
 summis, animum autem morbidum similem
 infimis; quo morbo nobis invidet potius ut
 sanemur, quam adjuvet, ut sanemur: sed tali
 qui nobis infimis ex corporis mortalitate
 coaptatus, immortalī spiritus justitiæ, per quam
 non locorum distantia, sed spiritualis ex-
 cellentiæ mansit in summis, mundandis libe-
 randisque nobis vere divinum præbeat adjuto-
 rium. Qui profecto incontaminabilis Deus
 absit ut contaminationem timeret ex homine
 quo indutus est, (1.) aut ex hominibus in-
 ter quos in homine conversatus est. Non
 enim parva sunt hæc interim duo, quæ salu-
 briter sua incarnatione monstravit; nec ca-
 ne posse contaminari veram divinitatem, nec
 ideo putandos demones nobis esse meliores,
 quia non habent carnem. Hic est, sicut eum præ-
 dicat sancta Scriptura, 1. Tim. 2. *Mediator Dei &*
hominum homo Christus JESUS, de cujus & divini-
 tate qua patri est semper æqualis, & humani-
 tate

tate qua nobis factus est similis, non hic locus est ut competenter pro nostra facultate dicamus.

Ex homine quo indutus est. (1.) Hæc D. Augustino familiaris & frequens locutio non est in sensu stricto & proprio sumenda, sed piè ad naturam assumptam extendenda. Coquerus citans D. Thom. part. 3. quæst. 4. art. 3. Videatur etiam Not. 3. ad cap. 2. libri 11.

CAP. XVIII.

Quòd fallacia dæmonum, dum sua intercessione viam spondet ad Deum, hoc adnitatur, ut homines à via veritatis avertat.

FALSI autem illi fallacesque mediatores dæmones, qui cum per spiritus immunditiam miseri ac maligni multis effectibus clarent, per corporalium tamen locorum intervalla & per aëreorum corporum levitatem à propectu animorum nos avocare atque avertere moliantur, non viam præbent ad Deum; sed, ne via teneatur, impediunt. Quandoquidem & in ipsa via corporali, quæ falsissima est & plenissima erroris, qua non iter agit justitia, quoniam non per corporalem altitudinem, sed per spiritalem, hoc est, incorporalem similitudinem ad Deum debemus ascendere; in ipsa tamen corporali via, quam dæmonum amici per elementorum gradus ordinant, inter æthereos

reos deos & terrenos homines aëris dæmoni-
 bus medijs constitutis, hoc deos opinantur ha-
 bere præcipuum, ut propter hoc intervallum
 locorum contrectatione non contaminentur
 humana. Ita dæmones contaminari potius ab
 hominibus, quàm homines mundari à dæmo-
 nibus credunt, & deos ipsos contaminari po-
 tuisse, nisi loci altitudine munirentur. **Quis**
 tam infelix est, ut istâ viâ mundari se existimet,
 ubi homines contaminantes, dæmones con-
 taminati, dii contaminabiles prædicantur; &
 non potius eligat viam, ubi contaminantes
 magis dæmones evitentur, & ab incontamina-
 bili Deo ad incunctam societatem incontami-
 natorum Angelorum homines contaminatio-
 ne mudentur?

CAPUT XIX.

Quòd appellatio dæmonum jam
 nec apud cultores eorum assumatur in
 significationem alicujus boni.

Sed ne de verbis etiam nos certare videamur,
 quoniam nonnulli istorum, ut ita dixe-
 rim, dæmonicolarum, in quibus & La-
 beo est, eosdem perhibent ab alijs angelos dici,
 quos ipsi dæmones nuncupant, jam mihi de
 bonis Angelis aliquid video differendum, quos
 isti esse non negant, sed eos bonos dæmones
 vocare quàm angelos malunt. Nos autem,
 sicut

Sicut Scriptura loquitur, secundum quam Christiani sumus, angelos quidem partim bonos, partim malos, numquam verò bonos dæmones legimus: sed ubicumque illarum litterarum hoc nomen positum reperitur, sive dæmones, sive dæmonia dicantur, non nisi maligni significantur spiritus. Et hanc loquendi consuetudinem in tantum populi usquequaque secuti sunt, ut eorum etiam qui Pagani appellantur, & deos multos ac dæmones colendos esse contendunt, nullus ferè sit tam litteratus & doctus, qui audeat in laude vel sermo suo dicere, dæmonem habes: sed cuilibet hoc dicere voluerit, non se aliter accipi, quàm maledicere voluisse, dubitare non possit. Quæ igitur nos causa compellit, ut post offensionem aurium tam multarum, ut jam penè sint omnium, quæ hoc verbum non nisi in malam partem audire consueverunt, quod diximus cogamur exponere, cum possimus angelorum nomine adhibito, eandem offensionem, quæ nomine dæmonum fieri poterat, evitare.

CAP. XX.

De qualitate scientiæ, quæ dæmones superbos facit.

QUamquam etiam ipsa origo hujus nominis, si divinos intueamur libros, aliquid affert cognitione dignissimum. *Asimovos* enim (1.) dicuntur, quoniam vocabulum

bulum Græcum est, ob scientiam nominati. Apostolus autem Spiritu sancto locutus ait: *Scientia inflat, charitas verò adificat.* 1. Cor. 8. Quòd rectè aliter non intelligitur, nisi scientiam tunc prodesse, cum charitas inest; sine hac autem inflare, id est, in superbiam inanissimæ quasi ventositatis extollere. Est ergo in dæmonibus scientia sine charitate, (2.) & ideo tam inflati, id est, tam superbi sunt, honores divinos & religionis servitutem, quam vero Deo deberi sciunt, sibi fategerint exhiberi, & quantum possunt, & apud quos possunt, adhuc agunt. Contra superbiam porro dæmonum, quo pro meritis possidebatur (3.) genus humanum, Dei humilitas quæ in forma servi apparuit, quantam virtutem habeat, animæ hominum nesciunt immunditiâ elationis inflatæ, dæmonibus similes superbiâ, non scientiâ.

Δαίμονες enim dicuntur. (1.) Quasi *δαίμονες*, id est, periti ac rerum gnari. Ut Lactantius lib. 5. apud Vives scribit.

Est ergo in dæmonibus scientia sine charitate. (2.) In ipsis enim remanserunt naturalia, & scientia pertinet ad naturæ formationem; charitas verò est donum supernaturale. *Cognosc.*

Qua pro meritis possidebatur. (3.) Quamvis enim homo creatura esset Dei, & ex hac parte diabolus injustè sibi imperium in eum arrogaret, quis tamen ipse se huic per peccatum subdidit, idè justè in eum potestatem exercuit. *Cognosc.*

CAP. XXI.

Ad quem modum Dominus voluerit dæmonibus innotescere.

Ipsi autem dæmones etiam hoc ita sciunt, ut eidem Domino infirmitate carnis induto dixerint, *Quid nobis & tibi, JESU Nazarene? Venisti ante tempus perdere nos.* Marc. 1. Clarum est in his verbis, quòd in eis & tanta scientia erat, & charitas non erat. Pœnam quippe suam formidabant ab illo, non in illo justitiam diligebant. Tantum verò eis innotuit, quantum voluit: tantum autem voluit, quantum oportuit. Sed innotuit, non sicut Angelis sanctis, qui ejus secundum id quod Dei Verbum est, participata æternitate perfruuntur; sed sicut eis terrenis innotescendum fuit, ex quorum tyrannica quodammodo potestate fuerat liberaturus prædestinatos in suum regnum & gloriam semper veracem & veraciter sempiternam. Innotuit ergo dæmonibus, non per id quod est vita æterna, & lumen incommutabile quod illuminat pios, cui videndo per fidem, quæ in illo est, corda mundantur; sed per quædam temporalia suæ virtutis effecta (1.) & occultissimæ signa præsentis, quæ angelicis sensibus etiam malignorum spirituum potius (2.) quàm infirmitati hominum possent esse conspicua. Denique quando ea paululum suppressenda judicavit, & aliquanto altius latuit, dubitavit de illo dæmonum

num princeps, eumque tentavit, an Christus esset (3.) explorans, quantum se tentari ipse permisit, ut hominem quem gerebat, ad nostræ imitationis temperaret exemplum. Post illam verò tentationem, cum Angeli, sicut scriptum est, ministrarent ei, boni utique & sancti, ac per hoc spiritibus immundis metuendi & tremendi, magis magisque innotescebat dæmonibus quantus esset, ut ei jubenti, quamvis in illo contemptibilis videretur carnis infirmitas, resistere nullus auderet.

Per quadam temporalia sua virtutis effecta. (1.) Intelligit Augustinus miracula Christi, quæ externa signa divinitatis suæ fuerunt, quibus dæmon convitcebatur, ut vel iovitus crederet, non autem infuso quodam interiore lumine divino mysterium illud agnovit. *Cognavit.*

Angelicis sensibus potius. (2.) miracula enim Christi admirabiliora erant Angelis & dæmonibus quam hominibus, quia illi causas multarum rerum cognoscentes videbant illa omnem naturæ vim superare; homines verò etsi magna & admiranda esse negare non possent, calumniabantur tamen per Beelzebub dæmonia ejici, non tam credentes ipsi, quam imperitam turbam illud credere facientes. *Vives.*

Tentavit an Christus esset. (3.) Dæmon Christum tentando non erat sollicitus de inductione in peccatum, sicut apud cæteros homines; sciebat enim ipsam sanctiorem esse, quam ut ad malum facilè induci posset; sed explorare tantum augebat, an sub humana forma Deus lateret. *Vives.*

CAP. XXII.

Quid intersit inter scientiam san-
ctorum Angelorum, & scientiam
dæmonum.

His igitur Angelis bonis omnis corporalium
temporaliumque rerum scientia, qua in-
flantur dæmones, vilis est: non quod
earum ignari sint, sed quod illis Dei, qui
sanctificantur, charitas chara est, præ cuius
non tantum incorporali, verum etiam in-
commutabili & ineffabili pulchritudine, cu-
jus sancto amore inardescunt, omnia quæ
infra sunt, & quod illud est non sunt, seque
ipsum inter illa contemnunt, ut ex toto quod
boni sunt, eo bono ex quo boni sunt, perfruan-
tur. Et ideo certius etiam temporalia & mu-
tabilia ista noverunt; quia eorum principales
causas in Verbo Dei conspiciunt, (1.) per quod
factus est mundus; quibus causis quædam pro-
bantur, quædam reprobantur, cuncta ordi-
nantur. (2.) Dæmones autem non æternas
temporum causas & quodammodo cardinales
in Dei Sapientia contemplantur; sed quorum-
dam signorum nobis occultorum majore ex-
perientiâ multò plura quam homines futura
prospiciunt. Dispositiones quoque suas ali-
quando prænuntiant. Denique sæpe isti, num-
quam illi omnino falluntur. Aliud est enim
temporalibus temporalia & mutabilibus mu-
tabilia conjectare, eisque temporalem & mu-
tabi-

tabilem modum suæ voluntatis & facultatis inferere, quod dæmonibus certa ratione permis- sum est: aliud autem in æternis atque incom- mutabilibus Dei legibus, quæ in ejus Sapientia vivunt, mutationes temporum prævidere, Dei- que voluntatem, quæ tam certissima quam po- tentissima est omnium, Spiritûs ejus participa- tione cognoscere, quod sanctis Angelis recta discretionem donatum est. Itaque non solum æterni, verum etiam beati sunt. Bonum au- tem quo beati sunt, Deus illis est, à quo creati sunt. Illius quippe indeclinabiliter participa- tione & contemplatione perfruuntur.

Principales causas in Verbo Dei conspiciunt. (1) Re- rum præsentium & futurarum Angeli sancti duplicem habent cognitionem: unam in essentia divina, quæ dicitur cognitio rerum in Verbo; alteram in se ipsis per species proprias, quam solam etiam dæmones habent, circa futura verò conjecturam duntaxat ex signis occultis. Coquens.

Dæmones autem non æternas temporum causas. (2.) Non enim intuentur cardinem in quo omnes causæ sunt & voluntur; sed majore & acutiore quàm non ingenio præditi, & rerum usu propter immortalitatem instructissimi præsentia intellectu, futura conjecturis faciliùs consequuntur. Hinc cum ista non ex principiis suis, sed alienis conjecturis collecta fallere possint, dæmones plerumque ab eis falluntur, & mendacia dicunt, etiam cum verissima se dicere arbitrantur. *Pius.*

CAP. XXIII.

Nomen deorum falsò adscribi diis gentium, quod tamen & Angelis sanctis & hominibus justis ex divinarum Scripturarum auctoritate commune est.

1. **H**Os si Platonici malunt deos, quàm dæmones dicere, eisque annumerare, quos à summo Deo conditos deos scribit eorum auctor & magister Plato; dicant quod volunt: non enim cum eis de verborum controversia laborandum est. Si enim sic immortales, ut tamen à summo Deo factos, etsi non per seipsos, sed ei à quo facti sunt adherendo, beatos esse dicunt; hoc dicunt quod dicimus, quolibet eos nomine appellent. Hanc autem Platoniorum esse sententiam, sive omnium, sive meliorum, in eorum litteris inveniri potest. Nam & de ipso nomine, quo hujusmodi immortalem beatamque creaturam deos appellant, ideo inter nos & ipsos penè nulla dissensio est, quia & in nostris sacris Litteris legitur: *Deus deorum Dominus locutus est.* Ps. 49. Et alibi: *Confitemini Deo deorum.* Ps. 135. Et alibi: *Rex magnus super omnes deos.* Ps. 94. Illud autem ubi scriptum est, *Terribilis est super omnes deos:* Ps. 95. eum dictum sit, deinceps ostenditur. Sequitur enim, *Quoniam omnes dii gentium demonia: Dominus autem calos fecit.* Super omnes ergo

ergo deos dixit, sed *gentium*, id est, quos gentes pro diis habent, quæ sunt *dæmonia*; ideo *terribilis*, sub quo terrore Domino dicebant: *Venisti perdere nos?* Marc. 1. Illud verò ubi dicitur, *Deus deorum*, non potest intelligi Deus *dæmoniorum*: & *Rex magnus super omnes deos*, absit ut dicatur rex magnus super omnia *dæmonia*. Sed homines quoque in populo Dei, eadem Scriptura deos appellat. *Ego*, inquit, *dixi, dii estis, & filii excelsi omnes*. Pl. 81. Potest itaque intelligi horum deorum Deus, qui dictus est *Deus deorum*: & super omnes hos deos *Rex magnus*, qui dictus est *Rex magnus super omnes deos*.

2. Verumtamen cum à nobis queritur, si homines dicti sunt dii, quòd in populo Dei sunt, quem per Angelos vel per homines alloquitur Deus; quanto magis immortales eo nomine digni sunt, qui ea fruuntur beatitudine, ad quam Deum colendo cupiunt homines pervenire? quid respondebimus, nisi non frustra in Scripturis sanctis expressius homines nuncupatos deos, quàm illos immortales & beatos, quibus nos æquales futuros in resurrectione promittitur, ne scilicet propter illorum excellentiam aliquem eorum nobis constituere deum infidelis auderet infirmitas? Quod in homine facile est evitare. Et evidentius dici debuerunt homines dii in populo Dei, ut certi ac fidentes fierent, esse eum Deum suum, qui dictus est *Deus deorum*: quia etsi appellentur dii immortales illi & beati, qui in cælis sunt; non tamen dicti sunt dii deorum, id est, dii hominum

num in populo Dei constitutorum, quibus est dictum: *Ego dixi, dii estis, & filii excelsi omnes.* Hinc est quod ait Apostolus: *Esti sunt qui dicuntur dii sive in calo, sive in terra; sicuti sunt dii multi, & domini multi: nobis tamen unus Deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.* 1. Cor. 8.

3. Non multum ergo de nomine disceptandum est, cum res ipsa ita clareat, ut à scrupulo dubitationis aliena sit. Illud verò quod nos ex eorum immortalium beatorum numero missos Angelos esse dicimus, qui Dei voluntatem hominibus annuntiarent, illis autem non placet, quia hoc ministerium non per illos quos deos appellant, id est immortales & beatos, sed per dæmones fieri credunt, quos immortales tantum, non etiam beatos audent dicere; aut certè ita immortales ac beatos, ut tamen dæmones bonos, non deos sublimiter collocatos & ab humana contrectatione semotos; quamvis nominis controversia videatur, tamen ita detestabile est nomen dæmonum, ut hoc modis omnibus à sanctis Angelis nos removeare debeamus. Nunc ergo ita liber iste claudatur, ut sciamus immortales ac beatos, quodlibet vocentur, qui tamen facti & creati sunt, medios non esse ad immortalem beatitudinem perducendis mortalibus miseris, à quibus utraque differentiâ separantur. Qui autem medii sunt communem habendo immortalitatem cum superioribus, miseriam cum

inferioribus, quoniam merito malitiæ sunt
 miseri, beatitudinem quam non habent, in-
 videre nobis possunt potius quàm præbere.
 Unde nihil habent amici dæmonum quod no-
 bis dignum afferant, cur eos tamquam adju-
 tores colere debeamus, quos potius ut decep-
 tores evitare debemus. Quos autem bonos,
 & ideo non solum immortales, verum etiam
 beatos dæorum nomine sacris & sacrificiis pro-
 pter vitam beatam post mortem adipiscendam
 colendos putant, qualescumque illi sint, & quo-
 libet vocabulo digni sint, non eos velle per tale
 religionis obsequium nisi unum Deum coli, à
 quo creati & cuius participatione beati sunt,
 adjuvante ipso, in sequenti libro diligentius dis-
 seremus.

LIBER DECIMUS.

SUMMARIUM.

*In quo docet Augustinus divinum honorem, quæ
 ætria cultus dicitur & sacrificiis agitur, nolle Ange-
 los bonos exhiberi nisi uni Deo, cui & ipsi serviunt.
 De principio subinde ac via purganda ac liberanda
 anima disputat contra Porphyrium.*

CAP. I.

Veram beatitudinem sive angelis, sive hominibus, per unum Deum tribui, etiam Platonicos definisse: sed utrum hi, quos ob hoc ipsum colendos putant, uni tantum Deo, an etiam sibi sacrificari velint, esse quærendum.

I. **O**Mnium certa sententia est, qui ratione quoquo modo uti possunt, beatos esse omnes homines velle. Qui autem sint, vel unde fiant, dum mortaliūm quærit infirmitas, multæ magnæque controversiæ concitatæ sunt; in quibus philosophi sua studia & otia contriverunt; quas in medium adducere atque discutere, & longum est, & non necessarium. Si enim recolit qui hæc legit, quid in libro egerimus octavo in eligendis philosophis, cum quibus hæc de beata vita, quæ post mortem futura est, quæstio tractaretur, utrum ad eam uni Deo vero, qui etiam est deorum effector, an plurimis diis religione sacrisque serviendo, pervenire possimus; non etiam hic eadem repeti expectet, præsertim cum possit relegendo, si forte oblitus est, adminiculari memoriam. Elegimus enim Platonicos omnium philosophorum merito nobilissimos: propterea, quia sicut sapere potuerunt, licet immortalem ac rationalem vel intellectualem hominis animam, nisi partici-

ticipato lumine illius Dei, à quo & ipsa & mundus factus est, beatam esse non posse: ita illud quod omnes homines appetunt, id est, vitam beatam, quemquam isti assecuturum negant, qui non illi uni optimo, qui est incommutabilis Deus, puritate casti amoris adhæserit. Sed quia ipsi quoque sive cedentes vanitati errorique populorum, sive, ut ait Apostolus, *Evanescentes in cogitationibus suis*, Rom. I. multos deos colendos ita putaverunt, vel putari voluerunt, ut quidam eorum etiam dæmonibus divinos honores sacrorum & sacrificiorum deferendos esse censerent, quibus jam non parva ex parte respondimus: nunc videndum ac differendum est, quantum Deus donat, immortales ac beati in cælestibus sedibus, dominationibus, principatibus, potestatibus (1.) constituti, quos isti deos, & ex quibus quosdam vel bonos dæmones, vel nobiscum angelos nominant, quomodo credendi sint velle à nobis religionem pietatemque servari; hoc est, ut apertius dicam, utrum etiam sibi, an tantum Deo suo, qui etiam noster est, placeat eis ut sacra faciamus & sacrificemus, vel aliqua nostra seu nos ipsos religionis ritibus consecremus.

2. Hic est enim divinitati, vel si expressius dicendum est, deitati debitus cultus, propter quem uno verbo significandum, quoniam mihi satis idoneum non occurrit Latinum, Græco ubi necesse est insinuo quid velim dicere. *Ααργεῖαν* quippe nostri, ubicumque sanctorum

Statum Scripturarum positum est, interpretati sunt servitutem. Sed ea servitus, quæ debetur hominibus, secundum quam præcipit Apostolus, servos dominis suis subditos esse debere, alio nomine Græcè nuncupari solet: *Λατρεία* verò (2.) secundum consuetudinem qua locuti sunt qui nobis divina eloquia condiderunt, aut semper, aut tam frequenter ut penè semper, ea dicitur servitus, quæ pertinet ad colendum Deum. Proinde si tantummodò cultus ipse dicatur, non soli Deo deberi videtur. Dicimur enim colere etiam homines, quos honorifica vel recordatione vel præsentia frequentamus. Nec solùm ea, quibus nos religiosa humilitate subjicimus, sed quædam etiam quæ subiecta sunt nobis, coli perhibentur. Nam ex hoc verbo & agricolæ & coloni & incolæ vocantur: & ipsos deos non ob aliud appellant cælicolas, nisi quòd cælum colant non utique venerando, sed inhabitando; tamquam cæli quosdam colonos: non sicut appellatur coloni, (3.) qui conditionem debent genitrali solo propter agriculturam sub dominio possessorum; sed, sicut ait quidam Latini eloqui magnus auctor,

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni.

Ab incolendo enim colonos vocavit, non ab agricultura. Hinc & civitates à majoribus civitatibus velut populorum examinibus conditæ, coloniz nuncupantur. Ac per hoc cultum quidem non deberi nisi Deo, propria quædam notione verbi hujus omnino verissimum

est : sed quia & aliarum rerum dicitur cultus, ideo Latine uno verbo significari cultus Deo debitus non potest.

3. Nam & ipsa religio quamvis distinctius, non quemlibet, sed Dei cultum significare videatur ; unde isto nomine interpretati sunt nostri eam quæ Græcè *ἱερωσύνη* dicitur : tamen quia Latina loquendi consuetudine, non imperitorum, verum etiam doctissimorum, & cognationibus humanis atque affinitatibus & quibusque necessitudinibus dicitur exhibenda religio ; non eo vocabulo vitatur ambiguum, cum de cultu deitatis vertitur quaestio, ut fidenter dicere valeamus, religionem non esse nisi Dei cultum ; quoniam videtur hoc verbum à significanda observantia propinquitatis humanæ insolenter auferri. Pietas quoque propriè Dei cultus intelligi solet, quam Græci *εὐσεβείαν* vocant. Hæc tamen & erga parentes officiosè haberi dicitur. More autem vulgi hoc nomen etiam in operibus misericordiae frequentatur : quod ideo arbitror evenisse, quia hæc fieri præcipue Deus mandat, eaque sibi vel pro sacrificiis, vel præ sacrificiis placere testatur. Ex qua loquendi consuetudine factum est, ut & Deus ipse dicatur pius : quem sanè Græci nullo suo sermonis usu *εὐσεβῆν* vocant : quamvis *εὐσεβείαν* pro misericordia illorum etiam vulgus usurpet. Unde in quibusdam Scripturarum locis, ut distinctio certior appareret, non *εὐσεβείαν*, quod ex bono cultu, sed *θεοσεβείαν*, quod ex Dei cultu compositum

reso-

resonat, dicere maluerunt. Utrumlibet autem horum nos uno verbo enunciare non possumus. Quæ itaque λατρεία Græcè nuncupatur, & Latine interpretatur servitus, sed ea qua colimus Deum: vel quæ θεοσεβεία Græcè, Latine autem religio dicitur, sed ea quæ nobis est erga Deum: vel quam illi θεοσέβεια, nos vero non uno verbo exprimere, sed Dei cultum possumus appellare; hanc ei tantum Deo deberi dicimus, qui verus est Deus, facitque suos cultores deos. Quicumque igitur sunt in cælestibus habitationibus immortales & beati, si nos non amant, nec beatos esse nos volunt, colendi usque non sunt. Si autem amant, & beatos volunt, profecto inde volunt, unde & ipsi sunt: an aliunde ipsi beati, aliunde nos?

NOTÆ.

Dominationibus &c. (1.) Jamblichus philosophus ethoticus in mysteriis, ex Superis alios angelos, alios archangelos, alios dæmones, alios heroës, alios potestates, alios principatus nominat, eosque dicit variis formis & rationibus apparere, quos omnes reliqui Platonici deos & dominos nuncuparunt. *Vives.*

Λατρεία vero. (2.) Latrariam cultum Deo debitum, vocant Theologi. D. Aug. lib. 20. cont. Faust. cap. 21. distinguit latrariam, quæ soli Deo debetur, à dulis, quæ etiam sanctis defertur. *Origenes.*

Non sicut appellantur coloni. (3.) Coloni dicuntur, qui alienum agrum conductivè colunt: sicut inquilini, qui ædea conductas in urbe inhabitant. Aliquandò coloni appellantur ipsi agricolæ, qui proprios colunt agros. Interdum coloni nuncupantur, qui à Metro-

poli

poli aliorum emittuntur habitationis ibidem caues, qui non propriis, sed Metropolitanarum vivunt legibus, differentes à Municipibus quod isti cives essent Romani, viventes legibus propriis, non Romanis, tantummodo muneris honorarii cum populo Romano participes, à quo capescendo appellati videntur. Augustinus hic loquitur de tertio genere. *Vires & Cognans.*

CAP. II.

De superna illuminatione quid Plotinus Platonicus senserit.

Sed non est nobis ullus cum his excellentioribus philosophis in hac quaestione conflictus. Viderunt enim, suisque litteris multis modis copiosissime mandaverunt, hinc illos, unde & nos, fieri beatos, objecto quodam lumine intelligibili, quod Deus est illis, & aliud est quam illi, à quo illustrantur, ut clareant, atque ejus participatione perfecti beatique subsistant. Sæpe multumque Plotinus asserit sensum Platonis explanans, ne illam quidem, quam credunt esse universitatis animam, aliunde beatam esse quam nostram: idque esse lumen quod ipsa non est, sed à quo creata est, & quo intelligibiliter illuminante intelligibiliter lucet. Dat etiam similitudinem ad illa incorporea de his cælestibus conspicuis amplisque corporibus, tamquam ille sit sol, & ipsa sit luna. Lunam quippe solis objectu illuminari putant. Dicit ergo ille magnus Platonicus, animam rationalem, (sive potius intellectualis dicen-

dicenda sit, ex quo genere etiam immortalium beatorumque animas esse intelligit, quos in celestibus sedibus habitare non dubitat,) non habere supra se naturam, nisi Dei, qui fabricatus est mundum, à quo & ipsa facta est: nec aliunde illis supernis præberi vitam beatam, & lumen intelligentiæ veritatis, quam unde præbetur & nobis; consonans Evangelio, ubi legitur: *Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Joannes; hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet ut de lumine, omnes crederent per eum. Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Jo. I. In qua differentia satis ostenditur; animam rationalem vel intellectualem, qualis erat in Joanne, sibi lumen esse non posse, sed alterius veri luminis participatione lucere. Hoc & ipse Joannes fatetur, ubi ei perhibens testimonium dicit, *Nos omnes de plenitudine ejus accepimus.*

CAP. III.

De vero Dei cultu, à quo Platonici, quamvis creatorem universitatis intellexerint, deviarunt colendo angelos sive bonos sive malos honore divino,

I. **Q**Uæ cum ita sint, si Platonici vel quicumque alii ista senserunt, cognoscen-
tes

tes Deum, sicut Deum glorificarent, & gratias agerent, nec evanescerent in cogitationibus suis, nec populorum erroribus partim auctores fierent, partim resistere non auderent; profecto confiterentur, & illis immortalibus ac beatis, & nobis mortalibus ac miseris, ut immortales ac beati esse possimus, unum Deum deorum colendum, qui & noster est & illorum.

2. Huic nos servitatem, quæ *λατρεία* Græcè dicitur, sive in quibusque sacramentis, sive in nobis ipsis debemus. Hujus enim templum simul omnes, & singuli templa sumus; quia & omnium concordiam, & singulos inhabitare dignatur: non in omnibus quam in singulis major; quoniam nec mole distenditur, nec partitione minuitur. Cùm ad illum sursum est, ejus est altare cor nostrum: ejus Unigenito cum sacerdote placamus: ei cunctas victimas cædimus, quando usque ad sanguinem pro ejus veritate certamus: ei suavissimum adolemus incensum, cùm in ejus conspectu pio sanctoque amore flagramus: ei dona ejus in nobis, nosque ipsos vovemus, & reddimus: ei beneficiorum ejus solemnitatibus festis & diebus statutis dicamus factamusque memoriam, ne volumine temporum ingrata subrepat oblivio: ei sacrificamus hostiam humilitatis & laudis in ara cordis igne fervidæ charitatis. Ad hunc videndum, sicut videri potest, eique cohærendum, ab omni peccatorum & cupiditatum malarum labe mundamur,

mur, & ejus nomine consecramur. Ipse enim fons nostræ beatitudinis, ipse omnis appetitionis est finis. Hunc eligentes, vel potius religentes, amiseramus enim negligentes: hunc ergo religentes, unde & religio dicta (1.) perhibetur, ad eum dilectione tendimus, ut perveniendo quiescamus: ideo beati, quia illo fine perfecti. Bonum enim nostrum, de cujus fine inter philosophos magna contentio est, nullum est aliud, quam illi cohærere: cujus unius anima intellectualis incorporeo, si dici potest, amplexu, veris impletur fœcundaturque virtutibus. Hoc bonum diligere, in toto corde, in tota anima, & in tota virtute præcipimur. Ad hoc bonum debemus, & à quibus diligimur duci, & quos diligimus ducere. Sic complentur duo illa præcepta, in quibus tota lex pendet & Prophetæ, *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua; & diliges proximum tuum tamquam teipsum.* Matt. 22. Ut enim homo sese diligere nosset, constitutus est ei finis, quod refertur omnia quæ ageret, ut beatus esset. Non enim qui se diligit, aliud esse vult quam beatus. Hic autem finis est, adhærere Deo. Jam igitur scienti diligere seipsum, cum mandatur de proximo diligendo sicut seipsum, quid aliud mandatur, nisi ut ei, quantum potest, commendet diligendum Deum? Hic est Dei cultus, hæc vera religio, hæc recta pietas, hæc tantum Deo debita servitus. Quæcumque igitur immortalis potestas quantalibet vir-
tute

tute prædita, si nos diligit sicut seipsam, ei vult esse subditos, ut beati simus, cui & ipsa subdita beata est. Si ergo non colit Deum, misera est, quia Deo privatur: si autem colit Deum, non vult se coli pro Deo. Illi enim potius divinæ sententiæ suffragatur, & dilectionis viribus favet, qua scriptum est: *Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli.* Exod. 22.

Unde & religio dicta. (1.) Religionem quidam deductam volunt à religendo, seu à frequenti lectione eorum, quæ ad Dei cultum pertinent. Lactantius lib. 4. cap. 28. à religando derivat, quòd Deus hominem sibi religarit, & pietate constrinxerit, qua servire nos ei ut Domino, & obedire ut Patri necesse est. D. Augustinus hoc loco à reeligendo ipsum Deum, quem per peccatum negligenter rejecimus, deducit. *Cognatus.*

CAP. IV.

Quòd uni vero Deo sacrificium
debeatur.

NAm, ut alia nunc taceam, quæ pertinent ad religionis obsequium, quo colitur Deus; sacrificium certè nullus hominum est qui audeat dicere deberi; nisi Deo. Multa denique de cultu divino usurpata sunt, quæ honoribus deferrentur humanis, sive humilitate nimia, sive adulatione pestifera; ita tamen, ut quibus ea deferrentur, homines haberentur, qui dicuntur colendi & venerandi; si autem eis multum additur, & adorandi: (1.)
quis

quis verò sacrificandum censuit, nisi ei, quem Deum aut scivit, aut putavit, aut finxit? Quàm porro antiquus sit in sacrificando Dei cultus, duo illi fratres Cain & Abel satis indicant, quorum majoris Deus reprobavit sacrificium, minoris aspexit.

Et adorandi. (1.) Nam homines etiam in sacris Scripturis adorantur genere quodam reverentiæ & cultûs. *Vives.*

CAP. V.

De sacrificiis quæ Deus non requirit, sed ad significationem eorum observari voluit quæ requirit.

Quis autem ita desipiat, ut existimet aliquibus usibus Dei esse necessaria, quæ in sacrificiis offeruntur? Quod cum multis locis divina Scriptura testetur, ne longum faciamus, breve illud de Psalmo commemorare suffecerit: *Dixi Domino, Deus meus es tu; quoniam bonorum meorum non eges. Ps. 138.* Non solum igitur pecore, vel qualibet alia re corruptibili atque terrena, sed ne ipsâ quidem justitiâ hominis Deus egere credendus est, totumque quod rectè colitur Deus, homini prodesse, non Deo. Neque enim fonti se quisquam dixerit profuisse si biberit; aut luci, si viderit. Nec quod ab antiquis patribus talia sacrificia facta sunt in victimis pecorum, quæ

nunc Dei populus legit, non facit, aliud intelligendum est, nisi rebus illis eas res fuisse significatas, quæ aguntur in nobis, ad hoc ut inhæreamus Deo, & ad eundem finem proximo consulamus. Sacrificium ergo visibile invisibilis sacrificii sacramentum, (1.) id est, sacrum signum est. Unde ille pœnitens apud Prophetam, vel ipse Propheta quærens Deum peccatis suis habere propitium: *Si voluisses, inquit, sacrificium, dedissem usque, holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non spernet.* Ps. 50. **I**ntueamur quemadmodum ubi Deum dixit nolle sacrificium, ibi Deum ostendit velle sacrificium. Non vult ergo sacrificium trucidati pecoris, sed vult sacrificium contriti cordis, illo igitur quod eum nolle dicit, hoc significatur quod eum velle subiecit. Sic itaque illa Deum nolle dixit, quomodo ab stultis ea velle creditur, velut suæ gratiæ voluptatis. Nam si ea sacrificia quæ vult, quorum hoc unum est, cor contritum & humiliatum dolore pœnitendi, nollet eis sacrificiis significari, quæ velut sibi delectabilia desiderare putatus est, non utique de his offerendis in Lege veteri præcepisset. Et ideo mutanda erant opportuno certoque jam tempore, ne ipsi Deo desiderabilia, vel certè in nobis acceptabilia, ac non potius quæ his significata sunt, crederentur. Hinc & alio loco Psalmi alterius: *Si esuriero, inquit, non dicam tibi: meus est enim orbis terra, & plenitudo ejus. Numquid manducabo carnes taurorum,*

aut sanguinem hircorum potabo? Ps. 49. tamquam diceret, utique si mihi necessaria essent, non à te peterem, quæ habeo in potestate. Deinde subjungens quid illa significant: immola, inquit, Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua. Et invoca me in die tribulationis, & eximam te, & glorificabis me. Item apud alium Prophetam: In quo, inquit, apprehendam Dominum, assumam Deum meum excelsum? Si apprehendam illam in holocaustis, in vitulis amicalis? Si acceptaverit dominus in millibus arietum, aut in denis millibus hircorum pinguium? Si dederò primogenita mea pro impietate mea, fructum ventris mei pro peccato anima mea? Si annuntiatum est tibi, homo, bonum, aut quid Dominus exquirat à te, nisi facere iudicium, & diligere misericordiam, & paratum esse ire cum domino Deo tuo? Mich. 6. Et in hujus Prophetæ verbis utrumque distinctum est, satisque declaratum, illa sacrificia per se ipsa non requirere Deum, quibus significantur hæc sacrificia quæ requirit Deus. In epistola quæ inscribitur ad Hebræos: cap. 13. (2.) Benefacere, inquit, & communicatores esse nolite obliviscit: talibus enim sacrificiis placetur Deo. Ac per hoc ubi scriptum est: Misericordiam volo quam sacrificium: Osee. 6. nihil aliud quam sacrificio sacrificium prælatum oportet intelligi: quoniam illud quod ab omnibus appellatur sacrificium, signum est veri sacrificii. Porro autem misericordia verum sacrificium est: unde dictum est, quod paulò antè commemoravi: Talibus enim sacrificiis placetur Deo. Quæcumque igitur in ministerio

tabernaculi sive templi multis modis de sacrificiis leguntur divinitus esse præcepta, ad dilectionem Dei & proximi significandam referuntur. *In his enim duobus præceptis, ut scriptum est, tota Lex pendet & Propheta. Matt. 22.*

Sacrificium ergo visibile invisibilis sacrificii. (1.) Sacrificium quod offertur exterius, significat spirituale interius, quo anima Deo se ipsam offert, non aliter ac per voces animi nostri conceptas exprimitur; & sicut illud naturale homini est, ita etiam interiorum oblationem sacrificiis exterioribus exprimere licet, quia ex parte Dei, qui interiora novit, superfluum est. *Coquans.*

In epistola qua inscribitur ad Hebræos. (2.) Non dubitat hic Augustinus de auctoritate illius epistolæ, que canonica est, licet auctorem ejus hoc loco non exprimat; atamen lib. 2. de Doct. Christ. cap. 2. illam S. Paulo spectissime tribuit. *Coquans.*

CAP. VI.

De vero perfectoque sacrificio.

PRoinde verum sacrificium est omne opus, quod agitur, (1.) ut sancta societate inhareamus Deo, relatum scilicet ad illum finem boni, quo veraciter beati esse possimus. Unde & ipsa misericordia qua homini subvenitur, si propter Deum non fit, non est sacrificium. (2.) Etsi enim ab homine fit vel offertur, tamen sacrificium res divina est: ita ut hoc quoque vocabulo id Latini veteres appellerint. Unde ipse homo Dei nomine consecra-

secratus, & Deo votus, in quantum mundo moritur ut Deo vivat, sacrificium est. Nam & hoc ad misericordiam pertinet, quam quisque in seipsum facit. Propterea scriptum est: *Miserere anima tua placens Deo.* Eccli. 30. Corpus etiam nostrum cum per temperantiam castigamus, si hoc, quemadmodum debemus, propter Deum facimus, ut non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato, sed arma justitiæ Deo, sacrificium est. Ad quod exhortans Apostolus ait: *Obsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum.* Rom. 12. Si ergo corpus, quo inferiore tamquam famulo, vel tamquam instrumento utitur anima, cum ejus bonus & rectus usus ad Deum refertur, sacrificium est; quanto magis anima ipsa cum se refert ad Deum, ut igne amoris ejus accensa, formam concupiscentiæ secularis amittat, eique tamquam incommutabili formæ subdita reformetur, hinc ei placens, quod ex ejus pulchritudine acceperit, (3.) fit sacrificium? Quod idem Apostolus consequenter adjungens, *Et nolite, inquit, conformari huic sæculo: sed reformamini in novitate mentis vestra, ad probandum quæ sit voluntas Dei, quod bonum, & beneplacitum, & perfectum.* Cum igitur vera sacrificia opera sint misericordiæ, sive in nos ipsos, sive in proximos, quæ referuntur ad Deum; opera verò misericordiæ non ob aliud fiant, nisi ut à miseria liberemur, ac per hoc ut beati simus; quod

non fit, nisi bono illo, de quo dictum est, *Mihi autem adhaerere Deo bonum est*, Pl. 72. profecto efficitur, ut tota ipsa redempta Civitas, hoc est congregatio societasque sanctorum, universale sacrificium offeratur Deo per sacerdotem magnum, qui etiam se ipsum obtulit in passione pro nobis, ut tanti capitis corpus essemus; secundum formam servi. Hanc enim obtulit, in hac oblatus est; quia secundum hanc mediator est, in hac sacerdos, in hac sacrificium est. (4.) Cum itaque nos hortatus esset Apostolus, ut exhibeamus corpora nostra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, rationale obsequium nostrum, & non conformem huic saeculo, sed reformemur in novitate mentis nostrae; ad probandum quae sit voluntas Dei, quod bonum & beneplacitum, & perfectum, quod totum sacrificium ipsi nos sumus: *Dico enim, inquit, per gratiam Dei quae data est mihi, omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam: sicut unicuique Deus partitus est fidei mensuram. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eosdem actus habent: ita multi unum corpus sumus in Christo; singuli autem, alter alterius membra, habentes dona diversa secundum gratiam quae data est nobis.* Rom. 12. Hoc est sacrificium Christianorum, multi unum corpus in Christo: quod etiam sacramento altaris fidelibus noto (5.) frequentat Ecclesia, ubi et demonstratur, quod in ea re quam offert, ipsa offeratur.

Verum sacrificium est omne opus quod agitur. (1.)

D. Augustinus non definit sacrificium in genere, nec sacrificium strictè dictum, sed illud solum, quod præcipuè est internum, & externis ac legalibus opponitur; & vocat illud sacrificium verum ratione virtutis & effectus, non ratione formæ & essentiæ propriè dicti sacrificii. Non enim est sensus sacrificia interna esse magis propriè sacrificia, quàm externa, cum oppositum sit verius; sed esse præstantiora, gratiora, & ad placandum Deum faciliora. *Coquaus.*

Si propter Deum non fit, non est sacrificium. (2.)

Quia non est actus imperatus à Charitate, vel etiam Religione, quæ aliarum virtutum actus in Dei cultum ordinat. *Coquaus.*

Ex eius pulchritudine acceperit. (3.) Non enim ex se habet anima, ut placeat Deo, sed Deus eam infusione suæ gratiæ sibi gratam & amore suo dignam facit. *Coquaus.*

In hac sacerdos, in hac sacrificium est. (4.) Hic locus impugnat quosdam hæreticos, distinguentes inter Christum ut sacerdotem, & ut victimam, & dicentes, ut Deum & cum divinitate sumptum agere sacerdotem; ut hominem verò & cum humanitate consideratum agere victimam. At contra est, quòd Christus nonnisi in humanitate seu ratione humanitatis potuerit sacerdos esse, & per illam munus istud exercuerit, quamvis efficacis & excellentis hujus sacerdotii ex dignitate divini suppositi manaverit. Deus enim ut Deus non habet superiorem, cui sacrificium offerat, aut apud quem intercedat: ut talis igitur non potest esse sacerdos, neque per divinam naturam seu voluntatem potest orare aut sacrificium offerre. *Coquaus.*

sacramento altaris fidelibus noto. (5.) Rarissimè ab antiquis Patribus nominatum fuit Sacramentum Corporis & Sanguinis Christi aperte; quia coram il-

lis, qui nostræ religionis mysteriis nondum initiati erant; istud omnimodè occultarunt; hinc & ipsi Cæthecumeni non à sumptione dumtaxat, sed etiam à conspectu Eucharistiæ repulsi fuerunt. Immo Tertullianus dehortabatur lib. 2. ad Uxor. cap. 5. quamdam mulierem fidelem à matrimonio cum viro infideli contrahendo, eo quòd mysterium istud necessariò illi prodendum esset, quod ipsi summum nefas videbatur. *Ex Coquo in hunc locum.*

CAP. VII.

Quòd sanctorum Angelorum ca-
sit in nos dilectio, ut nos non suos,
sed unius veri Dei velint esse
cultores.

Merito illi in cælestibus sedibus constituti, immortales & beati, qui Creatoris sui participatione congaudent, cujus æternitate firmi, cujus veritate certi, cujus munere sancti sunt; quoniam nos mortales & miseros, ut immortales beatique simus, misericorditer diligunt, nolunt nos sibi sacrificare; sed ei, cujus & ipsi nobiscum sacrificium se esse noverunt. Cum ipsis enim sumus una Civitas Dei, cui dicitur in Psalmo 86. *Gloriosa dicta sunt de te Civitas Dei*: cujus pars in nobis peregrinatur, pars in illis opitulatur. De illa quippe superna Civitate, ubi Dei voluntas intelligibilis atque incommutabilis lex est, de illa superna quodammodo curia (geritur namque ibi cura de nobis) ad nos ministrata per Angelos

gelos sancta illa Scriptura descendit, ubi legitur, *Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino sola* Exod. 22. Huic Scripturæ, huic legi, talibus præceptis tanta sunt attestata miracula, ut satis appareat, cui nos sacrificare velint immortales ac beati, qui hoc nobis volunt esse quod sibi.

CAP. VIII.

De miraculis, quæ Deus ad corroborandam fidem piorum, etiam per Angelorum ministerium promissis suis adhibere dignatus est.

NAm nimis vetera si commemorem, longius quam sat est revolvere videbor, quæ miracula facta sint attestantia promissis Dei, quibus ante annorum millia prædixit Abrahæ, quod in semine ejus omnes gentes benedictionem fuerant habituræ. Quis enim non miretur eidem Abrahæ filium peperisse conjugem sterilem, eo tempore senectutis, quo parere nec fœcunda jam posset; atque in ejusdem Abrahæ sacrificio flammam cælestis factam inter divisas victimas cucurrisse; (1.) eidemque Abrahæ prædictum ab Angelis cæleste incendium Sodomorum, quos Angelos hominibus similes hospitio susceperat, & per eos de prole ventura Dei promissa tenuerat; ipsoque imminente jam incendio, miram de Sodomis per eosdem Angelos liberationem

Loth filii fratris ejus ; cujus uxor in via retrò respiciens , atque in salem repente conversa , magno admonuit sacramento , neminem in via liberationis suæ præterita desiderare debere. Illa verò quæ & quanta sunt , quæ jam per Moysen pro populo Dei de jugo servitutis eruendo in Ægypto mirabiliter gesta sunt , ubi magi Pharaonis , hoc est , regis Ægypti , qui populum illum dominatione deprimebat , ad hoc facere quædam mira permissi sunt , ut mirabilius vincerentur ? Illi enim faciebant veneficiis & incantationibus magicis , quibus sunt mali angeli , hoc est , dæmones dediti : Moyses autem tantò potentiùs , quantò justius in nomine Domini , qui fecit cælum & terram , servientibus angelis , eos facile superavit. Denique in tertia plaga deficientibus magis , decem plagæ per Moysen magna mysteriorum dispositione completæ sunt ; quibus ad Dei populum dimittendum , Pharaonis & Ægyptiorum dura corda cesserunt. Moxque pœnituit , & cùm abscedentes Hebræos consequi conarentur , illis diviso mari per siccum transeuntibus , undâ hinc atque hinc in sese redeunte cooperti & oppressi sunt. Quid de illis miraculis dicam , quæ cùm in deserto idem populus ductaretur , stupenda divinitate crebruerunt ; aquas quæ bibi non poterant , misso in eas , sicut Deus præceperat , ligno , amaritudine caruisse , sitientesque satiasse : manna esurientibus venisse de cælo , & cùm esset colligentibus constituta mensura , quidquid amplius

plius quisque collegerat, exortis vermibus putruisse; ante diem verò Sabbati duplum collectum, quia Sabbato colligere non licebat, nulla putredine violatum: desiderantibus carne vesci, quæ tanto populo nulla sufficere posse videbatur, volatilibus castra completa, & cupiditatis ardorem fastidio satietatis extinctum: obvios hostes transitumque prohibentes atque præliantes, orante Moysè, manibusque ejus in figuram crucis extensis, nullo Hebræorum cadente prostratos: seditiosos in populo Dei, ac sese ab ordinata divinitus societate dividentes, ad exemplum visibile invisibilis pœnæ, vivos terrâ dehiscente submersos: virgâ percussam petram tantæ multitudini abundantia fluentia fudisse: serpentum morsus mortiferos, pœnam justissimam peccatorum, in ligno exaltato atque prospecto æneo serpente sanatos, ut & populo subveniretur afflicto, & mors morte destructa, velut crucifixæ mortis similitudine signaretur? Quem sanè serpentem propter facti memoriam reservatum, cum postea populus errans tamquam idolum colere cœpisset, Ezechias rex religiosa potestate Deo serviens, cum magna pietatis laude contrivit.

Inter divisas flammâs cucurrisse. (1.) Augustinus hic pro ingenti miraculo habet, flammam illam transiisse inter partes animalium, & circumiisse quasi per se ipsam motam. Verùm re meliùs consideratâ id postea emendavit lib. 2. Retract. cap. 43. observans quodd illud non re ipsa factum, sed in visione tantùm Abrahamo ostensum fuerit. *Cognatus.*

CAP.

CAP. IX.

De illicitis artibus erga dæmonum cultum, in quibus Porphyrius Platonisticus, quædam probando, quædam quasi improbando, versatur.

1. **H**Æc & alia multa hujuscemodi, quæ omnia commemorare nimis longum est, fiebant ad commendandum unius Dei veri cultum, & multorum falsorumque prohibendum. Fiebant autem simplici fide atque fiducia pietatis, non incantationibus & carminibus nefariæ curiositatis arte compositis, quam vel magiam, (1.) vel detestabiliore nomine goëtiam, vel honorabiliore theurgiam vocant, qui quasi conantur ista discernere, & illicitis artibus deditos alios damnabiles, quos & maleficos vulgus appellat, hos enim ad goëtiam pertinere dicunt; alios autem laudabiles videri volunt, quibus theurgiam deputant; cum sint utrique ritibus fallacibus dæmonum obstricti sub nominibus angelorum.

2. Nam & Porphyrius quamdam quasi purgationem animæ per theurgiam, cunctanter tamen (2.) & pudibunda quodammodo disputatione promittit; reversionem verò ad Deum hanc artem præstare cuiquam negat; ut videas eum inter vitium sacrilegæ curiositatis & philosophiæ professionem sententiis alternantibus fluctuare. Nunc enim hanc artem
tam-

tamquam fallacem, & in ipsa actione periculo-
 sam & legibus prohibitam, cavendam monet:
 Nunc autem velut ejus laudatoribus cedens,
 trilem dicit esse mundandæ parti animæ, non
 quidem intellectuali, qua rerum intelligibilium
 percipitur veritas, nullas habentium similitu-
 dines corporum; sed spiritali, (3.) qua cor-
 poralium rerum capiuntur imagines. Hanc
 enim dicit per quasdam consecrationes theur-
 gicas, quas teletas vocant, (4.) idoneam fieri
 atque aptam susceptioni spirituum & ange-
 lorum, & ad videndos deos. Ex quibus ta-
 men theurgicis teletis fatetur intellectuali ani-
 mæ nihil purgationis accedere, quod eam fa-
 ciat idoneam ad videndum Deum suum, &
 perspicienda ea quæ verè sunt. Ex quo intel-
 ligi potest, qualium deorum vel qualem visio-
 nem fieri dicat theurgicis consecrationibus, in
 qua non ea videntur quæ verè sunt. Deni-
 que animam rationalem, sive quod magis amat
 dicere, intellectualem, in superna posse dicit
 evadere, etiamsi quod ejus spiritale est, nulla
 theurgica fuerit arte purgatum. Porro autem
 à theurgo spiritalem purgari hæctenus, ut non
 ex hoc ad immortalitatem æternitatemque per-
 veniat. Quamquam itaque discernat à dæmo-
 nibus angelos, aërea esse loca dæmonum, æ-
 therea vel empyrea differens angelorum, & ad-
 moneat utendum alicujus dæmonis amicitia,
 quo subvectante, vel paululum possit elevari
 à terra quisque post mortem, aliam verò viam
 esse perhibeat ad angelorum superna consortia:

caven-

cavendam tamen dæmonum societatem expressa quodammodo confessione testatur, ubi dicit animam post mortem luendo pœnas, cultum dæmonum à quibus circumveniebatur horrescere : ipsamque theurgiam, quam velut conciliatricem angelorum deorumque commendat, apud tales agere potestates negare non potuit, quæ vel ipsæ invidiant purgationi animæ, vel artibus serviant invidorum, querelam de hac re Chaldæi nescio cujus expromens :
 “ Conqueritur, inquit, vir in Chaldæa bonus, purgandæ animæ magno in molimine
 “ frustratos sibi esse successus, cùm vir ad eadem potens tactus invidiâ adjuratas sacris
 “ precibus potentias alligasset, (s.) ne postulata concederent. Ergo & ligavit ille, inquit, & iste non solvit. Quo indicio dixit
 “ apparere theurgiam esse tam boni conficiendi quàm mali & apud deos & apud homines disciplinam ; pati etiam deos ; & ad illas perturbationes passionesque deduci, quas communiter dæmonibus & hominibus Apuleius attribuit ; deos tamen ab eis ætheræ sedis altitudine separans, & Platonis asserens in illa discretionem sententiam.

Magiam. (1.) Duplex est Magiæ genus, unum album, alterum nigrum ; ad album reducitur Theurgia, qua certis quibusdam hostiis, sacrificiis, & munditiâ quadam corporis & animæ, aliisque adhibitis ceremoniis dæmones, ut occulta manifestent, & futura prænuntient, invocantur. Ad nigrum reducuntur Goëtiæ ; à planctu, quo circa mortuorum sepulchra facte

facto animæ evocantur, ita dicit: & Necromantia è consultatione & responsis à mortuo petitis sic nuncupata. *Coquans.*

Cunctanter tamen. (2.) Vidit enim Porphyrius non deesse his sacrificiis quosdam malos dæmones, quorum familiaritas valde noxia esset, quique ut plurimum se immiscerent hujusmodi operationibus. Fluctuabat igitur ille, nec sibi satis constabat. *Coquans.*

Sed spiritali. (3.) In qua imagines ab externis sensibus ad interiores profectæ sunt, nempe ad sensum communem, dein phantasiam, tum æstimationem & memoriam, tandem rationis iudicium. *Coquans.*

Teletas. (4.) Teletim est mysteriosum sacrificium, maximum & sumptuosissimum: quo crimina non tantum privatorum, sed integrarum etiam civitatum tam pro viventibus quàm pro defunctis per sacrificia, ludos & omne genus oblectamentorum publicè expurgabantur. *Vives in lib. 4. cap. 31.*

Adjuratas sacris precibus. (5.) Dæmones superiores cogere possunt inferiores, & horum actiones impedire. Hinc Chaldeus ille incantationibus alterius magi impeditus fuit à consecutione effectus. *Coquans.*

CAP. X.

De Theurgia quæ falsam purificationem animis dæmonum invocatione promittit.

Ecce nunc alius Platonius, quem doctiorem ferunt, Porphyrius, per nescio quam theurgicam disciplinam etiam ipsos deos obstrictos passionibus & perturbationibus dicit: quoniam sacris precibus adjurari terrerique potuerunt, ne præstarent animæ purificationem,

tionem, & ita terreri ab eo qui imperabat insalutem, ut ab alio qui poscebat bonum, per eandem artem theurgicam solvi illo timore non possent, & ad dandum beneficium liberari. Quis non videat hæc omnia fallacium dæmonium esse commenta, nisi eorum miserimus servus & à gratia veri liberatoris alienus? Nam si hæc apud deos agerentur bonos, plus ibi utique valeret beneficus purgator animæ, quàm malevolus impeditor. Aut si diis iustus homo, pro quo agebatur, purgatione videbatur indignus, non utique ab invido terri, nec, sicut ipse dicit, per metum valentioris numinis impediti, sed iudicio libero id negare debuerunt. Mirum est autem, quòd benignus ille Chaldæus, qui theurgicis sacris animam purgare cupiebat, non invenit aliquem superiorem Deum, (1.) qui vel plus terreret atque ad benefaciendum cogeret terribitos deos, vel ab eis terrentem compesceret, ut liberè beneficerent: si tamen theurgo bonæ sacra defuerunt, quibus ipsos deos, quos invocabat animæ purgatores, prius ab illa timoris peste purgaret. Quid enim causæ est, cur Deus potentior adhiberi possit à quò terreantur, nec possit à quo purgentur? An invenitur Deus qui exaudiat invidum, & timorem diis incutiat ne benefaciant; nec invenitur Deus qui exaudiat benevolum, & timorem diis auferat ut benefaciant? O theurgia præclara, ô animæ prædicanda purgatio! ubi plus imperat immunda invidentia, quàm impetrat pura

pura beneficentia : immò verò malignorum spirituum cavenda & detestanda fallacia, & salutaris audienda doctrina. Quòd enim qui has sordidas purgationes factilegis ritibus operantur, quasdam mirabiliter pulchras, sicut iste commemorat, vel angelorum imagines vel deorum (2.) tamquam purgato spiritu vident, (si tamen vel tale aliquid vident,) illud est quod Apostolus dicit : 2. Cor. 11. *Quoniaſ Satanas transfiguratur se velus angelum lucis.* Ejus enim sunt illa phantasmata, qui miseras animas multorum fallorumque deorum fallacibus sacris cupiens irretire, & à vero veri Dei cultu, quo solo mundantur & sanantur, avertere, sicut de Proteo dictum est, *Formas se vertit in omnes* : hostiliter insequens, fallaciter subveniens, utrobique nocens.

Non invenit aliquem superiorem deum. (1.) Fuit enim consuetudo Gentium, ut ab ipsismet demonibus contra illos ipsos demones remedia peterent. *Coquaus.*

Quasdam mirabiliter pulchras vel Angelorum imagines. (2.) Nonnunquam ita decepiſſe demones venustà formà apparentes notissimum est ex multis historiis. Unde difficulter mali spiritus à bonis discerni possant, & inter gratias gratis datos Apostolus refert spirituum discretionem : si Satanas in angelum lucis se transfert, potest & sanctorum personas simulare. *Coquaus.*

CAP. XI.

De epiftola Porphyrii ad Anebon-
tem Ægyptium, in qua petit de diver-
fitate dæmonum fe doceri.

1. **M**elius fapuit ifte Porphyrius, cùm ad
Anebonem (1.) fcripfit Ægyptium,
ubi confulenti fimilis & quærenti, &
prodit artes factilegas & evertit. Et ibi qui-
dem omnes dæmones reprobat, quos dicit
ob imprudentiam trahere humidum vaporem,
(2.) & ideo non in æthere, fed in aëre effe fub
luna, atque in ipfo lunæ globo: verumtamen
non audent omnes fallacias & malitias & ineptias,
quibus merito movetur, omnibus dæmoni-
bùs dare. Quosdam namque benignos dæmões
more appellat aliorum, cùm omnes ge-
neraliter imprudentes effe fateatur. Miratur
autem quod non folum dii alliciantur victimis,
fed etiam compellantur atque cogantur facere
quod homines volunt: (3.) & fi corpore &
incorporalitate dii à dæmonibus diftinguuntur,
quomodo deos effe exiftimandum fit folem &
lunam, & vifibilia cætera in celo, quæ cor-
pora effe non dubitat; & fi dii funt, quomo-
do alii benefici, alii malefici effe dicantur; &
quomodo incorporalibus, cùm fint corporei,
conjugantur. Quærit etiam veluti dubitans,
utrùm in divinantibus & quædam mira facien-
tibus animæ fint potentiores, an aliqui fpiri-
tus

tus extrinsecus veniant, per quos hæc valeant.
 Et potius venire extrinsecus conjicit, eo quod
 lapidibus & herbis adhibitis, & alligent quos-
 dam, & aperiant clausa ostia, vel aliquid ejus-
 modi mirabiliter operentur. Unde dicit alios
 opinari esse quoddam genus, cui exaudire sit
 proprium, naturâ fallax, omniforme, mul-
 timodum, simulans deos & dæmones & ani-
 mas defunctorum; & hoc esse quod efficiat hæc
 omnia quæ videntur bona esse vel prava; cæ-
 terum circa ea quæ verè bona sunt, nihil opi-
 nulari, immò verò ista nec nosse, sed & male
 conestare, & insimulare atque impedire non-
 nunquam virtutis sedulos sectatores, & plenum
 esse temeritatis & fastus, gaudere nidoribus,
 adulationibus capi, & cætera quæ de hoc ge-
 nere fallacium malignorumque spirituum, qui
 extrinsecus in animam veniunt, humanosque
 sensus sopitos vigilantesve deludunt, non tam-
 quam sibi persuasa confirmat, sed tam tenui-
 ter suspicatur aut dubitat, ut hæc alios asserat
 opinari. Difficile quippe fuit tanto philoso-
 pho cunctam diabolicam societatem vel nosse,
 vel fidenter arguere, quam quælibet anicula
 Christiana nec nosse cunctatur, & liberrimè
 detestatur. Nisi fortè iste, & ipsum, ad quem
 scribit Anebontem tamquam talium sacrorum
 præclarissimum antistitem, & alios talium o-
 perum tamquam divinorum, & ad deos co-
 lendos pertinentium admiratores verecundatur
 offendere.

¶ Sequitur tamen, & ea velut inquiren-

do commemorat, quæ sobriè considerata tribui non possunt nisi malignis & fallacibus potestatibus. Quærit enim cur tamquam melioribus invocatis, quasi pejoribus imperetur, ut injusta hominis præcepta exequantur: cur atrectatum re venera non exaudiant imprecantem, cum ipsi ad incestos quosque concubitus quoslibet ducere non morentur: cur animantibus suos antistites oportere abstinere denuntient, ne vaporibus profecto corporeis polluantur, ipsi verò & aliis vaporibus illiciantur & nidoribus hostiarum; cumque à cadaveris contactu prohibeatur inspector, plerumque illa cadaveribus celebrentur: quid sit, quòd non dæmoni vel alicui animæ defuncti, sed ipsi soli & lunæ (s.) aut cuicumque cælestium, homo cuilibet vitio obnoxius intendit imas, eosque territat falso, ut eis extorqueat veritatem. Nam & cælum se collidere comminatur, & cætera similia homini impossibilia, ut illi dii tamquam insipientissimi pueri falsis & ridiculis comminationibus territi, quòd imperatur efficiant. Dicit etiam scripsisse Chæremone[m] quemdam talium sacrorum vel potius sacrilegiorum peritum, ea quæ apud Ægyptios sunt celebrata rumoribus, vel de Iude, vel de Osiride marito ejus, maximam vim habere cogendi deos, ut faciant imperata, quando ille qui carminibus cogit, ea se prodere vel evertere comminatur, ubi se etiam Osiridis membra dissipaturum terribiliter dicit, si fasces jussa neglexerint. Hæc atque hujusmodi vana

vana & insana diis hominem minari, nec quibuslibet, sed ipsis cælestibus & siderea luce fulgentibus, nec sine effectu, sed violenta potestate cogentem, atque his terroribus ad faciendam quæ voluerit perducentem, merito Porphyrius admiratur: immò verò sub specie mirantis & causas rerum talium requirentis, dat intelligi illos hæc agere spiritus, quorum generis superius sub aliorum opinione descripsit, non, ut ipse posuit, naturâ, sed vitio fallaces, qui simulant deos & animas defunctorum, dæmones autem non, ut ait ipse, simulant, sed planè sunt. Et quod ei videtur herbis & lapidibus & animantibus & sonis certis quibusdam ac vocibus & figurationibus atque figmentis, quibusdam etiam observatis in cæli conversione motibus siderum, fabricari in terra ab hominibus potestates idoneas variis effectibus exequendis, totum hoc ad eosdem ipsos dæmones pertinet ludificatores animarum sibi met subditarum, & voluptaria sibi ludibria de hominum erroribus exhibentes. Aut ergo revera dubitans & inquirens ista Porphyrius, ea tamen commemorat, quibus convincantur & redarguantur, nec ad eas potestates quæ nobis ad beatam vitam capessendam favent, sed ad deceptores dæmones pertinere monstrantur; aut ut meliora de philosopho suspicentur, eò modo voluit hominem Ægyptium talibus erroribus deditum, & aliqua magna se scire opinantem, non superba quasi auctoritate doctoris offendere, nec aperte adversantis altercatione

turbare, sed quasi quærentis & discere cupientis humilitate ad ea cogitanda convertere, & quàm sint contemnenda vel etiam devitanda monstrare. Denique propè ad epistolæ finem petit se ab eo doceri, quæ sit ad beatitudinem via ex Ægyptia sapientia. Cæterùm illos quibus conversatio cum diis ad hoc esset, ut ob inveniendū fugitivum vel prædium comparandum, (6.) vel propter nuptias vel mercaturam vel quid hujusmodi, mentem divinam inquietarent, frustra eos videri dicit coluisse sapientiam. Illa etiam ipsa numina cum quibus conversarentur, etsi de cæteris rebus vera prædicerent, quoniam tamen de beatitudine nihil cautum nec satis idoneum monerent, nec deos illos esse nec benignos dæmones, sed aut illum, qui dicitur fallax, aut humanum omne commentum.

Ad Anebontem. (1.) Iste erat sacerdos in Ægypto Doctor ac præceptor Jamblychi. *Coquans.*

Trahere humidum vaporem. (2.) Id est: delectari libamine nidoreque carniū, quibus spiritale corpus solet piquescere (ut quidam putant) vivit namque juxtà eos, vaporibus & fumigationibus, varièque admodum per varia, nidoreque sanguinis & carniū vires assumit. *Vives & Coquans hic.*

Cogantur facere quod homines volunt. (3.) Quando dæmones simulant se invito cogi, homines hæc in re fallunt; cujus certum argumentum habetur, quòd plerumque, etsi omnes consuetæ cæremoniæ à Magis adhibeantur ad eos cogendos, tamen non appareant. *Coquans.*

Prohibeatur inspectio. (4.) Non statim, cum quis incognitus mysteriis sacrorum iniussus erat, etiam

ſpectator factus ſuit, ſed hæc erat ultima initiatorum
ceremonia. *Cognatus.*

Sed ipſi Soli & Lunæ. (5.) Dæmones & Magi hæc
ipſos omnes cæleſtes nullam habent poteſtatem; nec
enim ordinem naturæ à Deo ſemel inſtitutum permutare
poſſunt, licet vana & levis Gentilitas ſibi interdum
perſuaderit magicis incantamentis cælo detrahi
Lunam, aut Solem obſcurari; unde ſi quando illa laborabat,
opinabatur magicis carminibus è cælo ſollicitari, &
ideo permagni tunc ſonitus fiebant, ne voces incantantium
eò poſſent aſcendere, & audiri. *Cognatus.*

Inveniendam fugitivam vel prædium comparandam.
(6.) Ejusmodi ferè vota aviarum aniculaſ vel matres faciebant
diis, ut liberi multa eaſque ampliffima latifundia compararent,
atque grandiores facti ditiffimas & regia ſtirpe præclaras
uxores ducerent. Alii deos ad vaticinia ſua vocarunt,
eoſque cauſas ſuas edocuerunt. *Cognatus.*

CAP. XII.

De miraculis quæ per ſanctorum
Angelorum miniſterium Deus verus operatur.

Verùm quia tanta & talia geruntur his artibus,
ut univerſum modum humanæ facultatis excedant:
quid reſtat, niſi ut ea quæ mirificè tanquam divinitus prædici
vel fieri videntur, nec tamen ad unius Dei cultum
referuntur, cui ſimpliciter inhærere, fatentibus
quoque Platoniciſ & per multa teſtantibus, ſolum
beatificum bonum eſt, malignorum dæmonum ludibria
& ſeductoria impedimenta.

ta, quæ verâ pietate cavenda sunt, prudenter intelligantur? Porro autem quæcumque miracula, sive per Angelos, sive quocumque modo ita divinitus fiunt, ut Dei unius, in quo solo, beata vita est, cultum religionemque commendant, ea verè ab eis vel per eos, qui nos secundum veritatem pietatemque diligunt, fieri, ipso Deo in illis operante, credendum est. Neque enim audiendi sunt, qui Deum invisibilem visibilia miracula operari negant; cum ipse etiam secundum ipsos fecerit mundum, quem certè visibilem negare non possunt. Quidquid igitur mirabile sit in hoc mundo, profectò minus est quàm totus hic mundus, id est, cælum & terra & omnia quæ in eis sunt, quæ certè Deus fecit. Sicut autem ipse qui fecit, ita modus quo fecit occultus est & incomprehensibilis homini. Quamvis itaque miracula visibilium naturarum videndi assiduitate viluerint; tamen cum ea sapienter intuemur, inusitatissimis rarissimisque majora sunt. Nam & omni miraculo, quod fit per hominem, majus miraculum est homo. Quapropter Deus qui fecit visibilia cælum & terram, non dedignatur facere visibilia miracula in cælo vel in terra, quibus ad se invisibilem colendum excitet animam adhuc visibilibus deditam; ubi verò & quando faciat, incommutabile consilium penès ipsum est, in cujus dispositione jam tempora facta sunt quæcumque futura sunt. Nam temporalia movens, temporaliter non movetur; nec aliter novit facienda, quàm facta; nec aliter in-

voca-

vocantes exaudit, quàm invocaturos videt. Nam & cùm exaudiunt Angeli ejus, ipse in eis exaudit, tamquam in vero, nec manufacto templo suo, sicut in hominibus sanctis suis; ejusque temporaliter fiunt jussa, æternâ ejus lege conspectâ.

CAP. XIII.

De invisibili Deo, qui se visibilens sæpe præstiterit, non secundùm quod est, sed secundùm quod poterant ferre cernentes.

Nec movere debet, quòd cùm sit invisibilis, (1.) sæpe visibiliter patribus apparuisse (2.) memoratur. Sicut enim sonus quo auditur sententia in silentio intelligentiæ constituta, non est hoc quod ipsa: ita & species qua visus est Deus in natura invisibili constitutus, non erat quod ipse. Verumtamen ipse in eadem specie corporali videbatur, sicut illa sententia ipsa in ipso sono vocis auditur: nec illi ignorabant, invisibilem Deum in specie corporali, quod ipse non erat, se videre. Nam & loquebatur cum loquente Moyses, & ei tamen dicebat, *Si inveni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum scienter ut videam te.* Exod, 33. Cùm igitur oporteret Dei legem in edictis Angelorum terribiliter dari, non uni homini paucisve sapientibus, sed universæ genti & populo ingenti,

coram eodem populo magna facta sunt in monte, ubi lex per unum dabatur, conspicente multitudine metuenda ac tremenda quæ fiebant. Non enim populus Israël sic Moyse credidit, quemadmodum suo Lycurgo Lacedæmonii, quod à Jove seu Apolline leges, quas condidit, accepisset. Cum enim lex dabatur populo, qua celi unus jubebatur Deus, in conspectu ipsius populi, quantum sufficere divina providentia judicabat, mirabilibus rerum signis ac motibus apparebat, ad eandem legem dandam Creatori servire creaturam.

Quod tum sit invisibilis. (1.) Id intelligentum est juxta legem Dei ordinariam in hac vita. Deinde de visione comprehensiva & solis viribus nature, si eam consideremus ipsam Essentiæ divinæ sublimitatem, & ex altera parte naturam intellectus creati, cerium est Deum esse invisibilem. *Coquens.*

Sæpe visibiliter Patribus apparuisse. (2.) Species illæ non erant verè Dei, sed ab Angelis tantummodò jussu Dei confectæ sub sensus cadebant, tanta majestate præditæ, ut videntibus facillè divinæ viderentur. *Fines.*

CAP. XIV.

De uno Deo colendo, non solum propter æterna, sed etiam propter temporalia beneficia, quæ universa in ipsius providentiæ potestate consistunt.

Sicut autem unius hominis, ita humani generis, quod ad Dei populum pertinet, re-
cta

Et eruditio per quosdam articulos temporum
 tamquam ætatum profecit accessibus, ut à
 temporalibus ad æterna capienda & à visibili-
 bus ad invisibilia surgeretur; ita sanè ut etiam
 illo tempore quo visibilia promittebantur di-
 vinitus præmia, unus tamen colendus com-
 mendaretur Deus, ne mens humana vel pro
 ipsis terrenis vitæ transitoriaë beneficiis cuiquam
 nisi vero animæ Creatori ac Domino subdere-
 tur. Omnia quippe quæ præstare hominibus
 vel Angeli vel homines possunt, in unius esse
 omnipotentis potestate quisquis diffitetur, in-
 sanit. De providentia certè Plotinus Platonius
 disputat, eamque à summo Deo, cujus est
 intelligibilis atque ineffabilis pulchritudo, us-
 que ad hæc terrena & ima pertingere, floscu-
 lorum atque foliorum pulchritudine compro-
 bat: quæ omnia quasi abjecta & velocissimè
 pereuntia decentissimos formarum suarum nu-
 meros habere non posse confirmat, nisi inde
 formentur, ubi forma intelligibilis & incom-
 mutabilis simul habens omnia perseverat. Hoc
 Dominus IESUS ibi ostendit, ubi ait: Matt. 6.
*Considerate lilia agri, non laborant, neque nent. Di-
 co autem vobis, quia nec Salomon in tanta gloria sua
 sic amictus est, sicut unum ex eis. Quod si fœnum
 agri, quod hodie est & cras in clibanum mittitur, sic
 Deus vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Opti-
 mè igitur anima humana adhuc terrenis desi-
 deriis infirma, ea ipsa quæ temporaliter exoptat
 bona infima atque terrena vitæ huic transi-
 toriaë necessaria, & præ illius vitæ sempiternis bene-*

beneficiis contemnenda, non tamen nisi ab uno Deo expectare consuevit, ut ab illius cultu etiam in istorum desiderio non recedat; ad quem contemptu eorum & ab eis aversione perveniat.

CAP. XV.

De ministerio sanctorum Angelorum, quo providentiæ Dei serviunt.

Sic itaque divinæ providentiæ placuit ordinare temporum cursum, ut quemadmodum dixi, & in Actibus Apostolorum legitur, cap. 7. lex in edictis Angelorum daretur de unius veri Dei cultu, in quibus & persona ipsius Dei, non quidem per suam substantiam, (1.) quæ semper corruptibilibus oculis invisibilis permanet, sed certis indiciis per subjectam Creatori creaturam visibiliter appareret, & syllabatim per transitorias temporum morulas humanæ linguæ vocibus loqueretur, qui in sua natura non corporaliter sed spiritualiter; non sensibiliter, sed intelligibiliter; non temporaliter, sed, ut ita dicam, æternaliter, nec incipit loqui, nec desinit: quod apud illum sincerius audiunt, non corporis aure, sed mentis, ministri ejus & nuntii, qui ejus veritate incommutabili perfruuntur immortaliter beati; & quod faciendum modis ineffabilibus audiunt, & usque in ista visibilia atque sensibilia perducendum,

cedendum, incunctanter atque indifficulter efficiunt. Hæc autem lex distributione temporum data est, quæ prius haberet, ut dictum est, promissa terrena, quibus tamen significarentur æterna, quæ visibilibus sacramentis celebrarent multi, intelligerent pauci. Unius tamen Dei cultus apertissima illic, & vocum & rerum omnium contestatione præcipitur, non unius de turba, sed qui fecit cælum & terram, & omnem animam, & omnem spiritum qui non est quod ipse. Ille enim fecit, hæc facta sunt: atque ut sint & bene se habeant, ejus indigent à quo facta sunt.

Persona ipsius Dei non per suam substantiam. (1.)
Unde constat, Deum parte immediate nunquam fuisse locutum Moyse aut Patribus, sed per interpositam personam, nempe per Angelum: & omnes illas locutiones, quæ in veteri Testamento Deo tribuuntur, Angelorum ministerio & operâ sunt perfectæ. *Coquans,*

CAP. XVI.

An de promerenda beata vita his angelis sit credendum, qui se coli exigunt honore divino; an verò illis qui non sibi, sed uni Deo sancta præcipiunt religione serviri.

- Q**uibus igitur angelis de beata & sempiterna vita credendum esse censemus? Utrum eis qui se religionis ritibus coli volunt, sibi sacra & sacrificia flagitantes

tantes à mortalibus exhiberi; an eis qui hunc omnem cultum uni Deo creatori omnium debent dicunt, eique reddendum vera pietate præcipiunt, cujus & ipsi contemplatione beati sunt, & nos futuros esse promittunt? Illa namque visio Dei tantæ pulchritudinis visio est, & tanto amore dignissima, ut sine hac quibuslibet aliis bonis præditum atque abundantem, non dubitet Plotinus infelicissimum dicere. Cum ergo ad hunc unum quidam angeli, quidam verò ad seipsoſ latriâ colendos signis mirabilibus exissent, & hoc ita, ut illi istos toti prohibeant, isti autem illum prohibere non audeant; quibus potius sit credendum, respondeant Platonici, respondeant quicumque philosophi, respondeant theurgi, vel potius perjurgi: hoc enim sunt illæ omnes artes vocabulo digniores. Postremò respondeant homines; si ullus naturæ suæ sensus, quo rationales creati sunt, ex aliqua parte vivit in eis: respondeant; inquam, eisne sacrificandum sit diis vel angelis qui sibi sacrificari jubent, an illi unicuique jubent hi qui & sibi & illis prohibent? Si nec illi nec isti ulla miracula facerent, sed tantum præciperent, alij quidem ut sibi sacrificaretur, alij verò id vetarent, sed uni tantum juberent Deo; satis deberet pietas ipsa discernere quid horum de fastu superbiæ, quid de vera religione descenderet. Plus etiam dicunt: si tantum hi mirabilibus factis humanas promoverent mentes, qui sacrificia sibi expetunt, illi autem qui hoc prohibent, & uni tantum

Deo

Deo sacrificari jubent, nequaquam ista visibilia miracula facere dignarentur; profecto non sensu corporis, sed ratione mentis præponenda eorum esset auctoritas: cum verò Deus id egerit ad commendanda eloquia veritatis suæ, ut per istos immortales nuntios, non sui fastum, sed majestatem illius prædicantes, faceret majora, certiora, clariora miracula, ne infirmis piis illi qui sacrificia sibi expetunt, falsam religionem facilius persuaderent, eò quòd sensibus eorum quædam stupenda monstrarent; quem tandem ita despicere libeat, ut non vera eligat quæ sectetur, ubi & ampliora invenit, quæ miretur?

2. Illa quippe miracula deorum gentium, quæ commendat historia, non ea dico quæ intervallis temporum occultis ipsius mundi causis, verumtamen sub divina providentia constitutis & ordinatis monstròsa contingunt; qualis sunt inusitati partus animalium, & celo terraque rerum insolita facies, sive tantum terrens, sive etiam nocens, quæ procurari (1.) atque mitigari dæmoniacis ritibus fallacissimè eorum astutiâ perhibentur: sed ea dico, quæ vi ac potestate eorum fieri satis evidenter apparet, ut est quòd effigies deorum Penatium, quas de Troja Aneas fugiens advexit, de loco in locum migrasse (2.) referuntur; quòd ceterum Tarquinius novaculâ secuit; (3.) quòd Epidaurius serpens (4.) Esculapio naviganti Romam comes adhæsit; quòd navim (5.) qua simulacrum matris Phrygiæ vehabatur, tantis homi-

hominum boumque conatibus immobilem redditam, una muliercula zonâ alligatam ad suæ pudicitiz testimonium movit & traxit; quòd virgo Vestalis, (6.) de cujus corruptione quæstio vertebatur, aquâ impleto cribro de Tyberi, neque perflente, abstulit controversiam. Hæc ergo atque alia hujusmodi nequaquam illis quæ in populo Dei facta legimus, virtute ac magnitudine conferenda sunt: quanto minus ea quæ illorum quoque populorum, qui tales deos coluerunt, legibus judicata sunt prohibenda atque plectendæ, magica scilicet vel theurgica? quorum pleraque specie tenus mortalium sensus imaginariâ ludificatione decipiunt, quale est lunam deponere, (7.) donec suppositas, ut ait Lucanus, propior despumet in herbas: quædam verò etiam nonnullis piorum factis videantur opere cœquari, finis ipse quo discernuntur, incomparabiliter hæc nostra ostendit excellere. Illis enim multi tanto minus sacrificiis colendi sunt, quanto magis hæc expetunt: his verò unus commendatur Deus, qui se nullis talibus indigere, & Scripturarum suarum testificatione, & eorundem postea sacrificiorum remotione demonstrat. Si ergo angeli sibi expetunt sacrificium, præponendi eis sunt illi qui non sibi, sed Deo Creatori omnium cui serviunt. Hinc enim ostendunt, quam sincero amore nos diligunt, quando per sacrificium non sibi, sed ei nos subdere volunt, cujus & ipsi contemplatione beati sunt, & ad eum nos pervenire, a quo ipsi non recesserunt.

Si autem angeli qui non uni, sed plurimis sacrificia fieri volunt, non sibi, sed eis dijs volunt, quorum deorum angeli sunt; etiam sic eis præponendi sunt illi qui unius Dei deorum angeli sunt, cui sacrificari sic jubent, ut alicui alteri vetent; cum eorum nullus huic vetet, cui uni isti sacrificari jubent. Porro si, quod magis indicat eorum superba fallacia, nec boni, nec bonorum deorum angeli sunt, sed demones mali, qui non unum solum ac summum Deum, sed se ipsos sacrificijs coli volunt; quod magis quam unius Dei contra eos eligendum est præsidium, cui serviunt Angeli boni, qui non sibi, sed illi jubent ut sacrificio serviamus, cuius nos ipsi sacrificium esse debemus?

Qua procurari. (1.) Hoc in loco *procurare* idem denotat. quod *sacrum facere illi Deo*, cui oportet in re tali fieri, ut omen secundet. *Vives.*

De loco in locum migrasse. (2.) Penates Æneæ Latinii collocati, & ab Ascanio Albam translati binis vicibus hinc illuc abierunt. *Vives.*

Cotem novacula. (3.) Tarquinius Priscus ab Axiogugure copias equitum augmentare prohibitus interrogavit: an fieri posset, quod cogitat; respondens auguri, posse: mandavit ut cotem novacula, qua accutur, secaret: illéque præsentem & inspectantem regem ac populo hoc fecit. *Coquaus ex Livio & Cicero.*

Epidaurius serpens. (4.) Hic est Æsculapius qui specie serpentis Romam è templo suo Epidauro translatus fuit. *Vives.*

Quod navim. (5.) Quintiam Claudiam Vestalem intelligit, quæ Zonæ sua navem in Tyberi immorè hærentem traxit. *Coquaus.*

Virgo Vestalis. (6.) Hæc appellabatur Tuccia, quæ
Aug. de Civit. Dei. Pars II. § Incel.

incestus res postulata conscientie suae integritate simulante spem salutis anticipati argumento petiit. *Cogitans.*

Lunam deponere. (7.) Hoc enim erat illis persuasum, magicis nimirum incantamentis detrahi celo Lunam. *Fides in hunc loc. Videatur etiam Nota 3ta in cap. 11. precedens.*

CAP. XVII.

De arca Testamenti miraculisque signorum, quæ ad commendandam Legis ac promissionis auctoritatem divinitus facta sunt.

Proinde Lex Dei, quæ in edictis data est Angelorum; in qua unus Deus deorum religione sacrorum iussus est coli, alij verò quilibet prohibiti, in Arca erat posita, quæ Arca testimonij nuncupata est. Quo nomine satis significatur, non Deum, qui per illa omnia colebatur, circumcludi solere, vel contineri loco, cum responsa ejus, & quædam humanis sensibus darentur signa ex illius Arce loco, sed voluntatis ejus hinc testimonia perhiberi. Quòd etiam ipsa lex erat in tabulis conscripta lapideis, & in Arca, ut dixi, posita; quam tempore peregrinationis in eremo, cum Tabernaculo quod similiter appellatum est Tabernaculum testimonij, cum debita sacerdotes veneratione portabant: signumque erat, quòd per diem nubes apparebat, quæ sicut ignis nocte fulbat:

gebat : quæ nubes cum moveretur, castra movebantur ; & ubi staret , castra ponebantur. Reddita sunt autem illi legi magnæ miraculi testimonia , præter ista quæ dixi , & præter voces quæ ex illius Arcæ loco edebantur . Nam cum terram promissionis intrantibus eadem Arcæ transiret Jordanem , fluvius ex parte superiore subsistens , & ex inferiore decurrens , & ipsi & populo siccum præbuit transcendendi locum. Deinde civitatis quæ prima hostilis occurrit , more gentium deos plurimos colens , septies eadem Arcæ circumactâ , muri repente ceciderunt , nulla manu oppugnati , nullo ariete percussi. Post hæc etiam cum jam in terra promissionis essent , & eadem Arcæ propter eorum peccata fuisset ab hostibus capta , hi qui eam ceperant , in templo Dei sui , quem præcæteris colebant , honorificè collocarunt , abeuntesque clauserunt , apertoque postridie , simulacrum cui supplicabant , invenerunt collapsum deformiterque contractum. Deinde ipsi prodigijs acti , deformiusque puniti , Arcam divini testimonij populo , unde ceperant , reddiderunt. Ipsa autem redditio qualis fuit ? Imposuerunt eam plastro , eique juvenas , à quibus vitulos sugentes abstraxerant , subjunxerunt , & eas quò vellent ire siverunt , etiam hinc vltim divinam explorare cupientes. At illæ sine homine duce atque rectore , ad Hebræos viam pertinaciter gradientes , nec revocate mugitibus esurientium filiorum , magnum sacramentum suis cultoribus reportarunt. Hæc

atque hujusmodi Deo parva sunt, sed magnā terrendis salubriter erudiendisque mortalibus. Si enim philosophi, præcipueque Platōnici, rectius cæteris sapuisse laudantur, sicut paulo ante commemoravi, quod divinam providentiam hæc quoque rerum infima atque terrena administrare docuerunt, numerosarum testimonio pulchritudinum, quæ non solum in corporibus animalium, verum in herbis etiam serenoque gignuntur; quanto evidentius hæc attestantur divinitati, quæ ad horam prædicationis ejus fiunt, ubi ea religio commendatur quæ omnibus cælestibus, terrestribus, infernis sacrificari vetat, uni Deo tantum jubens, qui solus diligens & dilectus beatos facit, eorumque sacrificiorum tempora imperata præfinit; eaque per meliorem sacerdotem in melius mutanda prædicens, non ista se appetere, sed per hæc alia potiora significare testatur; non ut ipse his honoribus sublimetur, sed ut nos ad eum colendum, eique cohærendum igne amoris ejus accensi, quod nobis, non illi bonum est, excitemur.

CAP. XVIII.

Contra eos qui de miraculis, quibus Dei populus eruditus est, negant ecclesiasticis libris esse credendum.

AN dicet aliquis ista falsa esse miracula, nec fuisse facta, sed mendaciter scripta? Quis
quis

quis hoc dicit, si de his rebus negat, omnino ullis litteris esse credendum, potest etiam dicere nec deos ullos curare mortalia. Non enim se aliter colendos esse persuaserunt, nisi mirabilium operum effectibus, quorum & historia gentium testis est, quarum dii se ostentare mirabiles, potius quam utiles ostendere potuerunt. Unde hoc opere nostro, cujus hunc jam decimum librum habemus in manibus, non eos suscepimus refellendos, qui vel ullam esse vim divinam negant, vel humana non curare contendunt; sed eos qui nostro Deo conditori, sanctæ & gloriosissimæ Civitatis deos suos præferunt, nescientes eum ipsum esse etiam mundi hujus visibilis & mutabilis invisibilem & incommutabilem conditorem, & vitæ beatæ non de his quæ condidit, sed de se ipso verissimum largitorem. Ejus enim Prophetæ veracissimus ait: *Mihi adbarere Deo, bonum est*, Ps. 72. De fine hancque boni inter philosophos, queritur, ad quod adipiscendum omnia officia referenda sunt. Nec dixit iste, *Mihi autem divitiis abundare bonum est*, aut insigniri purpura & sceptro, vel diademate excellere; aut, quod nonnulli etiam philosophorum dicere non erubuerunt, *Mihi voluptas corporis bonum est*; aut quod melius velut meliores dicere visi sunt, *Mihi virtus animi mei bonum est*; sed, *Mihi*, inquit, *adbarere Deo, bonum est*. Hoc eum docuerat, cui uni tantummodo sacrificandum sancti quoque Angeli ejus miraculorum etiam

contestatione monuerunt. Unde & ipse sacrificium ejus factus erat, cujus igne intelligibili correptus ardebat, & in ejus ineffabilem incorporeumque complexum sancto desiderio ferebatur. Porro autem si multorum deorum cultores, (qualescumque deos suos esse arbitrentur,) ab eis facta esse miracula, vel civilium rerum historiae, vel libris magicis, sive, quod honestius putant, theurgicis credunt, quid causae est, cur illis litteris nolint credere, ista facta esse, quibus tanto major debetur fides, quanto super omnes est magnus, cui uni soli sacrificandum esse praecipunt.

CAPUT XIX.

Quae ratio sit visibilis sacrificii, quod uni vero & invisibili Deo offerri docet vera religio.

Qui autem putant hæc visibilia sacrificia dijs alijs congruere, illi verò tamquam invisibili invisibilia, & majori majora, meliorique meliora, qualia sunt puræ mentis & bonæ voluntatis officia; profectò nesciunt, hæc ita esse signa illorum, sicut verba sonantia signa sunt rerum. Quocirca sicut orantes atque laudantes ad eum dirigimus significantes voces, cui res ipsas in corde quas significamus offerimus; ita sacrificantes non alteri visibile

sacri-

sacrificium offerendum esse noverimus, quam illi cujus in cordibus nostris invisibile sacrificium nos ipsi esse debemus, Tunc nobis favent, nobisque congaudent, atque ad hoc ipsum nos pro suis viribus adjuvant Angeli quique virtutesque superiores & ipsa bonitate ac pietate potentiores. Si autem illis hæc exhibere voluerimus, non libenter accipiunt, & cum ad homines ita mittuntur, ut eorum presentia sentiantur, apertissime vetant. Sunt exempla in litteris sanctis. Putaverunt quidam deferendum Angelis honorem, vel adorando, vel sacrificando, qui debetur Deo, & eorum sunt admonitione prohibiti, iustique hoc ei deferre, cui uni fas esse noverunt. Imitati sunt Angelos sanctos etiam sancti homines Dei. Nam Paulus & Barnabas in Lycaonia facto quodam miraculo sanitatis putati sunt dii, eisque Lycaonij immolare victimas voluerunt, quod à se humili pietate removentes, eis in quem crederent, annuntiaverunt Deum. Neque ob aliud fallaces illi superbe sibi hoc exigunt, nisi quia verò Deo deberi sciunt. Non enim revera, ut ait Porphyrius, & nonnulli putant, cadaverinis nidoribus, sed divinis honoribus gaudent. Copiam verò nidorum magnam habent undique, & si amplius vellent, ipsi sibi poterant exhibere. Qui ergo divinitatem sibi arrogant spiritus, non eujuslibet corporis fumo, sed supplicantis animo delectantur, cui decepto subjectoque dominantur, intercludentes iter ad Deum verum, ne sit ho-

no illius sacrificium, dum sacrificatur cuiquam
præter illum.

CAP. XX.

De summo veroque sacrificio,
quod ipse Dei & hominum Mediator
effectus est.

UNde verus ille Mediator, in quantum
formam servi accipiens mediator effe-
ctus est Dei & hominum homo Christus
Iesus, cum in forma Dei sacrificium cum pa-
tre sumat, cum quo & unus Deus est, tamen
in forma servi sacrificium maluit esse quam su-
mere, ne vel hac occasione quisquam existi-
maret cuilibet sacrificandum esse creaturæ.
Per hoc & sacerdos est, ipse offerens, ipse &
oblatio. Cujus rei sacramentum quotidiana
esse voluit Ecclesiæ sacrificium: quæ cum
ipsius capitis corpus sit, se ipsam per ipsum di-
scit offerre. Hujus veri sacrificii multiplicia
variaque signa erant sacrificia prisca sanctorum,
cum hoc unum per multa figuraretur, tam-
quam verbis multis res una diceretur, ut sine
fastidio multam commendaretur. Huic
summo veroque sacrificio cuncta sacrificia falsa
cesserunt.

CAP.

CAP. XXI.

De modo potestatis dæmonibus
datæ ad glorificandos sanctos per tole-
rantiam passionum, qui aëreos spiritus
non placando ipsos, sed in Deo per-
manendo vicerunt.

MOderatis autem præfinitisque tempori-
bus, etiam potestas permessa dæmo-
nibus, ut hominibus, quos possi-
dent excitatis, inimicitias adversus Dei Ci-
vitatem tyrannicè exerçant, sibi que lacri-
ficia non solum ab offerentibus iurant, &
à volentibus expetant, verum etiam ab
invitis persequendo violenter extorqueant,
non solum perniciofa non est, sed etiam utilis
invenitur Ecclesiæ, ut Martyrum numerus
impleatur, quos Civitas Dei tanto clariores
& honoratiores cives habet, quanto fortius ad-
versus impietatis peccatum etiam usque ad
sanguinem certant. Hos multo elegantius, si
ecclesiastica loquendi consuetudo pateretur,
nostros heroes vocaremus. Hoc enim nomen
à Junone dicitur tractum, quod Græcè Juno Ἥρα
appellatur; & ideo nescio quis filius ejus secun-
dum Græcorum fabulas Heros fuerit nuncu-
patus: hoc videlicet veluti mysticum signifi-
cante fabulâ, quod aër Junoni deputetur, ubi
volunt cum dæmonibus heroes habitare, quo
nomine appellant alicujus meriti animas defun-
ctorum. Sed à contrario Martyres nostri he-

roës nuncuparentur, si, ut dixi, Ius ecclesiastici sermonis admitteret; non quod eis esset cum dæmonibus in aëre societas, sed quod eisdem dæmones, id est, aëreas vincerent potestates, & in eis ipsam, quidquid putatur significare, Junonem, quæ non usquequaque inconvenienter à poëtis inducitur inimica virtutibus, & cælum petentibus viris fortibus invida. Sed rursus ei succumbit infeliciter caditque Virgilius, ut cum apud eum illa dicat.

Vincor ab Ænea;

ipsum Æneam admoneat Helenus quasi confilio religioso, & dicat,

*Junoni cave vota libens, dominique potentem
supplicibus supèra donis.*

Ex qua opinione Porphyrius, quamvis non ex sua sententia, sed ex aliorum, bonum dicit Deum vel genium non venire in hominem, nisi malus fuerit ante placatus: tamquam fortiora sint apud eos numina mala quam bona; quandoquidem mala impediunt adjutoria bonorum, nisi eis placata dent locum, malisque nolentibus bona prodesse non possunt; nocere autem mala possunt, non sibi valentibus resistere bonis. Non est ista veræ veraciterque sanctæ religionis via; non sic Junonem, hoc est, aëreas potestates piorum virtutibus invidentes nostri Martyres vincunt. Non omnino, si dici usitate posset, heroes nostri supplicibus donis, sed virtutibus divinis Heram superant. Commodius quippe Scipio Africanus est cognominatus, quod virtute Africam vice-

victis, quam si hostes donis placasset, ut parcerent.

CAP. XXII.

Unde sit sanctis adversum dæmones potestas, & unde cordis vera purgatio.

Videtur spiritus homines Dei acerrimi potestatem inimicam contrariamque pietati exorcizando ejiciunt; non placando; omnesque tentationes adversitatis ejus vincunt orando; non ipsam, sed suam Deum adversus ipsam. Non enim aliquem vincit, aut subjugat, nisi societate peccati. In ejus ergo nomine vincitur, qui hominem assumpsit, egitque sine peccato, ut in ipso sacerdote ac sacrificio fieret remissio peccatorum, id est, per Mediatorem Dei & hominum hominem Christum Jesum, per quem facta peccatorum purgatione reconciliamur Deo. Non enim nisi peccatis homines separantur à Deo, quorum in hac vita non sit nostra virtute, sed divina miseratione purgatio; per indulgentiam illius, non per nostram potentiam. Quia & ipsa quantumlacundque virtus, quæ dicitur nostra, illius est nobis bonitate concessa. Multum autem nobis in hac carne tribueremus, nisi usque ad ejus depositionem subventa viveremus. Propterea ergo nobis per Mediatorem præstita est gratia, ut polluti carne peccati carnis peccati
simi-

sancti dicit mundaremur. Nam Dei gratia
qua in nos ostendit magnam misericordiam
suam, & in hac vita per fidem regimur, & post
hanc vitam per ipsam speciem incommutabilis
veritatis ad perfectionem plenissimam perdu-
cemur.

CAP. XXIII.

De principiis, in quibus Platonici
purgationem animæ esse profitentur.

Dicit etiam Porphyrus divinis oraculis
fuisse responsum, non nos purgari luna
teletis atque solis (1.) ut hinc ostende-
retur nullorum deorum teletis hominem posse
purgari. Cujus enim teletæ purgant, si luna
solisque non purgant, quos inter caelestes deos
præcipuos habent? Denique eodem dicit ora-
culo expressum, principia posse purgare: ne
forte cum dictum esset non purgare teletas so-
lis & lunæ, alicujus alterius Dei de turba valere
ad purgandum teletæ crederentur. Quæ at-
tens dicat esse principia tanquam Platonici,
novimus. Dicit enim Deum Patrem & Deum
Filium, quem Græcè appellat paternum intel-
lectum, vel paternam mentem: de Spiritu
autem sancto, aut nihil, aut non aperte ali-
quid dicit: quamvis quem alium dicat horum
medium, non intelligo. Si enim tertiam,
sicut Plotinus, ubi de tribus principalibus sub-
stantiis disputat, animæ naturam etiam ipse
vellet

vellet intelligi, non utique diceret horum me-
dium, id est, Patris & Filij medium. Post-
ponit quippe Plotinus animæ naturam paternò
intellectui: iste autem cum dicit medium, non
postponit, sed interponit. Et nimirum hoc
dixit ut potuit, sive ut voluit, quod nos Spi-
ritum sanctum, nec Patris tantum, nec Filij
tantum, sed utriusque Spiritum dicimus. Li-
beris enim verbis loquuntur philosophi, nec
in rebus ad intelligendum difficillimis offen-
sionem religiosarum aurium pertimescunt.
Nobis autem ad certam regulam loqui fas est,
ne verborum licentia etiam de rebus quæ his
significantur, impiam gignat opinionem.

*Luna teletis atque Solis. (r.) Videntur Nota 4to
in cap. 9. precedens.*

CAP. XXIV.

De uno veroque principio, quod
solum naturam humanam purgat &
renovat.

Nos itaque ita non dicimus duo vel tria
principia, cum de Deo loquimur, sicut nec
duos deos vel tres nobis licitum est dicere:
quamvis de unoquoque loquentes, vel de Pa-
tre, vel de Filio, vel de Spiritu sancto, etiam
singulum quemque, Deum esse fateamur; nec
dicimus tamen quod hæretici Sabelliani, eum-
dem esse Patrem, qui est & Filius, & eundem
Spi-

Spiritum sanctum, qui est & Pater & Filius; sed Patrem esse Filij Patrem, & Filium Patris Filium, & Patris & Filij Spiritum sanctum nec Patrem esse nec Filium. Verum itaque dictum est, non purgari hominem nisi principio, quamvis pluraliter sint apud eos dicta principia. Sed subditus Porphyrius invidia potestatibus, de quibus & erubescerat, & eas libere redarguere formidabat, noluit intelligere Dominum Christum esse principium, cujus incarnatione purgamur. Eum quippe in ipsa carne contempsit, quam propter sacrificium nostræ purgationis assumpsit; magnum scilicet sacramentum eâ superbiâ non intelligens, quam sua ille humilitate dejecit verus benignusque Mediator, in ea se ostendens mortalitate mortalibus, quam maligni fallacesque mediatores non habendo se superbius extulerunt, miserisque hominibus adiutorium deceptorium velut immortales mortalibus promiserunt. Bonus itaque verusque Mediator ostendit peccatum esse malum, non carnis substantiam vel naturam; quæ cum anima hominis & suscipi sine peccato potuit, & haberi, & morte deponi, & in melius resurrectione mutari: nec ipsam mortem, quamvis esset pœna peccati, quam tamen pro nobis sine peccato ipse persolvit, peccando esse vitandam; sed potius, si facultas datur, pro justitia perferendam. Ideo enim solvere potuit moriendo peccata, quia & mortuus est, & non pro suo peccato. Hinc ille Platonius non cognovit esse principium
nam

nam cognosceret purgatorium. Neque enim caro principium est, aut anima humana; sed Verbum per quod facta sunt omnia. Non ergo caro per seipsam mundat, sed per Verbum a quo suscepta est, cum *Verbum Caro factum est, & habitavit in nobis.* Jo. I. Nam de carne sua manducanda mysticè loquens, cum hi qui non intellexerunt offensi recederent, dicentes, *Durus est hic sermo, quis eum potest audire?* respondit manentibus cæteris, *Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quidquam.* Principium ergo susceptâ animâ & carne & animam credentium mundat & carnem. Ideo quærentibus Judæis quis esset, respondit se esse principium. Quod utique carnales, infirmi, peccatis obnoxij, & ignorantiz tenebris obvoluti, nequaquam percipere possemus, nisi ab eo mundaremur atque sanaremur, per hoc quod eramus & non eramus. Eramus enim homines, sed justi non eramus. In illius autem incarnatione natura humana erat, sed justâ, non peccatrix erat. Hæc est mediatio, qua manus lapsis jacentibusque porrecta est: hoc est semen dispositum per Angelos, in quorum edictis & lex dabatur, qua & unus Deus coli jubebatur, & hic Mediator venturus promittebatur.

CAP. XXV.

Omnes sanctos & sub legis tempore, & sub prioribus sæculis, in sacramento & fide Christi justificatos fuisse.

HUjus sacramenti fide etiam iusti antiqui mundari piè vivendo potuerunt, non solum antequam lex populo Hebræo daretur, (neque enim eis prædicator Deus vel Angeli defuerunt,) sed ipsius quoque legis temporibus, quamvis in figuris rerum spiritualium habere videretur promissa carnalia, propter quod vetus dicitur Testamentum. Nam & Prophetæ tunc erant, per quos, sicut per Angelos, eadem promissio prædicata est: & ex illorum numero erat, cuius tam magnam divinamque sententiam de boni humani fine paulò antè commemoravi: *Mibi autem adhaerere Deo bonum est.* Ps. 72. In quo planè Psalmo duorum Testamentorum, quæ dicuntur vetus & novum, satis est declarata distinctio. Propter carnales enim terrenasque promissiones, cum eas impijs abundare perspiceret, dicit pedes suos pene fuisse commotos, & effusos in lapsum propemodum gressus suos, tamquam frustra Deo ipse servisset, cum ea felicitate, quam de illo exspectabat, contemptores ejus florere perspiceret; seque in rei hujus inquisitione laborasse, volentem cur ita esset apprehen-

prehendere, donec intraret in sanctuarium Dei, & intelligeret in novissima eorum, qui felices videbantur erranti. Tunc eos intellexit in eo quod se extulerunt, sicut dicit, fuisse dejectos, & defecisse, ac perisse propter iniquitates suas; totumque illud culmen temporalis felicitatis ita eis factum tamquam somnium evigilantis, qui se repente invenit suis quæ somniabat fallacibus gaudiis destitutum. Et quoniam in hac terra vel civitate terrena magni sibi videbantur; *Domine*, inquit, *in civitate tua imaginem illorum ad nihilum rediges.* Ps. 72. Quod huic tamen utile fuerit, etiam ipsa terrena non nisi ab uno vero Deo querere, in cuius potestate sunt omnia, satis ostendit, ubi ait, *Velut pecus factus sum apud te, & ego semper tecum. Velut pecus dixit, utique non intelligens.* Ea quippe à te desiderare debui, quæ mihi cum impijs non possunt esse communia; non ea quibus eos cum abundare cernebam, putavi me incassum tibi servisse, quando & illi hæc haberent, qui tibi servire nolissent. Tamen ego *semper tecum*, qui etiam in talium rerum desiderio deos alios non quæsi. Ac per hoc sequitur: *Tenuisti manum dextera mea, & in voluntate tua deduxisti me, & cum gloria assumpsisti me:* tamquam ad sinistram cuncta illa pertineant, quæ abundare apud impios cum vidisset, penè collapsus est. *Quid enim mihi est, inquit, in salo, & à te quid volui super terram?* Reprehendit seipsum, justèque sibi displicuit: quia cum tam magnum bonum haberet in cælo, (quod post intellexit,)

xit, rem transitoriam, fragilem, & quodammodo luteam felicitatem à suo Deo quaesivisse in terra. *Defecit, inquit, cor meum & caro mea, Deus cordis mei*: defectu utique bono ab inferioribus ad superna. Unde in alio Psalmo dicitur: *Defiderat & deficit anima mea in arida Domini*. Ps. 83. Item in alio: *Defecit in salute tuum anima mea*. Ps. 118. Tamen cum de utroque dixisset, id est, de corde & carne deficiente, non subjectit, *Deus cordis & carnis mea*: sed *Deus cordis mei*. Per cor quippe caro mundatur. Unde dicit Dominus, *Mundate quae intus sunt, & quae foris sunt munda erunt*. Matt. 23. Partem deinde suam dicit ipsum Deum, non aliquid ab eo, sed ipsum: *Deus, inquit, cordis mei, & pars mea in sacula*: quod inter multa quae ab hominibus eliguntur, ipse illi placuerit eligendus. *Quia ecce, inquit, qui se longe faciunt à te, peribunt: perdidisti omnem qui fornicatur abs te*: hoc est, qui multorum deorum vult esse prostibulum. Unde sequitur illud, propter quod & cætera de eodem Psalmo dicenda visa sunt: *Mihi autem adherere Deo, bonum est*: non longè ire, non per plurima fornicari. Adherere autem Deo tunc perfectum erit, cum totum quod liberandum est, fuerit liberatum. Nunc vero fit illud quod sequitur: *Ponere in Deo spem meam*. *Spes enim qua videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid sperat?* ait Apostolus. Rom. 8. *Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus*. In hac autem spe nunc constituti agamus quod sequitur,

& **simus nos** quoque pro modulo nostro angeli Dei, id est, nuntij ejus, annuntiantes ejus voluntatem, & gloriam gratiamque laudantes. Unde cum dixisset, *Ponere in Deo spem meam: ut annuntiem.*, inquit, *omnes laudes tuas in portis filia Sion.* Hæc est gloriosissima Civitas Dei; hæc unum Deum novit & colit: hanc Angeli sancti annuntiaverunt, qui nos ad ejus societatem invitaverunt, civesque suos in illa esse voluerunt; quibus non placet ut eos colamus tamquam nostros deos, sed cum eis & illorum & nostrum Deum; nec eis sacrificemus, sed cum ipsis sacrificium Deo simus. Nullo itaque dubitante, qui hæc depositâ malignâ obstinatione considerat, omnes immortales beati, qui nobis non invident, (neque enim si inviderent, essent beati,) sed potius nos diligunt, ut & nos cum ipsis beati simus; plus nobis favent, plus adjuvant, quando unum Deum cum illis colimus, Patrem & Filium & Spiritum sanctum, quàm si eos ipsos per sacrificia coleremus.

CAP. XXVI.

De inconstantia Porphyrii, inter confessionem veri Dei & cultum demonum fluctuantis.

Nescio quomodo, (quantum ~~visi~~ videtur,) amicis suis theurgis erubescere Porphyrius. Nam ista utcumque sapie-

bat, sed contra multorum deorum cultum non liberè defendebat. Et angelos quippe alios esse dixit, qui deorsum descendentes hominibus theurgicis divina pronuntiant; alios autem qui in terris ea quæ Patris sunt, & altitudinem ejus profunditatemque declarent. Num igitur hos angelos, quorum ministerium est declarare voluntatem Patris, credendum est velle nos subdi, nisi ei cujus nobis annuntiant voluntatem? Unde optimè admonet etiam ipse Platonicus, imitandos eos potius quàm invocandos. Non itaque debemus metuerè, ne immortales & beatos uni Deo subditos non eis sacrificando offendamus. Quod enim non nisi uni verò Deo deberi sciunt, cui & ipsi adhærendo beati sunt, proculdubio neque per ullam significantem figuram, neque per ipsam rem quæ sacramentis significatur, sibi exhiberi volunt. Dæmonum est hæc arrogantia superborum atque miserorum, à quibus longè diversa est pietas subditorum Deo, nec aliunde quam illi cohærendo beatorum. Ad quod bonum percipiendum etiam nobis sincera benignitate oportet ut favèant, neque sibi arrogant quò eis subjiciamur, sed cum annuntiant, sub quo eis in pace sociemur. Quid adhuc trepidas, ô philosophè, adversus potestates & veris virtutibus & veri Dei muneribus invidas habere liberam vocem? Jam distinguisti angelos, qui patris annuntiant voluntatem, ab eis angelis, qui ad theurgos homines, nescio qua deducti, atque descendunt. Quid adhuc

huc eos honoras, ut dicas pronuntiare divina? Quæ tandem divina pronuntiant, qui non voluntatem Patris nuntiant? Nempe illi sunt, quos sacris precibus invidus alligavit, ne præstarent animæ purgationem; nec à bono, ut dicis, purgare cupiente ab illis vinculis solvi & suæ potestati reddi potuerunt. Adhuc dubitas hæc maligna esse dæmonia; vel de fingis fortasse nescire, dum non vis theurgos offendere, (1.) à quibus curiositate deceptus, ista perniciosa & insana pro magno beneficio didicisti? Audes istam invidam, non potentiam, sed pestilentiam, & non dicam dominam, sed quod tu fateris, ancillam potius invidorum, isto aëre transcurso levare in cælum, & inter deos vestros etiam sidereos collocare, vel ipsa quoque sidera his opprobrijs infamare?

Theurgos offendere. (1.) Magos & maleficos intelligit, qui Goëtiam, execrandam magiæ speciem Theurgiæ nomine falsò appellabant, pro invocatione dæmonum mira & perniciosa præstabant. *Coquens.*

CAP. XXVII.

De impietate Porphyrii, qua etiam Apuleii transcendit errorem.

Quanto humaniùs & tolerabiliùs consecutus tuus Platonicus Apulejus erravit, qui tantummodo dæmones à luna & infra ordinatos agitari morbis passionum mentisque

tisque turbellis, honorans quidem eos, sed volens nolensque confessus est; deos tamen cæli superiores ad ætherea spatia pertinentes, sive visibiles, quos conspicuos lucere cernebat, solem ac lunam & cætera ibidem lumina, sive invisibiles quos putabat, ab omni labe istarum perturbationum quanta potuit disputatione discretivit? Tu autem didicisti hoc non à Platone, sed à Chaldæis magistris, ut in æthereas vel empyreas mundi sublimitates & firmamenta cælestia extolleret vitia humana, ut possent dii vestri theurgis pronuntiare divina: quibus divinis te tamen per intellectualem vitam facis altiore, ut tibi videlicet tamquam philosopho theurgicæ artis purgationes nequaquam necessariæ videantur; sed aliis eas tamen importas, ut hanc veluti mercedem reddas magistris tuis, quod eos qui philosophari non possunt, ad ista seducis, quæ tibi tamquam superiorum capaci esse inutelia confiteris; ut videlicet quicumque à philosophiæ virtute remoti sunt, quæ ardua nimis atque paucorum est, te auctore theurgos homines; à quibus non quidem in anima intellectuali, verum saltem in anima spiritali purgentur, inquirant; & quoniam istorum quos philosophari piget, incomparabiliter major est multitudo, plures ad secretos & illicitos magistros tuos, quam ad scholas Platonicas venire cogantur. Hoc enim tibi immundissimi dæmones, deos æthereos se esse fingentes, quorum prædicator & angelus factus es, promiserunt; quod in anima spiritali theurgicæ

arte purgati, ad Patrem quidem non redeunt, sed super aëreas plagas inter deos æthereos habitabunt. Non audit ista hominum multitudo, propter quos à demonum dominatu liberandos Christus advenit. In illo enim habent misericordissimam purgationem, & mentis, & spiritus & corporis sui. Propterea quippe totum hominem sine peccato ille suscepit, ut totum quo constat homo, à peccatorum peste sanaret. Quem tu quoque utinam cognovisses, atque te potius, quam vel tuæ virtuti, quæ humana, fragilis & infirma est, vel perniciosissimæ curiositati sanandum tutius commisisses. Non enim te decepisset, quem vestra, ut tu ipse scribis, oracula sanctum immortalemque confessa sunt. De quo etiam poeta nobilissimus, poetice quidem, quia in alterius adumbrata persona, veraciter tamen, si ad ipsum referas, dixit:

Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,

Irrita perpetua solvent formidine terras.

Ea quippe dixit, quæ etiam multum proficentium in virtute justitiæ possunt, propter hujus vitæ infirmitatem, etsi non scelera, scelerum tamen manere vestigia, quæ non nisi ab illo Salvatore sanantur, de quo iste versus expressus est. Nam hoc utique non à se ipso se dixisse Virgilius in Eclogæ ipsius quarto ferme versu indicat, ubi ait:

Ultima Cumæi venit jam carminis ætas.

Unde hoc à Cumæa Sibylla dictum esse incun-ctanter apparet. Theurgi verò illi, vel potius

demones, deorum species figurasque fingentes, inquinant potius quam purgant humanam spiritum falsitate phantasmatum & deceptoriarum vanarum ludificatione formaram. Quomodo enim purgent hominis spiritum, qui immundum habent proprium? Alioquin nullo modo carminibus invidi hominis ligarentur, ipsumque inane beneficium quod praeferunt videbantur, aut metu promerent, aut simili invidentiâ denegarent. Sufficit quod purgatione theurgica, neque intellectualem animam, hoc est, mentem nostram, dicis posse purgari, & ipsam spiritalem, id est, nostrae animae partem mente inferiorem, quam tali arte purgari posse asserts, immortalem tamen aeternamque non posse hac arte fieri confiteris. Christus autem vitam promittit aeternam: unde et cum mundus, vobis quidem stomachantibus, mirantibus tamen stupentibusque concurrat. Quid prodest quia negare non potuisti errare homines theurgicâ disciplinâ, & quam plurimos fallere per caecam insipientemque sententiam, atque esse certissimum errorem, agendo & supplicando ad principes angelosque decurrere; & rursus quasi ne operam perdidisse videaris ista discendo, mittis homines ad theurgos, ut per eos anima spiritalis purgetur illorum, qui non secundum intellectualem animam vivunt?

CAP. XXVIII.

Quibus persuasionibus Porphyrius obcæcatus non potuerit veram sapientiam, quod est Christus, agnoscere.

Mittis ergo homines in errorem certissimum. Neque hoc tantum malum te pudet. *scilicet* tua virtutis & sapientie profectaris amatorem. Quam si vere ac fideliter amasses, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam cognovisses, nec ab ejus saluberrima humilitate tumore inflatus vana scientie relinquisses. (1.) Confiteris tamen etiam spiritalem animam sine theurgicis artibus & sine telestis, quibus frustra discendis elaborasti, posse continentie virtute purgari. Aliquando etiam dicis, quod telestæ non post mortem elevant animam; ut jam nec eidem ipsi, quam spiritalem vocas, aliquid post hujus vite finem prodesse videantur: & tamen varias hæc multis modis & reperis, ad nihil aliud, quantum existimo, nisi ut talium quoque rerum quasi peritus appares, & placeas illicitarum artium curiosis, vel ad eas facias ipse curiosos. Sed bene, quod mentuendam dicis hanc artem vel legum periculis, (2.) vel ipsius actionis. (3.) Atque utinam hoc saltem abs te miseri audiant, & inde, ne illic absorbeantur, abcedant, aut eo pericula non accedant. Ignorantiam certe & pro-

pter eam multa vitia per nullas reles purgari
 dicis, sed per solum patrem, id est, pater-
 nam mentem sive intellectum, qui pater est
 voluntatis conscius. Hunc autem Christum
 esse non credis: contemnis enim eum propter
 corpus ex femina acceptum & propter crucis
 opprobrium, excellentiam videlicet sapientiam
 spretis atque abjectis infimis idoneus de supe-
 ribus carpere. At ille implet, quod Pro-
 pheta sancti de illo veraciter prädixerunt. *Re-
 pudiam sapientiam sapientium & prudentiam prudentium
 reprobabo.* 1. Cor. 1. Non enim suam in eis
 perdit & reprobat, quam ipse donavit; sed
 quam sibi arrogat, qui non habent ipsius.
 Unde commemorato isto propheterico testimo-
 nio, sequitur & dicit Apostolus: *Ubi sapiens?
 ubi scriba? ubi conquistor hujus seculi? Nonne stul-
 tiam fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quoniam
 in Dei sapientia non cognovimus mandatum per sapien-
 tiam Deum, placuit Deo per stultitiam predicatio-
 nis salvos facere credentes.* Quoniam quidem Judaei
 signa petunt, & Graeci sapientiam quarunt: Nos au-
 tem predicamus, inquit, Christum crucifixum; Ju-
 daei quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam.
 Ipsi vero vocantur Judaei & Graeci Christum Dei
 virtutem & Dei sapientiam: quoniam stultum Dei
 sapientius est hominibus, & infirmum Dei fortius est
 hominibus. Hoc quasi stultum & infirmum tan-
 quam sua virtute sapientes fortesque contem-
 nunt. Sed haec est gratia, quae sanat infir-
 mos, non superbe jactantes falsam beatitudi-
 nem.

nem suam, sed humiliter potius veram miseriam consentientes.

Resuscitatus. (1.) Porphyrius prius Christianus fuit, deinde defecit à Religione, & hostis ejus infensissimus factus est. Patria ipsi erat Tyrus, & vigesimo anno Imperii Constantini attingit ætatis suæ annum nonagesimum primum. *Cognatus in hunc loc. & in cap. 12. libri 8.*

Legum periculis. (2.) Legibus enim civilibus artes magicæ prohibitz erant. *Vives.*

Ipsius actionis. (3.) Nam periculosa res est, nisi ritè exerceatur; irritantur enim dæmones, & magna inferunt mala Imperiè excorant. hinc Tullius Hostilius rex, quia non ritè & ex instituto Nume facta iniit & curavit, ac Jovem pravâ Religione sollicitavit, fulmine cum domo conflagravit. *Vives & Cognatus ex Valer. Max. lib. 1. cap. 2. de negl. relig.*

CAP. XXIX.

De Incarnatione Domini nostri Jesu Christi, quam confiteri Platoniorum erubescit impietas.

Pædicas Patrem & ejus Filium, quem vocas paternum intellectum seu mentem; & horum medium, quem putamus te dicere Spiritum sanctum, & more vestro appellas tres deos. Ubi, etsi verbis indisciplinatis utimini, videris tamen qualitercumque, & quasi per quædam tenuis imaginationis umbracula, quò nitendum sit: sed incarnationem incommutabilis Filij Dei, qua salvamur, ut

ut ad illa que credimus, vel ex quantumlibet
 que parte intelligimus, venire possimus, non
 vultis agnoscere. Itaque videtis utcumque,
 etsi de longinquo, etsi acie caligante, patriam
 in qua manendum est; sed viam qua eundem
 est non tenetis. Confiteris tamen gratiam,
 quandoquidem ad Deum per virtutem intelli-
 gentiæ pervenire, paucis dicis esse concessum.
 Non enim dicis, patris placuit, vel pauci vo-
 luerunt: sed cum dicis esse concessum, pro-
 cul dubio Dei gratiam, non hominis sufficien-
 tiam confiteris. Uteris etiam hoc verbo aper-
 tius, ubi Platonis sententiam sequens, nec ipse
 dubitas, in hac vita hominem nullo modo ad
 perfectionem sapientiæ pervenire, secundum
 intellectum tamen viventibus omne quod de-
 est, providentiâ Dei & gratiâ post hanc vitam
 posse compleri. O si cognovisses Dei gratiam
 per Jesum Christum Dominum nostrum, ip-
 samque ejus incarnationem, qua hominis ani-
 mam corpusque suscepit, summum esse exem-
 plum gratie videre potuisses. Sed quid fa-
 ciam? Scio me frustra loqui mortuo: sed
 quantum ad te attinet; quantum autem ad eos,
 qui te magnipendunt, & te vel qualicumque
 amore sapientiæ, vel curiositate artium, quas
 non debuisti discere, diligunt, quos potius in
 tua compellatione alloquor, fortasse non fru-
 stra. Gratia Dei non potuit gratius commen-
 dari, quam ut ipse unicus Dei Filius in se in-
 commutabiliter manens indueret hominem,
 & spem dilectionis suæ daret hominibus.

mine medio, quo ad illum ab hominibus veniretur, qui tam longè erat immortalis à mortalibus, incommutabilis à commutabilibus, justus ab impijs, beatus à miseris, sic quia naturaliter indidit nobis, ut beati immortales, que esse cupiamus, manens beatus, suscipiens, que mortalem, ut nobis tribueret quod amamus, perpetuando docuit contempnere quod timemus.

2. Sed huic veritati ut possem acquiescere, humilitate opus erat, que cervici vestre difficillimè persuaderi potest. Quid enim incredibile dicitur, præsertim vobis qui talia sapitis, quibus ad hoc credendum vos ipsos admonere debeatis; quid, inquam, vobis incredibile dicitur, cum Deus dicitur assumpsisse humanam animam, & corpus? Vos certe tantum tribuitis animæ intellectuali, que animæ utique humana est, ut eam confubstantialem paternæ illi menti, quem Dei Filium confitemini, fieri posse dicatis? Quid ergo incredibile est, si aliqua una intellectualis animæ modo quoddam ineffabili & singulari pro multorum salute suscepta est? Corpus verò animæ coherere, ut homo totus & plenus sit, naturâ nostrâ ipsâ teste cognoscimus. Quod nisi usitatissimum esset, hoc profectò esset incredibilius, facilius quippe in fidem recipiendum est, etsi humanum, divino, etsi mutabilem incommutabili, tamen spiritum spiritui, aut ut verbis utar que in usu habetis, incorporeum incorporeo, quam corpus incorporeo coherere.

rere. An forte vos offendit inusitatus corporis partus ex virgine? Neque hoc debet offendere, immo potius ad pietatem suscipiendam debet adducere, quod mirabilis mirabiliter natus est. An verò, quod ipsum corpus morte depositum, & in melius resurrectione mutatum, iam incorruptibile neque mortale in superna subvertit? Hoc fortasse credere recusatis, intuentes Porphyrium in his ipsis libris, ex quibus multa posui, quos de regressu animæ scripsit, tam crebrò præcipere, omne corpus esse fugiendum, ut anima possit beati permanere cum Deo. Sed ipse potius ista sentiens corrigendus fuit, præsertim cum de anima mundi hujus visibilis & tam ingentis corporeæ molis, cum illo tam incredibilia factis. Platone quippe auctore, animal esse dicit mundum, & animal beatissimum, quod vult esse etiam sempiternum. Quomodo ergo nec unquam solvetur a corpore, nec unquam carebit beatitudine, si ut anima beata sit, corpus est omne fugiendum? Solem quoque istum & cætera sidera, non solum in libris vestris corpora esse fatemini, quod vobiscum omnes homines & conspiciere non cunctantur, & dicere: verum etiam altiore, ut puratis peritiâ; hæc esse animalia beatissima perhibeatis, & cum his corporibus sempiterna. Quid ergo est, quod cum vobis fides Christiana suadetur, tunc obliviscimini, aut ignorare vos fingitis, quid disputare aut docere soleatis? Quid causæ est, cur propter opiniones vestras, quas vos

ipsi oppugnatis, Christiani esse nolitis, nisi
 quia Christus humiliter venit, & vos superbi
 estis? Qualia sanctorum corpora in resurre-
 ctione futura sint, potest aliquando scrupulo-
 sis inter Christianarum Scripturarum doctri-
 nas disputari: futura tamen sempiterna ma-
 xime dubitamus; & talia futura, quale sua re-
 surrectione Christus demonstravit exemplum?
 Sed qualiacumque sint, cum incorruptibilia
 prorsus & immortalia nihiloque animæ con-
 templationem, qua in Deo figuratur, impedi-
 tia prædicentur; vosque etiam dicatis esse in
 cælestibus immortalia corpora immortaliter
 beatorum: quid est quod ut beati sumus, omne
 corpus fugiendum esse opinamini, ut fidem
 Christianam quasi rationabiliter fugere vide-
 mini, nisi quia illud est, quod iterum dico,
 Christus est humilis, vos superbi? An forte
 corrigi pudet? Et hoc vitium non nisi super-
 borum est. Pudet videlicet doctos homines
 ex discipulis Platonis fieri discipulos Christi, qui
 piscatorem suo Spiritu docuit sapere ac dicere:
*Jo. 10. In principio erat Verbum, & Verbum erat apud
 Deum, & Deus erat Verbum: hæc erat in principio
 apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ip-
 so factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat,
 & vita erat lux hominibus, & hæc in tenebris lucet,
 & tenebræ eam non comprehendunt, 1(1.)* Quod
 initium sancti Evangelij, cui nomen est secun-
 dum Joannem, quidam Platonicus, sicut à san-
 cto senæ Simplificiano, qui postea Mediolanensi
 Ecclesiæ præfedit Episcopus, solebamus audi-
 re,

per aureis litteris conscribendum, & per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat. Sed ideo viluit superbis Deus ille magister, quia *Verbum Caro factum est, & habitavit in nobis*: ut parum sit miseris quod aegrotant, nisi se in ipsa etiam aegritudine extollant, & de medicina qua sanari poterant, erubescant. Non enim hoc faciunt ut erigantur, sed ut cadendo gravius affligantur.

sine ipso factum est nihil. (¶) Duplex est hujus loci lectio. Gregorius Nazian. Irenaeus, Theophylactus, Hieronymus, Hieronymus, Syntacum Evangelium & Graeci codices sic eam terminant, *sine ipso factum est nihil quod factum est*. Ut sensus sit; sine Verbo, nulla res creata facta fuit. Et dicunt, ultima verba S. Joannem ideo apposuisse, ne quis putaret, Spiritum sanctum factum fuisse. Hujus lectionis meminit etiam D. Ambrosius lib. 3. de fid. cap. 3. & in psal. 36. ex praxi Alexandrinorum & Aegyptiorum, eandem doctri-
nam & fidem nominat. Altera lectio praefata sententiam allatis verbis finit, ita ut subsequencia verba *quod factum est*, non cum prioribus, sed posterioribus nobis debeant, *quod factum est, in ipso vita erat*. Ita legit Lactantius, Tertullianus, ipse D. Ambrosius in eit. psal. 36. S. Augustinus hic, & tract. in Joann. plerique Latinorum. *Coquans ad hunc loc.*

CAP. XXX.

Quanta Platonici dogmatis Porphyrius refutaverit, & dissentiendo correxerit.

SI post Platonem aliquid emendare existimatur indignum; cur ipse Porphyrius non nulla

nulla & non parva emendavit? Nam Platonem, animas hominum post mortem revolvi usque ad corpora bestiarum, scripsisse certissimum est. Hanc sententiam Porphyrij doctor tenuit & Plotinus: Porphyrio tamen jure displicuit. In hominum sane, non sua quæ dimiserant, sed alia nova corpora redire humanas animas arbitratus est. Puduit scilicet illud credere, ne mater fortasse filium in mulam revoluta vectaret: & non puduit hoc credere, ubi revoluta mater in puellam filio forsitan nuberet. Quanto creditur honestius, quod sancti & veraces Angeli docuerunt, quod Prophetæ Dei Spiritu acti locuti sunt, quod ipse quem venturum Salvatorem præmissi nuntij prædixerunt, quod missi Apostoli qui orbem terrarum Evangelio repleverunt? Quanto, inquam, honestius creditur, reverti semel animas ad corpora propria, quam reverti totiens ad diversa? Verumtamen, ut dixi, ex magna parte in hac opinione correctus est Porphyrius, ut saltem in solos homines humanas animas præcipitari posse sentiret; belluinos autem carceres evertere, minime dubitaret. Dicit etiam, Deum ad hoc animam mundo dedisse, ut materiæ cognoscens mala, ad Patrem recurreret, nec aliquando jam talium polluta contagione teneretur. Ubi etsi aliquid inconvenienter sapit, magis enim data est corpori, ut bona faceret; non enim mala disceret, si non faceret: in eo tamen aliorum Platonico-
vit,

vit, quòd mundatam ab omnibus malis animam & cum Patre constitutam, numquam jam mala mundi hujus passuram esse confessus est. Qua sententiâ profectò abstulit, quod esse Platonicum maxime perhibetur, ut mortuos ex vivis, ita vivos ex mortuis semper fieri: falsumque esse ostendit, quod Platonice videtur dixisse Virgilius, in campos Elysios purgas animas missas, (quo nomine tamquam per fabulam videntur significari gaudia beatorum) ad fluvium Letheum evocari, hoc est, ad oblivionem præteritorum:

Scilicet immemores supera ut convexa revisans,

Rursus & incipiant in corpora velle reverti.

Merito displicuit hoc Porphyrio: quoniam reveta credere stultum est, ex illa vita, quæ beatissima esse non poterit nisi de sua fuerit æternitate certissima, desiderare animas corporum corruptibilium labem, & inde ad ista remeare, tamquam hoc agat summa purgatio, ut iniquatio requiratur. Si enim quòd perfectè mundantur, hoc efficit, ut omnium obliviscantur malorum, malorum autem oblivio facit corporum desiderium, ubi rursus implicentur malis; profectò erit infelicitatis causa, summa felicitas; & stultitiæ causa perfectio sapientiæ; & immunditiæ causa, summa mundatio. Nec veritate ibi beata erit anima, quamdiucumque erit, ubi oportet fallatur, ut beata sit. Non enim beata erit, nisi secura. Ut autem securâ sit, falso putabit semper se beatam fore; quoniam aliquando erit & misera. Cui ergo gaudi

dendi

dendi causa falsitas erit, quomodo de veritate gaudebit? Vidit hoc Porphyrius, purgatamque animam ob hoc reverti dixit ad Patrem, ne aliquando jam malorum polluta contagione teneatur. Falsò igitur à quibusdam Platoniciis est creditus quasi necessarius (2.) orbis ille, ab eisdem abeundi & ad eadem revertendi. Quod etiamsi verum esset, quid hoc scire prodesset, nisi forte inde se nobis auderent præferre Platonici, quia id nos in hac vita jam nesciremus, quod ipsi in alia meliore vita purgatissimi & sapientissimi fuerant nescituri, & falsum credendo beati futuri? Quod si absurdissimum & stultissimum est dicere, Porphyrij profectò est præferenda sententia, his qui animarum circulos alternante semper beatitate & miseriam suspicati sunt. Quod si ita est, ecce Platoniciis in melius à Platone dissentit: ecce vidit, quod ille non vidit, nec post talem ac tantum magistrum refugit correctionem, sed homini præposuit veritatem.

Hanc sententiam Porphyrii doctor tenuit Plotinus.

(1.) D. Augustinus lib. 7. de Gen. ad litt. cap. 10. sic eam interpretatur, quòd non intellexerint veram animarum nostrarum in pecudum corpora transmigrationem, sed rebus fictis adumbraverint, qua ratione homines vitiis & moribus depravatis quòdammodo propriam exuant naturam, & in bestias mutantur. in etiam Platonem interpretati sunt Jamblichus, & Porphyrius ipse. *Cognavit.*

Quasi necessarius orbis ille. (2.) Plato volvi omnia à Parcis scribit, & vitas nostras & tempora vitæ; ita ut mors demùm sequatur, cum circulus ille vitæ completus fuerit: reditus autem animarum ad novum

corpus fiat, cum purgationis tempus ad impletum fuerit: vitæ tempus incertum nobis esse; separatæ autem à corpore animæ mille esse annos. Hunc orbem seu revolutionem temporis necessariam putabant Platonici, ne, cum certus esset creatus animarum numerus ab initio mundi, deessent qui hunc incolerent, ipsò æternò & hominibus morti subditis. *Vives hic.*

CAP. XXXI.

Contra argumentum Platonico-
rum, quo animam humanam Deo asse-
runt esse cœternam.

CUr ergo non potiùs divinitati credimus de his rebus, quas humano ingenio per-
vestigare non possumus, quæ animam quoque ipsam non Deo cœternam, sed creatam dicit esse, quæ non erat? Ut enim hoc Platonici nollent credere, hanc utique causam idoneam sibi videbantur afferre, quia nisi quod semper antea fuisset, sempiternum deinceps esse non posset. Quamquam & de mundo & de his quos in mundo deos à Deo factos scribit Plato, apertissimè dicat eos esse cœpisse, & habere initium, finem tamen non habituros, sed per Conditoris potentissimam voluntatem in æternum permansuros esse perhibeat. Verùm id quomodo intelligant, invenerunt, non esse hoc videlicet temporis, sed substitutionis initium. Sicut enim, inquit, si pes ex æternitate semper fuisset in pulvere, semper ei subesset vestigium; quod

quod tamen vestigium à calcante factum „ nemo dubitaret, nec alterum altero prius ef- „ set, quamvis alterum ab altero factum esset: „ sic, inquit, & mundus, atque in illo dij „ creati, & semper fuerunt semper existente „ qui fecit, & tamen facti sunt. Numquid er- „ go si anima semper fuit, etiam miseria ejus sem- „ per fuisse dicenda est? Porrò si aliquid in illa, „ quod ex æterno non fuit, esse cœpit ex tem- „ pore, cur non fieri potuerit, ut ipsa esset ex „ tempore, quæ antea non fuisset? Deinde bea- „ titudo quoque ejus post experimentum malo- „ rum firmior & sine fine mansura, sicut iste con- „ fitetur, procul dubio cœpit ex tempore, & ta- „ men semper erit, cùm antea non fuerit. Illa „ igitur omnis argumentatio dissoluta est, quæ „ putatur nihil esse posse sine fine temporis, nisi „ quod initium non habet temporis. Inventa „ est enim animæ beatitudo, quæ cùm initium „ temporis habuerit, finem temporis non ha- „ bebbit. Quapropter divinæ auctoritati hu- „ mana cedat infirmitas, eisque beatis & „ immortalibus de vera religione credamus, „ qui sibi honorem non expetunt, quem Deo „ suo, qui etiam noster est, deberi sciunt; nec „ jubent, ut sacrificium faciamus, nisi ei tan- „ tummodo, cujus & nos cum illis, ut sæpe di- „ xi & sæpe dicendum est, sacrificium esse debe- „ mus, per eum sacerdotem offerendi, qui in „ homine quem suscepit, secundum quem & sa- „ cerdos esse voluit, etiam usque ad mortem sa- „ crificium pro nobis dignatus est fieri.

CAP. XXXII.

De universali via animæ liberandæ, quam Porphyrius malè quærendo non reperit, & quam sola gratia Christiana reseravit.

I. **H**Æc est religio, quæ universalem continet viam animæ liberandæ; quoniam nulla nisi hac liberari potest. Hæc est enim quodammodo regalis via, quæ una ducit ad regnum, non temporali fastigio nutabundum, sed æternitatis firmitate securum. Cùm autem dicit Porphyrius in primo juxta finem de regressu animæ libro, nondum receptam unam quamdam sectam, quæ universalem contineat viam animæ liberandæ, vel à philosophia verissima aliqua, vel ab Indorum moribus (i.) ac disciplina, aut inductione Chaldæorum, aut alia qualibet via, nondumque in suam notitiam eandem viam historiali cognitione perlatam; procul dubio confitetur esse aliquam, sed nondum in suam venisse notitiam. Ita ei non sufficebat quidquid de anima liberanda studiosissimè didicerat, sibi que vel potius alijs nosse, ac tenere videbatur. Sentiebat enim adhuc sibi deesse aliquam præstantissimam auctoritatem, quam de re tanta sequi oporteret. Cùm autem dicit, vel à philosophia verissima aliqua nondum in suam notitiam pervenisse sectam, quæ universalem contineat

sineat viam animæ liberandæ; satis, quantum
 arbitror, ostendit, vel eam philosophiam, in
 qua ipse philosophatus est, non esse verissimam,
 vel eam non contineri talem viam. Et quomo-
 do jam potest esse verissima, qua non contine-
 tur hæc via? Nam quæ alia via est universalis
 animæ liberandæ, nisi qua universæ animæ li-
 berantur, ac per hoc sine illa nulla anima li-
 beratur? Cum autem addit & dicit, vel ab In-
 dorum moribus & disciplina, vel ab inductio-
 ne Chaldæorum, vel alia qualibet via; mani-
 festissima voce testatur, neque illis quæ ab In-
 dis, neque illis quæ à Chaldæis didicerat, hanc
 universalem viam animæ liberandæ contineri;
 & utique se à Chaldæis oracula divina sump-
 sisse, quorum assiduam commemorationem
 facit, tacere non potuit. Quam vult ergo in-
 telligi animæ liberandæ universalem viam non-
 dum receptam, vel ex aliqua verissima philo-
 sophia, vel ex earum gentium doctrinis, quæ
 magnæ velut in divinis rebus habebantur, quia
 plus apud eas curiositas valuit quorumque an-
 gelorum cognoscendorum & colendorum,
 nondumque in suam notitiam historiali cog-
 nitione perlata? Quænam ista est universalis
 via, nisi quæ non suæ cuique genti propria, sed
 universis gentibus quæ communis esset, divi-
 nitus impertita est? Quam certè iste homo
 non mediocri ingenio præditus, esse non du-
 bitat. Providentiam quippe divinam sine ista
 universali via liberandæ animæ genus huma-
 num relinquere potuisse non credit. Neque

enim ait non esse, sed hoc tantum bonū tantūque adjuvium nondum receptum, nondum in suam notitiam esse perlatum: nec mirum. Tunc enim Porphyrius erat in rebus humanis, (2.) quando ista liberandæ animæ universalis via, quæ non est alia quàm religio Christiana, oppugnari permittebatur ab idolorum dæmonumque cultoribus regibusque terrenis, propter asserendum & consecrandum Martyrum numerum, hoc est, testium veritatis, per quos ostenderetur, omnia corporalia mala pro fide pietatis & commendatione veritatis esse toleranda. Videbat ergo ista Porphyrius, & per hujusmodi persecutiones citò istam viam perituram, & propterea non esse ipsam liberandæ animæ universalem putabat, non intelligens hoc quod eum movebat, & quod in eius electione perpeti metuebat, ad eius confirmationem robustioremque commendationem potius pertinere.

2. Hæc est igitur animæ liberandæ universalis via, id est, universis gentibus divina miseratione concessa; ejus profectò notitia ad quoscumque jam venit, & ad quoscumque ventura est, nec debuit, nec debet ei dici, Quare modò? & Quare serò? (3.) quoniam mittentis consilium non est humano ingenio penetrabile. Quod sensit etiam iste, cum dixit, nondum receptum hoc donum Dei, & nondum in suam notitiam fuisse perlatum. Nec enim propterea verum non esse judicavit, quia nondum in suam fidem receptū fuerat, vel in notitiam nondum

cum pervenerat. Hæc est, inquam, liberan-
 dorum credentium universalis via, de qua fi-
 delis Abraham divinum accepit oraculum: *In*
semine tuo benedicentur omnes gentes. Gen. 22. Qui
 fuit quidem gente Chaldæus, sed ut talia pro-
 missa perciperet, & ex illo propagaretur semen
 dispositum per Angelos in manu Mediatoris,
 in quo esset ista liberandæ animæ universalis
 via, hoc est omnibus gentibus data, jussus est
 discedere de terra sua & de cognatione sua & de
 domo patris sui. Tunc ipse primitus à Chal-
 dzorum superstitionibus liberatus, unum ve-
 rum Deum sequendo coluit, cui hæc promit-
 tenti fideliter credidit. Hæc universalis via, de
 qua in sancta prophetia dictum est: *Deus mi-*
serereatur nostri, & benedicat nos; illuminet vultum
suum super nos, & misereatur nostri: ut cognosca-
mus in terra viam tuam, in omnibus gentibus salutare
tuum. Ps. 66. Unde tanto post ex Abraham se-
 mine carne suscepta, de seipso ait ipse Salva-
 tor, *Ego sum via, & veritas & vita.* Jo. 14. Hæc
 est universalis via, de qua tantò antè prophe-
 tatum est: *Erit in novissimis diebus manifestus mons*
domus Domini, paratus in cacumine montium, & ex-
tolletur super colles; & venient ad eum universa
gentes, & ingredientur nationes multa, & dicent,
Venite ascendamus in montem Domini, & in domum
Dei Jacob, & annuntiabit nobis viam suam, & in-
grediemur in ea. Ex Sion enim prodiet lex, & Ver-
 bum Domini ab Jerusalem. Isai. 2. Via ergo ista
 non est unius gentis, sed univrsarum gen-
 tium. Et lex verbumque Domini non in Sion

& Jerusalem remansit, sed inde processit, ut se per universa diffunderet. Unde ipse Mediator post resurrectionem suam discipulis trepidantibus ait, *Oportebat impleri quae scripta sunt in Lege, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, Quia oportebat Christum pati, & surgere a mortuis tertio die, & predicari in nomine ejus, penitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem.* Luc. 24. Hæc est igitur universalis animæ liberandæ via, quam sancti Angeli sanctique Prophetæ prius in paucis hominibus ubi potuerunt Dei gratiam reperientibus, & maximè in Hebræa gente, cujus erat ipsa quodammodo sacrata respublica, in prophetationem & prænuntiationem Civitatis Dei ex omnibus gentibus congregandæ, & tabernaculo & templo & sacerdotio & sacrificijs significaverunt, & eloquiis quibusdam manifestis, plerisque mysticis prædixerunt; præsens autem in carne ipse Mediator, & beati ejus Apostoli jam Testamenti novi gratiam revelantes apertius indicarunt, quæ aliquantò occultius superioribus sunt significata temporibus, pro ætatum generis humani distributione; sicut eam Deo sapienti placuit ordinare, mirabilium operum divinorum, quorum superius pauca jam posui, contestantibus signis. Non enim apparuerunt tantummodo visiones angelicæ, & cælestium ministrorum sola verba sonuerunt: verum etiam hominibus Dei verbo simplicis pietatis agentibus spiritus immundi de hominum

num corporibus ac sensibus pulsi sunt; vitia corporis languoresque sanati; fera animalia terrarum & aquarum, volatilia cæli, ligna, elementa, sidera, divina jussa fecerunt, inferna cesserunt, mortui revixerunt: exceptis ipsius Salvatoris proprijs singularibusque miraculis, maximè nativitatjs & resurrectionis; in quorum uno maternæ virginitatis tantummodo sacramentum, in altero autem eorum qui in fine resurrecturi sunt, demonstravit exemplum. Hæc via totum hominem mundat & immortalitati mortalem ex omnibus quibus constat partibus, præparat. Ut enim non alia purgatio ei parti quæreretur, quam vocat intellectualem Porphyrius, alia ei quam vocat spiritalem, aliaque ipsi corpori, propterea totum suscepit veracissimus potentissimusque mundator atque Salvator. Præter hanc viam, quæ partim cum hæc futura prænuntiantur, partim cum facta nuntiantur, numquam generi defuit humano, nemo liberatus est, (4.) nemo liberatur, nemo liberabitur.

3. Quod autem Porphyrius universalem viam animæ liberandæ nondum in suam notitiam historiali cognitione dicit esse perlatam: quid hac historiâ vel illustrius inveniri potest, quæ universum orbem tanto apice auctoritatis obtinuit, vel fidelius, in qua ita narrantur præterita, ut futura etiam prædicantur; quorum multa videmus impleta, ex quibus ea quæ restant sine dubio speremus implenda? Non enim potest Porphyrius, vel quicumque Platonicus,

nici, etiam in hac via quasi terrenarum rerum & ad istam vitam mortalem pertinentium, divinationem prædictionemque contemnere: quod meritò in alijs vaticinationibus & quorumlibet modorum vel artium divinationibus faciunt. Negant enim hæc vel magnorum hominum, vel magni esse pendenda: & rectè, Nam vel inferiorum fiunt præsentione causarum, (s.) sicut arte medicinæ quibusdam antecedentibus signis plurima eventura valetudini prævidentur; vel immundi dæmones sua disposita facta prænuntiant, quorum jus & in mentibus atque cupiditatibus iniquorum ad quæque congruentia facta ducendis quodammodo sibi vindicant, & in materia infima fragilitatis humanæ. Non talia sancti homines in ista universali animarum liberandarum via gradientes, tamquam magna prophetare curarunt: quamvis & ista eos non fugerint, & ab eis sæpe prædicta sint, ad eorum fidem faciendam, quæ mortalium sensibus non poterant intimari, nec ad experimentum celeri facilitate perducì. Sed alia erant verè magna atque divina, quæ quantum dabatur, cognita Dei voluntate, futura nuntiabant. Christus quippe in carne venturus, & quæ in illo tam clara perfecta sunt atque in ejus nomine impleta, pœnitentia hominum & ad Deum conversio voluntatum, remissio peccatorum, gratia justitiæ, fides piorum & per universum orbem in veram divinitatem multitudo credentium, culturæ simulacrorum dæmonumque subversio,

ſe & à tentationibus exercitatio, proficientium purgatio & liberatio ab omni malo, judicij dies, reſurrectio mortuorum, ſocietatis impiorum æterna damnatio, regnumque æternum glorioſiſſimæ Civitatis Dei conſpectu ejus immortaliter perfruentis, in hujus viæ Scripturis prædicta atque promiſſa ſunt: quorum tam multa impleta conſpicimus, ut recta pietate futura eſſe cætera confidamus. Hujus viæ rectitudinem uſque ad Deum videndum eique in æternum cohærendum, in ſanctarum Scripturarum, qua prædicatur atque aſſeritur, veritate, quicumque non credunt, & ob hoc nec intelligunt, oppugnare poſſunt, ſed expugnare non poſſunt.

4. Quapropter in decem libris iſtis, eſſi minus quam nonnullorum de nobis exſpectabat intentio, tamen quorundam ſtudio, quantum verus Deus & Dominus adjuvare dignatus eſt, ſatiſfecimus, refutando contradictiones impiorum, qui Conditori ſanctæ Civitatis, de qua diſputare inſtituimus, deos ſuos præferunt. Quorum decem librorum quinque ſuperiores adverſus eos conſcripti ſunt, qui propter bona vitæ hujus deos colendos putant; quinque autem poſteriores adverſus eos qui cultum deorum propter vitam, quæ poſt mortem futura eſt, ſervandum exiſtimant. Deinceps itaque, ut in primo libro polliciti ſumus, de duarum Civitatum, quas in hoc ſæculo perplexas diximus invicemque permixtas, exortu & pro-
curſu

curfu & debitis finibus, quod dicendum arbitror, quantum divinitus adjuvabor, expediam.

Vel ab Indorum moribus (1.) Intelligit Gymnosophistas & Brachmannos, qui multa stupenda egerunt & docuerunt, etiam ad vitam rectè instituendam plurima de moribus documenta tradiderunt. *Vives & Coquans.*

Tunc enim Porphyrius erat in rebus humanis. (2.) Vixit Imp. Diocletiano & Maximiano, qui præ cæteris Romanis Principibus in Christianos sævierunt, nihilque quod delendo huic nomini conducebat, omiserunt. *Vives & quaquans.*

Quare modo & quare serò (3.) Hæc verba D. Augustinus idè hîc adhibet, quia idem ipse Porphyrius & alii ethnici philosophi inter cæteras Christianis factas objectiones etiam istam moverunt quæstionem: quid tot homines ante Christi adventum egerint, si ille solus via, veritas & vita est, & solis sibi credentibus animarum reditus seu mundatio data fuit?

Nemo liberatus est. (4.) Nemo unquam etiam à principio mundi salvari, vel etiam liberari à peccato potuit, nisi per fidem implicitam vel explicitam unius Mediatoris Christi. Hæc est via ordinata à Deo purgandæ animæ. *Coquans ad hunc loc.*

inferiorum sunt præsentione causarum. (5.) Demones enim vel ex naturalibus signis futura præcognoscunt; vel prænuntiant quæ ipsi facturi sunt; vel movent mentes & affectus hominum, ut certa negotia ac dependentes inde effectus; vel corpora præviè ad bonum malumve statum disponunt, illumque postmodum ita prædicunt, ut cæteris tallum machinationem ignaris stupendi eventus videantur.

INDEX

Rerum & Verborum.

In secundam partem.

A.

- A** Beona dea ignobilissima pusionum. Pag. 51.
Abscissi aliàs vocantur Galli. 26. 94.
Academis qualis locus & cujus fuerit. 142. erat schola Platonis. 141.
Academici iidem sunt qui Peripatetici. 141. diversi sunt à Platonis. ib. Socratem imitabantur. 141.
Accusatores Socratis quot & qui. 118. 119.
Actionis in omni motu initium & finis debet respici. 60.
Acutissimorum hominum vanitas dolenda. 79.
Adeona dea pusionum ignobilissima. 51.
Administratio naturæ bonis malisque obveniens maximum dilectionis divinæ indicium est. 104.
Adonis aprino dente extinctus plangitur in cultu Veneris 26.
Adoratio quædam etiam hominibus exhibetur. 241.
Aditius sibi colludentem Herculem fingens. 25.
Ageria nympa cur Pompilii conjux fuisse fingatur. 110.
Egyptii qualem philosophiam tradiderint. 134. eorum religionem casuram esse Hermes instinctu demonum prædixit. 166. 167. 170. 171. 173. omnes mortuos pro diis Manibus habebant. 177. iisdem sacrificabant. ib.
Egyptus pro totius mundi templo æstimata. 166.
Enigma Platonis de homine non homine. 94.
Aër, in eo tanquam carcere habitant demones. 145. 163. illi infinito rerum causas tribuit Anaximenes. 116. 135.
Es inventum ante ferrum, 90. illo antiqui terram coluerunt. ib.

Esculapius homo & deus. 178. templum in monte
Lybie habuit. 177. **U** naviganti Epidaurius ser-
pens comes adhæsit. 273.

Eternitate miserâ melior est temporalis felicitas. 151.

Eternum deinceps non futurum juxta Platonem nisi
quod antea semper fuerit. 308. contrarium Pla-
tonem sensisse. *ibid.*

Affectiones animi perturbationes esse. 188 eas discipli-
na Christiana in usus justitiæ convertit. 193. quare
Deo & Angelis tribuantur, cum iis careant. 194.

Agellius notium Atticarum auctor. 192.

Alexander M. de sacris deorum matri scribit. 134.

Altare construitur in honorem Dei super corpus Mar-
tyris. 180. **Dei cor nostrum est.** 238.

Altior deus Varroni terra est. 89.

Amando quæ amanda non sunt, multi miseri effici-
unt. 132.

Amor Dei ex toto corde est cultus Dei & debita servi-
tus. 239.

Amor proximi quid intendere debeat. 239.

Amor sui non aliud vult quàm beatum fieri. 239.

Anaxagoras non est ausus veram de Deo opinionem
populo manifestare. 7. **successor Anaximenes**
in docendo. 116. **quid de rerum causis senserit.**
ibid.

Anaximander auditor & successor Thaletis. 115. **quid**
de rerum causis senserit. *ibid.*

Anaximenes discipulus & successor Anaximandri. 116.
æri infinito rerum causas tribuit. *ib.*

Anebon quis fuerit. 259. 262.

Angeli: per eos Deus multa agit. 103. **non ex**
illis missis, sed ex se ipso Deus beatificat homines.
104. **an possint ordinem universi invertere.**
162. **deorum bonorum nomine nobis ve-**
niunt. 175. 228. **ab eis removemur vitæ meritis,**
non corporis loco. *ib.* **per conformationem vo-**
luntatum in cultu Dei benevolentiam eorum ca-
ptamus. *ib.* **Dæmonibus amici esse non possunt.**
174. **in officiis constitutis tribuuntur humani**
affe-

effectus. 194. animalia rationalia & immortal-
 sunt. 209. boni non possunt esse medii inter misce-
 ros mortales & beatos immortales, possunt au-
 tem mali. 211. mali miseri sunt privatione par-
 ticipationis divinæ. 212. Opponunt se ad impe-
 dimentum beatitudinis. 212. bonos esse nec
 Platonici negant, eosque dæmones bonos vocant
 & deos ac dominos 220. 227. 232. boni & sancti
 Christo in deserto ministrarunt. 234. ex qua
 ministracione Christi qualitas dæmonibus magis
 innotuit. ibid. malis metuendi & tremendi sunt.
 224. illorum beatitudo ex Deo solo est 103. 225.
 omnis scientia temporalium illis vilis est. 225.
 quamvis ejus gnari sint. ib. temporalia & muta-
 bilia certius noscunt. 225. præ charitate Dei se
 ipsos contemnunt. 225. nunquam falluntur in
 futurorum cognitione. 225. partim boni partim
 mali in Scriptura leguntur. 221. mutationes tem-
 porum cerè prævident. 226. boni & mali ad
 beatitudinem obtinendam mediatotes esse neque-
 unt. 229. ad homines miti negant Platonici. 229.
 in S. Scriptura dii vocantur. 227. 229. eos etiam
 pagani in certas classes distribuerunt. 235. hinc
 beati unde & nos. 235. 236. finos diligunt ut se
 ipsos, volunt nostram subjectionem erga Deum.
 240. firmi, certi & sancti sunt. 248. ipsi & ho-
 mines una Civitas Dei. 248. nolunt sibi sacrificari.
 248. deorum honorum nomine veniunt. 227.
 cum nos boni exaudiunt, Deus in illis exaudit.
 265. miracula verè ab ipsis operante per eos Deo
 fieri credendum est. 264. per ipsos Lex data fuit.
 265. 268. 274. omnia quæ præstare hominibus
 possunt in unius Dei potestate sunt. 267. in ipsis
 persona Dei apparuit. 268. 266. per ipsos Deus
 locutus est. 268. 269. ministri & nuntii Dei sunt.
 268. quidam ad se ipsos quidam ad verum Deum
 colendum mirabilibus signis excitant. 270. his
 qui se coli jubent non est parendum, aliis qui
 Deum, credendum est de æterna vita. 271. 272.

ipsi & homines vivum templum & sacrificium Dei. 248. bonorum favor necessarius nobis est ad beatitudinem consequendam. 292. favent & congaudent nobis, si Deo sacrificamus. 279. divinum cultum sibi dari apertissimè respuunt. 279. nec cultum nec sacrificium exigunt. 291. duplices numerat Porphyrius. 292. imitandos potiùs quàm invocandos idem docet. 292.

Angelica cognitio de præsentibus & futuris duplex. 226.

Anima: ejus mors est alienatio à Deo in æternis suppliciiis. 44. mundi esse Deum putavit Varro. 57. 58. 59. ætherearum locum inter supremum cælum & lunam, aërearum inter lunam & elementa esse. 59. per euntem & redeuntem quam intelligat Augustinus. 85. solo Deo inhabitante fit felix. 97. participatione luminis incommutabilis fit beata. 114. rationalis præferenda est illis rebus, quæ pro diis habentur. 124. tres gradus ejusdem juxta Varronem. 86. sunt triplicis generis. 144. juxta dignitates naturarum localiter situstas esse. 145. earum merita non ex gradu corporis inhabitati pensanda esse. 150. cujuscunque natura præfertur omni corpori. 152. cum in & de Deo solo est beata. 186. etiam vitiosa melior est corpore sanissimo. 201. eas post corpora demones fieri Plotinus dixit. 203. Lares dicebantur quietæ, Lemures tumultuosæ. 204. Deo tanto dissimilior quanto terrenarum rerum cupidior. 218. beatam esse non posse, nisi participato lumine creatoris Platonici docuerunt. 236. sacrificium est, cum se ad Deum refert. 245. quomodo talis relatio fiat. 245. unde pulchra fiat. 245. 247. videndis diis idoneam fieri spiritalem non verò intellectualem dicit Porphyrius. 253. utriusque differentia. 253. 296. spiritalem posse purgari, intellectualem non, idem docet. 253. 255. posse per consecrationes & sacrificia. 253. post mortem luendo pœnas cultum demonum hor.

horrescit. 254. veri Dei cultu mundatur & sanatur.
 257. ejus purgationem in principiis stare Platoni-
 ci dicunt. 284. per principia intelligitur pater &
 filius. 284. per continentiam sine teletis purga-
 ri. 297. ignorantias nullo modo purgari. 297.
 etiam universitatis aliunde beatam esse non posse
 quam nostram. 236. intellectualis nomine om-
 nium immortalium & beatorum animæ intelli-
 guntur. 237. sibi ipsi lumen esse non potest, sed
 alterius participatione lucet. 237. non habere su-
 pra se aliam naturam nisi Dei Platonici ajunt. 237.
 posse paternæ menti consubstantialem fieri Pla-
 tonici fatebantur. 301. aliquam intellectualem
 pro multorum salute susceptam esse non est mi-
 rum. 301. data corpori est ut bene ageret. 305.
 mala non disceret, si non faceret. 305. cur jux-
 ta Porphyrium mundo data sit. 305. ad propria
 corpora reverti doctrina Angelorum, Propheta-
 rum, Apostolorum & Christi est. 305. revolu-
 tio usque ad bestiarum corpora Platoni & Ploti-
 no placuit, Porphyrio displicuit. 305. 306. in
 alia tamen humana corpora transire admisit, 305.
 eam de beatitudine ad miseriam & vicissim tran-
 sire negavit. 307. inhonestè viventium ad be-
 stias ablegat Plato. 305. 307. cujus doctrina mo-
 raliter intelligenda est. 307. etiam purgatas ad
 corpora redire Platonici credebant. 306. Deo
 coæternam putabant. 308.

Animalium multa sensibus, robore, annositate homi-
 nes superant. 148. constant ex animo & cor-
 pore. 201. eorum merita non pro gradibus ele-
 mentorum æstimanda sunt. 150.

Animus in quo intelligentia præeminet summus ani-
 mæ gradus à Varrone prædicatur. 87. hanc par-
 tem in anima mundi vocari deum, in nobis ge-
 nium. ibid. de omni pulchritudine judicat. 128.
 in illo species intelligibilis melior est sensibili. ib.
 mutabilem esse arguit diversitas judiciorum. ib.
 passivo quoddam sint homines & dæmones à miseria

- proventt. 151. inter Sapientis & stulti animum
 differentia. 190.**
Annus Romanorum ante Numam qualis fuerit. 61.
**Antisthenes Socratis auditor summum bonum in vir-
 tute posuit. 119. sectæ Cynicæ auctor & Dioge-
 nis magister fuit. ibid.**
**Apollo ephedus in templis & theatris. 24. in theatris cum
 cythara, Delphis absque illa comparet. 24. di-
 vinator, Medicus, Sol, frater Dianæ est. 75. sa-
 gittis instructus. 76. inter electos deos unus est.
 76. pars mundi est. 76.**
Apparentis Dei quales species fuerint. 266.
**Apuleius Afer nobilis Platonicus. 141. scripsit librum
 de deo Socratis. 145. magicarum artium accusa-
 tus. 156. 158. crimen amovere satagit. 157. ne-
 gat dæmonibus divinitatem. 166. eos interpre-
 tes facit inter deos & homines. 173. ejus definitio
 dæmonum & hominum. 198.**
**Aquam rerum omnium principium putavit Thales.
 115. 125.**
**Arca Testamenti quare sic appelletur. 274. miracula
 per eam facta divinitati attestantur. 275. 276. ex
 illa dabantur responsa divina. 274. 275.**
**Archelaus auditor & successor Anaxagoræ quid de re-
 rum principiis senserit. 116.**
Archimimus quale officium exercent. 41.
**Aristippus voluptatem summum bonum esse dixit.
 119. sectæ Cyrenaicæ auctor. ib. primus mer-
 cedem doctrinæ postulavit. ib.**
**Aristoteles peripateticam sectam condidit. 141. 142.
 188. fuit Platonis discipulus per 20. annos. 141.
 142. eloquiô Platoni impar. 141.**
Aristotelici erant iidem qui & Platonici. 188.
Artifex vix ullus, cui non ars sua venalis est. 53.
Asclepius nepos Æsculapii. 177.
Astra esse animas æthereas Varro docuit. 59.
Astrologia de Nautica scripsit Thales Milesius. 117.
Atlantici philosophi qui fuerint. 133. 134.
Atomi principia rerum sunt juxta Epicureos. 125.
Atque

- A**lys adolescens abscissus. 26. ejus fabula. 93.
Avaritia plus allicit quàm peritia. 53. ab ejus sordibus
 purgat amor sapientiæ 70.
Avare vocantur pauperes. 69.
Augustinus putat Platonem non fuisse expertem sacra-
 rum litterarum. 139. quare cum Platonis di-
 sputare elegerit. 141. Epistolam S. Pauli ad He-
 bræos pro Canonica agnoscit. 244. Socratis spi-
 ritum pro dæmone habet. 183.
Auriga in ludis laudatur à populo pro studio pa-
 tium. 198.

B.

- B**acchæ quales mulieres fuerint. 31. 36.
Bacchanalia insanissimè celebrata, & à Senatu Roma-
 no prohibita 31.
Barbam aut juventutem dare quæ non possunt deo,
 nec vitam æternam possunt. 6.
Barbatam Fortunam implorantes, & nullam aut de-
 formem barbam obtinentes iridentur. 6. 7.
Beati volunt omnes homines fieri. 231. 232. 239.
 nullum posse esse nisi qui Deo adhæserit, Platonis
 discipuli dicunt. 232. nos & Angelos beatos fieri lu-
 mine intelligibili Platonis agnoverunt. 236. bea-
 tus qui vult esse, debet frui Deo sicut oculus lu-
 ce. 132. nemo est qui non fruatur eo quod a-
 mat. 132. fruens Deo beatus est. 233. non An-
 gelorum, sed Trinitatis participatione beati fi-
 mus. 213. beati licet sint Angeli, inter mortales
 miseros & immortales beatos tamen non possunt
 esse medii. 211.
Beatitudo hominum & Angelorum ex solo Deo est.
 103. 104. 212. 213. in fruitione veri & summi
 boni consistit. 133. inter eam & miseriam non
 datur medium. 207. cum de illa agitur, contem-
 ptionum corporalium non debet mentio fieri.

217. de ea præclarum Plotini dictum. 217. via ad illam similitudo cum Deo. 218. ad eam obtinendam unus Deus colendus. 238.

Bellona conjux Martis dicitur. 40.

Bellum : eo castigatur & emendatur genus humanum. 102. illud exordiis progressibus & finibus moderatur Deus. 102.

Beneficia : Dei diebus festis recolenda. 238. ab Angelis vel hominibus præstita in unius Dei potestate sunt. 267. & ab eo solo expectanda. 268.

Bestiæ multæ hominem sensuum acrimoniâ, viribus, motu, vitæ diurnitate vincunt. 148.

Bona extrinseca non sunt propter se, sed propter aliud appetenda. 131. terrena ad sinistram pertrahunt. 289.

Bonum est id quo homo beatus fieri potest, 118. de fine ejus philosophorum dissensiones. 118. 119. 131. 139. 277. in voluptate potuit Aristippus. 119. genus triplex ejusdem. 113. 131. summum quoddam. 131. unde sit in homine. 131. in Deo solo posuerunt Platonici. 132. ejus finis est secundum virtutem vivere. 132. nullum præter virtutem agnoscunt Stoici. 188. hominis quodnam sit. 239.

Brachmanni multa laudabilia docuerunt. 318.

Bulbi quid sint. 47.

C.

Cælicolæ ab inhabitato cælo sic appellati. 233.

Cælum bifariam dividit Varro. 59. patrem Saturnum esse fabulantur, 81. idem de Jove affirmatur. 81. ejus locum tribuit Plato igni. 139.

Cæsaris misericordiam prædicat Cicero. 193.

Calumniæ in Socratem prolata. 118. 119.

Cardea dea cardinum. 24.

Caroper cor mandatur. 290. ejus naturam non esse malam patet ab incarnatione Christi. 286.

Castra-

- Castratio masculorum prima à Semiramide facta.** 41.
- Catechumeni ab aspectu & sumptuose Eucharistie arcebantur antiquitus.** 248.
- Causas primas ac summas in unius Dei voluntate esse credidit Socrates.** 117. eas non posse comprehendendi nisi mundata mente. 117. omnium factarum naturarum stabiliter in lumine incorporeo vivere docuit. 118.
- Cereris sacra quæ.** 26. undenam orta sint. 82. cum Libero seminibus præponitur 76. terram, magquam Matrem & Junonem esse. 76.
- Cerevisia quandonam inventa.** 183.
- Chæremon peritus sacrorum.** 260.
- Chaldæi philosophi.** 134.
- Christus cur tanta humilitate ad nos venerit** 106. cur se à diabolo tentari permiserit. 223. 224. Mediator inter Deum & homines. 211. Mediator immortalitatis factus. 211. mortalis factus non infirmata Verbi divinitate. 211. mediator est quæ homo. 212. 213. 246. cur se medium interposuerit immortalis & miser. 212. item cur mortalis & beatus. ibid. quid ad hanc mediationem requiratur. 211. 218. præter eum alii mediatore non quærendi. 212. compendium præbuit participandæ divinitatis. 213. ejus humilitas quantum dæmonibus nocuerit, ipsi agnoverunt. 223. sacerdos est quo Deus placatur. 228. quantum esset dæmonibus ex ministrante Angelorum in deserto innotuit. 224. tantum illis innotuit quantum voluit & oportuit. 223. in homine & secundum hominem sacerdos & sacrificium est. 246. 247. 280. per eum offertur Deo congregatio & societas sanctorum. 246. maluit sacrificium offerre quàm sumere. 280. in nomine ejus diabolus vincitur. 283. quomodo Mediator effectus. 286. 301. ejus fide etiam antiqui justi mundari potuerunt. 288. ejus Incarnatio nostræ purgationis initium. 286. solvere potuit moriendo peccata, quia mortuus est non pro suo. 286. eum in carne erubuit Porphyrius.

286. ejus caro aut anima non est principium, sed Verbum. 287. purgans animam & carnem. 287. totum hominem suscepit. 295. eum oracula deorum ut sanctum. & immortalem confessa sunt. 295. summum gratiæ exemplum. 300. ejus natiuitas & resurrectio sunt propria & singularia miracula. 315. via universalis animæ liberandæ. 314. ejus notitia donum Dei est concessum quibus & quando voluit. 314.

Christiani sunt propter solam vitam æternam. 35. eos Seneca nec laudat nec vituperat. 42. religio ipsorum sola potuit manifestare fallaciam demonum. 106. eorum sacrificium. 246.

Chrysisippus Stoicorum princeps. 190. 194.

Circulus Platonis quid sit. 307.

Civitas Dei est sancta Ecclesia. 172. redempta est congregatio sanctorum. 246. nos & Angeli. 248. 291. in ea voluntas Dei lex est. ib. cives honoratiores in ea sunt Martyres. 281.

Cloacina Tatius dedicavit deam. 38.

Cluere quid significet. 200.

Cogi possunt inferiores demones à superioribus. 255. 257. non ab hominibus. 262.

Cognitio angelica præsentium & futurorum duplex est. 226.

Coli dicuntur non tantum Deus, sed etiam homines & aliæ res. 233.

Colonia & coloni quænam dicantur. 233. 235. 236. à verbo colere derivata. 233.

Conditio pro statu matrimoniali usurpata. 41.

Consuetudinis veterisq; via. 44.

Continentiæ virtute purgari animam fatetur Porphyrius. 297.

Conversio corrigit aversionem. 170.

Cor cum sursum habetur, altare Dei est. 238. per illud caro mundatur. 290.

Corpus nullum posse Deum esse Platonici viderunt. 127. quomodo in intellectu possit esse. 128. immortalitas ejus post mortem. 149. dicitur homo
muna

mandatus. 177. Stoici nulla ejus bona, sed com-
moda & externa vocant. 188. Aristotelici au-
tem bona parva. 189. illud servum est & cum
belluis commune. 201. famulus & instrumen-
tum animæ est. 245. ejus rectus usus ad Deum
relatus sacrificium est. 245. uti & castigatio. ib.
spiritosum nidore & fumigationibus pinquescit.
262. æternum. 303. an omne fugiendum sit, ut
anima beata esse possit. 302. sanctorum sempiterna
futura. 303.

Correctionis pudere vitium est superborum. 303.

Coris novacula dissecta. 271. 273.

Creatura: nullam licet colere, cultu Deo debito. 97.
qui eam colit ritibus scelestis bis peccat. 98.
quamvis nihil esse possit sine Deo, non tamen est,
quod ipse est. 103. rationalis aut beata, aut misera,
aut mortalis, aut immortalis est. 207.

Crocodilorum litus. 177.

Κεόρα quid sit. 81.

Crudelitate infames. 47.

Cultores veri Dei dij sunt. 235.

Cultus divinus corporis aut animæ nefarius est. 97.
alicujus elementi aut creati spiritus, etsi per tem-
pla, sacerdotes, sacrificia fiat, malus est. 97.
indebito modo etsi vero Deo factus, malus est.
98. indebitæ rei & indebito modo exhibitus du-
pliciter malus est. 98. de divino multa ad hu-
manum incompetenter translata sunt. 140. veri
Dei unico verbo non potest exprimi. 232. 234.
qui dicitur lairia soli Deo debetur. 233. Deo de-
bitus est vel aliqua nostra vel nos ipsos religionis
ritibus consecrare. 233. diversimodè accipitur.
233. verus consistit in dilectione Dei, sui, & pro-
ximi. 239.

Cupiditas dissimiles nos Deo facit. 218.

Curia à cura sic dicta, quæ de nobis geritur. 248.

D.

Dæmones scriptoribus Ethnicis libros de religione in-
spirarunt. 13. 30. eò plures a Romanis invitati
quò plures dii inventi. 84. sub defunctorum spe-
cie cupiunt dii haberi. 106. superba impuritate
lætantur. 106. conversionem hominibus invi-
dent. 106. illorum potestas in homines ex alto
justoque Dei judicio. 111. 174. non possunt effi-
cere quod non sinuntur. 111. 174. morbos &
sanitatem intulerunt. 143. quare ludis oblecten-
tur. 145. medios esse inter deos & homines
Ethnici docuerunt. 145. 163. 164. 173. 184. 196.
ipsos cum diis communicationem habent. 145.
199. ipsorum sedes in aère. 145. 163. 253. eo-
rum immunditiam & jussa detestari vult Plato.
146. eorum nomen omnes abhorrent. 146. 221.
qui de moribus eorum scripsit, nihil boni dixit.
147. propter corpora meliora non sunt homini-
bus meliores. 148. 149. 218. vitæ bonitate sunt
hominibus inferiores. 148. 174. altiores sedes
eorum non faciunt eos meliores nobis. 149. 163.
bona mens hominis præferenda est excellentiæ
corporali ipsorum. 149. 163. illorum despera-
tio. 149. eorum definitio ex Apuleio. 151. 198.
passionibus agitari. 158. 286. 194. 197. æterni-
tas sua non subleuat ipsis miseriam. 152. nun-
quam colendi sunt nec propter ea quæ habent
nec propter virtutem si haberent. 152. frustra
singuntur medij inter deos & homines. 154.
157. 160. 163. 201. 205. 206. non possunt or-
dinem universi invertere. 162. in aère tanquam
in carcere detinentur. 163. spiritus sunt nocendi
cupidissimi. 163. iniusti, superbi, invidi, fallaces.
163. multis tanquam subditis dominantur. 163.
mirabilibus & fallacibus signis se deos esse per-
suaserunt. 163. etsi non sint dii, cultum tamen
divinum adjudicat eis Apuleius. 164. eorum ani-
mæ evocatæ imaginibus inditæ. 169. 174. 177.

bene

benefaciendo magis nocent. 174. alligati ab ho-
mine simulacris dij facti sunt. 174. non sunt in-
ternuntij & intercessores. 174. 200. ipsis homi-
nes etiam errantes meliores sunt. 174. alios bo-
nos, alios malos colendos esse censuerunt paga-
ni. 182. eos nomine deorum quidam appella-
runt. 184. alij à dijs ipsos distinxerunt. 184.
quid de eorum medietate sentiendum sit. 185.
209. inter se decertare propter homines. 196.
diversi diversis populis faventes. 197. sola cor-
porum æternitate non animo dijs similes. 200.
per eos deorum amicitiam frustra ambiunt ho-
mines. 200. falsi ac fallaces mediatores sunt. 201.
219. indignos esse misericordia Dei. 202. eo-
rum corpora non sunt instrumenta honoratorum,
sed vincula damnatorum. 203, miseriae sunt
in corpore immortalì, quàm homines in mor-
tali. 203. eos ex hominibus fieri putarunt Plato-
nici. 203. æternum corpus ipsos accepisse. 203.
in quo ab hominibus distinguantur. 205. quo-
modo medij esse possint inter nos & deos. 206.
209. quid nobiscum commune habeant. 208.
eorum miseria non esset æterna, nisi esset magna
malitia. 208. eorum mediatio nihil prodest ho-
mini. 211. 216. 219. in illorum immortalitate
delectari miserum est. 212. aut immundi sunt,
si homini commisceri contaminat, aut dijs me-
liores. 214. pabulum nidoris & sanguinis ex sa-
crificijs sibi provocare crediderunt. 217. 219.
262. impediunt ne via ad Deum carpatur. 219.
contaminati ab hominibus, contaminantes ho-
mines, contaminabiles dij prædicantur. 220. bo-
nos nusquam legimus in Scriptura, 221. ab ea
& à paganis in malam partem accipiuntur. 221.
cur superbi sint. 222. à scientia appellati. 222.
quæ sine charitate est. 222. cur potestatem in
homines exercuerint. 222. quantum illis Chri-
stus innotuerit. 223. cur ipsam tentaverint. 224.
convicti per ejus miracula divinitatem credebant.

224. æternas temporum causas in Dei sapientia
 non contemplantur. 225. longissima experien-
 tiâ & majore ingenio conjecturas & cognitiones
 venantur. 225. proprias dispositiones interdum
 prænantiant. 225. sæpe falluntur & inviti men-
 tiuntur. 225. 226. ex temporalibus temporalia
 conjectare, & eis temporalem modum sue vo-
 luntatis inferere permiffum est. 226. nomen ita
 detestabile, ut non modis omnibus à sanctis An-
 gelis removere debeat. 229. non colendi.
 229. ipsos ad homines mitti non Angelos
 Platonici putant. 229. bestitudinem invi-
 dent. 230. eos ab Angelis distinguit Porphy-
 rius. 253. tamen alicujus amicitia utendum sua-
 det. 253. sed à societate illorum cavendum. 254.
 superiores possunt inferiores cogere. 255. ab illis
 contra alios petebatur auxilium. 257. possunt
 sanctorum personas præsentare. 257. impruden-
 tes trahere humidum vaporem, 258. non in æ-
 there, sed in aëre sub luna, & in ipso lune glo-
 bo esse Porphyrius scribit. 258. alios malitiosos,
 alios benignos esse idem memorat. 258. simulant
 se invitos cogi. 262. nec ipsi boni sunt, nec bo-
 norum deorum angeli sunt. 273. non habent iu-
 orbes cælestes potestatem. 263. eorum ludibria
 vera pietate cavenda. 264. per miracula se coli
 volunt. 270. non nidoribus sed divinis hono-
 ribus gaudent. 279. non vincunt aliquem nisi
 societate peccati. 283. exorcizando non placan-
 do ejiciuntur. 283. habent interdum potestatem
 persecutiones excitandi. 281. qui infra non supra
 lunam sunt passionibus subjiciuntur juxta Apuleiū.
 293. vincuntur per Mediatorem Christum. 283.
 inquinant humanum spiritum falsis apparitioni-
 bus. 296.

Damnatorum miseria est privatio participationis Dei.

212.

Decemviri quinam fuerint. 12.

Deverra paganorum dea à scopis denominata. 32.

See

Diorebeta. quid sit. 274.

Deus : illum esse animam omnium docuit Pythagorari 58. dives omnipotentia non pecunia. 70. auctor quomodo sit omnium animarum. 101. auctor est omnium eorum propter quæ multos deos finxerunt 102. qualem nos colamus. 102. bella moderatur. 102. quomodo omnia administret. 103. ejus beneficia generalia & particularia erga homines. 104. non ejusdem cum anima nostra naturæ est. 126. 127. non est corpus. 126. primam esse causam quomodo Platonici noverint. 127. in eo invenitur causa subsistendi, ratio intelligendi & ordo vivendi. 122. rerum auctorem veritatis illustratorem & beatitudinis largitorem Platonici agnoverunt 125. ejus simplicitas & incommutabilitas. 128. illi non est aliud esse, aliud vivere, aliud intelligere, aliud beatum esse, sed omnia idem. 128. lumen est mentium ad discenda omnia. 130. principium naturæ, veritas doctrinæ & felicitas vitæ. 133. rerum creatarum effector, cognoscendarum lumen & agendarum bonum. 133. summum bonum appellat Plato. 133. manifestavit philosophis intellectu conspicienda invisibilia sua. 136. ab eo natura, doctrina & gratis est. 137. illi proprium est esse. 140. nulla passione turbatur. 197. comprehendi non posse Plato ait. 214 sapientum mentibus præsens non contaminatur. 214. illi tanto quis propinquior, quanto similior. 218. 219. nunquam homini immediatè locutus est. 226. cultores suos deos facit. 235. omnes & singulos inhabitat. 238. nec mole distenditur, nec partitione minuitur. 238. placatur unigenito suo ut sacerdote. 238. fons beatitudinis & omnis appetitionis finis. 239. ei futura præsentia sunt ut præterita. 264. ei simpliciter inhærere solum beatificum bonum est. 263. facienda & facta pariter novit. 264. invocantes & invocaturos pariter videt. 265. licet sit invisibilis, tamen sæpe visibiliter apparuit. 265. quomodo invisibilis sit aut
visi-

visibilis apparuerit. 266. si non solum propter æterna, sed etiam propter temporalia colendus est. 266. ejus voces audiunt Angeli, & ad homines deferunt. 268. illi sacrificiis serviendum, cui nos ipsi sacrificium esse debemus. 273. de eo cum loquimur non dicimus duos vel tres, quamvis Patrem, Filium & Spiritum sanctum Deum fateamur. 285.

Dialectica ars disputandi à Stoicis amata. 130.

Diana soror Apollinis & Luna & viarum præses, & virgo est. 75, cur sagittas portet. 75.

Dii: frustra coluntur propter vitam æternam. 3. 30.

44. 182. facti ab uno Deo creduntur à philosophis. 3. vitam æternam non possunt præstare. 3. 5. 43. absurdum est petere ab uno, quod sub alterius tutela est. 4. quid à quovis perendum sit docti scriptis commendarunt. 4. nullus eorum idoneus est dare regnum mortale, quin vitam immortalem. 5. nec propter munera propria colendi. 6. 31. eorum cultus institutum dæmonum est. 13. 30. 34. an ex numeris, aut igne aut atomis sint. 17. alii naturales, alii instituti. 21. homines juxta Euhemerum. 24. id ipsum scripsit Alexander M. matri suæ. 24. eorum officia scurrilitati mimicæ consonant. 24. eorum discordia. 32. multitudinem qua ratione Varro invenerit. 33. 35. conjugali operi præsentem. 33. 40. 48. compulerunt cultores suos, ut sibi fabulosam theologiam dicarent. 34. quinam cælibes, quinam juncti matrimonio fuerint. 40. non sunt datores felicitatis. 44. quot & quinam selecti. 47. de hac selectione nulla ratio est. 49. unde sic appellati. 52. magis ad injurias quam ad honores. 54. vix ullus qui non infamis. 55. eorum simulacra ad quid excogitata. 55. castius sine simulacris observari. 57. eos hunc mundum esse volunt. 76. plures ex re una, & unus ex rebus pluribus. 77. homines aliquando fuisse. 79. 124. juxta illorum mores & casus sacra constituta fuerunt

erant 79. in fabulis interpretandis difficultates.
 77. 79. quo plures inventi, eo plures demones
 iovitati. 85. inclaruerunt ex suis opprobriis. 96.
 106. eos colere nefas est. 97. omnes ad mun-
 dum referre frustra conantur. 99. cur quidam
 caelestes, quidam terrestres dicantur. 99. masculi
 caelo, feminae terrae adscribuntur. 99. non tot
 fingendi quot sunt in mundo opera Dei. 101.
 eorum fallacia per solam religionem Christianam
 detegi potuit. 106. non possunt efficere quod
 non sinuntur. 111. sinuntur iusto Dei iudicio
 quosdam affligere & decipere. 111. eos ex aere
 esse tenet Anaximenes. 116. majorum gentium
 quinam. 124. bonos omnes esse putavit Plato.
 143. 164. 199. solisque bonis sacrificandum. 143.
 alii malos etiam esse eosque placandos putant.
 143. 183. malos cruentis victimis, bonos ludis
 placari Labeo censuit. 144. cur Plato malos lu-
 dorum voluptate privaverit. 145. 196. a demoni-
 bus quomodo eos Platonici distinguant. 145.
 294 animalia esse Apuleius dicit. 151. 205. ho-
 mini non misceri. 154. 158. 184. 214. mediato-
 res esse inter deos & homines. 154. 184. eos non
 perturbari sicut homines & demones. 153. 294.
 nunquam agent poenitentiam. 158. demonibus
 indigere tanquam nuntiis. 106. 164. alios a sum-
 mo Deo, alios ab hominibus factos Hermes ait.
 164. 165. posteriores fiunt, cum spiritus invisibi-
 les simulacris artificiose induuntur. 165. 169.
 179. eos tantum bonos esse. 164. 184. facilius
 homo desinit esse, quam ut dii esse possint illi,
 quos fecit homo. 167. iis conficiendis error &
 incredulitas ansam dederunt. 170. 173. effingen-
 tes a demonibus possidebantur. 172. bonorum
 nomine veniunt nobis Angeli. 175. non sunt ideo
 colendi quia facti sunt. 173. aut vix aut omnino
 non inveniuntur dii qui non homines fuerint. 176.
 dii Manes omnes mortui ab Aegyptiis vocati sunt.
 177. illis pro corpore erat simulacrum, pro ani-

ma dæmon. 179. iis facile est irasci. 179. ex a-
 nima & corpore compositi. 179. animalia fan-
 ta Egyptiis nuncupantur, & eorum animæ per
 singulas civitates coluntur. 179. & bonos & malos
 dari quidam crediderunt. 183. omnes bonos
 esse alii dixerunt. 182. 184. 185. 199. malos sub
 nomine dæmonum venire. 184. bonos præstan-
 tiores esse hominibus bonis. 184. inter eos &
 dæmones differentiam dari. 184. 294. eorum
 nomina dæmonibus imposuisse poetas. 196. à
 Dæmonibus differre loco & beatitudine. 197. ho-
 mines pro studio partium diligunt vel oderunt.
 197. eorum est juxta Platonicos vel beata æter-
 nitas, vel æterna beatitudo. 197. an contrectatio-
 ne hominum contaminentur. 214 215. 216. 220.
 tales vocantur fortè à Platoniciis boni Angeli. 227.
 228. 232. nec in hoc dissensio est à S Scriptura.
 227. tales vocantur etiam homines. 228. mul-
 tos colendos esse Platonici putarunt. 232. cur
 cælicolæ vocentur. 233. videri posse ab anima-
 bus per teletas purgatis Porphyrius scribit. 253.
 257. passionibus hominum & dæmonum subijci
 idem docet. 254. negat Apuleius. 294. victimis
 allici ac cogi, ut faciant quod petitur. 258. cor-
 pore & incorporalitate à dæmonibus distingui-
 258. cogi per minas sacrorum evertendorum.
 260. vana & insana iis homines minari. 261. et si
 vera prædicerent, quia tamen nihil de beatitu-
 dine docent, nec dii nec boni dæmones sunt. 262.
 de loco in locum migrarunt. 271. ut colerentur
 mirabilium operum effectibus se ostentarunt. 277.
 tales putati sunt Paulus & Barnabas. 279. fortio-
 res sunt mali quàm boni. 282. mali impediunt
 adjutoria bonorum. 282. multorum cultus fer-
 nicatio est. 290. eorum cultum Porphyrius ad-
 mittit. 292. superiores passionibus liberos esse di-
 xit Apuleius. 293.

Dilectio sui ipsius vult beatitudinem propriam. 239.
 proximi consistit in commendatione dilectionis
 Dei.

Dei. *ibid.* in hac consistit vens Del cultus, vera religio, recta pietas Dei servitus. *ibid.* Angelorum erga nos. 248.

Diogenes Apolloniates auditor & successor Anaximenes. 116. quænam rerum principia statuerit. *ibid.*

Dispater orcum denotat. 76. 88. Pluto vocatur. 100. pro superiore terræ parte accipitur. *ibid.*

Divinatio per sanguinem & aquam. 108. in civitatibus ante Christi adventum prohibita. 110. variaz quæstiones à Porphyrio desuper motæ. 258.

Divinitas cur quærenda. 45. non est in theologia civili invenienda. 46.

Divites quoniam dicendi. 69.

Divitiæ aliud sunt a pecunia. 69

Doctus fuit mimus. 41.

Domiduca dea, quæ pueros domum ducit. 31.

Domiducus deus domum ducendis præsumptis præficitur. 33.

Domitius deus continendæ domi mulieri præpositus. 33.

Domus Dei ædificata in omni terra Ecclesia est. 172.

Donorum acceptio alicui favere religio prohibet. 154.

Δησικελα qualis cultus. 234.

Δυλεια sanctis defertur. 235.

Duumviri qui fuerint. 12.

E.

Ecclesia est Civitas Dei, & domus ædificata Domino in omni terra. 172. universale sacrificium per sacerdotem magnum. 246. sacramentum altaris offerens & in eo oblata. *ibid.* quotidiano sacrificio se ipsam per Christum discit offerre. 280.

Educa dea est, infanti escam præbens. 31.

Effæminati qui fuerint. 30.

Electi merito nuncupantur omnes boni fideles. 41.

Elementa omnia suis animalibus referta esse. 152.

Aug. de Civit. Dei, Pars. II.

X

Eleu-

- Eleusinia sacra** quanam fuerint. 81.
Elysiis campis beatorum gaudia designari. 306.
Evvoias quid sint. 130.
Epictetus philosophus Stoicus. 190.
Epicurei philosophi cum atomis cedere debent Platonicis. 125 omnia ex sensu judicant. 130.
Epidaurius serpens Æsculapium navigantem comitatus est. 271.
Epistolam ad Hebræos Augustinus pro canonica agnovit. 244.
Epulte olim delatæ ad memorias Martyrum 180. ut inde per merita eorum à Deo benedicerentur, aut ex eis indigentibus daretur. 181. ad sepulchra deferre mos erat Africanus. 181.
Epulones erant dii parafiti Jovis. 24. eorum munus apud Romanos. 27.
Épiméla & éppéne quid significant. 72.
Evangelii secundum Joannem initium Platonicus quidam aureis litteris dignum judicavit. 303. cujusdam textus ibidem duplex lectio. 304.
Eucharistiam cur proprio nomine non expresserit Augustinus. 182.
Evδαιμόνας idem ac boni dæmones. 204. non possunt esse medii inter deos & homines. 208.
Euhemerus deorum sacram historiam scripsit. 24. 97. quisnam fuerit. 27.
Εὐσέβεια quid sit. 234.
Excantatio res periculosa. 299.
Exoleti quinam fuerint. 30.

F.

- Fabulosi crudeles.** 41.
Februarius mensis unde nominatus. 60. Terminus deo dicatus fuit. ibid.
Felicitas si dea esset, illi soli homines consecrandi essent. 43. non dea sed munus Dei. ibid. temporalis

ralis melior est ætergitate miserâ. 151. Impio-
rum somnium est. 289.

Vesti dies pro recolendis beneficiis divinis instituti.
238.

Fides redarguit incredulitatem. 170.

Finis boni quisnam sit. 119. cur ita vocetur. 131.
homini constitutus quod omnia referret. 239.

Flores terræ per Atym symbolizati. 93.

Forculus deus foribus præest. 24.

Fortuna temerè sua cuique bona confert. 52. 58.

Fruitio amati beatum facit. 132.

Frumentum ante molendinarum inventionem pilis
contusum fuit. 36.

Fulgora dea vidua. 40.

G

Gallorum philosophi antiqui. 134. sacerdotes Bery-
cynthiæ abscissi erant. 26. 93. 94.

Genios esse animas aëreas habitantes in secunda aëris
regione. 59. hominibus, urbibus, loco cuilibet
assignari. 72. quid sint. 71. 86. à generando di-
ctos esse. 71.

Gens quælibet habuit sapientes suos. 134.

Gloria vana est veritati non cedere. 2.

Goëtia magiæ species, à plañctu circa defunctos peti-
ta. 252. 254.

Græca sacra Romanorum quæntam. 83.

Græci contentionum cupidiores quàm veritatis. 194.
eorum lingua in gentibus præeminens. 114.

Gratia : sufficientes non possumus referre deo. 104.
agenda propter abolitionem deorum. 171. me-
diatoris in hac vita regimur, & post eam perfe-
cti reddimur. 284. ejus summum exemplum in
incarnatione. 300. eam agnovit Porphyrius sed
non Christi. 300. præter eam nemo liberari pos-
test. 315.

H

- Hæresis** nomine venit certum doctrinæ genus. 142.
- Hebræis** ante legem prædicator Deus vel Angeli non defuerat. 288. Epistolam S. Pauli ad eos pro canonica agnoscit Augustinus. 244.
- Heraclitus** deos ex igne esse docuit. 17.
- Herculis** ædituus secum ipso ludens. 25.
- Hermes Trismegistus** quid de idololatria senserit. 164. prædicit ejusdem subversionem. 166. 173. idque ex revelatione dæmonum. 168. 170. fatetur errorem antecessorum. 169. mortuos esse deos testatur. 177. major fuit avus ejus. 178.
- Heroës** sunt animæ æræ in secunda regione. 59. nomen à Junone tractum. 281. appellantur alicujus meriti animæ defunctorum. 281. Ecclesiæ sunt sancti Martyres. 281.
- Hispanorum** sapientes antiqui. 134.
- Homo** : ejus est opinari, Dei scire. 78. ratiocinando bestias, bonæ vitæ dæmones superat. 148. 163. cur ei infirmiores corporis dotes quàm animalibus & dæmonibus datæ sint. 149. non hominem esse deos colendo facilius est quàm idolum per ejus cultum deum fieri. 167. deos quomodo effecerit. 169. eum tenuit dæmon captivum tempore idololatriæ. 172. ejus definitio ex Apuleio. 198. sapientiæ potest esse participes. 200. per tria differre à diis. 205. 206. propter mortale corpus ad misericordiam Dei spectare. 202. bonos fieri lares post mortem, malos autem lemures. 203. illorum est miseria mortalis. 207. Angelos inter & bestias esse medius. 209. utrum beatus & mortalis esse possit. 210. miser quamdiu mortalis. 210. quando Christus ipsum induisse dicitur, id de humana natura intelligendum est. 219. ad eos colendos multa ex divino cultu mutuata sunt. 240. quidam venerandi, quidam adorandi, ibid. dii appellantur. 228. 229. cur clariùs quàm Angeli sic vocati.

esti. 228. ejus justitia Deus non eget. 143. sacrificium est amoris divini igne succensus. 276. per votum Deo consecratus sacrificium est. 245. omni miraculo majus miraculum est ipse homo. 264.

Hordeum ante triticum usuale fuit. 183.

Hosiarum humanarum causa & origo. 81. humilitatis & laudis per charitatem in ara cordis sacrificatur. 238.

Hydromantia divinationis species. 109. per eam Pompius ludificationes demonum vidit. ibid. eam Pythagoras & Perse adhibuerunt. ibid.

I

Iactantes quoniam sint. 92.

Jamblichus philosophus Platonicus. 141.

Janiculus urbs. 55.

Januarius Jano dicatus. 60.

Janus cur ei initia rerum dentur. 50. 60. 61. cur bifrons fingatur. 55. 61. cur quadrifrons. 55. 62. mundum esse putarunt aliqui. 59. 60. 61. 66. non recte distinguitur à deo Termine. 60. nec à Jove. 66. cur Jovi præponatur. 63.

Ideæ Platonis sunt exempla rerum. 100. secundum eas cælum factum esse ajunt. 100. per Minervam exprimuntur. ib.

Idololatriæ quid sit. 131.

Idololatriæ origo. 106. 109. 110. 111. non potest justificari. 107. subversio ejus prædicitur. 166. 168. 171. hanc subvertit gratia Salvatoris. 166. 171. destructa contrariis causis quibus instituta fuit. 171.

Jeremias centum annis ante Platonem natus. 138. in Ægypto lapidatus fuit. 140.

Ignis principium rerum juxta Stoicos. 125. ab ipsis pro deo habitus. ibid.

Impiorum prosperitate scandalizatus David. 288.

Incarnationes demonum, periculose. 299.

Incarnatio : ejus beneficium maximum. 104. in populo Hebræo prænuntiata. 105. per eam monstratum, nec divinitatem à carne contaminari, nec demones meliores esse nobis. 218. ejus mysterium & virtutem superbi non capiunt. 222. 286. 301. ea purgamur. 286. eam negarunt Platonicus. 300. contra eos adstruitur. 301.

Incensum datur Deo per amorem. 238.

Indorum sapientes. 134.

Inquilini unde sic nuncupati. 235.

Inspectorem esse arcanorum non cuilibet candidato licuit. 262.

Intelligentiæ lumen veritatis non præbetur Angelis aliunde quàm nobis. 237.

Intelligibilia quæ dicantur. 128.

Intercidona dea à securis intercisione nuncupata. 32.

Interpretationes physiologicas suis sacris pagani dederunt. 29. non à supernaturalibus, sed naturalibus desumptæ sunt. 81. 91. 97.

Invidentiâ nihil miserius. 210.

Invisibilis quomodo Deus sit. 266.

Ionici philosophi. 114. 133.

Ira scilicet peccanti non est peccatum. 193.

Isis uxor Osiris propitia præstat bona. 178. 181. irata obest. 178. hordeum invenit, & parentibus sacrificavit. 181. Ceres dicta. 181.

Italiæ pars quondam magna Græcia nominata. 116.

Iterduca dea docens iter carpere. 51.

Judeorum sabbatha à Seneca reprehensa. 42. eorum leges apud gentiles plurimum æstimatæ. 43. dispersi propter testimonium scripturarum. 104. congregari ad prænuntiandum sacramentum incarnationis. 104.

Jugatinus deus conjuges jungens. 33.

Juno puerorum iterduca. 51. præsidet menstruis. 48. pro Jove habetur. 68. & pro terra. 76. causas secundas sub se habet. 76. 77. mater magna & Ceres est. 77. 100. ejus filius heros 281. ei scilicet tanquam habitaculum heroum & demonum deputa-

putatur. 281. inimica virtutum & invida viris fortibus. 282.

Jupiter barbatus in theatris & templis. 24. ejus definitio. 63. cur ei Janus præponatur. 63. est mundus. 65. progenitor & genitrix. 65. 68 ejus omnia plena quomodo intelligendum. 65. mas & fœmina. 66. habet etiam in recto Jovis. 66. 72. 75. 77. & in obliquo Jupitris. 66. cognomina varia eidem imposita. 67. est pecunia. 68. 69. est Juno. 68. est Ruminus & Rumina. 68. est omnes dij. 70. est Mercurius. 72. Saturnus & genius. 71. ejus stella superatur claritate à Veneris stella. 74. est stella. 77. est cælum. 77. 81. 100. ex eo, Junone & Minerva cuncta fiunt. 100. ab Homero dæmon vocatus. 184.

Justis antiquis ante datam legem non defuit prædicator mediatoris. 288.

Justitia hominis non indiget Deo. 242. bonos facit. 191. ei à sapiente omnia corporis bona postponuntur. 192.

L.

Labeo dæmonicola. 220.

Larentina meretrix Herculis. 25. hæres facta & hæres faciens. ib. diis annumerata. 26.

Lares sunt animæ aëreæ habitantes supra elementa. 59. esse dæmones bonos ex hominibus factos. 203. 204.

Laryas esse dæmones malos ex hominibus factos Plotinus asserit. 203. 204.

Latria uni vero Deo exhibenda. 1. est servitus quæ Deo debetur. 105. 238. quid sit. 232. eam sive in sacramentis sive in nobismet debemus. 238.

Lemures sunt noxii dæmones ex hominibus facti. 203. 204.

Leo magus antistes Ægyptiorum, 124. 181.

Lethæus fluvius oblivionis, 306.

Lex in edictis Angelorum terribiliter data. 265. præmia

- ma** visibilia promisit, ut unus Deus colendus commendaretur. 267. in Angelis data personam Dei representantibus. 268. habuit promissa terrens, quibus significabantur æterna. 269. quæ visibilibus sacramentis à multis celebrata, à paucis intellecta fuerunt. 269. Judæorum à Græcis æstimata. 43.
- Liber** deus & **Libera** dea undenam sic appellati. 31. 48. 76. eorum turpissima sacra. 83.
- Libri** Numæ Pompilij quare fuerint concremati. 107. 124. quid in illis contentum fuerit. 110. aratro aruta sunt à bubulco. 108. 124. 127.
- Limentinus** deus liminibus præfectus. 24.
- Locutus** utrum Deus immediatè fuerit Prophetia, 269.
- Lucina** dea fluori menstruo præsidens. 40.
- Ludi** scenici à diis exhiberi sunt iussi. 34. 143. 146. à Platone damnati. 143. 146. eos celebrare alicui maximum erat apud Ægyptios divinitatis argumentum. 177. funebres. ibid.
- Lumen** intelligibile beatorum Deus est. 236. non præbetur Angelis aliunde quàm nobis. 237.
- Lunam** illuminari à sole. 236. imaginaria sensuum ludificatione deponi exhibebatur à magis. 272. 274.
- Lybici** philosophi. 134.

M.

- Magiæ** duæ species. 254. artes plecebantur legibus etiam apud infideles. 156. 299. doctrinis & operibus dæmonum exercentur. 156. 158. eas nunc laudat nunc vituperat Porphyrius. 253. ludificationibus sensuum nituntur. 261.
- Majus** & minus recipiens mutabile est. 129.
- Mala** omnia corporalia toleranda pro fide pietatis. 312.
- Manes** à paganis existimati sunt dii aut animæ incertorum meritorum. 177. 203. 204.
- Manturna** dea manendi cum viso nuptæ præsidet. 33.
- Mars**

Mars effector mortium inter selectos deos. 52. ejus officium. 52. ejus stella. 53.

Martyres profitendo religionem leges contrarias mutari fecerunt. 157. eorum memorie delubris deorum successerunt. 176. hoc dolet Hermes Trismegistus. ibid. ad eas demones torquentur & ejiciuntur ex obsessis. 179. eas honorant Christiani. 180. illis non constituuntur templa, sacerdotia, sacrificia. 180, 181. altaria super corpora eorum construimus de illorum victorijs gratias Deo agentes. 180. adhibita obsequia ornata sunt non sacrificia. 180. epulae cur ad ipsas deferantur. 180. 181. 182. à Christianis melioribus hoc non fit. 180. per eorum merita sanctificari cupimus cibos. ibid. nec divinis honoribus nec humanis criminibus coluntur. 181. illos elegantius heroes nostros vocaremus. 281. 282. victores sunt demonum. 282. non donis sed virtutibus. 282. quanto fortius decertant, tanto clariores sunt cives. 281.

Mater deorum terra. 28. hinc omnes dij terrigenae. 28. ejus sacerdotes vocabantur Galli. 30. ejus sacra turpia. 94.

Mediationis Christi fructus est, ut in carnis perpetua morte non remaneremus. 211. illa in quo consistat. 287.

Mediator bonus contrarius est malis angelis. 211. ejus est immortalitatem habere permanentem, & mortalitatem transeuntem. 211. uno opus erat, & quali. 212. alius est bonus, alius malus. 212. est Christus non qua Verbum, sed qua homo. 213. 280. perventionis ad beatitudinem præter ipsum non oportet querere. 213. quid ejus gratia nobis præstet. 283.

Medius homo querendus est, qui non solum homo, sed etiam Deus sit. 211. medii non possunt esse inter mortales & immortales boni Angeli. 211. possunt tamen mali. 211. medii separatores multi sunt. 212.

Medici ab Ægyptiis post mortem pro diis habiti. 167.

- Mena** dea Jovis filia, privigna Junonis-Lucinae. 48.
- Mendicare** olim per leges prohibitum erat, solisque sacratis Matris deum licebat. 94. 96.
- Mens** dea faciens pueris bonam mentem. 51.
- Mens** daemonum seu pars animi superior passionibus turbatur. 195. cui ratio inest, aut beata aut misera est. 207.
- Mens** humana incorporea. 126. ejus lumen Deus est. 130. præferenda memoriæ. 51. bona melior quam memoria ingens. 51.
- Mercurius** imberbis in templis & theatris. 24. ejus officium. 71. cur alas in capite & pedibus habeat. 73. ejus stella. 73. sepultura ejus in urbe Hermopoli. 178. apud Ægyptios habebatur pro Deo. 178. alii negant mortalem fuisse. 178. avus Hermetis Trismegisti. ib.
- Metropolitanorum & Municipalium** discrimen. 236.
- Minerva** artibus & ingeniis præposita. 76. eam vel summum ætherem, vel Lunam esse. 76. 77. puerorum memoriæ præest. 51. Achillem cohibuit. 197. procul est à conversatione mortalium. ib.
- Minuscularii** vestigalium conductores. 55.
- Mirabile** quidquid in hoc mundo fit, minus est quam totus hic mundus. 264.
- Miracula** Christi & Martyrum magiæ insimulabantur pagani. 158. Christi daemone[m] convincebant, ut invitus crederet, 224. ea Angeli magis studebant quam homines. 224. multa in veteri testamento facta attestantia promissis Dei. 249. & ad commendandum eius cultum. 249. fiebant fide simplici pietatis non incantatione. 252. visibilia naturarum assiduitate viluerunt, 264. majora tamen sunt quam rarissima. 264. cultum & religionem commendantia credendum est Deo operante per Angelos bonos fieri, ib. negantes visibilia audiendi non sunt. ibid. omni miraculo majus est ipse homo, ibid. per ea excitat Deus animam ad se colendum, ib. ubi & quando fiant,
- penes**

penes Dei consilium est. 264. cur per Angelos faciat. 271. quædam gentilium per demones effecta referuntur. 271. sed cum nostris non sunt conferenda. ib. magica plerumque sensus decipiunt. 272. nostra excellere ostendit finis quo discernuntur. 272. quæ sper arcam Testamenti facta sunt, divinitati attestantur. 275. respondetur his, qui miracula in Scripturis relata falsa dicunt. 277.

Misera est illa potestas immortalis, quæ Deum non colit. 240. miseri sunt homines fragilitate infirmitatis. 175. quamdiu mortales. 210.

Misericordia quid sit. 194. servit rationi, quando per eam justitia non læditur. ib. à Cicerone virtus vocatur. ib. hanc culpant Stoici. 193. Cæsaria laudata à Cicerone. ib. præ sacrificiis Deo placet. 234. verum sacrificium est. 243. si propter Deum non fit, non est sacrificium. 244. ad eam spectat Deo se consecrare. 245. ejus opera sunt vera sacrificia. 245. quare fiant. ib.

Molles matri deum consecrati. 95. & in sacris eorum adhibiti. 27.

Monica patrium morem secuta, Mediolani epulas ad memorias Martyrum detulit. 182.

Morbus contra omnem industriam curantis pertinax, non malo medici sed ægroti invictus est. 2.

Mors est vita animæ in penis æternis. 44. ipsa non mala, sed peccatum. 286. non est vitanda peccando. ib. est perferenda pro justitia. 286.

Mortuos sicut ex vivis, ita vivos ex mortuis semper fieri docent Platonici. 306.

Motus primi ex rebus inopinatis orti juxta Stoicos etiam sapientes afficiunt. 190. illis non assentiri animum tanquam malis. ib.

Muliebria pati quid sit. 30. post partum tres dii custodes adhibebantur. 32. earum limina à tribus vigilibus noctu observata. ib. quales Baccho addita. 36.

Mundus: eo nihil excellentius esse Varro putat. 18. innumerabiles admisit Anaximander. 115. deum esse

esse Varroni. 58. 65. ejus anima & partes dii
 putantur esse. 56. 65. 85. singulas partes habere
 animas diversas, sed tamen divinas. 58. divisio
 in quatuor partes. 59. quæ animabus plenæ sunt.
 ibid. ejus corpus non esse deum. 65. corporis
 mundani compago. 87. laudandus ut opus Dei,
 non adorandus ut deus. 96. nemo pius eum con-
 lit. 100. cælo & terra tanquam partibus constat.
 101. sæpe sub horum nomine sumitur. 114. mi-
 raculorum maximum est. 264. ejus administratio
 in bonos malosque redundans maximum divinæ
 dilectionis indicium est. 104. animal esse bea-
 tissimum & sempiternum Platonis. 302.
 Municipes undenam dicti. 236. eorum differentia à
 metropolitanis. ib.
 Mutabile est quicquid recipit majus & minus. 128.
 Mythicon latinis idem quod fabulosum. 16.

N.

Nænia dea funerum. 25.
 Natalis virorum Genio, mulierum Junoni dicatus es-
 rat. 71.
 Natura non omnia dea est. 28. pro qualitatibus suis
 ponitur. 31. ipsa non est mala, sed peccatum.
 286.
 Navis immota ab una muliere Zona pectorali tracta.
 271. 273.
 Necromantia divinationis genus per mortuos. 109.
 prohibita etiam inter gentes. 110.
 Neptunus aquas significat. 76. unde deus dictus fue-
 rit. 87. esse partem animæ mundi. 85.
 Nomine Dei consecramur. 239.
 Nugæ quas circa deos exercuerunt Romani. 39.
 Numa Pompilius Romanorum sacrorum institutor.
 107. illicita curiositate ad secreta dæmonum per-
 venit. 108. libri ejus combusti. 109. cur ei Æ-
 geria pro cœnjugæ adjuncta fuerit. 110.
 Nuptiales dii. 33.
 Nutrix Jovis in capitolio posita. 24.

O.

- Oblivis ingrata beneficiorum fugienda.** 238.
Observatione certi motus fiderei idola fabricata. 261.
Obsequia nostra apud Memorias Martyrum non sunt sacrificia, sed ornamenta eorum. 180.
Oenophorum quid. 56, 58.
Officia numinum dispartita mimicis nugis similiora sunt quàm divinæ dignitati. 31. omnia ad bonum adipiscendum referri debent. 277.
Olympiss mater Alexandri M. 181.
Orcus receptor mortium. 52. inter deos selectos. infimam mundi partem esse. 76.
Osiris maritus Isis. 178, 181. eum lugeri ridiculum & insanum est. 39.
Ossa Dei esse terram insensibilem & lapideam. 87.

P.

- Παῖς quid significet.** 188.
Παῖς perturbatio est. 153, 188.
Pæni suos filios Saturno sacrificaverunt. 95.
Paganismus unde inoleverit. 79. circa mortuos homines totus occupatus fuit. 167.
Palatus uranos dictus. 62.
Pallor deus ab Hostilio introductus. 38.
Pantomimus quisnam vocetur. 41.
Passio motus animi contra rationem. 153. ut sit in homine facit stultitia vel miseria. 153; eam deponere vera religio præcipit. 153. an in sapientes cadat. 188. 191. ab ea non est immunis humana infirmitas. 187. 194. eam pati sapientem necessitate, sed non cedere ut stulti faciunt secundum Stoicos. 186. 190. non habetur pro vitio, si contra virtutem mentis nihil potest. 194. quomodo mens eam prævalere non permittat. 188. eam Scriptura menti subjicit. 193. eam non tam discutit Christiana religio quàm ejus
 cau-

- causâ. 193. eam in diis admittunt Poëtæ. 195.
 197. stultis malisque dominatur. 200. earum
 perturbationes miseriam indicant. 208.
**Patres antiqui sciebant se Deum in specie corporali
 videre.** 265.
**Patriam communem hominum Platonici utcuque vi-
 derunt, sed viam non tenuerunt.** 300.
Paulus & Barnabas pro diis habiti. 279.
Pavor deus ab Hostilio introductus. 38.
Pauperes quoniam appellandi. 69.
Peccatis solis separamur à Deo. 283. illorum purga-
 tio fit in hac vita non nostra virtute, sed divina
 miseratione. 283. ab his nemo potuit liberari,
 nisi per fidem in mediatorem Christum. 315.
Pecunia & divitiæ differunt. 69.
Pecuniosi non sunt divites, si sunt cupidi. 69.
Pecus non patitur perturbationes. 153.
Penates de loco in locum migrantes. 271. 273.
Peripatetici noluerunt appellari Platonici. 141. eorum
 auctor Aristoteles. 18. 188.
Perjurgi seu perurgentes sacra scelestâ sunt theurgi.
 270.
Perturbationes in homine unde veniant. 193. animo
 dominari non permittit sapiens. 192.
Perse philosophi. 134.
Perfectionis Ecclesiæ utilis. 281. 312.
Pertunda dea. 34.
Phantasia seu animi visâ. 190. 193.
Phantasmata diabolica ad irretiendas animas. 297.
Philosophari est juxta Platonem amare Deum. 113.
 132.
Philosophiæ nomen à Pythagora ortum. 114. ejusdem
 tres partes. 121. 136. moralis tractat de summo
 bono. 131. in qualibet summum locum obtinet
 Deus. 133. ardua & paucorum est. 294.
**Philosophi dicuntur, qui studium sapientiæ profiten-
 tur.** 113. 135. non omnes sunt hujus amatores.
 113. antiqui non sunt ausi opiniones suas de Deo
 popullis edicere. 7. eorum duo sunt genera. 114.
 116. Platonici à Platone dicti, 114. Peripatetici
 ab

Ab Aristotele. 141. Academici à successoribus
Platonis. 141. eorum successiones in docendo.
115. Gracifuerunt. 116. omnes laborarunt bea-
tam vitam invenire. 117. eorum variæ desuper
doctrinæ. 125. quinam proximè Christianis ac-
cedant. 123. 137.

Philosophus verus est amator Dei. 113. 133. 138. est
studiosus vel amator sapientiæ. 115. 135.

Picum Romulus dedicavit deum. 38.

Pietas propriè est cultus. 334. non solum erga Deum,
sed etiam erga parentes habetur. 234. ejus no-
men etiam in operibus misericordiæ frequenta-
tur. 334.

Pilumnus deus à pilo sic dictus. 32. frumenti terendi
usum invenit. 36.

Plato Athenis honesto loco natus. 120. 122. ingenium
ejus mirabile. 120. varias peregrinationes susce-
pit. 120. 122. Socratem in doctrinæ modo se-
cutus. 120. inter ejus discipulos præcipuus. 120.
doctrinam Moysis in Ægypto didicit. 7. veram
de Deo opinionem non est ausus populo manife-
stare. 7. philosophiam perfectam reddidit. 121.
sententiæ ipsius quædam obscuræ. 121. cæteris
philosophis præhabitus. 122. ejus ideæ quan-
tam vim habeant. 100. ubi studuerit. 120. 140.
ejus philosophia præstat theologiæ fabulosæ, ci-
vili & naturali. 123. etiam aliorum philosofo-
rum. ib. 127. finem boni virtutem posuit. 132.
ejus doctrina quamdiu in scholis retenta fuerit.
137. cum Jeremiam & prophetas legisse putatur.
138. ipsum autem Jeremiam nunquam audivit.
ib. quando vixerit. 138. ejus doctrina probabi-
liter ex S litteris. 139. Timæus seu liber de con-
stitutione mundi Genesi consonat. 139. Timæum
audivit. 140. cur librum suum sic inscripserit.
140. ejus recentiores successores noluerunt ap-
pellari Academici. 141. diis pluribus sacrandum
putavit. 142. quo tempore & quot annis flo-
ruerit. 137. comicos civitate prohibuit. 143.
144. inter semideos relatus. 144. cur theatris

cos lados interdixerit. 146. post eum aliquid corrigere indignum videbatur. 304. dogmata ejus plurima correxit Porphyrius. 305.

Platonici deorum multorum cultum requirunt. 113. 142. doctrinæ Christianæ proximè accedunt. 123. verum Deum ut auctorem illustratorem & largitorem descripserunt. 125. 137. quomodo deum gradatim intellexerint. 127. omnibus philosophis anteposendi. 129. 131. 137. 231. mentalia à sensualibus discreverunt. 130. apud Græcos & Latinos sunt celeberrimi. 137. antiquiores successores vocabantur Academici. 141. recentiores nec academici nec peripatetici vocari voluerunt. 141. peripateticis prælati. 141. appellantur etiam Aristotelici & peripatetici. 188. sunt omnium philosophorum nobilissimi. 231. de illuminatione animæ Evangelio consonant. 237. cognoverunt quidem Deum, sed ex variis causis non coluerunt. 238.

Plotellum quid significet. 84.

Plotinus Græcus philosophus. 141. cæteris excellentiùs Platonem intellexit. 202. 203. ejus sententia de superna illuminatione. 236. paterno intellectui seu Dei filio postponit naturam animæ. 285.

Pompilius illicitis artibus sacra didicit. 107. 109.

Populonia dea vidua. 40.

Porphyrius Græcus philosophus Platonicus. 141. omnes dæmones reprobat. 258. Anebontem Ægyptium consulit. ib. Deum Patrem & Deum Filium principia nominat. 284. de Spiritu sancto nihil meminit. ib. non est ausus contra deorum cultum loqui. 292. ejus inconstantia inter confessionem veri Dei & cultum deorum. 292. inter angelos distinguit. ibid. magis erravit quàm Apulejus. 293. priùs Christianus postea desertor. 297. Christum contempsit propter corpus ex fœmina acceptum. 298. 299. 302. gratiam Dei confitetur. 300. ejus libri de regressu animæ. 302. Platonis multa dogmata correxit. 305. Deum verum
Deum

Deum magnum confiteatur. ib. quo tempore vi-
xerit. 318.

Potina dea infanti potum præbens. 31.

Predictiones futurorum quomodo fiant. 316. quæ ad
Dei cultum non referuntur, ludibria sunt demo-
num. 263.

**Preces nostras si efficaces esse volumus, opera demo-
num sunt vitanda. 157.**

Premæ deæ officium. 33.

Priapus turpis in templis & theatris. 24. nimis mascu-
lus. 34. super fascinum & scapum nova nupta
sedebat. 92.

Principia rerum esse infinita docuerunt quidam. 115.
varie desuper philosophorum opiniones. ib. in
Deo esse agnoscebant Platonicæ. 127. ea posse
animam purgare oracula dixerunt. 224. quid
per ea intelligatur. ibid.

Procurare quo sensu usurpetur. 278.

**Promissiones temporales legi antiquæ ad colendum
Deum tendebant. 267.** per eas significabantur
æterna. 269.

**Prophete deorum interitum cum gaudiis prædixerunt.
167. 173.** eorum predictiones demoniacis lon-
gè anteponendæ. 314.

Proserpina à proserpendo nuncupata. 83. fecunda
terre genitrix. ib. Sibylla rapturæ exponitur.
ib. quando dea vocetur 88. est conjux Pluto-
nis & pars inferior terre. 88. 100.

Proteus. 257.

Providentiæ regitur mundus. 268. usque ad imâ per-
tingere probat Plotinus. 267. 276.

Pulcherrimo esse nisi sapientes dixerunt Stoici. 120.

**Purgatio peccatorum in hac vitâ non fit nostra virtute,
sed divina miseratione per indulgentiam Dei, non
per nostram potentiam. 283.** anima per vultus
celæ potuit fieri. 284. eius principium est Chri-
sti incarnatio. 287. hoc si cognovisset Porphy-
rius, purgatorium cognovisset. ib. mentis, spi-
ritus & corporis habetur in Christo. 294.

Aug. de Civ. Dei, Pars. II.

Phy.

Physiologi ad mundum referunt, quæ ad verum Deum referre debuissent. 101.

Pythagoras non est ausus opinionem de Deo vero populo manifestare. 7. hydromantie vacavit. 109. ab eo philosophia nomen accepit. 114. contemplativæ magis institit. 114.

Q.

Quindecim viri quivam fuerint. 12.

R.

Reconciliatio cum Deo fit purgatione peccatorum per Christum. 283.

Redemptionis mysterium semper diversis signis prædictum fuit. 306.

Religionis & superstitionis discrimen. 10. vera à vero Deo inspiratur. 13. paganorum omnis circa mortuos fuit impleta. 176. ejus summa est imitari qui colitur. 154. gentilium, falsam esse et si aliqui ex iis sentiebant, tamen ante Martyres non feros timore subicebant. 120. proprie Dei cultum significat. 234. exhibetur tamen etiam cognitionibus, affinitatibus, necessarius. ib. unde nam dicta. 239. est via regalis ad regnum. 310. via universalis anime liberanda. 311. 312. 313. prædicta in veteri testamento, revelata in novo. 314. contestata mirabilibus signis. 314. prædictionibus futurorum confirmata. 316.

Religiosus quid à supersticioso differat. 22.

Rerum causæ in Verbo Dei conspiciuntur. 225.

Ritus sacerdotum gentilium crudeles & turpes. 18.

Ruma seu mamma occasionem dedit Jovem nominandi Ruminum. 67.

Rumina dea vidus. 49. ejus officium. 48.

Ruminus vocatur Jupiter. 67. 68.

Rusor deus idem cum terra. 89.

Seb.

Sabbata Judaeorum à Seneca reprehensa. 42.

Sabelliani haeretici. 285.

Sacerdotium Christo convenit ratione humanitatis
246. 247.

Sacra deorum: iis duumviri, decumviri, quindecim
viri constituti. 12. inhonestae. 21. 26. mianica
24. Junonis, Cereris, Veneris, Matris deum
quam. 26. an per interpretationes possint ex-
cusari. 28. crudelia ac turpia. 94. ea justifica-
bat Varro. 106. causas eorum Pompeius ab-
scondebat. 108. qua ratione instituta. 181.

Sacramentum idem est ac sacrum signum. 242. alta-
ris in eo tota Ecclesia offertur. 246. rarissime ab
antiquis Patribus nominatum fuit. 247.

Sacrificium Martyribus non offertur. 280. uni vero
Deo debetur. 180. 182. 240. legimus memorias
Martyrum offeratur 180. Deo deberi nemo ne-
gat. 340. non indigentia ab eo requiritur. 241.
ejus cultus antiquissimus. 241. totum homini
prodest non Deo. 241. antiquorum eas res signi-
ficabant quae agnuntur in nobis. 241. 244. 276.
visibile invisibilis sacramentum est. 242. 279.
congrui cordis non trucidati pecoris vult Deus.
242. antiquorum quare mutatum sit. 242. per se
ipsa non requirit Deus. 243. etsi ab homine of-
feratur, res tamen divina est. 244. scripta de ea
ad dilectionem Dei & proximi significanda re-
quiruntur. 244. verum est omne opus quod agi-
tur. 244. verum & perfectam nos sumus. 244.
247. nullum est quod propter Deum non fit.
244. internum & externum. 244. 247. homo
consecratus & Deo per votum addictus tale est.
244. universale est congregatio sanctorum. 246.
& Christianis forma servi. 246. 280. internum
est praestantius exteriori. 247. perfectum nos
sumus & sacramentum Eucharistiae. 246. cur sibi
Deus offerri voluerit. 276. majora & meliora
2 2 sunt

- sunt pure mentis & bonæ voluntatis officia. 278.
 Angeli & sancti homines respuerunt. 279. da-
 mones sibi arrogant. 279. non fumo corporeo
 sed animæ æthereis delectantur. 279. Ecclesiæ
 quotidianum. 280. prisca fuerunt figura veri.
 280. cum Angelis debemus Deo esse. 291.
- Salacia** Neptuni uxor. 40. per eam inferior maris a,
 qua intelligitur. 84.
- Selis** in statuam conversa uxor Lothi quid edoceat.
 250.
- Samos** insula Ianni dilecta. 26.
- Sanciorum** ad culturam multa de divino usurpata sunt.
 240. fuit universale sacrificium Dei. 246. eo-
 rum personas potest demon præsentare. 257. in
 eis Deus exaudit. 265.
- Sapientie** amor purgat ab avaritiæ sordibus. 70. stu-
 dium in actione & contemplatione versatur. 120.
 ejus nomine celebres Romani, Græci, Egyptii.
 136. arrogatam non donatam perdit Christus.
 298.
- Sapiens** imitator & cognitor & amicus Dei est. 123.
- Sapientes** Græci. 115. præceptis distinguebantur.
 115. eorum nomina. 127. vocabantur olim qui
 laudabiliorem vitam ducebant. 115. in qualibet
 gente quidam fuerunt. 133.
- Satanas** transfiguratur se in angelum lucis, hostiliter
 insequitur, fallaciter subvenit, utrobique nocet.
 257.
- Saturnia** urbs. 55.
- Saturnus** senex in templis & theatris. 24. fugitivus à
 Jano exceptus. 55. à satiatione appellatus. 71. ipse
 est Jupiter. 71. filios suos devorare fingitur. 28.
 hujus mystica significatio. 28. tempus exprimit
 28. ei suppositus lapis pro filio devorandus. 64.
 80. ejus stella. 74. à filio regni pulsus. 75. fal-
 cem cur habeat. 80. ei hostia humane oblata.
 81. 95. patrem suum castrasse fingitur. 81.
- Scapus** Priapi. 92.
- Schola** Pythagoræ ubi existit. 117.
- Scientia.

- Scientia non prodest sine charitate.** 222. pertinet ad naturæ formationem. 222. in activa excellit Socrates, in speculativa Pythagoras. 221.
- Scripturam sacram fecit interpretari Ptolemæus.** 138. ei tanto major debetur fides, quanto major est ille, cui uni sacrificandum illa præcipit. 278.
- Scytharum philosophi.** 134.
- Semiramis prima mares castravit.** 41.
- Seneca Apostolorum temporibus claruit.** 37. ejuslibertas in reprehendenda theologia civili. 37. quid de simulacris & cultu deorum tulerit. 37. Romanus Senator. 40. deos colebat. 40. liber ejus contra superstitiones & alii amissi fuerunt. 41. Christianos nec vituperat nec laudat. 42. Judæos reprehendit. 42.
- Sensibilis quæ dicantur.** 128.
- Sensibus corporeis non est exploranda rerum quidditas.** 130.
- Sentius deus obscurissimus sensus largitur.** 48. 49.
- Septemviri quinam dicti.** 27.
- Septuaginta interpretatio à Ptolemæo procurata.** 138.
- Septuaginta numerus cum tempore major futurus.** 176.
- Sermo dicitur Mercurius.** 72.
- Serpens æneus tanquam idolum cultus ab Ezechia contritus** 251. Epidaurius Esculapio naviganti adhæsit. 271. 273. diu vivit. 148. per æneum quid significatum. 251.
- Servi in forma Christus oblatus est, in hac mediator, sacerdos, sacrificium est.** 246.
- Sidera deos esse visibiles Apuleius docuit.** 294.
- Silvanus deus fœnis mulieribus infestus.** 32.
- Simulacra constituere deorum insania mendax est.** 3. à Seneca reprehensa. 37. cur sub tam diversis formis. 56. institutores metum dempserunt, & errorem addiderunt. 56. esse velut contrectabilia corpora deorum. 164. illis insunt quidam spiritus potentes. 165. per partem immitti. 165. 169.
- Simplicianus Mediolanensis episcopus.** 303.

Socrates discipulus Archelai, magister Platonis. 116. universam philosophiam primus moribus accommodavit. 117. 121. cur omissis physicis tractaverit moralia incertum est. ib. vir facetus & urbanus fuit. 118. per calumniam damnatus, 118. sectatores plurimos reliquit. 118. qui in diversas sententias abierunt. 118. 119. ejus delatores. 119. qui puniti fuerunt. 118. 119. eum Athenienses publicè luxerunt. ib. gratis docuit. 119. an dæmonem habuerit. 145. 147. 153.

Solem, lunam & stellas esse sensus Dei juxta quosdam. 87. esse deos visibiles juxta Platonicos. 294. esse animalia beatissima juxta eosdem. 302. corporalium luminum clarissimum est. 102.

Solemnitates dierum pro recolendis beneficiis divinis institutæ. 238.

Species intelligibilis præferenda sensibili. 128. hoc nomine veniunt formæ. 129. visibiles sub quibus Deus apparuit Patribus, non erant ipse Deus. 265. 266.

Speusippus fuit Platonis sororis filius, ejusque successor. 141.

Spiritus immundi cruciantur pœnis æternis. 44. eos discernere difficile est. 257. quosdam venire ab extrinseco ad divinatores Porphyrius putat. 259. eorum quoddam genus dari, simulans deos homines & animas defunctorum, cum effectu mirabili. ib. 261. hoc plenum esse fastu, gaudere nidoribus, capi adulationibus, deludere sensus sopitos & vigilantes. 259.

Stellæ quædam deorum nominibus insignes. 74. quarum divinitas exploditur. 75. esse animas æthereas Varro docuit. 59. esse sensus Dei juxta eundem. 87.

Stoici non audebant veram de natura Dei opinionem publicè docere. 7. verbo tantùm negant passiones cadere in sapientem. 188. nullum hominis bonum agnoscunt præter virtutem. ib. unus eorum in tempestate maxima expavescens. 189. corpo-

corporis bona vocant ejuſdem commoda, ibid.
culpans miſericordiam tanquam vitium. 199. 194.
quidam admittunt paſſiones piæ in animo vitiaſſi-
bero. 194.

Strato peripateticus. 32.

Studium ſapientiæ in aſtione & contemplatione verſa-
tur. 120.

Subigus deus & ejus officium. 33.

Superbiam Chriſtus humilitate ſua dejecit. 286. Pla-
tonicos à diſcipulatu Chriſti retinet 303.

Superſtitioſi quomodo differant à religioſis. 10. 38.

T.

Tabernaculum ſuper arcam Dei vocabatur tabernacu-
lum Teſtimonii. 274.

Tarntius juvenis ditiffimus. 25.

Telctæ quid ſint. 113. 255. nihil conferunt animæ in-
tellectuali. 254. per nullas poteſt homo purgari.
284.

Tethymo deus. 89.

Tellus dea. 89.

Templum Dei omnes & ſinguli ſumus. 238.

Temporalia bona vitæ neceſſaria non niſi à Deo expe-
ctanda. 268.

Tempus quale intellexerint demones, quando Chriſto
dixerunt: veniſti ante tempus. 168.

Tentatus cur Chriſtus fuerit à demone. 224.

Terentianus Carthagineniſis. 10.

Terentius bubulcus libros Pompilii arando invenit.
108.

Terminalia ſacra menſe Februario celebrata. 60. 61.

Terminus deus rerum ſinibus præeſt. 60.

Terra biſariam dividitur. 59. in duos vel plures deos
eam dividere ridiculum eſt. 86. idem dea poni-
tur, quia pars animæ mundi illam permeat, ibid.
cur Mater magna dicatur. 90. cur ei æres in
capite, tympanum, ſedilia, Galli circumſtantes.

Cymbala **Stances**, **Re** **appingatur**, 90. **cur** **Q**
pie, **Proserpina**, **Vesta** **appellatur**, **ib.**
Turres **boni** **non** **nisi** **ab** **uno** **deo** **querere** **utile** **est**,
289.

Tertulliani **opinio** **de** **selezione** **deorum** **ab** **Augustino**
s. **reprobata**, 480.

Testamentum **vetus** **sic** **nominatur** **ob** **promissa** **carne-**
lia, 288.

Textus **Evangelii** **S. Joan.** **cap.** **1.** **v.** **3.** **dupliciter** **legitur**,
304.

Thales **Milesius** **unus** **de** **septem** **Græcia** **sapientibus**,
115. **princeps** **philosophorum** **Jonicorum**, **ibid.**
doctrinæ **ejus** **principia**, **ib.**

Theatra **cur** **instituta** **fuerint**, 19.

Theologiæ **tres**, **fabulosa**, **naturalis**, **civilis**, 16. 19.
in **primis** **muta** **diformia** **facta** **sunt**, 16. **quid** **in**
naturali **tractetur**, 17. **hæc** **ad** **scholas** **relegata**,
illa **in** **foro** **retenta** **est**, **ib.** **quid** **in** **civili** **tractetur**,
18. **prima** **ad** **theatrum**, **altera** **ad** **mundum**, **po-**
strema **ad** **urbem** **accomodata** **est**, 18; 20. **fabu-**
loia **&** **civilis** **gratæ** **fuerunt** **dæmonibus**, 21. **nec**
hæc **nec** **illa** **obtinetur** **vita** **æterna**, **ib.** **utriusque**
studia, **ib.** **theatres** **pandit** **crimina** **deorum**, **ib.**
civiles **desideria** **indicit**, **ib.** **naturalem** **inducere**
Varro **laborabat**, **ib.** **civilis** **æquè** **vitiosa** **ac** **poë-**
tica, **ib.** **ad** **civilem** **revoetur** **fabulosa**, 23. **una**
docuit **quod** **altera**, 24. **turpior** **tamen** **fabulosa**,
26. **universa** **turpis** **&** **fallax** **est**, 35. **civilem** **Se-**
neca **fabulosam** **Varro** **reprehendit**, 40. **dæmo-**
nes **ad** **possidenda** **corda** **invitavit**, 98. **juxta** **ethy-**
mologiam **Græcam** **est** **sermo** **de** **divinitate**, 115.
cedit **philosophiæ** **Platonis** **universa**, 123.

Theurgia **est** **ars** **invocandi** **deos**, 252. 254. **per** **eam**
procurari **reversionem** **ad** **deum**, 252. **fallax** **&**
erroria **plena** **est**, 253. **vel** **periculis** **legum** **vel**
actionis **metuenda**, **ib.** **per** **eam** **purgari** **animam**
docuit **Porphyrus**, 254. 295. **angelorum** **deor-**
umque **conciliatricem** **esse**, **ib.** **tam** **boni** **quàm**
mali **conficiendi** **disciplinam** **esse**, **ib.** **ejus** **purga-**
tioni

22. **stol** se immittere daemones: 255. nec intellectualem nec spiritalem animam purgare potest. 296. nequaquam necessariam esse. 294.

Theurgi quinam sint. 293. horum esubescit Porphyrius. 291. ad eos descendere quosdam angelos docuit. 292. ab his deceptus curiositate. 293. inquinant humanum spiritum. 296. ipsi immundum habent spiritum. 296.

Thymelica obscenitas. 27.

Thymelis quid sit. 27.

Tiberinum Romulus dedicavit deum. 38.

Tigillus cognomen Jovis. 67.

Timaeo qualis Platonis liber. 140.

Titus Latinus filio orbatus & infirmatus à demonibus. 143.

Transmigratio animarum quomodo intelligenda. 307.

Tritantis participatione non Angelorum beati effici-mur. 213. Christianis de ea ad regulam Ecclesiae loquendum est. 285. de ea Porphyrii sententia. 284. nec duos nec tres deos dicimus, quamvis singularem quamque personam deum constitemur. 285. nec cum Sabellianis quamlibet alteram esse dicimus. ib. eam utrunque noverunt Platonici, sed non incarnationem. 297.

Tristari pro afflicto non est peccatum. 193.

V.

Vadari quid sit. 41.

Vadimonium quid. 41. ad ea gentes deos suos invitabant. 39.

Valerius Soranus poeta. 65.

Vaporem humidum trahere quid sit. 262. eo spiritum corpus pinquescere quidam putant. ib.

Varro ingenii laude & eruditione saeculari commendatur. 8. 10. quid de diis gentium senserit. 9. cur prius humana in libris suis tractaverit. 13. 18. quot libros de antiquitatibus confecerit. 10. quot

quomodo eos diviserit. 11. opiniones dubias de
diis proponit. 77. ejus theologia parum sibi con-
stat. 99.

Vestigalium minuscularii conductores quinam sunt.
55.

Venstor in ludis à populo juxta studium partium lau-
dabatur. 198.

Venera re atrectati non exaudiri à diis. 260.

Venilia dea aquæ superioris marini. 84.

Venus unde nuncupata. 33. ejus sacra. 26. Vulcani
uxor. 40. stella ac luna. 74. ejus officium. 48.
à pluribus magis appetitur quàm virtus. 53.

Veritas ei non cedere perniciosum est. 2. ejus do-
ctrina inimica demonibus. 21. ab eis quæ non
veniunt, se ipsa pervertunt. 81. ejus judicium in
sensibus posuerunt quidam. 130. emendat erro-
rem. 170. pro ea omnia mala toleranda. 312.

Vesta terra est, & igni communi usuali præsidet. 76.

Vestalis crimine se per miraculum purgans. 272.
273.

Via uiversalis liberandæ animæ est religio Chri-
stiana. 312.

Victimæ cruentæ Christianorum quædam sint. 238.

Vicus argentarius. 55.

Virgilii carmen de Christo. 295.

Virginicasia deæ munus. 33.

Virtus à Platone finis boni ponitur. 132. ei soli adve-
nit, qui notitiam Dei habet. 132. est ars bene
vivendi. 188. præter eam nullum hominis bon-
num est. 132. nostra nobis Dei bonitate con-
cessa est. 283.

Visio triplex, intellectualis, spiritalis & corporalis.
253. 255. phantasticis diabolus irretit animas.
257. sine Dei visione summa est infelicitas. 270.

Vita beata frustra à diis petitur. 3. 4. 5. 6. 21. 30. 35.
omnibus terrenis bonis præferenda. 5. æterna
quædam. 44. ejus tres species. 127. ejus nomi-
ne venit anima & omnis vivendi gradus. 129.

Vitumnus deus obscurissimus vitam largiens. 48. 49.

Vive

**Vivere in penis aeternis mors est potius aeternam quam
vita. 44. Vivere & rationari majus est quam vi-
vere & sentire. 49.**

**Universitatis animam non aliter beatificari quam no-
stram Platonici tenent. 236.**

**Unques Dei esse lapidosam insensibilem terram Varro
putavit. 87.**

Vota diis fieri solita. 262. 263.

**Vulcanum ignem mundi violentiorem esse volunt.
76.**

X.

Xenocrates Platonis discipulus & successor. 141.

Xenophanes Colophonius physicus. 78.

Z.

Zeno unus ex principibus Stoicorum, 190. 194.

**Zonam solvere quid denotet. 26. et navis immobilis
tracta. 272.**

- Pag. 7. lin. 29. Atheniense. lege Atheniensi
 Pag. 13. lin. 11. Eternæque lege æternæque
 Pag. 34. lin. 4. qui lege quia
 Pag. ead. lin. 13. theologicum lege theologiam
 Pag. 41. lin. 24. Do&us lege Doctus
 Pag. 47. lin. 2. cexcepti lege excepti
 Pag. 49. lin. 1. selecti lege selecti
 Pag. 52. lin. 23. præ-illis omittatur nota copulativa
 Pag. 62. lin. 27. Occidentis lege Occidentis
 Pag. 66. lin. 19. simulacra lege simulacra
 Pag. 75. pro numero paginali in summitate pro 75
 lege 75.
 Pag. 109. lin. 6. nec humana lege ne humana
 Pag. 142. lin. 20. succoßores lege successores.
 Pag. 147. lin. 4. legere lege legeret.
 Pag. 150. lin. 4. non lege nos
 Pag. 167. lin. 5. cætera commemorare lege cætera que
 Pag. 181. lin. 6. Martyrum lege Martyrum
 Pag. 185. lin. 23. fit lege fit
 Pag. 197. lin. 22. Troianorum lege Troianorum
 Pag. 210. lin. 10. aufit lege aufi
 Pag. 212. lin. 10. interponit lege interponit
 Pag. 217. lin. sensibilia lege sensibilia
 Pag. 222. lin. 4. cientiam lege scientiam
 Pag. 223. lin. 20. demomonibus lege demonibus
 Pag. 225. lin. penult. temporabilibus lege temporali-
 bus
 Pag. 237. lin. 11. perhiberet ut de lumine omnes lege
 perhiberet de lumine, ut omnes
 Pag. 246. lin. 15. conformemur. lege conformemur
 Pag. 292. lin. 27. philosohpe lege philosophe
 Pag. ead. lin. 28. virtuibus lege virtutibus
 Pag. 293. lin. 8. de lege te
 Pag. 306. lin. 29. oportet lege oportet
 Pag. 318. lin. penult. machinationem lege machinatio-
 num